

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ. ΑΡ. 11

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΜΠΟΥΡΑ

Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ

1. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 16 (1960). 'Αθήναι, 1962 (2 τεύχη).
2. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 17 (1961/62). 'Αθήναι, 1963 (2 τεύχη).
3. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 18 (1963). 'Αθήναι, 1964 - 65 (3 τεύχη).
4. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 19 (1964). 'Αθήναι, 1966 - 7 (4 τεύχη).
5. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 20 (1965) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) (4 τεύχη).
6. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 21 (1966) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) (4 τεύχη).
7. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 22 (1967) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
8. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 1 (1915), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
9. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 2 (1916), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
10. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 3 (1917), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
11. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 4 (1918), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
12. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 5 (1919), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
13. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 6 (1920/21), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
14. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 7 (1921/22), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.
15. 'Αρχαιολογικὸν Δελτίον 8 (1922/23), φωτομηχανικὴ ἀνατύπωσις.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

1. Μ. Ἀνδρονίκου—Χ. Μακαρόνα—Ν. Μουτσοπούλου—Γ. Μπακαλάκη, Τὸ Ἀνάκτορον τῆς Βεργίνας. 'Αθήναι, 1961.
2. Κ. Χ. Φατούρου, Πατμιακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. Ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. 'Αθήναι, 1962.
3. Ἰ. Δ. Τριανταφυλλίδη, Στοιχεῖα φυσικοῦ φωτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν. 'Αθήναι, 1964.
4. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοῦ Θεσσαλονίκης. 'Αθήναι, 1964.
5. Χ. Μπούρα, Βυζαντινὰ Σταυροθόλια μὲ νευρώσεις. 'Αθήναι, 1965.
6. D. Callipolitis - Feytmans, Les «Loutéria» Attiques. Athènes, 1965.
7. Μ. Νυσταζοπούλου, Ἡ ἐν τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ πόλις Σουγδαία ἀπὸ τοῦ ΙΓ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. 'Αθήναι, 1965.
8. Ἀγνῆς Σακελλαρίου, Ἡ Μυκηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία. 'Αθήναι, 1966.
9. Ἐπιγραφές τῆς Πάτμου: Α'. Σ. Α. Παπαδοπούλου, Ἐπιγραφές Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Ἱ. Θεολόγου, Β'. Κ. Χ. Φατούρου, Οἰκοδομικὲς ἐπιγραφές Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου Θεολόγου, 'Αθήναι, 1966.
10. Byzantine Art - An European Art. Lectures. Athens, 1965.
11. Χ. Μπούρα, Ἡ ἀναστήλωσις τῆς Στοᾶς τῆς Βραυρῶνος. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ τῆς προβλήματα. 'Αθήναι, 1967.
12. Σ. Χαριτωνίδη, Παλαιοχριστιανικὴ Τοπογραφία τῆς Λέσβου (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
13. Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη - Τέχνη Εὐρωπαϊκὴ, Κατάλογος τῆς 9ης Ἐκθέσεως τοῦ Συμβουλίου Εὐρώπης. 'Αθήναι, 1964.
14. L'Art Byzantin - Art Européen, Catalogue. Athènes, 1964.
15. Byzantine Art - An European Art, Catalogue. 1st edition. Athens, 1964.
16. Byzantine Art - An European Art, Catalogue. 2nd edition. Athens, 1965.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ

1. Carl Blegen—Marion Rawson, Τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος (μετάφρασις Γ. Α. Παπαθανασοπούλου). Ἀθήναι, 1964.
2. Ἀγνῆς Σακελλαρίου—Γ. Α. Παπαθανασοπούλου, Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Α' Προϊστορικαὶ Συλλογαί. Σύντομος Ὁδηγός. Ἀθήναι, 1964.
3. N. Platon, A Guide to the Archaeological Museum of Heraclion. Athens, 1964.
4. N. Platon, Führer durch das Archäologische Museum von Heraclion. Athen, 1964.
5. Agnes Sakellariou—G. A. Papathanassopoulos. National Archaeological Museum. A. Prehistoric Collections. A Brief Guide (translated by Helen Wace, Elizabeth Wace - French and Ariadne Koumari - Sanford). Athens, 1964.
6. Σύντομος Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως. Ἀθήναι, 1965 (ἐξηντλήθη).
7. A Concise Guide to the Acropolis Museum (translated by Helen Wace). Athens, 1965.
8. Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν, Ὁδηγὸς τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν (μετάφρασις Σ. Πλάτωνος). Ἀθήναι, 1965.
9. Agnès Sakellariou—G. A. Papathanassopoulos, Guide sommaire du Musée National : A. Collections Préhistoriques. Athènes, 1965.
10. Guide sommaire du Musée de l'Acropole. Athènes, 1966.
11. Agnes Sakellariou—G. A. Papathanassopoulos. Archäologisches Nat. Museum. 1. Vorgeschichtliche Sammlungen. Kurzführer (übersetzt von Maria Herrmann). Athen, 1966.
12. Kurzer Führer durch das Akropolis - Museum (übersetzt von Char. Neumann). Athen, 1967.
13. Σέμνης Καρούζου, Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Β'. Πλαστική. Ἀθήναι, 1967.
14. S. Carouzou, Musée Archéologique National : B' Sculpture (traduit par X. Lefcoparides) (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
15. S. Karouzou, National Archaeological Museum : B' Sculpture (translated by Helen Wace) (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
16. Guida breve del Museo dell' Acropoli (trad. di Dina Peppas - Delmusu). Atene, 1967.
17. Στ. Ἀλεξίου—Ν. Πλάτωνος, Ὁδηγὸς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
18. Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν. Ὁδηγὸς τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου (μετ. Ἀ. καὶ Σ. Καλογεροπούλου) (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
19. St. Alexiou—N. Platon, A Guide to the Archaeological Museum of Heraclion (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
20. Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν. Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου τῆς Ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν (μετ. Σ. Πλάτωνος) (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
21. St. Alexiou—N. Platon, Guide du Musée Archéologique d' Heraclion (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
22. St. Alexiou—N. Platon, Führer durch das Archäologische Museum von Heraclion (ὕπὸ ἐκτύπωσιν).
23. S. Carusu, Archäologisches National Museum. II' Plastik (übersetzt von Char. Neumann) (im Druck).
24. S. Carusu, Museo Archeologico Nazionale. II' Sculture (tradotto di D. Peppas - Delmusu) (sotto stampa).
25. Σύντομος Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως. Ἀθήναι, 1967 (2α ἐκδοσις).

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ. ΑΡ. 11

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΜΠΟΥΡΑ

Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

Πᾶσα παραγγελία ἀπευθύνεται :
ΑΘΗΝΑΝ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Γραφείον Δημοσιευμάτων Τ.Α.Π.
Τοσίτσα 1 — Ἀθήναι (147)

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3-6
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ: ΤΟ ΠΡΟ-ΥΠΑΡΧΟΝ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΚΤΗΡΙΟΝ	
<i>Κεφ. 1. Τὸ πρὸ τῆς Στοᾶς κτήριον.....</i>	9-13
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ: Η ΣΤΟΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ	
<i>Κεφ. 1. Γενικά</i>	17-18
<i>Κεφ. 2. Ὑλικά καὶ τρόποι κατασκευῆς</i>	19-24
<i>Κεφ. 3. Μορφολογικὴ ἐξέτασις τῶν στοιχείων τῆς Στοᾶς</i>	
Α. Ἡ κυρίως Στοὰ καὶ ἡ κιονοστοιχία. Γενικότητες.....	25-28
1. Ὁ στυλοβάτης.....	28-33
2. Οἱ κίονες	33-46
3. Τὸ ἐπιστύλιον	46-49
4. Ἡ ζωφόρος	49-61
5. Τὸ γείσον	61-71
6. Αἱ παραστάδες	71
Β. Τὰ δωμάτια τῆς Στοᾶς	71-86
Οἱ τοῖχοι	86-102
Γ. Ἡ κεντρικὴ εἴσοδος	102-104
Δ. Ὁ μεταξὺ τῶν δωματίων διάδρομος	104-105
Ε. Στέγη	105-110
Αἱ κέραμοι	110-122
ΣΤ. Τὸ βόρειον στωϊκὸν οἰκοδόμημα	122-127
Ζ. Τὰ πρόπυλα τοῦ διαδρόμου	127-140
<i>Κεφ. 4. Τὰ βάθρα τῶν ἀναθημάτων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν</i>	141-148
<i>Κεφ. 5. Ἡ χρονολόγησις τοῦ μνημείου</i>	149-159
<i>Κεφ. 6. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς κτηριολογικῆς διατάξεως τῆς Στοᾶς Βραυρῶνος</i>	160-162
<i>Κεφ. 7. Εἰδικὰ προβλήματα τῆς Στοᾶς Βραυρῶνος</i>	163-170
<i>Κεφ. 8. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου</i>	171-178
ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ	179-184
ΠΙΝΑΚΕΣ	187

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

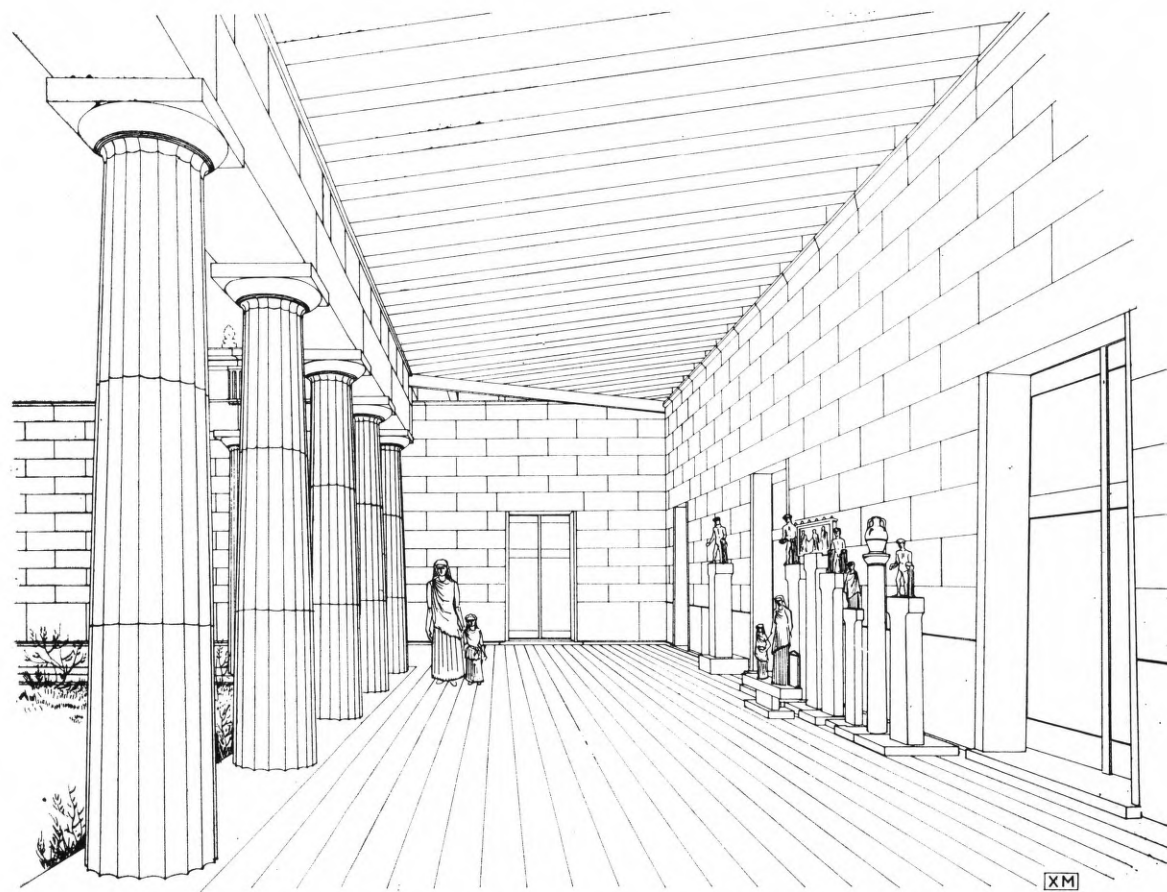
Ἡ παροῦσα ἐργασία κύριον σκοπὸν εἶχε νὰ παρουσιάσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἀναστήλωσιν τῆς κεντρικῆς στοᾶς τοῦ Ἀρτεμισίου τῆς Βραυρῶνος. Ἀπὸ ταῦτα τὰ πράγματα ὅμως τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὴν ἀπλὴν ἐνημέρωσιν περὶ τοῦ τεχνικοῦ μέρους αὐτῆς. Ὁμολογεῖται ὑπὸ πάντων, ὅτι κάθε ἀναστήλωσις προϋποθέτει τὴν πλήρη γνῶσιν καὶ κατανόησιν τοῦ μνημείου. Εἰς τὴν περίπτωσίν μας ὅμως τὸ ἀναστηλούμενον μνημεῖον ἦτο ἐντελῶς νέον καὶ σχεδὸν ἄγνωστον εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἔλειπε δηλαδὴ οἰαδήποτε ἐπιστημονικὴ προεργασία. Ἐπομένως παρέστη ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἐξ ὑπαρχῆς ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἡ μελέτη αὕτη, ἵνα ἀποτελέσῃ καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν ἀπολογισμὸν τῆς γενομένης ἀναστηλώσεως. Οὕτω περιελήφθησαν εἰς τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξαντλητικὴ μελέτη τῆς γραφικῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ συνόλου, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ διασωθέντος ὕλικου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰδικὰ κεφάλαια ἐπὶ διαφόρων ἐπὶ μέρους προβλημάτων. Τὸ τελευταῖον, τὸ 7ον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου, εἶναι εἰδικῶς ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀναστηλώσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἡμετέρα ἐπὶ τόπου μελέτη ἤρχισε πολὺ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1960 καὶ εἶχεν ὀλοκληρωθῇ μετὰ διετίαν ἀκριβῶς.

Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ὁ γράφων ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, διὰ τὴν προθυμίαν της ὅπως συμπεριλάβῃ τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος βιβλίου εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων της, καὶ ἰδιαίτερος πρὸς τὴν Ἐπιμελήτριαν τῆς ἐκδόσεως κ. Ἀθηνᾶν Καλογεροπούλου.

Εὐχαριστεῖ ἐπίσης θερμῶς τοὺς ὁποσδήποτε παρασχόντας βοήθειαν εἰς αὐτόν, τόσον κατὰ τὴν ἐκπόνησιν ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς μελέτης, τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς κκ. Ἀνδρέαν Ξυγγόπουλον καὶ Χ. Καροῦζον, τὴν κ. Ἰαν Παπαδημητρίου, τοὺς συναδέλφους ἀρχιτέκτονας κ. Ἰωάννην Τραυλὸν καὶ κ. Καίτην Γκάριτςον, τοὺς Ἐφόρους Ἀρχαιοτήτων κκ. Βασίλειον Πετράκον καὶ Δημήτριον Λαζαρίδην, καθὼς καὶ τὸν γλύπτην τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Στέλιον Τριάντην.

Ἀθῆναι, Δεκέμβριος 1966

Χ. Μ.

Προοπτικὸν τῆς μεσαίας πτέρυγος τῆς Στοᾶς Βραυρωνοῦ ἐν ἀναπαραστάσει. Ὅψις πρὸς δυσμὰς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ παροῦσα μελέτη ἔχει ὥς ἀντικείμενον ἐν ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν εἰκοσαετίαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος εἰς τὴν Βραυρῶνα τῆς Ἀττικῆς. Πρόκειται διὰ τὴν κεντρικὴν στοάν, τὴν λεγομένην ἐνίστε καὶ στοὰν τῶν ἄρκτων, κτήριον μεγάλου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀναγόμενον εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἔδιδεν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἀττικῆς τὰ κλασσικὰ ἀριστουργήματά της.

Τὸ ἱερὸν, τὸ ὁποῖον ἔφεραν εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἐρημικῆς ἄλλοτε κοιλάδος τῆς Βραυρῶνος, ἀποτελεῖ ἐν σύνολον ἐξαιρετικῆς ἀρχαιολογικῆς σημασίας. Ὡς παρητήρει ἄλλοτε ὁ ἀνασκαφεύς του, ὁ πλοῦτος τῶν ἀγγείων, γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν του, ὑπερέβη ὅ,τι ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ καὶ ἐξ Ἀττικοῦ ἱεροῦ ἀκόμη¹. Ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ ποιότης τῶν κτισμάτων του πιστεύομεν, ὅτι δικαιολογοῦν ὅμοιον ἐνθουσιασμόν καὶ διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν του, καὶ καθιστοῦν αὐτὸ ἐν ἑκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ κτήριο τῆς Στοᾶς, ὑψούμενον μετὰ τὴν ἀναστήλωσίν του ἐντὸς τοῦ ἡρέμου τοπίου, μὲ τὰς ὡραίας ἀναλογίας του καὶ τὸ μετρημένον μέγεθός του, εἶναι πράγματι ὄχι μόνον ἐν μοναδικὸν διὰ τὴν διατήρησίν του δεῖγμα στοᾶς τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης, ἀλλὰ καὶ ἐν μνημεῖον ἐκτάκτου κάλλους καὶ μεγίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

Ἡ Βραυρὼν καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ της ἔχουν συνδεθῇ ἀρρήκτως μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Παπαδημητρίου. Ἐνταῦθα, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐκτενὴς λόγος διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον προῶρως ἀπώλεσαν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ τὸ πλῆθος τῶν συνεργατῶν του. Εἶναι γεγονὸς πάντως ὅτι ὁ Ἰ. Παπαδημητρίου (εἰς τὴν μνήμην τοῦ ὁποῖου ἀφιεροῦται ἡ παροῦσα ἐργασία) ὄχι μόνον διεῖδε τὴν μεγίστην σημασίαν τοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπραγματοποίησε ἐκεῖ ἔργον σύνθετον, θέσας τὰς βάσεις ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τῆς ἀξιοποιήσεως καὶ ἀναδείξεως αὐτοῦ. Ἡ ποικιλία καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀρχαίων τῆς Βραυρῶνος, τῶν μέχρι τότε πραγματοποιηθεῖσων ἀνασκαφῶν, ἐπέβαλον τὴν συνεργασίαν πολλῶν ἐπιστημόνων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπίσης δὲν παρεβλέφθη ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα. Ὡς καὶ ἀκολούθως ἀναφέρομεν, καὶ αὕτη ἡ μελέτη ὀφείλει πάρα πολλὰ εἰς αὐτόν, τόσον εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τομέα, ὅσον καὶ εἰς τὰς συνεχεῖς ἐνθαρρύνσεις καὶ προτροπὰς του. Τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῆς μελέτης θὰ εἶχεν ἴσως ἤδη ὀλοκληρωθῇ, ἐὰν ἡ προσπάθεια δὲν διεκόπτετο τὴν 11ην Ἀπριλίου τοῦ 1963, μὲ τὸν θάνατον τοῦ Παπαδημητρίου, καὶ τὴν ἀναστολὴν τῆς ἐν Βραυρῶνι ἀνασκαφικῆς δραστηριότητος.

Τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἤρχισαν αἱ ὑπὸ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου ἀνασκαφαί². Μέχρι τοῦ 1948, ἡ ὑπὸ μελέτην στοὰ δὲν εἶχεν ἐπισημανθῇ· ἀπλῶς

1. Βλ. ΑΔ 16 (1960) : Χρονικά σ. 36.

2. Πολὺ παλαιότερον εἶχον ἀνασκαφῇ ὠρισμένοι τάφοι εἰς τὴν περιοχὴν. Βλ. σχετικῶς ΠΑΕ 1893, σ. 17.

είχον άναγνωρισθῆ μερικά άρχιτεκτονικά μέλη της. Τό 1949 άπεκαλύφθη ό ναός, τὰ θεμέλια καί πολλά μέλη του, κείμενα πέριξ αὐτῶν ³. Τό έπόμενον έτος ή άνασκαφή έπροχώρησε πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ, καί ήρχισεν ή άποκάλυψις τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τῆς στοᾶς. Παραλλήλως άνεσκάφη έν μέρει τό μεσαῖον τμήμα αὐτῆς καί άπεκαλύφθησαν τὰ σπουδαιότερα άρχιτεκτονικά μέλη. Τότε ό άνασκαφεὺς διεπίστωσε διὰ πρώτην φοράν ότι πρόκειται περί έκατομπέδου στωϊκοῦ οίκοδομήματος καί τό έχρονολόγησε κατὰ προσέγγισιν.

Κατὰ τὰ έτη 1951 έως 1954 αἱ έργασίαι εἰς Βραυρῶνα διεκόπησαν, διὰ νά έπαναληφθοῦν τό 1955, με προκαταρκτικούς καθαρισμούς καί έρεῦνας. Κατὰ τήν άμέσως έπομένην άνασκαφικήν περίοδον (1956) διηρευνήθησαν αἱ προϊστορικαί άρχαιότητες καί ή άκρόπολις τῆς Βραυρῶνος, ένῳ τό 1957 ἄλλα κτίσματα τοῦ συγκροτήματος (ή ιερά οἰκία καί τό λεγόμενον μικρόν ιερόν). Ἡ άνασκαφή τῆς στοᾶς έπανελήφθη τό 1958, άποκαλυφθέντων μερικῶν δωματίων, όλοκλήρου τῆς κιονοστοιχίας τοῦ μεσαίου τμήματος, καθὼς καί τοῦ άνατολικοῦ προπύλου τοῦ βορείως τῶν δωματίων έκτεινομένου στωϊκοῦ κτηρίου. Τό έπόμενον έτος άπεκαλύφθησαν συστηματικῶς ό άνατολικός καί ό δυτικός βραχίων καί ή έντός τοῦ χώρου τῆς στοᾶς θεμελιώσις παλαιότερου κτίσματος, ένῳ έξηκολούθουν αἱ έρευναι εἰς τὸν ναόν καί πέριξ αὐτοῦ.

Κατὰ τό 1960 τό μέγιστον μέρος τῆς στοᾶς εἶχεν άποκαλυφθῆ, ὅχι ὅμως καί τοῦ βορείου προσκτίσματος της. Συγχρόνως εἶχεν άρχίσει συστηματική πλέον έρευνα τῶν άρχιτεκτονικῶν μελῶν καί διαμόρφωσις τοῦ χώρου (Πί ν. 1 καί 2). Τό έπόμενον έτος, τό κτίσμα άπεκαλύφθη πλέον εἰς τό σύνολον, τὰ άρχιτεκτονικά μέλη του εἶχον καταγραφῆ καί μετρηθῆ καί ήρχισεν ή άναστήλωσις τῆς κιονοστοιχίας του. Τό 1962 τέλος διεμορφώθη ὁλόκληρος ό άνασκαφείς χώρος, άπεκαλύφθη ή κλασσική γέφυρα, καί συνεχίσθη ή άναστήλωσις μέχρις ὁλοκληρώσεως τοῦ προγράμματος αὐτῆς. Με τὸν θάνατον τοῦ Ἰ. Παπαδημητρίου, ό ὁποῖος δέν έπαυσε μέχρι τῆς τελευταίας ήμέρας τῆς ζωῆς του νά επιβλέπη τήν άνασκαφήν καί νά φροντίζει με έπιστημονικόν πάθος διὰ τὰ θέματα τῆς Βραυρῶνος, άνεστάλησαν αἱ άνασκαφικαί έργασίαι καί διεκόπη προσωρινῶς ή μελέτη τῶν εὑρημάτων.

Θά πρέπη νά σημειωθῆ έδῶ τό ιδιόμορφον τῆς άνασκαφῆς τοῦ ιεροῦ λόγω τῶν συνεχῶς άναβλζόντων ύπογείων ὑδάτων, καί ή έξαιρετική δυσκολία με τήν ὁποίαν έπραγματοποιήθησαν αἱ μετρήσεις τῶν κειμένων άρχιτεκτονικῶν μελῶν (Πί ν. 3).

Ἡ μελέτη τῆς άρχιτεκτονικῆς τῆς στοᾶς άπσχόλησε άπό τῆς πρώτης στιγμῆς τὸν άνασκάψαντα τό ιερόν, ἄλλὰ πάντοτε εἰς τὰ πλαίσια τῆς άνασκαφικῆς έρεύνης. Παραλλήλως με τὰ λοιπὰ εὑρήματα, εἰς τὰ ήμερολόγια τῆς άνασκαφῆς ό Ἰ. Παπαδημητρίου έσημείωνε ἐπὶ σειράν έτῶν τὰ έκάστοτε άποκαλυπτόμενα κατὰ χώραν λείψανα τοῦ μνημείου, ή τὰ κατακείμενα άρχιτεκτονικά μέλη. Μέγα μέρος τῶν εἰς τὰ ήμερολόγια τῶν άνασκαφῶν καταχωρισμένων παρατηρήσεων άνεκοινώθησαν παρά τοῦ άνασκάψαντος κατὰ καιρούς, εἰς μικρά ἄρθρα καί διαλέξεις. Εἰς τὸν γράφοντα, ό Ἰ. Παπαδημητρίου παρέσχε πάντοτε πᾶσαν αἰτουμένην πληροφορίαν, καί άνεκοίνωνε τὰ πορίσματα τῶν έρευνῶν του, τὰ σχετικά πρὸς τὰ μνημεῖα. Χρησις ὅμως τῶν ήμερολογίων τῆς άνασκαφῆς καί ιδίως τῶν εκ τῆς στρωματογραφικῆς έρεύνης γενομένων παρατηρή-

3. Κατὰ τὰ δύο τελευταῖα έτη τῆς άνασκαφῆς (1961 - 62) άνευρέθησαν πρὸς δυσμᾶς τῆς στοᾶς πολλά ἄκόμη μέλη τοῦ άρχαϊκοῦ ναοῦ, μὴ μελετηθέντα εἰσέτι.

σεων, ή τών χρονολογικών διαπιστώσεων, τών προερχομένων από τὰ κινητὰ εὑρήματα, οὐδέποτε ἐγένετο παρὰ τοῦ γράφοντος.

Μία κάπως ἐκτενεστέρα μελέτη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς στοᾶς (καί μία πρώτη ἀπόπειρα ἀναπαραστάσεώς της) ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου εἰς τὸ τεῦχος τοῦ 1950 τῶν ΠΑΕ ⁴. Ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν Ἑφορον ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Θεοχάρην, ἐδόθησαν τότε μερικὰ κρίσιμα στοιχεῖα καὶ σχέδια καὶ διευτυπώθησαν αἱ πρῶται ἀπόψεις ἐπὶ τῆς ἐν γένει μορφῆς τοῦ κτηρίου.

Τὰ ἤδη ὑπάρχοντα δημοσιεύματα περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ μνημείου, ὥς καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, εἶναι πενιχρά, ἔχοντα τὴν μορφήν ἀνακοινώσεων, συνδυαζόμενα πάντοτε μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν πρώτην παρουσίαν τῶν ἄλλων εὑρημάτων. Ἐνίοτε, εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἀνακοινώσεις ἐγένοντο ὑποθέσεις μὴ ἀποδειχθεῖσαι ἀκολούθως πάντοτε ὀρθαί, ἀνακληθεῖσαι ἀργότερον. Αἱ ἐκθέσεις αὗται (αἱ ὁποῖαι ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὰ διάφορα περιοδικὰ ἑκαστον ἔτος) δὲν ἔχουν βεβαίως τὸν χαρακτήρα μελετῶν. Ἐνίοτε ὅμως περιελήφθησαν εἰς αὐτὰς στοιχεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὴν παρούσαν γενικωτέραν ἐργασίαν ⁵.

Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ ἐν λόγῳ δημοσιεύματα εἶναι τὰ τακτικῶς παρουσιασθέντα εἰς τὰ Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ⁶, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ 1954 ἐκδιδόμενον κατ' ἔτος Ἔργον αὐτῆς ⁷. Τακτικαὶ ἀνακοινώσεις ἐδόθησαν ἐπίσης εἰς τὸ Bulletin de Correspondance Hellénique ⁸, καὶ γενικώτερα ἄρθρα εἰς τὸ Scientific American ⁹ καὶ εἰς τὸν ἡμερήσιον Ἀθηναϊκὸν τύπον. Σημειοῦμεν, τέλος, τέσσαρα ἄρθρα ¹⁰, ἔχοντα τὸν χαρακτήρα πλήρων μελετῶν, ἄσχετα ὅμως πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν στοάν, καθὼς καὶ τὸ εἰς τὸν ὁδηγὸν Kirsten - Kraiker περὶ Βραυρωνος κεφάλαιον ¹¹.

Ἡ μεθοδικὴ μελέτη τοῦ κτηρίου ἤρχισεν ἀπὸ τὸν γράφοντα, ὥς ἤδη ἐλέχθη, τὸ 1960, ὥς λήψις στοιχείων διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς κιονοστοιχίας. Ἀπαντα τὰ κατὰ χώραν σωζόμενα λείψανα, καθὼς καὶ τὰ κατακείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἔλαβον ἓνα ἀριθμὸν μητρώου, κατεγράφησαν καὶ ἀπετυπώθησαν μὲ ἐπιμέλειαν. Τὸ ἔρ-

4. Σελίδες 173 - 187 καὶ Εἰκόνες 1 - 16.

5. Ὡς π.χ. αἱ εἰκόνες 21, 22 καὶ 40 εἰς τὸ Ἔργον τοῦ 1961.

6. Βλ. ΠΑΕ 1945 - 48 σ. 81 - 90 Εἰκ. 1 - 7, 1949 σ. 75 - 90 Εἰκ. 1 - 20, 1950 σ. 173 - 187 Εἰκ. 1 - 16, 1955 σ. 118 - 120, 1956 σ. 73 - 89, 1957 σ. 42 - 47 καὶ 1959 σ. 18 - 20.

7. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1955 σ. 33 - 34 Εἰκ. 33, 1956 σ. 25 - 31 Εἰκ. 25 - 29, 1957, σ. 20 - 24 Εἰκ. 19 - 22, 1958 σ. 30 - 39 Εἰκ. 33 - 41, 1959 σ. 13 - 20 Εἰκ. 11 - 32, 1960, σ. 21 - 30 Εἰκ. 29 - 40, 1961, σ. 20 - 37 Εἰκ. 20 - 42, 1962 σ. 25 - 39 Εἰκ. 25 - 51.

8. Βλ. BCH 1949, σ. 527 Εἰκ. 9, 10, 1950 σ. 298 - 300 Εἰκ. 9 - 13, 1951 σ. 110 - 111 Εἰκ. 6, 1956 σ. 247 Εἰκ. 11, 1957 σ. 519 - 521 Εἰκ. 18 - 21, 1958 σ. 674 - 678 Εἰκ. 12 - 15, 1959 σ. 589 - 596 Εἰκ. 18 - 29, 1960 σ. 666 - 671 Εἰκ. 1 - 12, 1961 σ. 638 - 641 Εἰκ. 1 - 12, 1962 σ. 664 - 683 Εἰκ. 1 - 27, 1963 σ. 704 - 715 Εἰκ. 7 - 29.

9. The Sanctuary of Artemis at Brauron, Scientific American, Ἰούλιος 1963, 208 σ. 111 - 120.

10. Lily G. Kahil, Quelques vases du Sanctuaire d'Artemis à Brauron. Antike Kunst, 1963, σ. 5 - 29. Τῆς ἰδίας, Autour de l'Artemis Attique ἔ. 1965 σ. 20 - 33. Σέμνης Παπασπυρίδη - Καρούζου, Ἡ Τυφλὴ Ἀρκτος, AE 1957 (Ἀθήναι 1961) σ. 68 - 83 καὶ J. G. Landels, The Brauron Avlos, BSA 58 (1963) σ. 116 - 119.

11. Βλ. E. Kirsten - W. Kraiker, Griechenlandkunde, ein Führer zu klassischen Stätten, Heidelberg 1962, σ. 168 - 172, Εἰκ. 49α. Ἡ ἐκεῖ δημοσιευομένη κάτοψις τοῦ μνημείου, βασιζομένη προφανῶς εἰς τὰς πρώτας περὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνακοινώσεις, οὐδόλως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα.

γον δὲν ἦτο ἐξαιρετικῶς δυσχερές, διότι μετὰ τὴν ἐρείπωσιν τῆς στοᾶς, καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς, δὲν ἀνηγέρθησαν μεταγενέστερα κτίσματα. Ἡ συστηματικὴ ἀναγνώρισις τῶν μελῶν καὶ ἡ ταύτισίς των ἐγένετο παραλλήλως μὲ τὴν σχεδιάσιν των καὶ ἄνευ διακοπῆς.

Εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀναγνωρίσεως μερικῶν θραυσμάτων καὶ τὴν συγκόλλησιν των μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ γλύπτου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου κ. Στέλιου Τριάντη, ἐργασθέντος ἀόκνως διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ μνημείου. Εἰς τὰς ἀποτυπώσεις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μεγάλην βοήθειαν παρέσχεν εἰς τὸν γράφοντα ἡ ἀρχιτέκτων κ. Κ. Ἰωάννου - Γκάρτζου, ἐργαζομένη τότε εἰς τὴν Διεύθυνσιν Ἀναστηλώσεως¹². Εἰς τὸ γενικὸν τοπογραφικὸν σχέδιον, τέλος, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν στοιχεῖα ἐκ παλαιότερων ἀποτυπώσεων τοῦ Ἐφόρου κ. Δ. Θεοχάρη, καθὼς καὶ τῆς ἀρχιτέκτονος δ. Μ. Χριστοφυλίδου.

Ἡ συνεχὴς ἐπὶ τόπου ἐργασία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων, ποὺ ἀνέκυψαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναστηλώσεως, ὠδήγησαν εἰς βασικῆς σημασίας συμπεράσματα, καὶ εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν γνώμων ἐπὶ τῆς ἀναπαραστάσεως ὁλοκλήρου πλέον τοῦ κτηρίου. Τὰς γνώμας αὐτάς εἶχεν ἀποδεχθῆ καὶ ὁ ἀνασκαφεύς, καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1961 ἀνέθεσεν εἰς τὸν γράφοντα τὴν σύνταξιν τοῦ κειμένου καὶ τὴν πλήρη δημοσίευσιν τοῦ μνημείου. Ὁ ἴδιος ἐπεφυλάχθη νὰ γράψῃ τὸν πρόλογον, τὸ χρονικὸν τῆς ἀνασκαφῆς, τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἰδίως τῆς στοᾶς, καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν βάσει τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων χρονολόγησιν τοῦ μνημείου. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ κεφάλαια αὐτὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ γραφοῦν ποτέ. Τὸ σύνολον τῶν σχεδίων καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ κείμενον τῆς παρούσης μελέτης, παρεδόθησαν εἰς τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1962, ὅτε ὁ γράφων ἀνεχώρησε διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προβλέψῃ τότε, ὅτι ὅλα εἶχον ἤδη τελειώσει.

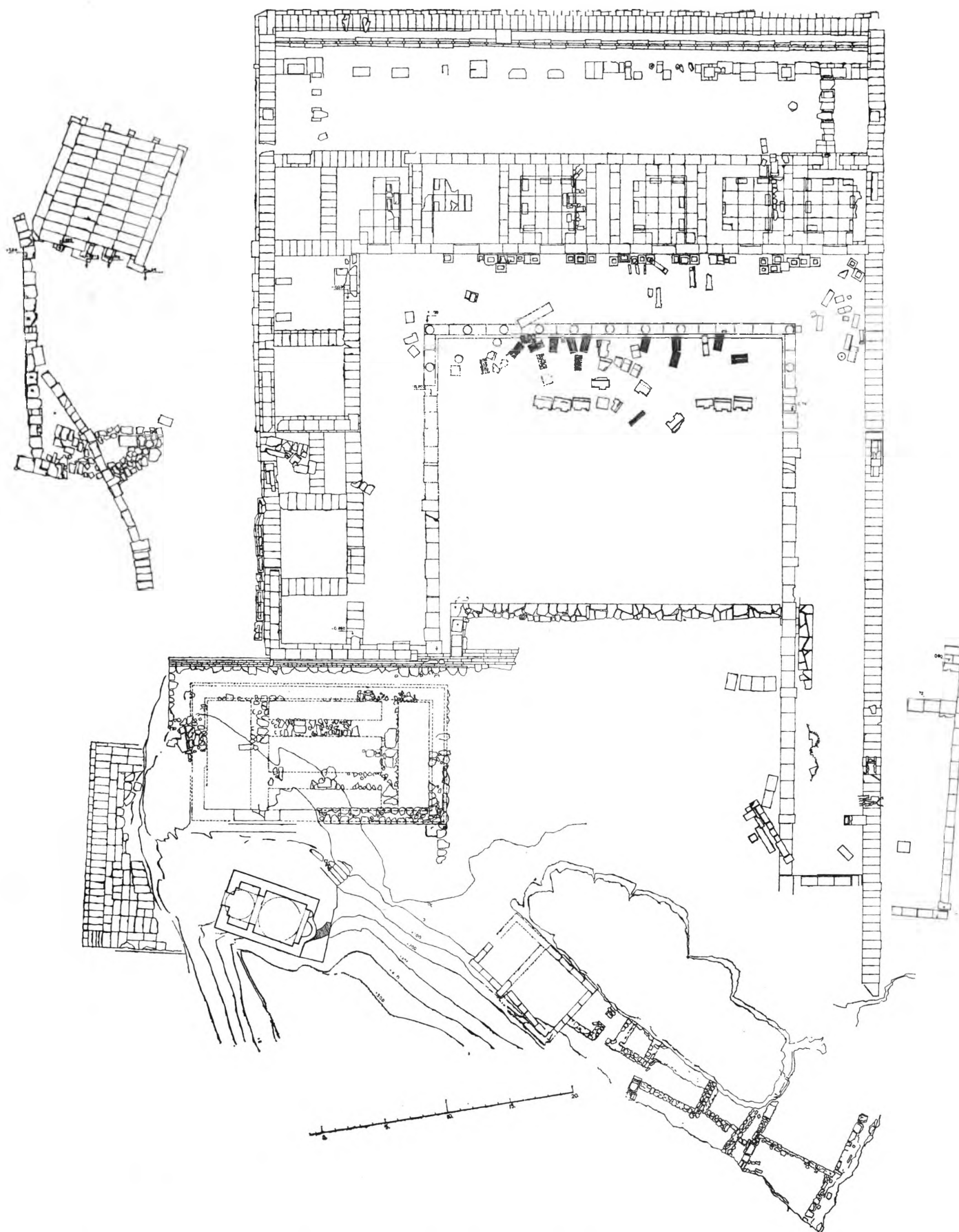
Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, βάσει τοῦ παλαιοῦ χειρογράφου, διευτώθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἡ τελικὴ μορφή τῆς παρούσης μελέτης. Προσετέθησαν, πλὴν τοῦ προλόγου, τὰ κεφάλαια περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ μνημείου καὶ τῶν εἰδικῶν προβλημάτων του, καὶ τὸ περὶ τῆς ἐργασίας ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

12. Τὰ ὑπογραφόμενα διὰ τῶν ἀρχικῶν Κ.Γ. σχέδια τῆς μελέτης ὀφείλονται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς αὐτήν.

Σ.Σ. Διὰ τεχνικοὺς λόγους ἅπαντα τὰ ἀναδιπλούμενα σχέδια ἐτέθησαν εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, μετὰ τοὺς Πίνακας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΠΡΟΫΠΑΡΧΟΝ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΚΤΗΡΙΟΝ

Σχέδ. 1. Τοπογραφικόν σχέδιον τῆς μέχρι τοῦ 1963 ἀνασκαφείσης περιοχῆς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρωνί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1

Τὸ πρὸ τῆς στοᾶς κτήριο

Ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς στοᾶς ἀνευρέθησαν τὰ λείψανα ἐνὸς σημαντικοῦ κτηρίου, προφανῶς παλαιότερου αὐτῆς, καὶ ἴσως τοῦ μοναδικοῦ ὑπάρξαντος εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν πρὸ τῆς ἀνεγέρσεώς της. Τὰ ἐν λόγῳ λείψανα, ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸ ἔτος 1959, δὲν παρέχουν πολλὰ στοιχεῖα διὰ τὴν μελέτην τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ἔκτοτε ¹³ ὡς ἄνδηρον πρὸ τοῦ ναοῦ.

Ἀπὸ τὸ κτήριο σήμερον σώζονται ἡ θεμελίωσις, μικρὸν μέρος τῆς κρηπίδος εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον, καθὼς καὶ δύο μετακινημένα τεμάχια αὐτῆς.

Τὰ θεμέλια, μορφῆς πολυγωνικῆς, ἀνήκουν εἰς ἓνα τοῖχον (ἢ καὶ στυλοβάτην) παραλλήλως πρὸς τὴν στοᾶν καὶ τὸν ναὸν ἐκτεινόμενον, εἰς συνολικὸν μῆκος 28.57 μ. ¹⁴ (Σ χ έ δ. 2). Εἰς ἀπόστασιν 26.17 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου των, συναντοῦν τὴν μεταγενεστέραν θεμελίωσιν τοῦ στυλοβάτου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ τέμνονται.

Φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς στοᾶς, κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα, τὸ μνημεῖον κατηδαφίσθη, ἐὰν δὲν ἦτο ἤδη κατεστραμμένον. Τὰ διασωθέντα θεμέλια, πλὴν τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ κτίσματος, ἦσαν τελείως ἀόρατα, καλυπτόμενα ὑπὸ τοῦ ἐδάφους. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς, ὅπου σαφῶς διακρίνεται τὸ στρῶμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ τὸ παλαιότερον στρῶμα τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ κτίσματος, εἰς μεγαλύτερον βάθος.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τὸ κτήριο ἐπερατοῦτο εἰς τοῖχον φθάνοντα μέχρι τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ καὶ σφζόμενον κατὰ τι ὑψηλότερον τῶν θεμελίων. Πρὸς ἀνατολὰς ὑπῆρχε πάλιν τοῖχος, τὰ θεμέλια τοῦ ὁποίου σώζονται εἰς μῆκος 6.44 μ. Ἡ θεμελίωσις εἶναι πολυγωνικὴ, λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, ἐξ ἀσβεστολίθου. Ἡ μορφή τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λίθων δίδεται εἰς τὸ Σ χ έ δ. 2. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς θεμελίωσης, ἐπιμελῶς λαξευμένη καὶ ἐπίπεδος, δεικνύει, ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς εὐθυνηρίας τοῦ κτίσματος.

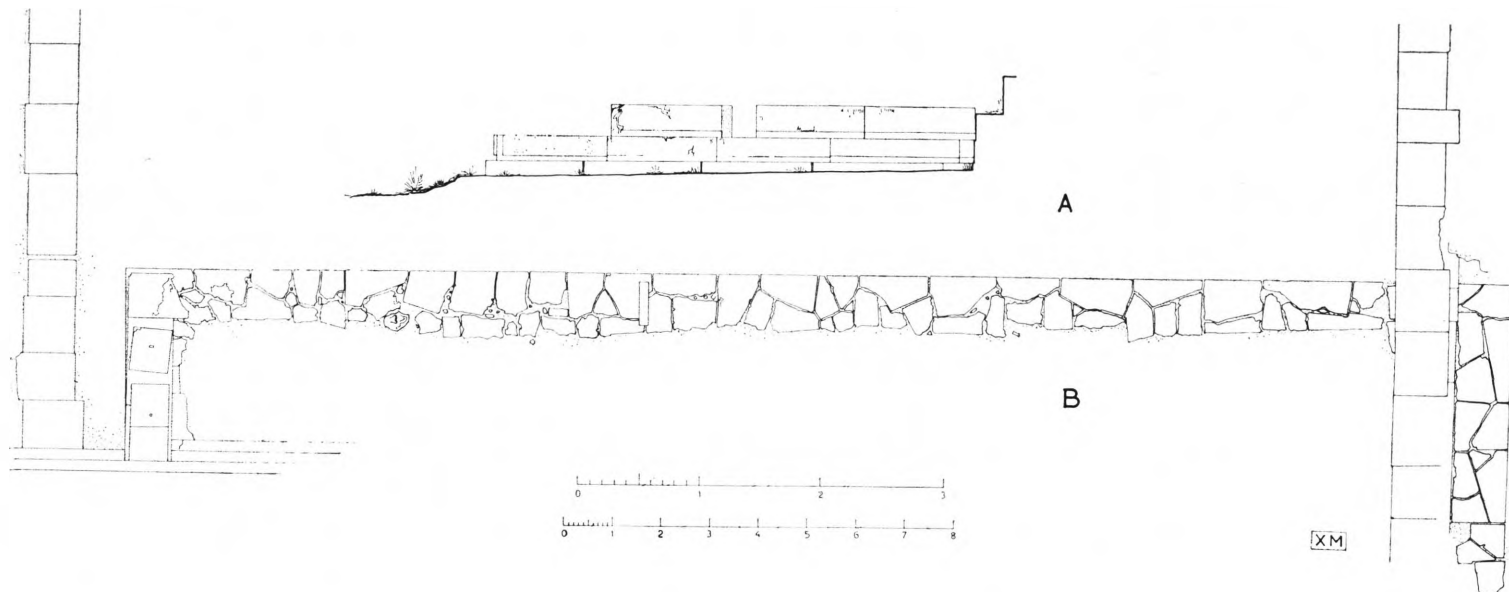
Μία ἐπιμελὴς χωροστάθμησις ἀποδεικνύει ἥδη, ὅτι ἡ θεμελίωσις παρουσιάζει μεγάλην κλίσιν, ὀφειλομένην μᾶλλον εἰς καθίζησιν. Μὲ ἀφετηρίαν ὑψῶν $\pm 0,00$ τὴν ΒΔ·γωνίαν τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς, μετρεῖται — 0,565 μ. ὑψόμετρον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς θεμελίωσης εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον αὐτῆς, καὶ — 0,075 μ. εἰς τὸ δυτικόν ¹⁵. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ θεμελίωσις παρουσιάζει κλίσιν 49 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἄρκετὰ σημαντικὴν, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου, ἐὰν βεβαίως παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ καθίζησις ἐγένετο ὅταν ἡ θεμελίωσις ἔφερεν ὅλα τὰ ὑπερκείμενα φορτία.

Εἰς τὴν θεμελίωσιν παρατηροῦμεν κατ' ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἀρμογὴ τῶν λίθων εἶναι πολὺ

13. Βλ. Ἔργον 1959, σ. 18 - 20, Εἰκ. 20.

14. Ἡ ἀπόστασις τῆς ἐξεταζομένης θεμελίωσης ἀπὸ τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς εἶναι 16.56 μ.

15. Τὸ δυτικὸν ἄκρον πλησιάζει πολὺ τὸν ἰσχυρὸν βράχον ἐπὶ τοῦ ὁποίου θεμελιούται ὁ ναός.

Σχέδ. 2. Διασωθέντα λείψανα του πρό της στοάς κτηρίου.
 Α. Πρόσοψις της δυτικής πλευράς, Β. Κάτοψις της θεμελιώσεως

ἐπιμελής πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου, ἐνῷ ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν παρουσιάζεται κάπως ἀμελεστέρα. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν ἐπίσης, οἱ λίθοι περατοῦνται εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν. Δὲν διακρίνομεν γόμφους ἢ συνδέσμους εἰς τὴν στάθμην αὐτὴν τῶν θεμελίων.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου σφύζονται κατὰ χώραν λίθοι ἀπὸ τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην στρώσιν τοῦ τοίχου (Σ χ ἐ δ. 2, Α), διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ κτήριο ἐφθανε μέχρι τῶν βαθμίδων τῆς κρηπίδος τοῦ ναοῦ. Γενομένης χωροσταθμήσεως, ἐμετρήθη μέγιστος ὕψος εἰς τὴν ἀνωτέραν σφυζομένην στάθμην δόμου + 0,465 μ. Εἶναι περίεργον πῶς διεσώθησαν οἱ λίθοι οὗτοι κατὰ χώραν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου καὶ τὴν ἀνέγερσιν τῆς στοᾶς, δεδομένου ὅτι ἡ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν εὕρισκομένη θεμελίωσις τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς ἔχει ἄνω ἐπιφάνειαν μὲ ὑψόμετρον μόλις — 0,035 μ. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται μόνον, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ στάθμη τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς στοᾶς δὲν εἶχε διαμορφωθῇ.

Εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ μέχρι ποίου σημείου τὸ ὑπ' ὄψιν κτίσμα ἔμενεν ὁρατὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ στοά. Ἐὰν τοῦτο ἦτο πράγματι ἐν ἀνάλημμα, εἶναι πιθανὸν ὅτι τμημά του παρέμεινε ἐν χρήσει καὶ ἀργότερον. Ἴσως ἡ διευθέτησις τοῦ χώρου εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν νὰ εἶχε προγραμματισθῇ εἰς τὴν οὐδέποτε πραγματοποιηθεῖσαν δευτέραν φάσιν ἐργασιῶν τῆς στοᾶς, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ ἀργότερον λόγος.

Τοῦ δευτέρου δόμου λίθων σφύζονται τέσσαρα κατὰ χώραν τεμάχια. Ἔχουν ὕψος 19.5 ἑκατοστῶν περίπου καὶ σχηματίζουν μικρὰν ἔσοχὴν ἀπὸ τὴν θεμελίωσιν. Τὸ τελευταῖον πρὸς Β. τεμάχιον φθάνει τὸν μακρὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου. Χαρακτηριστικὸν στοιχείον εἶναι ἡ περιτένεια, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὴν κάτω πλευρὰν τῶν λίθων, ἐπιμελῶς λαξευμένη καὶ στρεφομένη εἰς τὴν γωνίαν πρὸς τὰ ἄνω (Σ χ ἐ δ. 2). Ἔχει πλάτος περίπου 5 ἑκατοστῶν.

Ἀπὸ τὴν δευτέραν στρώσιν σφύζεται ἐν ἀκόμῃ τεμάχιον, ἀνευρεθὲν εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ θεμελίου, διαστάσεων 90 × 90 ἑκατοστῶν περίπου, ἀναγνωριζόμενον ἀπὸ τὴν περιτένειαν καὶ τὸ ὕψος του. Ἐν ἵχνος εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ καθιστᾷ βεβαίαν τὴν ὑπαρξιν τρίτης στρώσεως εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ κτηρίου, καὶ δίδει τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν δευτέραν.

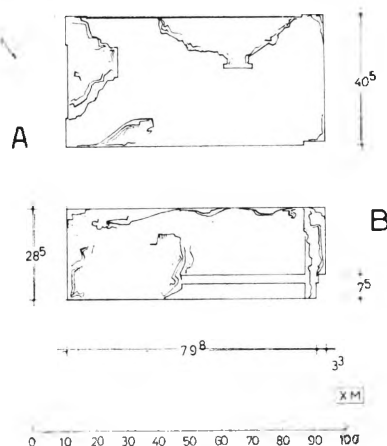
Τῆς τρίτης στρώσεως σφύζονται τρία τεμάχια εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ἐξ ὧν τὰ δύο κατὰ χώραν καὶ τὸ τρίτον ἐλαφρῶς μετακινημένον. Ἔχουν ὕψος περὶ τὰ 27 ἑκατοστά καὶ φέρουν εἰς τὴν κάτω πλευρὰν τῶν περιτενείαν. Μεταξὺ τῶν δὲν φέρουν συνδέσμους, γομφοῦνται ὁμῶς ἐπὶ τῆς ὑποκειμένης στρώσεως. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν διακρίνονται ἵχνη γόμφων τοῦ ὑπερκειμένου δόμου, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδουν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν διάταξιν τῶν λίθων.

Μεταξὺ τῶν ἀνευρεθέντων ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς λίθων, ὑπάρχει καὶ εἰς ἀνήκων εἰς τὸ ἐξεταζόμενον κτήριο. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰς περιτενείας, τὰς ὁποίας φέρει εἰς τὰς δύο πλευράς του, καὶ τὸν τρόπον ἀπολαξεύσεως τῶν ἐπιφανειῶν του (Σ χ ἐ δ. 3). Ἔχει διαστάσεις 79.8 × 28.5 ἑκατοστῶν καὶ ἔχει ὑποστῇ μεγάλην φθοράν. Αἱ δύο ἐπιφάνειαι του φέρουν τὰς περιτενείας καὶ προφανῶς ἦσαν ὁραταί. Αἱ ἕτεραι δύο ἔχουν ἐπιμελέστατα λαξευμένας ἀναθυρώσεις¹⁶. Εἶναι σαφές ὅτι τὸ τεμάχιον, ὡς ἔχον δύο

16. Αἱ ἀναθυρώσεις ἔχουν πλάτος 7 ἑκατ, Δέον νὰ σημειωθῇ ἡ ἀρίστη τεχνικὴ κατασκευὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους.

ἐπιφανείας ὥσεως, ἀνῆκεν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του φέρει ἴχνη δύο συνδέσμων σχήματος ἀπλοῦ ταῦ πρὸς δύο κατευθύνσεις. Σημειωτέον ὅτι τὸ τεμάχιον, πλὴν τῆς περιτενεΐας, ἔχει καὶ ὑποτομὴν πλάτους 5 ἑκατοστῶν περίπου.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δὲν προκύπτουν στοιχεῖα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς τοῦ κτηρίου οὔτε σημαντικὰ συμπεράσματα. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ δυτικὸς καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ὑψοῦντο κανονικῶς, τίποτε ὅμως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ κτίσματος. Ἡ πλέον ὁμως πιθανὴ μορφή τοῦ

Σχέδ. 3. Λιθόπλινθος τοῦ πρὸ τῆς στοᾶς κτηρίου.

A. Κάτοψις. B. Ὑψις

μνημείου εἶναι ἡ ἀρχικῶς ὑποτεθεῖσα, ὅτι πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἀναλήμματος κατὰ μῆκος τοῦ ναοῦ¹⁷. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου, ἀπετελεῖτο ἀπὸ τεφροχώματα περιέχοντα διάφορα λείψανα. Ἡ τοιχοποιΐα ἐπίσης μετὰ τὰς περιτενεΐας χαρακτηρίζει ἀναλήμματα¹⁸ ἢ τείχη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἐὰν ἐπρόκειτο διὰ στοᾶν μετὰ πρόσοψιν πρὸς Βορρᾶν, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἀνευρεθῇ ἡ θεμελίωσις καὶ τοῦ ὀπισθεν τοίχου αὐτῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συνέβη.

Χρονολογικῶς τὸ μνημεῖον θὰ πρέπη νὰ τοποθετηθῇ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, μετὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν μερικὰ κοινὰ σημεῖα (πολυγωνικὴ θεμελίωσις, χρήσις ἀσβεστολίθου κ.λ.π.), δηλαδὴ εἰς τοὺς περὶ τὸ ἔτος 500 π.Χ. χρόνους.

Ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἀκκουμβῆ ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος τοῦ ναοῦ, δεικνύει πάντως ὅτι ἡ κατασκευὴ του ἐγένετο μετὰ τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τὰ σφζόμενα στοιχεῖα φαίνεται ὅτι ἡ τοιχοποιΐα τοῦ κτηρίου ἦτο μᾶλλον ἰσόδομος, μετὰ ὕψος δόμων 28 ἑκατοστῶν περίπου.

17. Ὁ ἀνασκάψας τὸ κτήριον Ἰ. Παπαδημητρίου ἐπίστευεν ὅτι ἐπὶ τοῦ σχηματιζομένου διὰ τοῦ ἀναλήμματος μεγάλου ἀνδῆρου εὐρίσκετο ὁ βωμός. Βλ. ΠΑΕ 1959, σ. 19 - 20, Πίν. 14, α καὶ β, καθὼς καὶ Ἔργον, ἔ.α. σ. 20.

18. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', Ἀθήναι 1959 - 60, σ. 254. Κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα τὸ σύστημα ἐφαρμόζεται εἰς κρηπιδώματα ναῶν καὶ στοᾶν, ἀλλὰ εἰς τὸ ἐξεταζόμενον παράδειγμα περιτένεται ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν ἀνωδομήν.

Εἰς τὰ ἀφανῆ μέρη τῆς στοᾶς, ὅπου ἔχουν ἐνσωματωθῇ πολλοὶ λιθόπλινθοι εἰς δευτέραν χρήσιν, δὲν συναντῶμεν τεμάχια τοῦ εἴδους τούτου. Εἶναι ὅμως δυνατόν τὰ διασωθέντα εἰς πολλὰ σημεῖα, κείμενα ἢ εἰς δευτέραν χρήσιν (ὅπως μεταξύ τῶν στηριγμάτων τοῦ βορείως τῆς στοᾶς στωϊκοῦ κτίσματος) ἐπίπεδα, ἐλαφρῶς κοῖλα γεῖσα, νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπίστεψιν τοῦ ἐξεταζομένου μνημείου ¹⁹.

Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρῶνος καὶ ἡ πιθανὴ ἀνεύρεσις καὶ ἄλλων τεμαχίων ἀπὸ τὸ κτήριον θὰ ἐπιτρέψουν ἐνδεχομένως πληρεστέραν μελέτην αὐτοῦ εἰς τὸ μέλλον.

19. Ἡ ἀπουσία δοκοθηκῶν, ἡ ἔλλειψις κλίσεως καὶ ἡ ἀπλουστάτη διατομή τῶν μελῶν αὐτῶν καθιστοῦν πιθανόν ὅτι ἀπετέλουν τὴν ἐπίστεψιν ἐνὸς ἀναλήμματος ἢ μέλη ἐνὸς καταετίου γείσου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΣΤΟΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1

Γενικά

Ἡ στοὰ τῆς Βραυρωνός, ἐξεταζομένη ὡς σύνολον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς κτηριολογικῆς συνθέσεως, ἐμφανίζεται ὡς κτήριον σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἦτο νὰ δημιουργήσῃ χώρον ὑπαίθριον καὶ κλειστὸν πέριξ, ἀπ' εὐθείας σχετιζόμενον πρὸς τὸν ναόν. Τοῦτο ἐπετεύχθη μὲ κιονοστοιχίας, ἐστραμμένας πρὸς μίαν ἐσωτερικὴν αὐλὴν μεγάλων διαστάσεων, ἐκτεινομένας εἰς σχῆμα Π καὶ κλειστάς πρὸς τὰ ἔξω. Αἱ κιονοστοιχίαι αὗται συνεδυσθῆσαν μὲ κλειστοὺς χώρους διατεταγμένους κατὰ μήκος τῶν δύο ἐξ αὐτῶν, καθὼς καὶ μὲ ἓν εἰδικῆς μορφῆς στωϊκὸν οἰκοδόμημα ἐκτεινόμενον παραλλήλως πρὸς τὴν μίαν πλευράν.

Ἀπὸ τὴν γενικὴν διάταξιν τῆς στοᾶς, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα κτίσματα, γίνεται προφανὴς ἡ μεγίστη σημασία τοῦ ὀριζομένου ὑπαιθρίου χώρου διὰ τὸ ὅλον συγκρότημα (Σ χ έ δ. 4).

Εἰς τὸν ἐντὸς αὐτοῦ θεατὴν θὰ ἐδημιουργεῖτο τὸ αἶσθημα ἐνὸς αὐτονόμου συνόλου, τοῦ ὁποίου αἱ τρεῖς πλευраὶ ἐκλείοντο ἀπὸ τὰς μνημειώδεις κιονοστοιχίας καὶ ἡ τρίτη ἔμενεν ἀνοικτὴ πρὸς νότον, μὲ θέαν πρὸς τὸν λόφον, τὰ ἱερὰ κτίσματα καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὅπως δεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, μία μόνον εἴσοδος ὠδήγει πρὸς τὴν μεγάλην αὐτὴν αὐλὴν, τῆς ὁποίας ὁ χαρακτήρ ἦτο ἱερός.

Ἡ στοὰ εἶχεν ὅλας τὰς γωνίας τῆς ἀπολύτως ὀρθᾶς ἐν κατόψει καὶ ἦτο διατεταγμένη παραλλήλως πρὸς τὸν ναὸν καὶ τὸ προϋπάρχον κτήριον (ἀνάλημμα ;). Ἡ πρὸς δυσμὰς πτέρυξ τῆς ἐφθανε μέχρι τοῦ κρηπιδώματος τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος ὁμοῦς εὐρίσκετο εἰς πολὺ ὑψηλότερον ἐπίπεδον καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἀπεκρύπτετο ἀπὸ αὐτῆν.

Ὁ προσανατολισμὸς τῆς στοᾶς ἠκολούθει τὸν τοῦ ναοῦ, ὁ ἄξων τοῦ ὁποίου παρουσιάζει ἀπόκλινσιν 9 μοιρῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τὸν μαγνητικὸν Βορρᾶν.

Ἐξετάζοντες τὴν κτηριολογικὴν διάρθρωσιν τοῦ μνημείου, παρατηροῦμεν κατ' ἀρχὴν ὅτι τὰ δύο σκέλη τοῦ σχηματιζομένου Π οὔτε τὸ αὐτὸ μήκος εἶχον οὔτε τὴν αὐτὴν λειτουργίαν. Τὸ ἀνατολικὸν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀπλῆν ἀνοικτὴν στοὰν μὲ 15 κίονας καὶ συνεχῆ τοῖχον ὀπισθεν, ἐνῶ τὸ δυτικὸν εἶχε μόνον 9 κίονας καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς δημιουργουμένης στοᾶς εἶχε δωμάτια καὶ ἄλλους χώρους. Τὸ πλάτος τῆς κυρίως στοᾶς ἦτο πάντοτε τὸ αὐτό.

Ἐξετάζοντες τὰ ἐστεγασμένα διαμερίσματα, διαπιστοῦμεν ὅτι εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα τοῦ κτηρίου ὑπῆρχον ἑξ τετράγωνα δωμάτια μεγάλων διαστάσεων, ἐν μικρότερον εἰς τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἄκρον καὶ εἰς στενὸς διάδρομος ἐπικοινωνίας, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πτέρυγα ἔχομεν τρία μεγάλα τετράγωνα δωμάτια, τὴν κεντρικὴν εἴσοδον καὶ ἓνα ἀκόμη μικρὸν χώρον εἰς τὸ νότιον αὐτῆς ἄκρον. Ὅλα τὰ δωμάτια εἶχον εἴσοδον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν (τῇ ἐξαιρέσει ἐνός), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐτόνιζε τὸν κλειστὸν χαρακτῆρα αὐτῆς.

Παραλλήλως πρὸς τὴν βορείαν πτέρυγα τοῦ κτηρίου καὶ εἰς μήκος ἴσον πρὸς αὐτὴν, ἐξετείνετο τὸ βόρειον στωϊκὸν οἰκοδόμημα, χωριζόμενον ἀπὸ τὰ δωμάτια τῆς κυρίως

στοάς με εὐρὺν διάδρομον, περατούμενον πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς εἰς δύο μνημειώδεις εἰσόδους (πρόπυλα).

Ἡ λειτουργία τοῦ διαδρόμου τούτου φαίνεται ὅτι ἦτο τελείως διάφορος τῆς τῆς κυρίως στοᾶς. Ὅπως λεπτομερῶς ἐκτίθεται εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, σκοπὸς τοῦ διαδρόμου καὶ τοῦ στενοῦ βορείως τούτου οἰκοδομήματος ἦτο ἡ ἔκθεσις ἀφιερωμάτων. Ὁ διάδρομος συνεκοινώνει μὲ τὴν κεντρικὴν αὐλὴν διὰ στενῆς διόδου μεταξὺ τῶν δωματίων.

Τὰ τετράγωνα δωμάτια, ἐννέα τὸν ἀριθμὸν ἐν συνόλῳ, ἐχρησίμευον ὡς τράπεζαι διὰ τὴν διαμονὴν τῶν προσκυνητῶν τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐνδεχομένως τῶν εἰς τὴν θεὰν ἀφιερωμένων μικρῶν κορασίδων, τῶν ἄρκτων. Ὁ σκοπὸς τῶν ἄλλων δύο μικρῶν δωματίων εἶναι ἄγνωστος. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν πιθανῶς νὰ ἐχρησίμευεν ὡς φυλακεῖον τοῦ δυτικοῦ προπύλου τοῦ ὀπισθεν διαδρόμου.

Ἡ ἀνατολικὴ πτέρυξ κατέληγε πρὸς νότον εἰς τοῖχον, χρησιμεύοντα ὡς ἀνάλημμα ὑπερυψωμένου τμήματος τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἀνατολικὸς ἐξωτερικὸς τοῖχος ἐξετείνετο κατὰ τινα μέτρα ἀκόμη πρὸς νότον.

Εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια ἐξετάζονται λεπτομερῶς ἀπὸ πλευρᾶς μορφολογικῆς, ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικῆς, ὅλα τὰ τμήματα τῆς στοᾶς. Εἰς ἐκάστην περίπτωσιν μελετῶνται τὰ εἰς τὴν διάθεσίν μας σφζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἀκολουθῶς, μετὰ τὴν λύσιν τυχόν προκυπτόντων προβλημάτων, ἐκτίθενται αἱ ἀπόψεις αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν ἀναπαράστασιν αὐτῶν.

Εἰς τὸ τέλος τῆς μελέτης, καὶ ἀφοῦ διατυπωθοῦν συμπεράσματα διὰ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῆς στοᾶς, ἐπανερχόμεθα ἐπὶ τοῦ τυπολογικοῦ θέματος ἐξετάζοντες τὴν ἀρχιτεκτονικὴν σύνθεσιν τοῦ κτηρίου, καθὼς καὶ τὴν ὅλην διάταξίν του, καὶ μάλιστα ἐν συσχετισμῷ πρὸς ἄλλα παρεμφερῆ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στωϊκὰ οἰκοδομήματα.

Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον, θὰ πρέπη τέλος νὰ σημειωθοῦν μερικαὶ διαστάσεις τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημείου, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶναι χρήσιμοι ἴσως ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ σχέδια κατόψεως αὐτοῦ.

α) Γενικὸν μῆκος βορείου στυλοβάτου	29.19 μ.
β) Πλάτος αὐλῆς (μῆκος βορείου στυλοβάτου ἐσωτερικῶς)	27.53 μ.
γ) Ἀπόστασις ἀξόνων ἀκραίων κίωνων βορείου κιονοστοιχίας	28.48 μ.
δ) Γενικὸν μῆκος δυτικοῦ στυλοβάτου (θεωρητ.)	25.42 μ.
ε) Μῆκος τῆς αὐλῆς μέχρι τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ	24.51 μ.
ς) Μῆκος ἀπὸ τοῦ ἄξονος τοῦ 1ου κίονος εἰς ἄξονα ἀκραίας παραστάδος δυτ.	25.07 μ.
ζ) Γενικὸν μῆκος ἀνατολικοῦ στυλοβάτου (θεωρητ.)	43.29 μ.
η) Μῆκος ἀπὸ τοῦ ἄξονος τοῦ 1ου κίονος εἰς ἄξονα ἀκραίας παραστάδος, ἀνατολ.	42.46 μ.
θ) Γενικὸν μῆκος « παραστάδος » (ἀπὸ τὰς ὀψεις τῶν βάσεων τῶν ἀξονικῶν κίωνων)	48.35 μ.
ι) Ἀπόστασις ἀξόνων κίωνων, προπύλων παραστάδων	47.60 μ.
ια) Συνολικὸν πλάτος στωϊκοῦ κτίσματος παραστάδος ἐξωτερικῶς	4.35 μ.
ιβ) Συνολικὸν πλάτος δωματίων (ἐξωτερικῶς ἀπὸ τῆς ὀψεως τῶν ὀρθοστατῶν)	7.60 μ.
ιγ) Συνολικὸν ἄνοιγμα προπύλων (ἀπὸ τῶν ξυλίνων παραστάδων)	2.55 μ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2

Υλικά και τρόποι κατασκευής

Πρὸ τῆς μορφολογικῆς καὶ οἰκοδομικῆς μελέτης τοῦ μνημείου, εἶναι σκόπιμος ἡ ἐξέτασις τῶν ὑλικῶν δομῆς, τῶν ὁποίων ἐγένετο χρήσις κατὰ τὴν κατασκευὴν του, καὶ τῶν τρόπων ἐφαρμογῆς αὐτῶν.

Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος ἐγένετο κυρίως χρήσις τοῦ ἐντοπίου ψαμμιτικοῦ πετρώματος, τοῦ λευκοῦ μαρμάρου, τῶν ξύλων, τῶν μετάλλων καὶ τοῦ ὀπτοῦ πηλοῦ.

Τὸ σπουδαιότερον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν στοάν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ μνημεῖα τοῦ ἱεροῦ, εἶναι ἓν εἶδος ψαμμιτικοῦ πετρώματος²⁰, ἐντοπίας προελεύσεως, τοῦ ὁποίου, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγένετο χρήσις δι' οἰκοδομικὰς ἐργασίας εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς ἢ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος²¹.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τοῦ πετρώματος ὁμοιάζει πολὺ μὲ ἐκείνην τοῦ πωρολίθου, ἂν καὶ ἀπὸ πλευρᾶς συστάσεως διαφέρῃ αὐτοῦ οὐσιωδῶς. Τὸ χρῶμά του εἶναι ἀνοικτὸν τεφρόν, ἀποκλίνον πρὸς τὸ ἀνοικτὸν καστανέρυθρον, κυρίως ὅταν παρουσιάζῃ πρόσφατον τομὴν. Ἀπολαξευθεῖσα ἐπιμελῶς ἐπιφάνειά του δύναται νὰ λειοτριφθῇ δι' ὕδατος, ὅποτε ἐμφανίζεται λεῖα καὶ μὲ ἀνοικτὸν λευκοκίτρινον χρῶμα. Ἡ ἀντοχὴ τοῦ πετρώματος, λαμβανομένης ὑπ' ὧν τῆς συστάσεώς του, δὲν εἶναι μεγάλη. Εἰς θλίψιν φθάνει τὰ 46 kgr ἀνὰ τετραγωνικὸν ἑκατοστόν²², πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸ καθιστᾷ μᾶλλον εὐτελὲς ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Σημαντικὴ εἶναι ὅμως ἡ ἀντοχὴ εἰς τὴν φθοράν, βεβαιουμένη ἀπὸ τὴν ἀρίστην κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀρχαῖα μέλη καὶ ἀπὸ τὴν δυσχέρειαν ἀπολαξεύσεως τοῦ πετρώματος.

Ἅλλον πλεονέκτημα τοῦ ψαμμίτου τῆς Βραυρῶνος εἶναι ἡ σχετικὴ ἐλαφρότης του. Γενομένης μετρήσεως τὸ εἰδικὸν βάρος του εὐρέθη μόνον 1.645.

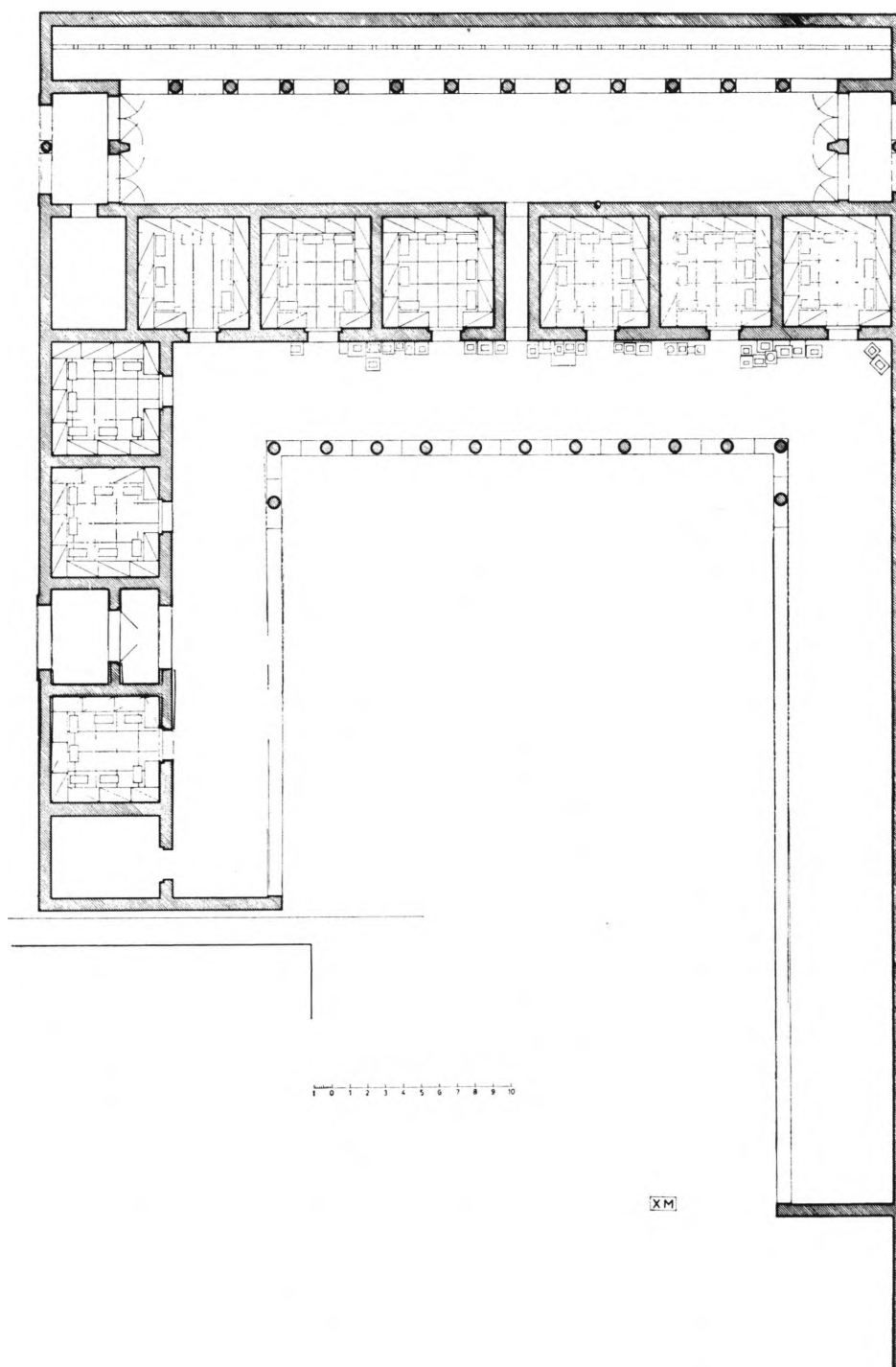
Τὸ ἐξεταζόμενον πέτρωμα παρουσιάζει ὁμοιογένειαν καὶ πυκνότητα, φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐγένετο χρήσις τῆς ἀρίστης ποιότητος αὐτοῦ, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλήρη ἀπουσίαν ρωγμῶν καὶ ξένων προσμίξεων. Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι τὸ πέτρωμα ἐφηρμόσθη πλὴν τῶν κτηρίων καὶ εἰς μικρότερα μνημεῖα, ὅπως βάθρα ἀναθημάτων, τραπέζας κ.λ.π., οὐδέποτε ὅμως εἰς γλυπτὰ.

Ἡ ἐξόρυξις τοῦ πετρώματος ἐγένετο εἰς λατομεῖα, ἀπέχοντα ἥμισυ περίπου χιλιο-

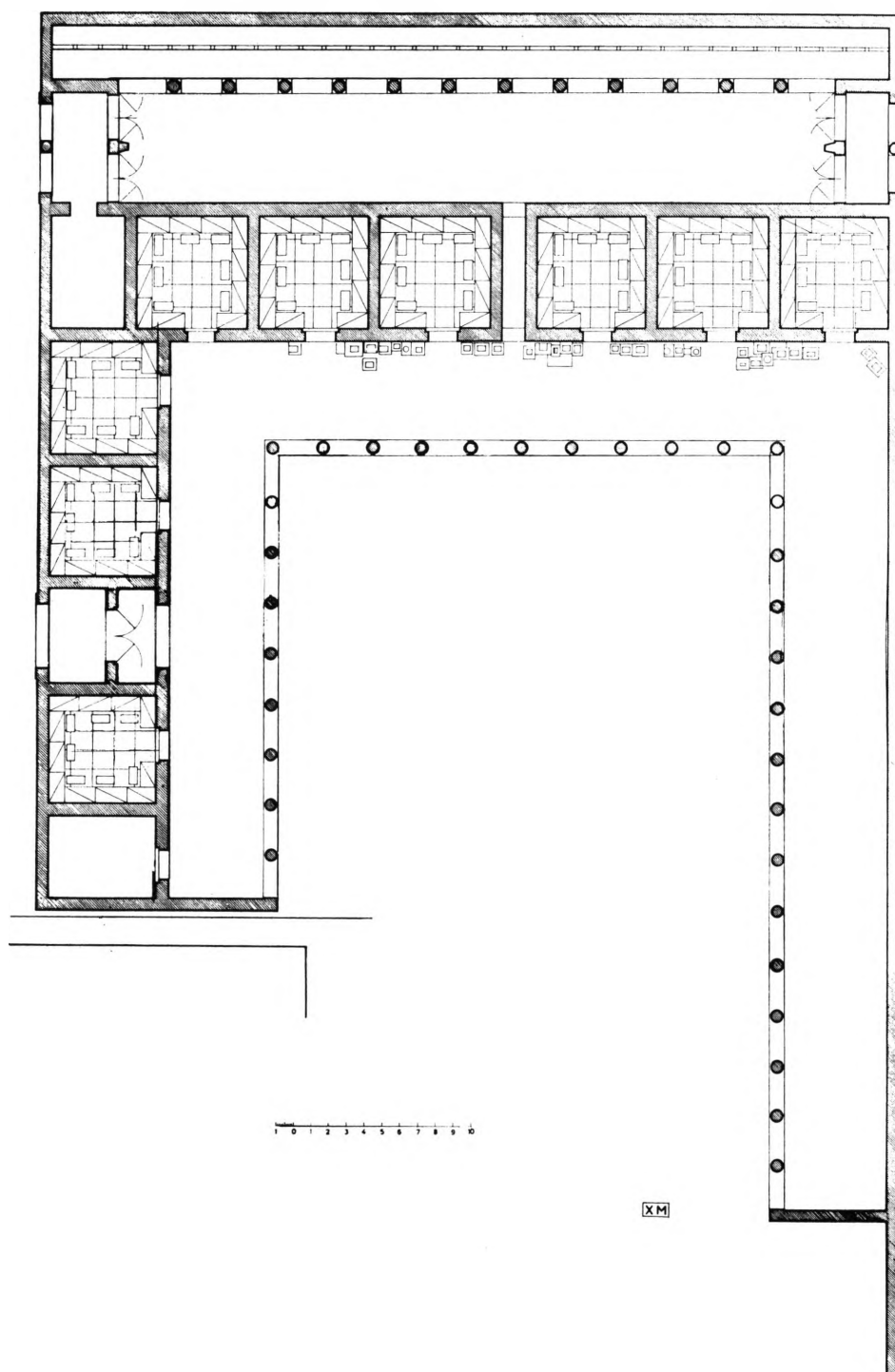
20. Διακρίνονται πολλὰ εἶδη ψαμμιτῶν ἀναλόγως τῶν προσμίξεων των καὶ τῆς συστάσεως τῆς ἄμμου ἐκ τῆς ὁποίας προήλθον. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ ἄμμος εἶναι κυρίως πυριτικῆς συστάσεως, ἐμφανιζομένη ἐξαιρετικῶς λεπτόκοκκος καὶ ὁμοιόμορφος.

21. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 68 - 82. Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Martin δημοσιευόμενον κατάλογον ἀρχαίων μνημείων, εἰς τὰ ὅποια γίνεται χρήσις πωρολίθου, περιλαμβάνεται ἐσφαλμένως καὶ ἡ στοὰ Βραυρῶνος. Βλ. Roland Martin, Manuel d' Architecture Grecque, Paris, 1965, σ. 120.

22. Συνήθως οἱ ψαμμόλιθοι ἔχουν ἀντοχὴν μεγαλύτεραν τῶν 150 χιλιογράμμων ἀνὰ τετραγωνικὸν ἑκατοστόν.

Σχέδ. 4. Κάτοψις της στοάς, ως είχε κατά τὸν 5ον π.Χ. αἰ. Ἀναπαράστασις

Σχέδ. 5. Κάτοπις τῆς στοᾶς, ὡς εἶχε προγραμματισθῇ ἀρχικῶς. Ἀναπαράστασις

μετρον βορειοανατολικῶς τοῦ ἱεροῦ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λοφίσκου τοῦ κλείοντος πρὸς βορρᾶν τὴν κοιλάδα τῆς Βραυρῶνος, πλησίον τῆς θαλάσσης. Τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα ἐκτείνονται εἰς μῆκος τοῦλάχιστον 200 μέτρων εἰς τὸ πρηνὲς τῆς κλιτύος, διατηρούμενα ἄριστα, πλὴν ἑνὸς περιορισμένου τμήματος, ὅπου ἐγένετο ἐξόρυξις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Εἰς τὴν δυτικωτέραν ἄκραν τοῦ λατομείου διακρίνομεν τὴν κλιμακωτὴν ἐπιφανειακὴν λατόμευσιν (Πί ν. 4), διαμορφωθέντος ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑνὸς κατακορύφου μετώπου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν σφύζονται σαφέστατα τὰ ὑπόλοιπα τῆς λαξεύσεως μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τεμαχίων ἐκ τοῦ πετρώματος.

Ἀνατολικώτερον, ἡ λατόμευσις ἔχει γίνεи εἰς διαφόρους θέσεις τοῦ φυσικοῦ βράχου, φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἐγένετο αὕτη μὲ σύστημα. Ἐδῶ σφύζονται πολὺ καλύτερον αἱ ἐγκοπαὶ ²³ διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων, ἀκόμη δὲ καὶ τεμάχια πετρώματος εἰς τὴν θέσιν των, ἔτοιμα νὰ ἀποκοποῦν (Πί ν. 5). Εἰς ἓν σημεῖον, τέλος, διακρίνομεν μίαν χαρακτηριστικὴν τετράγωνον ὀπήν, λαξευμένην εἰς τὸν φυσικὸν βράχον (Πί ν. 6), χρησίμον ἴσως διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ξυλίνων πασσάλων ²⁴, τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἀσφαλῆ καταβίβασιν τῶν λίθων.

Δεύτερον ἀναφέρομεν τὸ μάρμαρον. Τούτου ἐγένετο χρῆσις εἰς ὠρισμένα μέλη, ὅπου ἐπεδιώκετο μεγαλυτέρα ἀντοχή, ὅπως π.χ. εἰς τὰ κατώφλια καὶ ἀνώφλια θυρῶν, ἢ ἀκόμη ἡ δυνατότης λεπτοτέρας ἐπεξεργασίας, ὅπως εἰς τὰ κιονόκρανα καὶ τὰς μετόπας. Περὶ τῆς σημασίας τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἡ χρῆσις δύο διαφόρων ὕλικῶν, ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευαστικῆς καὶ μορφολογικῆς ²⁵, γίνεται λόγος εἰς ἄλλα κεφάλαια.

Τὸ μάρμαρον, τὸ ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὴν στοάν, εἶναι τὸ λευκὸν πεντελικόν, τοῦ ὁποῖου μεγίστη ἐφαρμογὴ ἐγένετο τότε εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ διαφορὰ χρώματος, τὴν ὁποῖαν ἐμφανίζουν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη σήμερον, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνομοιόμορφον διαπότισιν τοῦ μαρμάρου ὑπὸ τῆς ἰλῦος ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους.

Μικρὰ χρῆσις ἐγένετο ἐπίσης ἐν Βραυρῶνι τοῦ ἀσβεστολίθου. Εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ βάθρα τῶν ἀναθημάτων διακρίνεται ἡ ἐφαρμογὴ τεφροῦ ἀσβεστολιθικοῦ πετρώματος, μεγάλης ἀντοχῆς. Εἰς τὸ κτήριον τῆς στοᾶς δὲν φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λίθου.

Ξύλων ἐγένετο μεγάλη χρῆσις εἰς τὴν στοάν, κυρίως εἰς τὴν στέγην της, πρᾶγμα διαπιστούμενον ἀπὸ πλεῖστα στοιχεῖα, ὥς ἐκτίθεται εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον. Ἐξ αὐτῶν ἐλάχιστα ἴχνη διεσώθησαν, καταπλακωμένα ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, δυστυχῶς ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συντηρηθοῦν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ νὰ διαπιστωθῇ τὸ εἶδος τοῦ δένδρου ἀπὸ τὸ ὁποῖον προήρχοντο.

Εἰς ὅλα τὰ ἐκ ψαμμιτικοῦ πετρώματος μέλη τῆς στοᾶς ἐφηρμόσθη ἐπίχρισις τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν διὰ κονιάματος, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν προστασίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῆς διαφορᾶς χρώματος μεταξὺ τούτων καὶ τῶν μαρμαρίνων. Πρόκειται διὰ τὸ λεπτὸν ἐπίχρισμα (Stucco), τὸ ὁποῖον ἐφηρμόζετο ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς

23. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 86.

24. Ἐ. ἀ. σ. 91, Εἰκ. 32.

25. Ἐ. ἀ. σ. 76 σημ. 1 καὶ 2. Εἰς τὰ ἐκεῖ ἀναφερόμενα παραδείγματα προσθετέον τὸ τῆς σκευοθήκης τοῦ Φίλωνος εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ἐγένετο χρῆσις ἀκτίτου πορολίθου καὶ μαρμάρων Πεντέλης καὶ Ὑμηττοῦ.

ἐποχῆς εἰς τὰ μέλη τῶν ἐκ παρολίθου κατασκευαζομένων κτηρίων²⁶. Εἰς τὴν ἐξεταζομένην περίπτωσιν τὸ πάχος τοῦ ἐπιχρίσματος εἰς οὐδεμίαν θέσιν φθάνει τὸ 1 χιλιοστόν τοῦ μέτρου²⁷, διατηρεῖται δὲ εἰς τινὰ σημεῖα εἰς καλὴν κατάστασιν.

Εἰς τὰ δάπεδα τῶν δωμάτων θὰ ὑπῆρχε πιθανῶς ὁμοιον ἐπίχρισμα, εἰς οὐδὲν ὁμῶς σημεῖον ἀνευρέθη. Ἐνδεχομένως παρεμφερὲς ἐπίχρισμα ἢ καὶ πηλὸς θὰ ἐκάλυπτε τὸ δάπεδον τῆς κυρίως στοᾶς²⁸, ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδὲν ἴχνος διεσώθη. Σημειωτέον, ὅτι διὰ λεπτοῦ ἐπιχρίσματος ἐκαλύπτοντο καὶ αἱ κορυφαῖαι κέραμοι τῆς στέγης.

Χρῆσις μετάλλων ἐγένετο, εἰς τὸ ὑπὸ μελέτην μνημεῖον, εἰς τὴν κατασκευὴν συνδέσμων, γόμφων, ἐξαρτημάτων τῶν θυρῶν καὶ στηριγμάτων τῶν κλινῶν τῶν δωμάτων.

Οὕτω ἔχομεν σιδηροῦς συνδέσμους καὶ γόμφους μολυβδοχοημένους, ὀρειχάλκινα δὲ τὰ λοιπὰ ἀναφερθέντα στοιχεῖα, πάντοτε μολυβδοχοημένα. Χρῆσις μολύβδου ἐγένετο καὶ διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων εἰς τὰς βάσεις τῶν.

Μεγάλην ἐφαρμογὴν, τέλος, εἶχεν ὁ ὀπτὸς πηλός, χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κεράμων τῆς στέγης, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον. Σημειωτέον, ὅτι εἰς παλαιότερα κτήρια τοῦ ἱεροῦ, τῆς ἀρχαϊκῆς ἀκόμη ἐποχῆς, ἐγένετο εὐρυτάτη ἐφαρμογὴ τοῦ πηλοῦ, εἰς τὴν κατασκευὴν διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, καὶ ὅτι ἡ χρησιμοποιοῦν πρῶτη ὕλη δὲν ἦτο πάντοτε τῆς αὐτῆς προελεύσεως.

Ἐρχόμενοι τώρα εἰς τοὺς τρόπους κατασκευῆς, παρατηροῦμεν, κατ' ἀρχήν, ὅτι οὗτοι εἰς τὸ ἐξεταζόμενον κτήριο ἀκολουθοῦν τοὺς ἐφαρμοζομένους εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον, χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν.

Οὕτως, εἰς τὴν λάξουσιν τῶν λίθων, διακρίνομεν τὴν χρῆσιν τῶν γνωστῶν ἐργαλείων ἀπολαξεύσεως, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὰ οἰκεῖα κεφάλαια ἐν λεπτομερείᾳ. Εἰς τοὺς ἄρμους ὥσεως ἔχομεν τὰς γνωστὰς ἀναθυρώσεις, ἐπιμελῶς εἰργασμένας, ὡς καὶ εἰς τοὺς κίονας κυκλικῆς μορφῆς. Εἰς τὰς μὴ ἀποπερατωθείσας ἀκμὰς σφύζεται τὸ ἄπεργον, ἐπιμελέστατα κατεσκευασμένον, ὅπως εἰς τὰς ἄκρας τοῦ στυλοβάτου.

Ἡ δομὴ τῶν θεμελιώσεων, ἡ τοιχοποιία καθὼς καὶ ἄλλαι κατασκευαστικαὶ λεπτομέρειαι (προστατευτικαὶ ταινίαι, μοχλοβόθρια, ἐδράσεις ἀνωφλίων κ.λ.π.) ἀκολουθοῦν τοὺς γνωστοὺς κλασσικοὺς τρόπους, ὅπως λεπτομερῶς ἀναπτύσσεται εἰς τὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια.

Διὰ τὴν σύνδεσιν τῶν λίθων γίνεται πάντοτε χρῆσις συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ, μολυβδοχοημένων²⁹. Διὰ τὴν κατακόρυφον σύνδεσιν τῶν περισσοτέρων μελῶν ἐφηρμόζοντο γόμφοι καὶ ἐνίστε παράγομφοι³⁰. Εἰς τοὺς πόδας τῶν ἐντὸς τῶν δωμάτων

26. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 50. Εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Βραυρῶνος, λεπτότατον ἐπίχρισμα ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα παλαιότερα κτήρια (ναός, ἀρχαῖκα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κ.λ.π.).

27. Βλ. σχετικῶς W. B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece. London 1950 σ. 70.

28. Βλ. σχετικῶς εἰς τὸ περὶ τοῦ στυλοβάτου τοῦ μνημείου κεφάλαιον. Διὰ τὴν χρῆσιν κονιάματος εἰς τὰ δάπεδα, βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 50, σημ. 8. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀναθηματικά βάθρα τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος στηρίζονται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ χώματος καθιστᾷ βέβαιον ὅτι δὲν ὑφίστατο εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν πλακόστρωσις. Ἡ στοὰ τῆς Περαιχώρας ἔφερεν ἐπίσης εἰς τὸ δάπεδον ἀπλοῦν ἐπίχρισμα. Βλ. J. J. Coulton, The Stoa of the Harbour of Perachora. BSA, 1964 σ. 100 - 132, Πίν. 18 - 27 καὶ εἰδικῶς σ. 101.

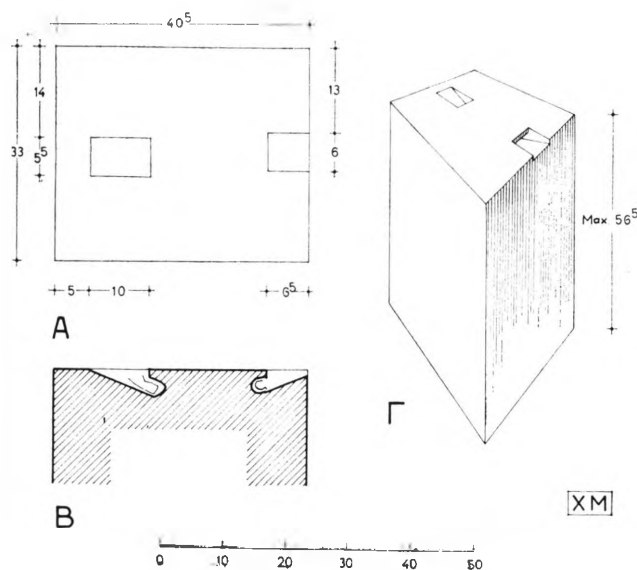
29. Διὰ τὰ σχήματα τῶν συνδέσμων καὶ τὴν ἐποχὴν ἐφαρμογῆς ἐνός ἐκάστου βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 179 - 187.

30. Εἰς τοὺς ὀρθοστάτας τοῦ νοτίου τοῖχου, τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς, σφύζονται κατὰ χώραν μολυβδοχοημένοι γόμφοι. Ἰχνη παραγόμενων διακρίνονται εἰς τὰ μέλη τῆς ζωφόρου τῆς κιονοστοιχίας, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἐπιστύλιον.

κλινῶν καθὼς καὶ εἰς τὰς τραπέζας καὶ τὰς χοινικίδας τῶν θυρῶν, ἔχομεν ἐνδιαφέροντας τρόπους μολυβδοχοήσεως. Εἰς τοὺς σφονδύλους τῶν κιόνων, διακρίνομεν τὰς θέσεις ξυλίνων ἐμπολίων, μὴ διασωθέντων βεβαίως, τῶν ὁποίων ἡ μορφή κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν γνωστῶν κλασσικῶν παραδειγμάτων.

Μία εἰδικὴ μορφή μολυβδοχοήσεως τέλος, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνη λόγος κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀντιστοιχῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐφηρμόσθη εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀξονικοῦ στηρίγματος, εἰς τὰ πρόπυλα τοῦ βορείως τῆς στοᾶς ἐκτεινομένου δευτέρου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος.

Διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῶν λίθων φαίνεται ὅτι ἐγένετο χρῆσις κυρίως οἰκοδομικῶν ἀγκῶνων ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπολαξευθέντων³¹. Εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν (εἰς τὰ γεῖσα

Σχέδ. 6. Λίθος φέρων ἐγκοπὴν προκειμένου νὰ ἀνυψωθῇ τῇ βοηθείᾳ καρκίνου.

A. Κάτοψις. B. Ἐγκαρσία τομή. Γ. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις

τῶν τοίχων), ἐφηρμόσθησαν λύκοι (καμπάνες) καὶ εἰς ἓν τεμάχιον ἀγνώστου (;) χρήσεως (Σχέδ. 6), ἀνευρεθὲν ἐντὸς τῆς στοᾶς, διακρίνομεν ὅπας διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῇ βοηθείᾳ καρκίνου³².

Περατοῦντες τὸ περὶ ὑλικῶν καὶ τρόπων κατασκευῆς κεφάλαιον, παρατηροῦμεν ὅτι ἂν καὶ ἡ στοὰ δὲν ἦτο τὸ σπουδαιότερον κτήριο τοῦ ἱεροῦ, ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευῶν παρουσίαζε τελειότητα ἀξιοσημείωτον προσεγγίζουσιν ἐκείνην τῶν ἀθηναϊκῶν κλασσικῶν μνημείων. Τοῦτο καταφαίνεται εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασίν των, ἡ ὁποία γίνεται ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς μορφὰς εἰς ἓν ἕκαστον κεφάλαιον.

31. Εἰς οἰκοδομικὸς ἀγκῶν διεσώθη εἰς ἀφανῆ θέσιν, εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τεμαχίου τοῦ στυλοβάτου, εὕρισκομένην ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου (Σχέδ. 13).

32. Τὸ μικρὸν μέγεθος τοῦ τεμαχίου μαρτυρεῖ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ καρκίνου ἐπεβλήθη ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τοῦτο κατελάμβανεν εἰδικὴν θέσιν, ὅπου ἡ ἐφαρμογὴ ἀγκῶνων ἦτο ἀδύνατος. Βλ. σχετικῶς εἰς τὸ περὶ ζωφόρου τῆς κιονοστοιχίας κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3

Μορφολογική εξέταση τῶν στοιχείων τῆς Στοᾶς

Α. Ἡ κυρίως Στοὰ καὶ ἡ κιονοστοιχία. Γενικότητες

Ὅπως ἤδη ἔχει ἀναφερθῆ, καὶ εἰς τὰς τρεῖς πτέρυγας τοῦ κτηρίου, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν, ἐξετείνεται ἡ κιονοστοιχία, ὀρίζουσα τὴν κυρίως στοάν, τῆς ὁποίας τὸ ἐλεύθερον πλάτος ἦτο περίπου τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς τρεῖς πτέρυγας. Ἡ λειτουργικὴ σημασία τοῦ στοιχείου αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀρχαῖον ἱερόν, ἀλλὰ καὶ ἡ μνημειώδης ἐμφάνισίς του, τὸ καθιστοῦν τὸ πλέον οὐσιώδες καὶ ἐνδιαφέρον τμήμα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημείου.

Ἦδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν ἄφθονα τεκμήρια διὰ τὴν μελέτην τῆς κιονοστοιχίας καὶ τῆς ἐπικαλυπτούσης τὴν κυρίως στοάν στέγης. Τὰ τεκμήρια αὐτά, τὰ ὁποῖα πείθουν ὅτι ἡ στοὰ εἶχε πλήρως ἀποπερατωθῇ εἰς τὴν βορείαν κεντρικὴν πτέρυγα αὐτῆς, ἀπουσιάζουν παντελῶς ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν. Τοῦτο ἐπέτρεψε νὰ γίνουιν ἀρχικῶς ὠρισμέναι ὑποθέσεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοίχων μὲν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν στυλοβάτην, δωματίων δὲ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ³³. Προϊούσης τῆς ἀνασκαφῆς ἀνευρέθησαν νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀπέκλεισαν τὰς ὑποθέσεις ταύτας καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ἡ κιονοστοιχία οὐδέποτε ἀπεπερατώθη, κατασκευασθείσης μόνον τῆς θεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου τῆς (Σ χ έ δ . 5).

Τὰ στοιχεῖα αὐτά (ἐξεταζόμενα λεπτομερῶς εἰς τὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια) εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Εἰς τὰ δύο πέρατα τοῦ σφωζομένου κατὰ χώραν τμήματος τοῦ στυλοβάτου διτηρήθη σκοπίμως τὸ ἄπεργον, τὸ ὁποῖον θὰ ἀφηρεῖτο μετὰ τὴν τοποθέτησιν ἄλλου ἐν συνεχείᾳ τεμαχίου, εἰς μελλοντικὸν στάδιον ἐργασίας.

β) Ἀνευρέθη ἐν ἐκ τῶν τεμαχίων τοῦ γείσου, τὸ ὁποῖον κατ' ἐξαίρεσιν δὲν ἔφερεν ἵχνη συνδέσμου μὲ ἐπόμενον τοιοῦτον.

γ) Εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πτέρυγα δὲν ὑπάρχουν ἀναθηματικά βάθρα ³⁴, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι πιθανώτατα οὐδέποτε αὐταὶ ἐστεγάσθησαν.

δ) Καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ μνημείου τὸ μεταξὺ τοῦ ἄξονος τοῦ τελευταίου κίονος καὶ τοῦ ἄξονος τῆς παραστάδος, εἰς ἣν ἀπέληγεν ὁ νότιος τοῖχος, διάστημα ἔχει μῆκος τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκέραιον πολλαπλάσιον τοῦ μεταξονίου τῆς στοᾶς. Πράγματι, ἐὰν λάβωμεν ὡς μέσον ὅρον τοῦ μεταξονίου τὸ 2.81 μ. καὶ δὲν ἀγνοήσωμεν τὴν κατὰ 11.5 ἑκατοστὰ μείωσιν τοῦ πλάτους τοῦ τελευταίου πρὸς Ν.

33. Βλ. Ἔργον, 1959 σ. 16, 17 καὶ 1960 σχέδ. σ. 27.

34. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ ἐστεγασμένον βόρειον τμήμα τῆς στοᾶς τὰ βάθρα εὐρίσκονται εἰς συνεχῆ σχέδὸν σειρὰν, εἰς τινα σημεία μάλιστα, λόγῳ στενότητος χώρου, ἔχουν τοποθετηθῇ δύο κατὰ πλάτος.

μεταξονίου, διὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ἔχομεν 14 μεταξόνια, διὰ δὲ τὴν δυτικὴν 8 τοιαῦτα ³⁵.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω λόγων καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἄποψιν τῆς μὴ ἀποπερατώσεως τῆς στοᾶς. Ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κειμένων εἰς τὰς πλαγίας πτέρυγας καὶ ἡ ἀπίθανος, αἰσθητικῶς καὶ λειτουργικῶς, λύσις τῆς συνεχίσεως τῆς κιονοστοιχίας διὰ τοίχου καὶ τῆς ἀνοικτῆς στοᾶς διὰ μακροτάτου διαδρόμου εἶναι αἱ σπουδαιότεραι.

Μία ἀπόδειξις τῆς διατυπωμένης ἀνωτέρω ἀπόψεως θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν διεπιστοῦτο ἡ ὑπαρξίς διαπλατύνσεων τῆς θεμελιώσεως εἰς τὰς θέσεις, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐστηρίζοντο οἱ κίονες. Δυστυχῶς ὅμως τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν διαπλατύνσεων ³⁶ δὲν ἐφηρμόσθη ἐν Βραυρῶνι, οὔτε εἰς τὰς πλαγίας οὔτε εἰς τὴν βορείαν ἀποπερατωθεῖσαν πτέρυγα. Ἐὰν ἐξετάσωμεν διὰ ποίους λόγους δὲν ἀπεπερατώθη τὸ κτήριο, θὰ πρέπη κατ' ἀρχὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μεγάλην καθίζησιν τοῦ ἐδάφους, ἡ ὁποία θὰ προεκάλει πλῆθος προβλημάτων εἰς τὴν ἀνωδομήν.

Φαίνεται ὅτι ἡ καθίζησις εἶχεν ἤδη ἐπέλθει πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως καὶ αὐτῶν τῶν δωματίων τῆς δυτικῆς πτέρυγος. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν διόρθωσιν τῆς στάθμης τοῦ τοιχοβάτου, τὴν ὁποίαν προσεπάθησαν νὰ κάμουν κατὰ τὴν κατασκευὴν των. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν γίνεται λόγος ἐκτενῶς εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον.

Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι ἡ λειτουργία τῆς στοᾶς καὶ τῆς κλειστῆς αὐλῆς δὲν παρημποδίζετο οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν αὐτῆν. Ἐφ' ὅσον τὰ δυτικὰ δωμάτια καὶ ὁ ἀνατολικὸς μακρὸς τοῖχος εἶχον ἀποπερατωθῇ, ὁ κλειστὸς χώρος τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς εἶχεν ἀποκατασταθῇ.

Ἡ εἰσόδος εἰς τὴν αὐλὴν ἐγένετο διὰ τοῦ δυτικοῦ προπύλου καὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δωματίων στενοῦ διαδρόμου. Δὲν ἔχει ἐξακριβωθῇ ἐὰν ὑπῆρχεν ἐξόδος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Ἀπὸ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς αὐλῆς φαίνεται ὅτι διεμορφώτο κεκλιμένον ἐπίπεδον, φέρον εἰς τὸ ἀνδρὸν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν αὐτοῦ.

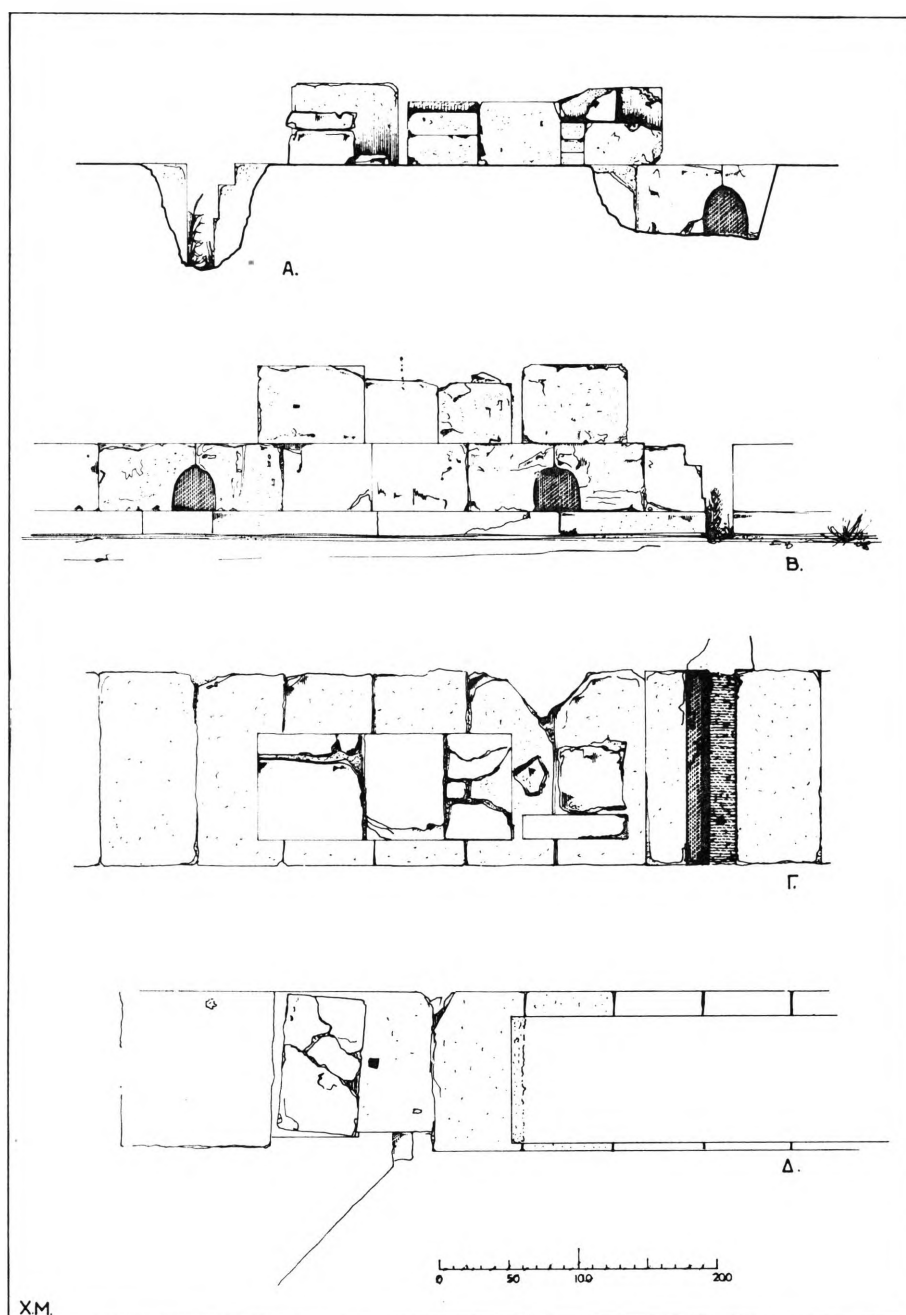
Αἱ προσόψεις τοῦ κτηρίου πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν ἐν ἀναπαραστάσει δίδονται εἰς τὰ Σ χ ε δ. 7 καὶ 9. Προσόψεις τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, ὡς θὰ διεμορφοῦντο, ἐὰν ἐγένετο ἡ ἀποπεράτωσις τῶν προγραμματισθεῖσων ἐργασιῶν, δίδονται εἰς τὰ Σ χ ε δ. 8 καὶ 10.

Δεδομένου ὅτι δὲν θὰ γίνῃ πλέον λόγος διὰ τὴν ὑπαίθριον αὐλὴν, τὴν ὁποίαν περιβάλλει ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν στοᾶ, ἀναφέρωμεν συντόμως εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν μερικὰς λεπτομερείας, ἀφορώσας εἰς τὸ σύστημα ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Ἡ ἐλαφρὰ κλίσις τοῦ δαπέδου τῆς αὐλῆς πρὸς ἀνατολὰς ὠδήγει τὰ ὕδατα εἰς θέσιν παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν τῆς γωνίαν, ὅπου, διὰ τριῶν ἀνοιγμάτων διαμορφουμένων μεταξὺ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν εὐθυνητήριαν τοῦ στυλοβάτου λιθοπλίνθων καὶ τριῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον ἀγωγῶν, ὠδηγοῦντο ἐκτὸς τοῦ κτηρίου. Αἱ ἐξοδοὶ τῶν τριῶν ἀγωγῶν εὐρίσκοντο εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος, ἐσχηματίζοντο δὲ

35. Τὰ μήκη, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ μετρηθοῦν μέχρι τοῦ ἄξονος τῶν σφζομένων καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὀρθοστατῶν εἶναι 22.20 μ. καὶ 39.60 μ. Ἡ κατὰ 11.5 ἑκατοστόμετρα μείωσις τοῦ ἀκραιῶν μετακινίου ἰσοῦται μὲ τὴν ἡμιδιαφορὰν τοῦ πλάτους τῆς ἀκραιᾶς τριγλύφου ἀπὸ τὸ πλάτος τῆς παραστάδος, καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν μετάθεσιν τῆς τριγλύφου εἰς τὸ ἄκρον.

36. Παράδειγμα τοῦ τρόπου αὐτοῦ διαμορφώσεως ὑποθεμελιώσεων κίωνων ἔχομεν π.χ. εἰς τὴν ἐν Δήλῳ στοάν τοῦ Ἀντιγόνου. Βλ. Fernand Courby, *Le portique d' Antigone ou du Nord - Est*, Explor. Arch. de Délos, V, Paris, 1912 σ. 15, Εἰκ. 16 - 18.

Σχέδ. 11. Διάταξις αποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τῆς στοᾶς. Σχέδιον τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως

καὶ πάλιν διὰ τριῶν ἀνοιγμάτων εἰς τὴν στρῶσιν τῆς εὐθυνηρίας, εἰς χαμηλοτέραν ὁμως στάθμην. Ἡ μία ἀπὸ τὰς ἐξόδους αὐτὰς διεμορφοῦτο διὰ τῆς δημιουργίας κενοῦ μεταξὺ τῶν λιθοπλίνθων αὐτῆς, ἐνῶ αἱ ἄλλαι δύο διὰ τῆς λαξεύσεως τοξωτῶν ὁπῶν μικροῦ πλάτους, ὡς εἰς τὸ Σ χ ε δ. 11 δεικνύεται ³⁷.

Δὲν γνωρίζομεν πῶς ἀκριβῶς εἶχον κατασκευασθῇ οἱ ἀγωγοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μὴ ἀνευρεθέντων πηλίνων σωλήνων. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως νὰ μὴ εἶχον ἀποπερατωθῇ καὶ νὰ ἔμενον προσωρινῶς ὡς ἀνοικτοὶ χάνδακες.

1. Ὁ στυλοβάτης

Ὁ στυλοβάτης τῆς κιονοστοιχίας τῆς στοᾶς διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μήκος, διασωθεὶς ἐκ τῆς διαρπαγῆς διότι εὐρίσκετο εἰς χαμηλοτέραν στάθμην τῆς ἐπιχώσεως καὶ τὰ μέλη του δὲν παρουσίαζον ἀξίαν ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν, λόγῳ τοῦ μικροῦ των ὕψους. Τὸ ὕλικόν κατασκευῆς του, ἐξ ἄλλου, τὸ μάρμαρον, διετηρήθη ἄριστα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, καλύτερον τοῦ πωρολίθου.

Ὁ στυλοβάτης ἀποτελεῖται ἀπὸ 26 ἐν συνόλῳ πλάκας διατεταγμένας εἰς σχῆμα Π, ἐπὶ ἰσχυρᾷ ὑποθεμελιώσεως. Ἡ ἔδρασις τῶν κίωνων ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου γίνεται, ὡς ἐνίοτε εἰς τὰ κλασσικὰ κτήρια, ἐπὶ δύο συγχρόνως τεμαχίων αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε οἱ ἄρμοι τῶν ἀνὰ δύο νὰ διέρχωνται ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς βάσεως τοῦ κίονος (Σ χ ε δ. 12).

Ἡ ἄνω ἐμφανὴς ἐπιφάνεια τοῦ στυλοβάτου ἔχει πλάτος 82 ἑκατοστῶν περίπου καὶ ἡ προσθία ἐπιφάνειά του ὕψος 26.5 ἑκατοστῶν. Τὰ μήκη τῶν πλακῶν διαφέρουν κατὰ τι μεταξὺ των, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου εἶναι ὅτι καὶ τὰ μεταξόνια δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἴσα.

Τὰ μήκη κατὰ σειρὰν ἔχουν ὡς κάτωθι :

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν : 1.57 - 1.28 - 1.27 μ.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν : 1.42 - 1.33 - 1.19 μ.

Εἰς τὴν μακρὰν πλευράν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. : - 1.87 - 1.45 - 1.45 - 1.39 - 1.45 - 1.34 - 1.43 - 1.39 - 1.41 - 1.42 - 1.41 - 1.36 - 1.41 - 1.41 - 1.42 - 1.40 - 1.41 - 1.40 - 1.45 - 1.90 μ.

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ στυλοβάτου εἶναι ἐπιμελῶς ἀπολαξευμένη καὶ σχεδὸν λεία, δὲν γίνεται δὲ ἐπ' αὐτοῦ γόμφωσις τῶν κίωνων. Τὰ τεμάχια τὰ ὅποια τὸν ἀποτελοῦν συνδέονται ἀνὰ δύο. Συγκεκριμένως, σιδηροὶ σύνδεσμοι, σχήματος διπλοῦ ταῦ ³⁸, συνδέουν τὰς πλάκας του μόνον εἰς τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὅποια ἐπρόκειτο νὰ ἀποκρυβοῦν ἀπὸ τοὺς στηριζομένους ἐκεῖ κίονας.

Εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειάν του ὁ στυλοβάτης φέρει ὑποτομὴν ἐμφανῆ, ὕψους 6 ἑκατοστῶν καὶ βάθους 1, μὲ κοίλην τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν τῆς. Ἡ ἐργασία τῆς κατασκευῆς τῆς εἶναι λίαν ἐπιμελημένη. Εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειάν των αἱ πλάκες τοῦ στυλοβάτου σχηματίζουν πατούραν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ σχέδιον. Ἡ πατούρα αὕτη, συνηθεστάτη εἰς τοὺς στυλοβάτας ³⁹, ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς ἰσχυρᾶς στρῶ-

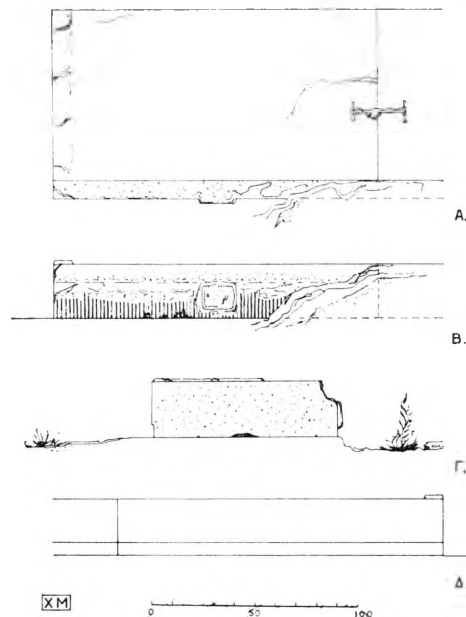
37. Ἡ κατασκευὴ ἐνθυμίζει κάπως τὰ πρῶτα ἡμικυκλικά τόξα, τὰ λαξευόμενα ἐπὶ δύο χωριστῶν λιθοπλίνθων, διὰ τὴν διαμόρφωσιν πυλίδων τειχῶν. Βλ. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 335 - 337. Τὸ ἀνοιγμα ὁμως εἰς τὴν ἐξεταζομένην περίπτωσιν εἶναι κατὰ πολὺ μικρότερον.

38. Τὸ μήκος τῶν συνδέσμων φθάνει τὰ 26 ἑκατοστά καὶ τὸ πλάτος των τὰ 10 περίπου. Εἶναι πάντοτε μολυβδοχοημένοι.

39. Θησεῖον Ἀθηνῶν. Βλ. J. Durm, Handbuch der Architektur, Baukunst der Griechen, Darmstadt, 1892, σ. 76 καὶ θησαυρὸς τῶν Μεγαρέων Ὀλυμπίας, βλ. Olympia, Ergebnisse αρ. 1 Πίν. XXXVI. Μεγάλην ὁμοιότητα παρουσιάζει ὁ ἐξεταζόμενος στυλοβάτης μὲ ἐκεῖνον τῆς στοᾶς τῆς Περαιχώρας. Βλ. J. J. Coulton, ἑ.ἀ. σ. 120, Πίν. Εἰκ. 10,

σεως από κονίαμα ⁴⁰, ήτο δὲ ἄδρῶς εἰργασμένη. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς στοᾶς διακρίνομεν τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τοῦ στυλοβάτου εἰργασμένην διὰ βελονίου μὲ πολλὰς κατακορύφους γραμμάς.

Εἰς τὴν τελευταίαν πλάκα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτου δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν δύο ἀκόμη χρήσιμα διὰ τὴν μελέτην στοιχεῖα (Σ χ έ δ. 13). Πρῶτον, ἓνα ἀγκῶνα ἀνυψώσεως, ἀτελῶς ἀφαιρεθέντα, εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος αὐτῆς. Εἶναι προφανές, ὅτι ὡς μὴ ὁρατός ὁ ἀγκῶν ἀφέθη ἀλάξευτος, ὡς ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ⁴¹. Δεύτερον, τὸ ἐλαφρῶς ἐξέχον ἄπεργον, τὸ ὁποῖον ἀφέθη ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω ἐπιφανείας εἰς τὴν ἐλευθέραν δεξιὰν ἄκραν του. Τὸ ἄπεργον τοῦτο, πλάτους 8 ἑκατοστῶν περίπου καὶ ὕψους 1.5, εἶναι μία ἐνδειξις ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν (ὅπως

Σχέδ. 13. Ἀκραία πλάξ τοῦ στυλοβάτου, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τῆς στοᾶς.

Α. Κάτωψις. Β. Ὅπισθία ὄψις. Γ. Πλαγία ὄψις. Δ. Πρόσοψις

καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς στοᾶς) ἐπρόκειτο νὰ προστεθοῦν καὶ ἕτερα τεμάχια τοῦ στυλοβάτου, εἰς ἓνα δεύτερον στάδιον ἐργασίας ⁴². Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἔχει γίνει λόγος εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον.

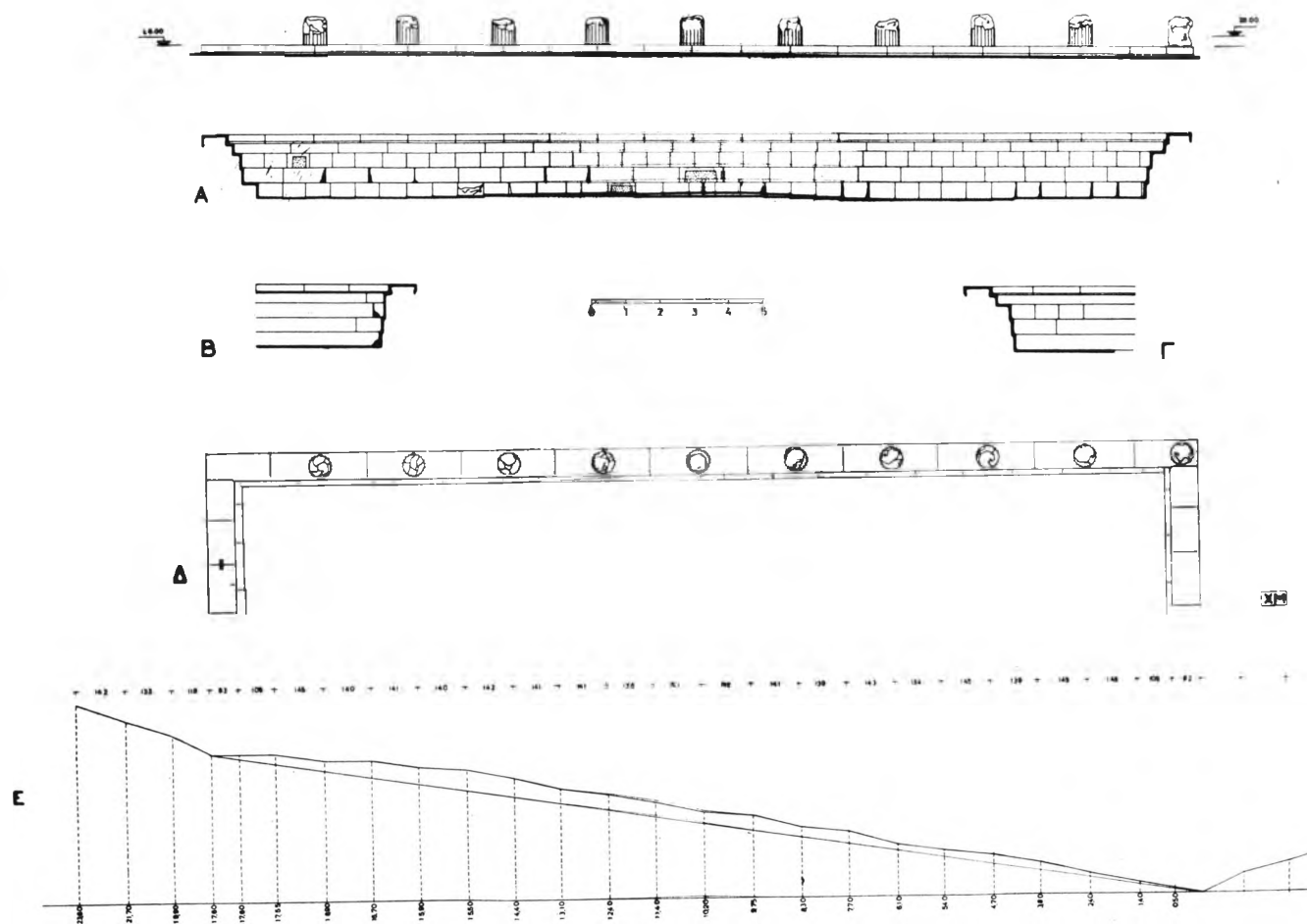
Αἱ πλάκες τοῦ στυλοβάτου ἐδράζονται ἐπὶ ἰσχυρᾶς ὑποθεμελιώσεως καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ ⁴³. Ὅπως δεικνύεται καὶ εἰς τὸ Σ χ έ δ. 14, ἡ ὑποθεμελίωσις ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσαρας σειρᾶς δόμων, ἐκ τοῦ ψαμμιτικοῦ λίθου τῆς Βραυρῶνος, τῶν ὁποίων τὰ ὕψη δὲν εἶναι ἴσα. Μικραὶ διαφοραὶ εἰς τὰ ὕψη τῶν δόμων τῆς αὐτῆς σειρᾶς ἔχουν ὡς

40. Οὐδὲν ἶχνος διεσώθη.

41. Βλ. G. P. Stevens, *Hesperia*, 1936, σ. 455, Εἰκ. 7, East portico of the Propylaea.

42. Ἄπεργον κατὰ μῆκος τοῦ ἄρμυ δύο λιθίνων μελῶν ἔχομεν εἰς πολλὰ κτήρια μὴ ἀποπερατωθέντα βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 166, Εἰκ. 118.

43. Ἡ μελέτη τῆς ὑποθεμελιώσεως κατέστη δυνατὴ ὅταν ἀνεσκάφη καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἡ ἔμπροσθα πλευρὰ αὐτῆς, προκειμένου νὰ ἐνισχυθῇ ἡ βάσις κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς κιονοστοιχίας.

Σχέδ. 14. Στυλοβάτης της μεσαιας πτέρυγος της στοάς (Α) και μικρού τμήματος των πλαγίων πτερύγων (Β και Γ). Δ. κάτοψις. Ε. Διάγραμμα των ύψομέτρων του στυλοβάτου (τά ύψη έσχεδιάσθησαν πενταπλάσια των μηκών)

αποτέλεσμα να μη είναι απολύτως ὀριζόντιοι οἱ ἄρμοι ἐδράσεως. Ἡ ἀνωτάτη σειρά, δυναμένη να χαρακτηρισθῇ ὡς εὐθυντηρία⁴⁴ τοῦ στυλοβάτου⁴⁵, ἔχει ὕψος περίπου 27 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἄρμους ἀνά 1.40 μ. περίπου καὶ πλάτος ἐν κατόψει σταθερὸν καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς. Αἱ ἄλλαι τρεῖς σειραὶ παρουσιάζονται πλέον ἀκανόνιστοι. Ἔχουν ὕψος περί τὰ 43 ἑκατοστά, καὶ μήκη λίθων ὁ μὲν πρῶτος καὶ τρίτος δόμος περί τὰ 75, ὁ δὲ μεσαῖος περί τὰ 1.30 μ.

Εἰς τοὺς ἄρμους των δὲν παρατηρεῖται πλήρης ἐπαφή, καὶ ἐν κατόψει παρουσιάζουν ἐξοχὰς καὶ ἐσοχὰς, με ἀποτέλεσμα ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια νὰ ἐμφανίζεται ἀνώμαλος⁴⁶. Αἱ μικραὶ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν μηκῶν τῶν λίθων ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γίνετα κανονικὴ ἡ διασταύρωσις τῶν ἄρμων καὶ ἐνίοτε νὰ παρατηροῦνται συνεχεῖς καθ' ὕψος ἄρμοι⁴⁷, πρᾶγμα δυσμενέστατον οἰκοδομικῶς. Γενικῶς, ἡ τοιχοποιία τῆς θεμελιώσεως ἐμφανίζεται ὡς ἀτελής καὶ πρόχειρος⁴⁸, πρᾶγμα δικαιολογημένον, ἐφ' ὅσον ἦτο τελείως ἀφανὴς ὑπὸ τὸ ἔδαφος.

Μία πλέον προσεκτικὴ παρατήρησις τῆς θεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου δεικνύει, ὅτι αὕτη κατεσκευάσθη, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἀπὸ παλαιότερον κτίσμα εἰς δευτέραν χρήσιν. Πολλοὶ ἐκ τῶν δόμων φέρουν ἀναθύρωσιν, ἐνῶ ἄλλοι εἶναι σαφὲς ὅτι δὲν ἀπελαξεύθησαν διὰ νὰ καταλάβουν τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετήθησαν, με ἀποτέλεσμα νὰ ἀφήνουν κενὰ ἐκατέρωθεν αὐτῶν.

Διακρίνονται ἐπίσης ἐπ' αὐτῶν ἐγκοπαὶ ἢ θραύσεις, προερχόμεναι ἀπὸ τὸρμους τοποθετήσεως γόμφων. Ὁ τρόπος ἐπεξεργασίας τῆς ἐπιφανείας, ἐξ ἄλλου, δὲν εἶναι ἐνιαῖος. Εἰς ὠρισμένους δόμους διακρίνομεν ἐπιμελῆ λάξευσιν διὰ τῆς ξοῖδος, ἐνῶ εἰς ἄλλους ἀμελεστέραν καὶ ἀδροτέραν διὰ τοῦ βελονίου. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰς ὑποδομὰς καὶ τὰ ἀφανῆ μέρη τῆς στοᾶς ἔγινε χρήσις παλαιότερου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ διαπιστοῦται καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα αὐτῆς⁴⁹.

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἄφινεν ἀκάλυπτον τὸν κυρίως στυλοβάτην καὶ μόνον τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς εὐθυντηρίας. Τοῦτο διαπιστοῦται ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐπιμελῶς ἀπελάξευσαν ἐπὶ τόπου τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς τῆς εὐθυντηρίας, οὕτως ὥστε νὰ ἔχη ἐν κατόψει τὸ αὐτὸ πλάτος, ἐνῶ, δέκα ἑκατοστὰ χαμηλότερον, ἀφῆκαν ἀλάξευτον καὶ προέχον τὸ κατώτερον, ἀφανὲς ἀσφαλῶς, τμῆμά της.

Οἱ δόμοι εἰς τὰς χαμηλότερας σειρὰς αὐτῶν παρουσιάζουν μεγαλύτερον πάχος, με ἀποτέλεσμα νὰ αὐξάνῃ ἡ ἐπιφάνεια ἐδράσεως τῆς θεμελιώσεως, ἡ διαπλάτυνσις

44. Μίαν διάφορον ἐρμηνείαν τοῦ ὅρου εὐθυντηρία βλ. εἰς BSA, 1950 (XLV) σ. 69, σημ. 13. Ἐδὼ δεχόμεθα ὡς εὐθυντηρίαν τὴν ὑπὸ τοὺς τοιχοβάτας καὶ τὸν στυλοβάτην στρώσιν.

45. Ὡς συνήθως εἰς μικρὰ στοῖκὰ οἰκοδομήματα ὑφίσταται μόνον εἰς ἀναβαθμὸς καὶ ὁ στυλοβάτης ἐδράζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας. Ὁμοίως καὶ εἰς τὴν στοᾶν Περαιχώρας. Βλ. J. J. Coulton, ἔ.ἀ. σ. 101.

46. Ἡ ὀπισθία πλευρὰ τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου εἶναι ἐπίσης ἀνώμαλος.

47. Ὅπως π.χ. ἀριστερὰ τοῦ κίονος ζ.

48. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ, ἂν ἔγινε χρήσις γόμφων ἢ συνδέσμων.

49. Δευτέρα χρήσις οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ εἰς τὰς ὑποδομὰς κτηρίων, εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς ἄλλα σύγχρονα με τὴν στοᾶν παραδείγματα, ὅπως εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰ θεμέλια τῶν τοίχων τῆς Πινακοθήκης, ὅπου ἔχουν κτισθῇ πλείστα πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ὅπως γείσα, λιθόπλινθοι δόμων, τρίγλυφοι κ.λ.π., χωρὶς μάλιστα νὰ ὑποστοῦν καμμίαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπεξεργασίαν.

ὅμως αὐτὴ δὲν γίνεται βάσει καθωρισμένου σχεδίου, ἀλλὰ διαφέρει ἀπὸ λίθου εἰς λίθον, ἀναλόγως τοῦ διατιθεμένου ὕλικου· συνήθως εἶναι κατὰ τι μεγαλυτέρα τῶν 50 ἑκατοστῶν.

Κάτωθεν τῆς τελευταίας σειρᾶς λίθων ἀνευρέθη τὸ φυσικὸν ἀμμῶδες ἔδαφος. Φαίνεται ὅτι ἡ ἄμμος, ἐγκιβωτισμένη καὶ ὑγρὰ ὑπὸ τὰς ἐπιχώσεις, παρουσιάζει σημαντικὴν ἀντοχήν, ὥστε νὰ θεμελιωθῇ ἐπ' αὐτῆς τὸ κτήριο, καὶ οὕτω δὲν παρέστη ἀνάγκη νὰ γίνουν βοηθητικαὶ κατασκευαὶ μὲ σκοπὸν τὴν αὔξησιν τῆς σταθερότητος τοῦ ἐδάφους. Κατασκευαὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι γνωσταί, εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, εἰς ἄλλα μνημεῖα⁵⁰.

Ἐχει ἤδη γίνει λόγος διὰ τὴν διακοπὴν τῆς εὐθυντηρίας τοῦ στυλοβάτου εἰς τὸν ἀνατολικὸν βραχίονα τῆς στοᾶς, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν δημιουργίαν διόδων ἀπορροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ ἔργου εἰς τὴν δευτέραν, μὴ πραγματοποιηθεῖσαν φάσιν του, περιελάμβανε τὴν συμπλήρωσιν τοῦ στυλοβάτου καὶ τὴν ἐκ τῶν ἄνω κάλυψιν τῶν διόδων αὐτῶν. Σημειοῦμεν τέλος τὴν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως, ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος τῆς στοᾶς, ἀνεύρεσιν δύο ὀγκωδῶν λιθοπλίνθων ἐπιμελῶς λαξευμένων, εἰς τυχαίαν θέσιν, ἀγνώστου προορισμοῦ (Σχέδ. 12).

Διὰ τὴν μελέτην τῆς στάθμης τοῦ στυλοβάτου, εἰς τὰ διάφορα σημεία του, ἔγινε χωροστάθμησις προσεκτικὴ, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δεικνύονται εἰς τὸ σχετικὸν σχέδιον. Εἰς αὐτὸ τὰ ὕψη ἐσχεδιάσθησαν πενταπλάσια τῶν μηκῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνῃ ἐμφανεστερά ἡ διαφορὰ τῆς στάθμης εἰς τὰς διαφόρους θέσεις τοῦ στυλοβάτου (Σχέδ. 14 E). Εἰς τὸ διάγραμμα, λοιπόν, παρατηροῦμεν κατ' ἀρχήν, ὅτι ὀλόκληρος ὁ στυλοβάτης παρουσιάζει κλίσιν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν βορείαν πλευράν. Ἡ κλίσις αὕτη, φθάνουσα τὰ 17.6 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου, εἶναι ὁμοιόμορφος καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτου καὶ ὡς ἐκ τούτου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν καθίζησιν, ἣν ὑπέστη ὀλόκληρον τὸ κτήριο καὶ τὴν ὁποίαν ἐλέγχοντες διαπιστοῦμεν καὶ εἰς ἄλλα σημεία αὐτοῦ⁵¹.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευράν τοῦ στυλοβάτου διαπιστοῦμεν κλίσιν πρὸς Β. ἀρκετὰ ἔντονον (5.40 καὶ 6 ἑκατοστῶν ἀντιστοίχως), μετρουμένην κατὰ προσέγγισιν εἰς τὰς προεκτάσεις των (ὡς ἐκτίθεται ἀκολουθῶς), λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς ἣν ὑπέστη ἡ ἐκ παρολίθου εὐθυντηρία.

Εἰς τὴν μακρὰν πλευράν τοῦ στυλοβάτου ἡ γραμμὴ τοῦ διαγράμματος τῶν ὑψῶν εἶναι συνεχὴς καί, τὸ σπουδαιότερον, εὐρίσκεται ὀλόκληρος ἄνω τῆς κλειούσης γραμμῆς αα', τῆς ἐνούσης τὰ ἄκρα της. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ στυλοβάτης ὑπέστη μὲν καθίζησιν, ἀλλὰ παρέμεινε ἀκαμπτος καθ' αὐτόν, τότε ἡ γραμμὴ αα' ἦτο ἄλλοτε ὀριζοντία καὶ ὁ στυλοβάτης ὑπερυψοῦτο καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ, ἄνωθεν τῆς ὀριζοντίας ταύτης γραμμῆς, εἶχε δηλαδὴ μίαν μικρὰν κυρτότητα.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ στυλοβάτης δὲν ἔχει πλέον τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, λόγῳ τῆς καθιζήσεως, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἴμεθα ἀπολύτως κατηγορηματικοὶ διὰ τὴν ὑπαρξιν καμ-

50. Ὅπως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς Τροίαν, Wilhelm Dörpfeld, Troja und Ilion, Athen, 1902 σ. 217 - 220, εἰκ. 84, 85. Σημειωτέον ὅτι ὁ ναὸς εἶναι ἀρκετὰ μεταγενέστερος τῆς μελετωμένης στοᾶς.

51. Ἡ πρὸς Α. καὶ Β. ἀπόκλισις διαπιστοῦται πολὺ ἐντονωτέρα εἰς τὰ προγενέστερα τῆς στοᾶς κτίσματα τὰ ἐκτεινόμενα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος της, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἤδη ἀναφερθεῖσαν πολυγωνικὴν ὑποθεμελίωσιν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ καθιζήσεις ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρῶνος.

πυλότητας. Τὰ ἀνωτέρω ὁμως ἐκτεθέντα καθιστοῦν τὴν ὑπαρξίν της σχεδὸν βεβαίαν.

Ἦδη τὸ γεγονός ὅτι τὸ μέγιστον τῆς καμπυλότητος δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους τῆς κιονοστοιχίας, ἀλλὰ ἀριστερώτερον, μεταξὺ τῶν κίωνων κ καὶ ι (2.5 ἑκατ. τοῦ μέτρου) εἶναι μία ἐνδειξις ὅτι ὁ στυλοβάτης δὲν παρέμεινεν ἀπολύτως ἄκαμπτos κατὰ τὴν καθίζησίν του. Αἱ μικραὶ ἀκόμη ἀποκλίσεις, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν αἱ πλάκες τοῦ ἀπὸ τὴν πτώσιν τῶν βαρέων κίωνων καὶ ἐπιστυλίων κατὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ μνημείου, ὡς καὶ τὰ ρήγματα αὐτῶν ⁵², δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μελετήσωμεν τὴν καμπυλότητα εἰς τὰς λεπτομερείας της καὶ νὰ ἔχωμεν οὐσιαστικά συμπεράσματα περὶ τῆς μορφῆς της.

Ἡ παρουσία καμπυλότητος εἰς τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔχει διαπιστωθῇ ἡ ὑπαρξίς της μόνον εἰς ναοὺς. Τὸ πρῶτον στωϊκὸν οἰκοδόμημα, ὅπου ἐφηρμόσθη καὶ πάλιν, εἶναι ἡ Νοτία Στοὰ τῆς Κορίνθου (350 - 325 π.Χ.) ⁵³.

Πρὸ τοῦ στυλοβάτου δὲν διεσώθησαν ἴχνη ἰδιαίτερας κατασκευῆς διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ὡς συνέβαινεν εἰς πλείστας ἀρχαίας στοάς. Στρωματογραφικὰ στοιχεῖα ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἀνασκάψαντα τὸ μνημεῖον νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὑπῆρχεν ἀπλῆ αὐλαξ εἰς τὸ χῶμα καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς κιονοστοιχίας. Ἡ λειτουργία τοῦ ἀπλοῦ συστήματος ἀποχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καθιστᾷ βέβαιον, ὅτι ἡ στάθμη τῶν ὑδάτων, περὶ τὸ μνημεῖον, εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατὰ πολὺ χαμηλότερον τῆς σημερινῆς ⁵⁴.

Αἱ πρὸς νότον ἐπεκτάσεις τοῦ στυλοβάτου τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς κατεσκευάσθησαν μέχρι τοῦ ὕψους τῆς εὐθυνητηρίας. Ἡ υποθεμελίωσις, ἀνεπαρκῶς μελετηθεῖσα, φαίνεται ὅτι εἶναι ὁμοία μὲ τὴν τῆς βορείας πλευρᾶς.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λεπτομερὴς χωροστάθμησις τῆς εὐθυνητηρίας, λόγῳ τοῦ ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας τῆς στοᾶς ὑπάρχει σοβαρὰ κλίσις ⁵⁵ πρὸς Β., ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς καθίζησιν (βλ. κεφάλαιον « Περὶ εὐθυνητηρίας τῶν τοίχων »).

2. Οἱ κίονες

Τὸ ἀποπερατωθὲν τμήμα τῆς κιονοστοιχίας τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος περιελάμβανεν ἐν συνόλῳ δεκατρεῖς κίονας ⁵⁶, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἔνδεκα ἀνήκον εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα αὐτῆς καὶ ἀνὰ εἰς εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν (Σ χ ε δ. 4).

52. Ρήγματα διακρίνονται δεξιὰ τοῦ κίονος η, καὶ ἀριστερὰ τοῦ ζ καὶ τοῦ κ.

53. Βλ. Oskar Broneer, The South Stoa, Corinth Series, τ. 1, μέρος 4ον, 1954, σ. 91 - 92, σχέδιον X, καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου, Measurements and Refinements of the South Stoa at Corinth AJA LIII (1949) σ. 146, 147. Δεύτερον παράδειγμα σημειοῦμεν τὴν βορειοδυτικὴν στοὰν τῆς ἀγορᾶς τῆς Θάσου, βλ. Roland Martin, L'Agora, Études Thasiennes, VI, Paris, 1959, σ. 14, Εἰκ. 2, σ. 33. Εἶναι κτίσμα τοῦ 4ου ἢ 3ου π.Χ. αἰῶνος.

54. Ἡ κάτω στάθμη τῶν ὀριζοντίων δοκῶν τῆς ἀρχαίας γεφύρας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔρρεον ἐλευθέρως τὰ ὕδατα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μᾶς δίδει ἐν ἀπόλυτον ὑψόμετρον, κάτω τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς εὐρίσκετο τὸ μέγιστον τοῦ ὕψους τῆς ἀρχαίας στάθμης τῶν υπογείων ὑδάτων. Σήμερον, λόγῳ τῆς ἀνυψώσεως τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης, ἡ σχέσις αὕτη δὲν ὑφίσταται πλέον καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῶν ὑδάτων ἐν καιρῷ χειμῶνος φθάνει εἰς ὕψος 30 ἑκατοστῶν ἀνωθεν τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς (Πίν. 3).

55. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν 37 ἑκατ. καὶ εἰς τὴν δυτικὴν 32. Οἱ ἀριθμοὶ αὗτοι ἀφοροῦν εἰς τὰ ἀκάλυπτα μόνον μέρη τῆς εὐθυνητηρίας.

56. Συνολικῶς, εἶχον ἀρχικῶς τοποθετηθῇ 3×13 σφόνδυλοι κίωνων.

Ὁ σημαντικός ἀριθμός τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων - κίωνων ἐπέτρεψε τὴν μελέτην τοῦ σημαντικωτάτου τούτου ἀρχιτεκτονικοῦ στοιχείου καὶ ἀκολούθως τὴν μερικὴν ἀναστήλωσιν τῆς κιονοστοιχίας.

Ἡ διάσωσης τῶν σπονδύλων καὶ τῶν κionoκράνων θὰ πρέπη νὰ ἀποδοθῇ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ κυλινδρικὸν σχῆμά των δὲν προσεφέρετο δι' οἰκοδόμησιν καὶ οὕτω δὲν διηρπάγησαν μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ μνημείου.

Λίαν ἐπιβοηθητικὸν διὰ τὴν μελέτην ὑπῆρξεν ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι οἱ κάτω σφόνδυλοι τῶν δέκα ἐκ τῶν δεκατριῶν κίωνων ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ἱστάμενοι ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου.

Κατ' ἀρχὴν ἐξετάζομεν τὴν θέσιν τῶν κίωνων ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου. Ἀπὸ τὰ κατὰ χώραν τεμάχια ἀγόμεθα ἀμέσως εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας παρατηρήσεις :

Ἐκαστος κίων ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο τεμαχίων τοῦ στυλοβάτου, εἰς τρόπον ὥστε οἱ ἀρμοὶ των νὰ διέρχωνται ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς βάσεως τοῦ κάτω σφονδύλου.

Τὰ κέντρα τῶν βάσεων ὅλων τῶν κίωνων εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ κατὰ μήκος ἄξονος συμμετρίας τοῦ στυλοβάτου.

Ἐπειδὴ τὰ τεμάχια τοῦ στυλοβάτου δὲν ἦσαν ἀκριβῶς ἴσα, τὰ μεταξόνια τῆς κιονοστοιχίας διέφερον μεταξὺ των. Οὕτω ἔχομεν κατὰ σειράν :

Μεταξὺ	α καὶ β		2.96 μ.	Μεταξὺ	η καὶ θ		2.77 μ.
»	β » γ		2.91 μ.	»	θ » ι		2.82 μ.
»	γ » δ		2.84 μ.	»	ι » κ		2.92 μ.
»	δ » ε		2.79 μ.	»	κ » λ		2.81 μ.
»	ε » ζ		2.82 μ.	»	λ » μ		2.96 μ.
»	ζ » η		2.83 μ.	»	μ » ν		2.89 μ.

Ἀπὸ τούτων ἀριθμοὺς αὐτοὺς συνάγεται ὅτι τὰ μεταξόνια κυμαίνονται περὶ τὰ 2.82 μ. περίπου, πλὴν τῶν ἀκραίων, ὅπου εὐρύνονται κατὰ 12 ἑκατοστὰ περίπου. Ἀντὶ τῆς συνήθους εἰς τοὺς ναοὺς μειώσεως τοῦ πλάτους τῶν ἀκραίων μεταξονίων, ἔχομεν αὕξησιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν διάταξιν τῶν μελῶν τοῦ θριγκοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν τοποθέτησιν τῶν κίωνων ἀπὸ πλευρᾶς ἀναλογιῶν, παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν στοὰν τῆς Βραυρωνος ἔχομεν ἀκριβῶς τὰς ἀναλογίας ναοῦ διαστίλου. Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἡ κάτω βᾶσις τοῦ κίονος εἶναι 71.1 ἑκατ. καὶ τὸ μεταξόνιον 2.82, ἀμέσως ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μετακίονιον ἰσοῦται μὲ τρεῖς κάτω βᾶσεις κίονος. Τοῦτο χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τοὺς διαστίλους ναοὺς, ἂν καὶ εἰς τὴν ἐξεταζομένην περίπτωσιν πρόκειται περὶ ἀπλῆς συμπτώσεως. Ὅπως θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην θέσιν, ἡ ἐφαρμογὴ τριῶν τριγλύφων καὶ μετοπῶν ἀνὰ μεταξόνιον εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀλλαγὴν πολλῶν ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ μνημείου καὶ κατ' ἀρχὴν τῆς πυκνότητος τῶν κίωνων.

Ἀπὸ τούτων κίονας τῆς στοᾶς, ἀποτελουμένους ἀπὸ τρεῖς σφονδύλους καὶ τὸ κιονόκρανον, διεσώθησαν ἐν συνόλῳ 31 πλήρη σχεδὸν τεμάχια καὶ τινα θραύσματα. Εἰς τὸ γενικὸν Σ χ ε δ. 15 δεικνύεται ἀκριβῶς ἡ θέσις εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν κατακεῖμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ τεμάχια αὐτά. Ἡ διατήρησις τοῦ διασωθέντος τούτου ὑλικοῦ εἶναι σχετικῶς καλὴ, ὡς λεπτομερῶς ἐκτίθεται κατωτέρω.

Οἱ πρῶτοι σφόνδυλοι τῶν πλείστων κίωνων ἐσώθησαν ἱστάμενοι κατὰ χώραν, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη. Τοῦτο εἶχε καὶ μίαν λίαν δυσάρεστον συνέπειαν : Τὸ ἄνω μέρος των κατεστράφη ἀπὸ τὰ ἄροτρα τῶν γεωργῶν, εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, κατὰ τρόπον ὡ-

στε εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῶν νὰ διασφύζεται ἡ ἐπιφάνεια ἐδράσεως τοῦ δευτέρου σφονδύλου. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δύναται νὰ μετρηθῇ ἀσφαλῶς τὸ ὕψος τοῦ κατωτάτου σφονδύλου καὶ κατὰ συνέπειαν ὁλοκλήρου τοῦ κίονος. Δυστυχῶς, ἕτερα δύο τεμάχια ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν μετακινημένα καὶ ὄχι κατὰ χώραν, δὲν σφύζονται εἰς καλυτέραν κατάστασιν, καὶ οὕτω τίθεται τὸ σπουδαιότατον πρόβλημα τοῦ ὕψους τοῦ κίονος.

Τριάκοντα καὶ εἰς σφόνδυλοι κίωνων καὶ μερικά θραύσματα ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ⁵⁷. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς φαίνεται ὅτι δὲν εἶχον μετακινηθῇ ἀπὸ τὴν θέσιν πώσεώς των, ὅπως τοῦ κίονος γ, τοῦ ὁποίου οἱ δύο ἀνώτεροι σφόνδυλοι καὶ τὸ κιονόκρανον εὐρέθησαν εἰς συνεχῇ σειράν, πρὸ τοῦ κατὰ χώραν ἰσταμένου κατωτάτου σφονδύλου. Ἀντιστρόφως, πολλοὶ ἄλλοι σφόνδυλοι εὐρέθησαν μετακινημένοι ⁵⁸. Εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ὅτε ἐγένετο ἡ διαρπαγὴ τῶν μεταξὺ τῶν κίωνων κειμένων ἐπιστυλίων, μερικοὶ σφόνδυλοι μετετοπίσθησαν ⁵⁹.

Τοῦ κατωτάτου σφονδύλου τὸ ὕψος, ὡς εἴπομεν, οὐδαμοῦ διεσώθη πλήρες. Τὰ μέγιστα σφύζομενα ὕψη σφονδύλων δίδονται εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα μεγεθῶν καὶ ἡ μορφή των εἰς τὸ σχέδιον θεμελιώσεως καὶ καμπύλης στυλοβάτου (Σχέδ. 14). Τὸ ἀρχικὸν ὕψος μερικῶν ἐκ τῶν κατωτάτων σφονδύλων δίδεται ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν πίνακα. Τοῦτο ὑπελογίσθη μόνον εἰς τοὺς κίονας ἐκείνους, ὅπου σφύζεται ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος σφόνδυλος, ἐκ διαφορᾶς.

Πίναξ μεγεθῶν σφονδύλων κίωνων στοᾶς Βραυρωνος

Κίονες	Κάτω σφόνδυλοι				Μέσοι σφόνδυλοι				Ἀνω σφόνδυλοι			
	Σφύζομενον ὕψος	Κάτω διάμετρος	*Υψος προκύπτον	*Ἀνω διάμετρος	*Ενδείξεις	Κάτω διάμετρος	*Υψος	*Ἀνω διάμετρος	*Ενδείξεις	Κάτω διάμετρος	*Υψος	*Ἀνω διάμετρος
α	κατεστρ.	-	-	∴	κατεστρ.	-	-	-	γ III	59	116.5	52
β	89.5	κατεστρ.	-	∴	β II	64.8	120.6	59.7	Μερικῶς κατεστραμ.	-	-	δὲν δίδει στοιχεῖα
γ	85	67.3	130.6	∴	ἄνευ στοιχ.	64.1	121	58.8	ἄνευ στοιχ.	58.4	117	52
δ	83.4	-	-	∴	δ II	62.5	121.4	58.4	κατεστραμ.	-	-	-
ε	86.5	-	130.2	∴	ε II	62.4	119.1	57.5	ε III	57.2	119.3	52
ζ	87.5	66.6	-	∴	ζ II	63.1	125	57.2	κατεστραμ.	-	-	-
η	89	-	-	∴	η II	63	143	55.5	»	-	-	-
θ	82	66.5	130.6	∴	θ II	63.7	121.5	58.1	θ III	58.6	116.5	52
ι	80	66.9	130.1	∴	ι II	63.4	122	58.2	ι III	58.4	116.5	51.7
κ	85.5	67	129.9	∴	κ II	63.6	122	58	κ III	58.3	116.7	51.9
λ	85	68.8	131.1	∴	μ II	61.6	122	56.6	μ III	56.9	115.5	52
μ	κατεστρ.	-	132.1	∴	λ II	65.6	121	61	ν III	61	115.5	52.6
ν	»	-	-	∴	λ III	63.2	121.1	58.6	κατεστραμ.	-	-	-

57. Ὁ κίων γ ἀνεστηλώθη προχείρως κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀνευρέσεώς του. Βλ. Ἔργον, 1958, σ. 32, Εἰκ. 34. Τὰ τεμάχια του, ὡς μὴ κείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ἐποχὴν συντάξεως τοῦ γενικοῦ σχεδίου (Σχέδ. 15), δὲν ἐσημειώθησαν εἰς αὐτό.

58. Τὸ γεγονός αὐτὸ διεπιστώθη, ἀφοῦ καταμετρήθησαν λεπτομερῶς τὰ διασωθέντα τεμάχια, εἶχε προηγηθῇ δὲ μία συμβατικὴ ἀριθμῆσις καὶ ὀνομασία των, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ Σχέδ. 15. Ἐκ τῶν ὑστέρων δὲν ἐγένετο ἀλλαγὴ τῆς συμβατικῆς ταύτης ἀριθμήσεως.

59. Ἡ συστηματικὴ κατάταξις τῶν μεγεθῶν εἰς πίνακα, καθὼς καὶ ἡ μέτρησις αὐτῶν, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀρχιτέκτονα κ. Κ. Γκάρτζου.

Ἀπὸ τοὺς δευτέρους σφονδύλους ἔχομεν δώδεκα τεμάχια. Ἀπωλέσθη δηλαδή μόνον ἓν. Τὸ ὕψος των κυμαίνεται περὶ τὸ 1.22 μ. Μόνον εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ η Π, εἶχεν ὕψος πολὺ μεγαλύτερον, ἐγγίζον τὸ 1.43 μ. Τὰ λοιπὰ μεγέθη δίδονται ἐπίσης εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα. Τοῦ τρίτου καὶ ἀνωτάτου σφονδύλου διεσώθησαν ἐννέα τεμάχια καὶ ἓν μέγα θραῦσμα. Τὰ ὕψη των κυμαίνονται περὶ τὸ 1.16 μ.

Ὅπως φαίνεται εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τὸν πίνακα, ὅχι μόνον τὰ ὕψη τῶν σφονδύλων διαφέρουν ἐλαφρῶς μεταξὺ των ἀλλὰ καὶ αἱ διαμέτροι τῶν κίωνων εἶχον μικρὰς ἐπὶ πλεόν ἢ ἐπὶ ἔλαττον διαφοράς. Αἱ διαφοραὶ αὗται γίνονται πολὺ μεγαλύτεραι εἰς τοὺς γωνιακοὺς κίονας β καὶ μ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διαπιστοῦται καὶ εἰς τὰς διαστάσεις τῶν κιονοκράνων. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην θέσιν.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνευρεθέντος ὑλικοῦ, ἐρχόμεθα νὰ μελετήσωμεν τὴν μορφήν τοῦ κίονος καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς κατασκευῆς του (Σ χ έ δ. 16).

Οἱ κίονες τῆς ἐξεταζομένης στοᾶς ἦσαν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πετρώματος τῆς Βραυρω- νος. Μόνον τὰ κιονόκρανα ἦσαν ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου ⁶⁰. Ἀπετελοῦντο ἀπὸ τρεῖς σφονδύλους συνδεομένους μεταξὺ των διὰ ξυλίνων πόλων καὶ ἐμπολίων, μὴ διασωθέντων βεβαίως.

Ἡ φθορά, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν ἐκ τῶν ὑδάτων τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια, δὲν ἐπιτρέπει τὴν πλήρη μελέτην ὠρισμένων λεπτομερειῶν, ὡς λ.χ. τῆς κυκλικῆς ἀναθρώ- σεως εἰς τὰς ἐπιφανείας ἐδράσεως τῶν σφονδύλων, τῆς ὁποίας τὸ πλάτος διεπιστώθη ⁶¹ εἰς τινα μόνον σημεῖα. Αἱ ἐγκοπαὶ τῶν ἐμπολίων ὅμως διεσώθησαν εἰς πλεῖστα τεμά- χια καλῶς. Τὸ μέγεθός των δὲν εἶναι σταθερὸν καὶ κυμαίνεται μεταξὺ 7×7 καὶ 9×9 ἑκατοστῶν. Σημειωτέον ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐμπόλια μεταξὺ τοῦ κατωτάτου σφονδύλου καὶ τοῦ στυλοβάτου.

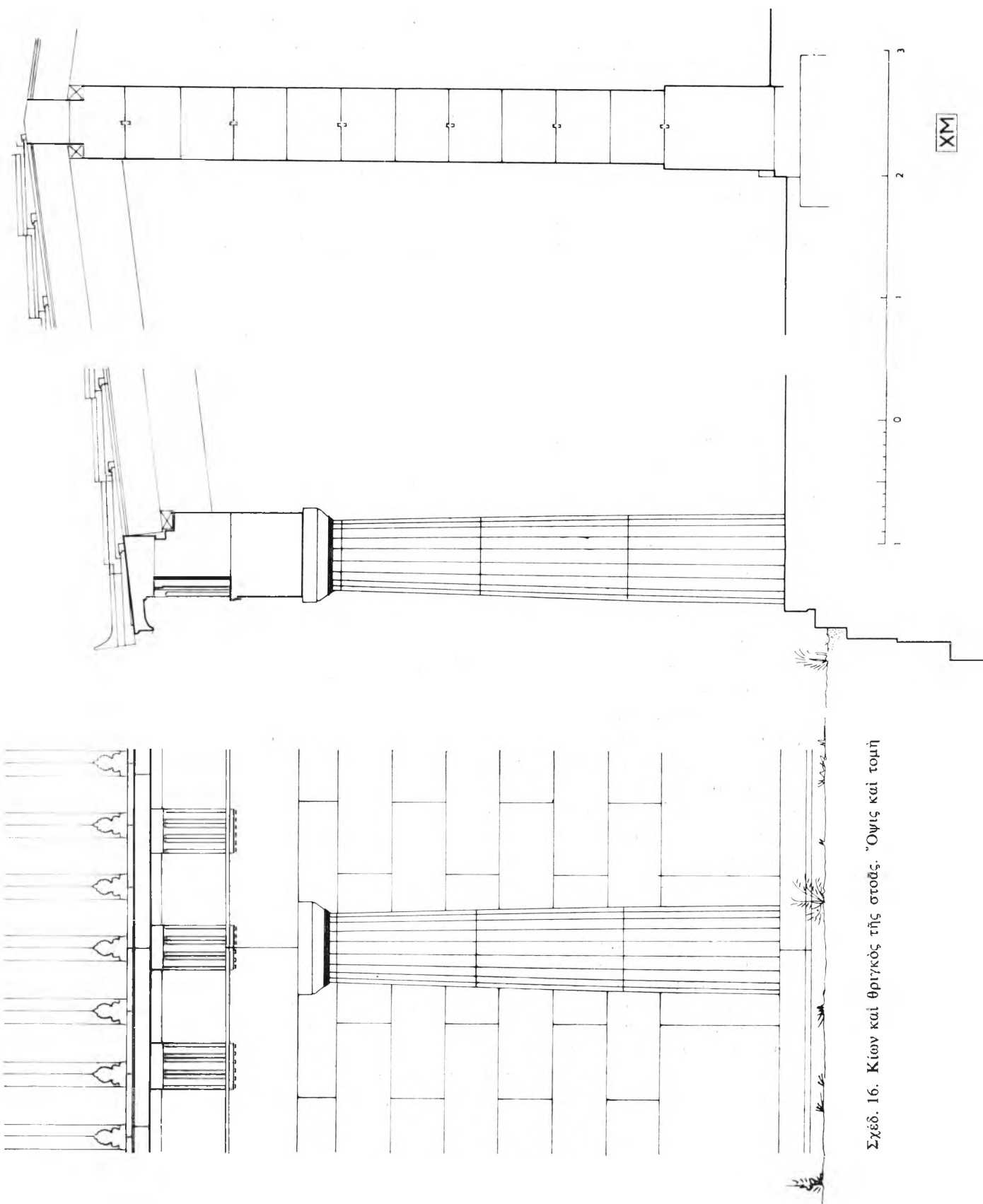
Κατόπιν λεπτομερῶν μετρήσεων, διεπιστώθη ὅτι πάντοτε αἱ ἐπιφάνειαι ἐδράσεως τῶν σφονδύλων ἦσαν ἀπολύτως κάθετοι πρὸς τὸν κατακόρυφον ἄξονα αὐτῶν. Τοῦτο ση- μαίνει, ὅτι δὲν ὑπῆρχε κλίσις τῶν κίωνων πρὸς τὰ ἔσω.

Ἡ τεχνικὴ τελειότης τῆς κατασκευῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀκρίβεια αὐτῆς, ἦσαν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Μία μόνον περίπτωσις ἐλέγχεται ὡς ὅχι ἀπολύτως ἀκριβής. Πρόκειται περὶ τῆς μὴ ἀπολύτου συμπτώσεως τῶν διαμέτρων δύο ἐν ἐπαφῇ εὕρισκομένων ἐπιφανειῶν ἐ- δράσεως. Ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸν συγκριτικὸν πίνακα, ἡ διαφορὰ αὐτῶν φθάνει τὰ τέσσαρα χιλιοστά (ὅπως εἰς τὸν κίονα γ). Ἡ ἀνισότης αὕτη ἐρμηνεύεται μόνον ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ χάραξις τῆς περιφερείας τῶν σφονδύλων δὲν ἦτο ἀπολύτως κυκλι- κή ⁶². Εἰς τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια δὲν παρατηρήθησαν γράμματα ἢ ἄλλα σύμβολα, ἐπι- βοηθητικὰ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν.

60. Παρατηρήσεις σχετικὰς μετὰ τὴν χρῆσιν δύο διαφόρων ὑλικῶν, βλ. εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ζωφόρου. Ἐξωτερικῶς τὰ λίθινα μέρη ἔφερον λεπτότατον στρώμα ἐπιχρίσματος, πάχους 0,5 χιλιοστ. διατηρηθὲν καλῶς εἰς μερικοὺς σφονδύλους. Μία ἀκριβῶς ὁμοία περίπτωσις κορμῶν παρίων μετὰ κιο- νόκρανα μαρμάρινα ἀπαντᾷ εἰς Δελφούς. Βλ. G. Roux, La terrasse d'Attale I à Delphes, BCH, 1952, σ. 169 - 174.

61. Δὲν εἶχε σταθερὸν πλάτος. Ἐκυμαίνετο μεταξὺ 10 καὶ 14 ἑκατ.

62. Αἱ μετρήσεις ἐγένοντο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ βάθος τῶν ραβδώσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς καλύ- τερον διατηρουμένας τοιαύτας καὶ ὅχι εἰς τὰς αὐτάς των ἐν συνεχείᾳ σφονδύλων, ὅπου προφανῶς ἡ ἰσότης των διαμέτρων θὰ ἦτο ἀπόλυτος. Πιθανῶς, ἡ μικρὰ αὕτη ἀτέλεια τῆς κατασκευῆς ὀφείλεται εἰς ἀκαταλληλότητα τοῦ ὑλικοῦ, ἂν καί, ὡς διεπιστώθη εἰς εἰδικὰς πρὸς τοῦτο μετρήσεις, μικραὶ διαφο- ραὶ διαμέτρων ὑφίστανται εἰς κίονας, ἀκόμη καὶ τοῦ Παρθενῶνος.

Σχέδ. 16. Κίον και θηγκός της στοάς. Όψις και τομή

Οί κίονες της υπό εξέτασιν στοᾶς, ἀπὸ μορφολογικῆς πλευρᾶς, ἔχουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ δωρικοῦ τρόπου κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ εξέτασιν των (Σ χ έ δ. 16).

Κατ' ἀρχὴν ὁ κορμὸς τοῦ κίονος παρουσιάζει μείωσιν. Ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸν σχετικὸν πίνακα, ἡ ἄνω ἀπὸ τὴν κάτω διάμετρον ἔχει διαφορὰν κυμαινομένην περὶ τὰ 15 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου ⁶³.

Διὰ τὸν ὑπολογισμόν τῆς μείωσης ἀπαιτεῖται προηγουμένως ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω πλήρους διαμέτρου τοῦ κίονος, μετρομένης δηλαδὴ εἰς τὰς ἄκρας τῶν ἀκμῶν τῶν ραβδώσεων. Πρὸς τοῦτο προσθέτομεν εἰς τὴν πλησιεστέραν πρὸς τὸν μέσον ὄρον τῶν διαμέτρων ⁶⁴, εἰς ἐκάστην περίπτωσιν, τὸ βέλος μεταξὺ τοῦ τόξου τῆς ραβδώσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς περιφερείας τοῦ κίονος δῖς. Οὕτω ἔχομεν :

$$\Delta = 66.8 + (2.15 \times 2) = 71.1 \text{ ἑκατοστὰ καὶ} \\ \delta = 52 + (1.50 \times 2) = 55 \text{ ἑκατοστὰ}$$

Ἦδη ἡ μείωσις εἶναι :

$$M = \frac{71.1 - 55}{71.1} = 0.22$$

Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς πλησιάζει πολὺ τὸ 1/5, τὴν μείωσιν δηλαδὴ τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ δωρικά ἀττικά μνημεῖα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἔντασις τῶν κίωνων, ἂν καὶ διεπιστώθῃ, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ μετρηθῇ με μεγάλην ἀκρίβειαν οὔτε νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ μορφή της. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν φθορὰν τοῦ ὕλικου τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀβεβαιότητα εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμεθα λόγῳ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν διαμέτρων τῶν σφονδύλων.

Εἰς τὸ Σ χ έ δ. 17 δίδονται ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς μετρήσεως ἐντάσεως, γενομένης εἰς τὴν καλὺτερον σφζομένην ράβδωσιν κίονος τῆς στοᾶς, καὶ συγκεκριμένως τῆς ἀντιστοιχοῦσης εἰς ἄρμον τῶν τεμαχίων τοῦ στυλοβάτου τοῦ κίονος 8.

Αἱ διαστάσεις ἐλήφθησαν εἰς τὸ βάθος τῆς ραβδώσεως ⁶⁵, διότι οὐδεμία ἀκμή διασφύζεται εἰς κατάστασιν ἐπιτρέπουσαν ἀκριβεῖς μετρήσεις. Εἰς τὸ συνταχθέν διάγραμμα (εἰς τὸ ὅποῖον ἐπὶ τὸ παραστατικώτερον τὰ μήκη ἐσχεδιάσθησαν δεκαπλάσια τῶν ὕψων) (Σ χ έ δ. 17), λαμβάνομεν μίαν τεθλασμένην γραμμὴν, προσεγγίζουσαν τὴν καμπύλην τῆς ἐντάσεως. Ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν εὐθεῖαν ΑΓ, δίδουσιν τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν ὁ κίων, ἂν παρουσίαζε μόνον μείωσιν, δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν (κατὰ προσέγγισιν πάντοτε) τὸ καθαρὸν μέγεθος τῆς ἐντάσεως εἰς ἐκάστην θέσιν. Οὕτω, λοιπόν, διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ μέγιστον αὐτῆς ἴσουται πρὸς 1 ἑκατοστὸν τοῦ μέτρου περίπου καὶ ὅτι τὸ ἀνευρίσκομεν ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ μέσου τοῦ ὕψους τοῦ κορμοῦ.

Ἦδη παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἔντασις εἶναι ἀρκετὰ μεγαλυτέρα τῆς ἐφαρμοζομένης εἰς τὰ κλασσικὰ μνημεῖα ⁶⁶, καὶ ὅτι τὸ μέγιστον αὐτῆς εὐρίσκεται κατὰ τι ὑψηλότερον

63. Αἱ διαστάσεις ἐλήφθησαν εἰς τὸ βάθος τῶν ραβδώσεων. Εἰς τὰς ἐξωτερικὰς διαμέτρους ἡ διαφορὰ θὰ εἶναι κατὰ τι μεγαλυτέρα, προσεγγίζουσα τὰ 16.1 ἑκατοστὰ.

64. Αὕτη προέκυψεν ἀπὸ τὴν σύγκρισιν τῶν διαφόρων μεγεθῶν τοῦ πίνακος.

65. Εἰς τὰς διαφόρους γενομένας μελέτας ἐντάσεως κίωνων τῶν κλασσικῶν μνημείων, ὅπου διεπιστώθῃ καὶ ἡ ὑπαρξίς μαθηματικῆς σχέσεως εἰς τὴν χάραξιν της, αἱ μετρήσεις ἐγένοντο κατὰ κανὸνα εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ κίονος. Βλ. Penrose, Μπαλάνον, Κωνσταντινίδην, κ.ἄ.

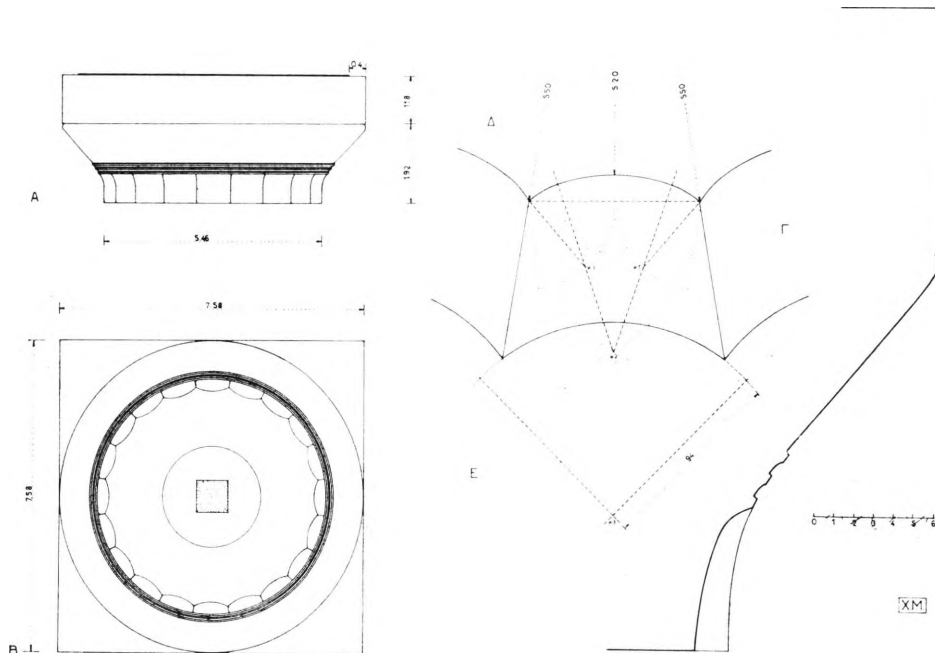
66. Εἰς τὰ κλασσικὰ μνημεῖα ὑφίσταται ἡ σχέσις : Μέγιστον τῆς ἐντάσεως = $\frac{1}{12} (\Delta - \delta)$.

Ἐὰν ἐφαρμόσωμεν τὴν σχέσιν αὐτὴν εἰς τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος, λαμβάνομεν μέγιστον βέλος

του συνήθους. Τα συμπεράσματα αυτά πάντως δεν έχουν απόλυτον θεωρητικὴν σημασίαν, διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἤδη ἐμνημονεύσαμεν.

Οἱ κίονες τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος ἔφερον εἴκοσι ραβδώσεις, ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει εἰς τὰ πλεῖστα δωρικά μνημεῖα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ γεωμετρικὴ χάραξις τοῦ χωρισμοῦ τοῦ σφονδύλου εἰς εἴκοσι μέρη ἀκολουθεῖ ἐπίσης τὰς ἀρχὰς αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ⁶⁷. Ἡ διατομὴ τῶν ραβδώσεων διαφέρει εἰς τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω βάσιν τοῦ κορμοῦ. Ἡ ἀκριβὴς μορφή αὐτῶν δίδεται εἰς τὸ Σ χ έ δ. 18 Ε. Ἡ ράβδωσις τῆς κάτω βάσεως ἔχει πλάτος 11.1 ἑκατοστά, καὶ βέ-

Σχέδ. 18. Κιονόκρανον τῆς στοᾶς. Α. Ὅψις, Β. Ἀνοψις, Γ. Τομὴ κατακόρυφος. Δ. Τομὴ ραβδώσεως εἰς τὸ ὑποτραχήλιον, Ε. Τομὴ ραβδώσεως εἰς τὴν κάτω βάσιν

λος μέχρι τοῦ περιγεγραμμένου κύκλου 2.15 ἑκατ. Ἡ καμπύλη τῆς διατομῆς τῆς δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τόξον κύκλου ἀκτίνος 9.4 ἑκατ. καὶ ἀνοίγματος 70° περίπου.

Ἡ ράβδωσις τῆς ἄνω βάσεως, ληφθεῖσα εἰς τὸ ὑποτραχήλιον τοῦ μαρμαρίνου κιονοκράνου, ἔχει πλάτος 8.60 ἑκατ. καὶ βέλος μέχρι τοῦ περιγεγραμμένου κύκλου 1.50 ἑκατ. Ἡ καμπύλη τῆς διατομῆς τῆς δύναται νὰ ταυτισθῇ μὲ τρία τόξα κύκλου, ὡς εἰς τὸ Σ χ έ δ. 18 Δ ἐμφαίνεται. Τὸ μικρὸν μέγεθος τῆς καμπύλης δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἴμεθα ἀπολύτως κατηγορηματικοὶ ἐπὶ μιᾷ οἰασθήποτε προτεινομένης γεωμετρικῆς χαράξεως, παρατηροῦμεν ὅμως, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Penrose προταθεῖσα γνωστὴ χάραξις λαβῆς κα-

ἐντάσεως 6.5 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου περίπου. Ἡ μεγάλη ἔντασις, καὶ μάλιστα ἡ ἐμφανιζομένη ὡς μεγίστη ἄνω τοῦ μέσου τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος, ἐνθυμίζει ἀρχαϊκώτερα παραδείγματα. Βλ. W. B. Dinsmoor, *The Architecture...*, σ. 169.

67. Βλ. Δ.Η. Κωνσταντινίδου, Οἱ Ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων, Ἀθῆναι, 1959, σ. 18, Πίν. ΙΑ.

νίστρου⁶⁸, διὰ τὴν ράβδωσιν τῆς κάτω βάσεως τοῦ κίονος τοῦ Παρθενῶνος, ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν περίπτωσιν ἡμῶν, παρουσιάζει ἀπόλυτον ταύτισιν μετὰ τὴν καμπύλην. Σημειωτέον ὅτι ἡ χάραξις τῆς ραβδώσεως εἰς τὴν βάσιν εἶναι ἀναλογικῶς βαθύτερα παρὰ εἰς τὸ ὑποτραχήλιον, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλα κλασσικὰ παραδείγματα.

Ἡ γωνία μεταξὺ τῶν ἐφαπτομένων τῶν καμπυλῶν εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀκμῆς εἶναι ὀρθή μὲν εἰς τὴν βάσιν, 82 δὲ μοιρῶν περίπου εἰς τὸ ὑποτραχήλιον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἀκμή γίνεται ὀξυτέρα πρὸς τὰ ἄνω, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἔχει ἀσφαλῶς καὶ αἰσθητικὴν σημασίαν⁶⁹.

Ἐρχόμεθα, ἤδη, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ σπουδαιοτάτου ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους τοῦ μνημείου, τοῦ κιονοκράνου. Εὐτυχῶς κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀνευρέθησαν τὰ ἔξ ἐκ τῶν δεκατριῶν κιονοκράνων τῆς στοᾶς, διατηρούμενα εἰς ἀρίστην κατάστασιν ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ χώματος, καθὼς καὶ 20 περίπου μικρὰ καὶ μεγάλα θραύσματα, τὰ ὅποια ἐπέτρεψαν τὴν συναρμολόγησιν ἐτέρου (τοποθετηθέντος κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν εἰς τὸν κίονα β) καὶ τὴν συμπλήρωσιν δύο ἀκόμη νέων κιονοκράνων (τὰ ὅποια ἐτοποθετήθησαν εἰς τοὺς κίονας α καὶ δ κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν) (Πί ν. 6 α-β καὶ 7α).

Τὰ κιονόκρανα, ὡς εἵπομεν, ἦσαν κατεσκευασμένα ἀπὸ λευκὸν πεντελικὸν μάρμαρον. Ἡ τεχνικὴ τελειότης τῆς κατασκευῆς τῶν, ἡ ἀρίστη συντήρησις καὶ τὸ κατάλληλον τοῦ ὕλικου ἐπιτρέπουν τὴν μελέτην τῶν λεπτομερειῶν αὐτῶν (Σ χ ε δ. 18). Τὸ συνολικὸν ὕψος τοῦ κιονοκράνου εἶναι 31 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Ἐξ αὐτῶν τὰ 11.8 ἀνήκουν εἰς τὸν ἄβακα καὶ τὰ 9.3 εἰς τὸ ὑποτραχήλιον μετὰ τῶν ἱμάντων.

Ὁ ἄβαξ εἰς τὰ ἀγελαῖα κιονόκρανα⁷⁰ ἔχει μῆκος καὶ πλάτος ἴσον πρὸς 75.8 ἑκατ. καὶ ὕψος 11.8. Αἱ γενικαὶ ἀναλογίαι του, λοιπόν, ἐγγίζουσιν τὸ 1 πρὸς 6.4⁷¹.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἄβακος, ὡς πρὸς τὴν κάτω βάσιν τοῦ κίονος, μᾶς δίδει τὸν λόγον 1 πρὸς 1.05, προσεγγίζοντα κατὰ πολὺ ἄλλα κλασσικὰ παραδείγματα⁷².

Ὁ ἄβαξ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του φέρει τὴν χαρακτηριστικὴν προφυλακτικὴν ταινίαν⁷³, πλάτους 4 καὶ ὕψους 0,1 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἀκμῶν του κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν βαρέων ἐπιστυλίων.

Ὁ ἐχῖνος, ὕψους 9.7 ἑκατοστῶν περίπου, ἐμφανίζει ἐλαφρὰν κυρτότητα, ἐνδεικτικὴν τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγεται τὸ μνημεῖον. Ἡ ἀκριβὴς μορφή τῆς διατομῆς του δίδεται εἰς τὸ Σ χ ε δ. 18 Γ. Ἡ μεγίστη διάμετρος εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖόν του φθάνει ἀκριβῶς τὸ πλάτος τοῦ ἄβακος.

Ἡ ἐγγυτάτη πρὸς τὴν καμπύλην τῆς διατομῆς τοῦ ἐχίνου εὐθεῖα παρουσιάζει κλίσιν ὡς πρὸς τὴν ὀριζοντίαν περίπου 59°, ἀντίστοιχον πρὸς τὸν λόγον ὕψους ἐχίνου πρὸς προεξοχὴν αὐτοῦ 1 : 1.503. Τὸ μικρὸν μέγεθος τοῦ κιονοκράνου δὲν ἐπιτρέπει τὴν μετὰ βεβαιότητος χάραξιν τῆς διατομῆς τοῦ ἐχίνου διὰ γεωμετρικῆς κατασκευῆς.

68. Βλ. F. C. Penrose, An Investigation on the Principles of Athenian Architecture, London, 1851, Πίν. XXI.

69. Βλ. σχετικὰς παρατηρήσεις εἰς Δ.Η. Κωνσταντινίδην, ἔ.ἀ. σ. 26 - 27.

70. Πρέπει νὰ γίνῃ διάκρισις ἀπὸ τὰ γωνιακά, τῶν ὁποίων αἱ διαστάσεις εἶναι κατὰ τι μεγαλύτεραι.

71. Τὸ ἐξεταζόμενον παράδειγμα ἀφίσταται κάπως τῆς κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν παραδεδεγμένης ἀναλογίας 1 πρὸς 6, ἂν καὶ εἰς ἄλλα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς παρουσιάζωνται ἀποκλίσεις ἐκ τοῦ κανόνος αὐτοῦ (Σούνιον 1 πρὸς 5.5). Ἐπιμῆκεις ἀναλογίας ἄβακος ἔχομεν εἰς κίονας ἀρχαϊκῶν κτηρίων (Ναὸς Γ Σελινούντος, Ναὸς Ἀθηνᾶς Προναΐας Δελφῶν κ.ἄ.).

72. Εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τῶν Ἀθηναίων, ἔχομεν ἀναλογίαν 1 πρὸς 1.04.

73. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β' σ. 157 σημ. 2.

Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἐχίνου διαμορφοῦνται οἱ ἱμάντες. Οὗτοι εἶναι τρεῖς⁷⁴ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐν τομῇ ἐμφανίζονται μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν κλασσικὴν μορφήν. Καταλαμβάνουν ἐν συνόλῳ 34 χιλιοστά, ἐνῶ τὸ πλάτος ἐκάστης ταινίας εἶναι 5.5 χιλιοστά περίπου (Σχέδ. 18 Γ).

Εἰς τὸ ὑποτραχήλιον αἱ ραβδώσεις ἀκολουθοῦν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν μορφήν τὰς τοῦ κίονος. Ὅπως δεικνύεται καὶ εἰς τὸ Σχέδ. 18, ἀμέσως μετὰ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ κιονοκράνου, αἱ ἀκμαὶ ἀρχίζουν νὰ καμπυλοῦνται πρὸς τὰ ἔξω, καλύπτουσαι τὴν διαφορὰν τῶν διαμέτρων τῆς ἄνω βάσεως τοῦ κίονος καὶ τοῦ κατωτέρου ἱμάντος.

Σημειωτέον ὅτι αἱ ἀκμαὶ τῶν ραβδώσεων φθάνουν μέχρι τῆς ταινίας τοῦ ἱμάντος καὶ οὐδεμίαν διαπλάτυνσιν παρουσιάζουν κατὰ τὴν ὀριζόντιον ἔννοιαν, εὐθὺς κάτωθεν αὐτοῦ, ὡς συμβαίνει εἰς ἄλλα κλασσικὰ μνημεῖα. Ὑπὸ τὸ ὑποτραχήλιον δὲν ὑπῆρχεν ἐγκοπὴ⁷⁵ διὰ νὰ τονίξη τὸν διαχωρισμὸν τοῦ κιονοκράνου ἀπὸ τὸν κορμόν. Ἰσως ἐθεωρήθη ἀρκετὴ πρὸς τοῦτο ἡ διαφορὰ τοῦ ὕλικου κατασκευῆς.

Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ κιονοκράνου, πλὴν τῆς ἐγκοπῆς διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἐμπολίου, τῆς ὁποίας αἱ πλευραὶ ἦσαν παράλληλοι πάντοτε μὲ τὰς τοῦ ἄβακος, διακρίνομεν καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν κυκλικὴν ἀναθύρωσιν, πλάτους 15 περίπου ἑκατοστῶν, ἄριστα διατηρουμένην εἰς τὸ ἀνθεκτικώτερον τοῦ πωρολίθου μάρμαρον.

Ὅπως εἰς τοὺς κίονας, οὕτω καὶ εἰς τὰ κιονόκρανα δὲν διακρίνομεν γράμματα ἢ ἄλλα οἰκοδομικὰ σύμβολα, χρήσιμα διὰ τὴν τοποθέτησιν των.

Τὰ δύο ἐκ τῶν κιονοκράνων, ἀνευρεθέντα παρὰ τὰς γωνίας τῆς στοᾶς, καὶ προφανῶς ἀνήκοντα εἰς τοὺς γωνιαίους κίονας, παρουσιάζουν σαφῶς μεγαλυτέρας διαστάσεις ἀπὸ τὰ ἀγελαῖα. Καὶ δὲν ὑφίσταται ἡ διαφορὰ αὕτη μόνον εἰς τὴν διάμετρον τοῦ ὑποτραχήλιου, ὅπου ἀπὸ 55 ἑκατ. τῶν ἀγελαίων ἀνέρχεται εἰς 56.2 ἑκατ. εἰς τὰ γωνιακά, ἀλλὰ παρατηρεῖται καὶ εἰς αὐτὸ τὸ μήκος τοῦ ἄβακος, τὸ ὁποῖον φθάνει τὰ 76.3 ἑκατ.

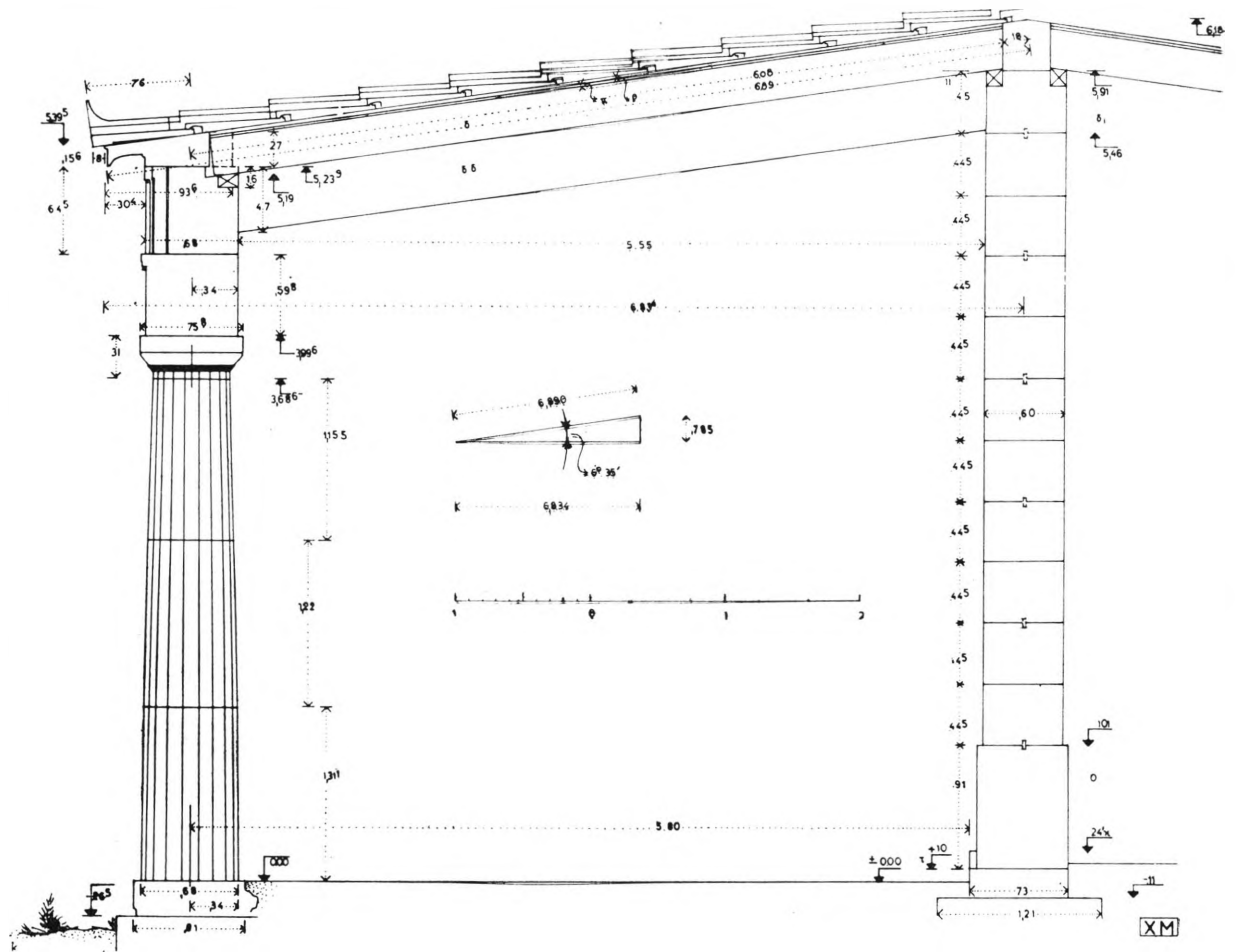
Ἡ ἐνίσχυσις τῶν γωνιαίων κίωνων, λοιπόν, ἡ ὁποία διεπιστώθη εἰς τοὺς κορμούς αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ μετρηθῇ ἀκριβῶς, λόγῳ τῆς φθορᾶς τοῦ ὕλικου, ἐπιβεβαιοῦται τώρα ἀπὸ τὰ κιονόκρανα. Ἡ αἰσθητικὴ σημασία τῆς ἐνισχύσεως ταύτης, συνδυαζομένης μὲ τὰ μεγαλύτερα ἀκραῖα μετακίονια καὶ τὴν καμπύλην τοῦ στυλοβάτου, εἶναι ἀσφαλῶς μεγάλη.

Τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς μελέτης τοῦ κίονος εἶναι ἀσφαλῶς τὸ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ ὕψους του. Διὰ τὴν λύσιν του ἀπαιτεῖται ὁ συνδυασμὸς διαφόρων ἐνδείξεων καὶ ὑπολογισμῶν, ὡς ἐκτίθεται εὐθὺς ἀμέσως.

Κατ' ἀρχὴν παρατηροῦμεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνέγερσις τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος τοποθετεῖται εἰς τὸ 420 π.Χ. περίπου, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς ἀναλογίων ἀκολουθεῖ τὰ δωρικοῦ ρυθμοῦ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ μάλιστα τῆς κυρίως

74. Συγκεκριμένως ὑπάρχουν τρεῖς ταινίαι καὶ δύο ἐγκοπαί. Ἡ ὑπαρξὶς τριῶν ἱμάντων μόνον, θὰ πρέπη νὰ ἀποδοθῇ μᾶλλον εἰς τὴν μικρὰν κλίμακα τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους.

75. Διακρίνομεν καὶ ἐδῶ εἶδος προστατευτικῆς ταινίας, πλάτους πολὺ μικροῦ, ἕως δύο χιλιοστομέτρων. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν θὰ πρέπη νὰ σημειωθῇ ὅτι διακρίνομεν δύο τοῦλάχιστον τεχνίτας εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν κιονοκράνων, μὲ διαφορὰς εἰς τὸν τρόπον ἐργασίας τόσον μικράς, ὥστε νὰ θεωροῦνται ἀμελητέαι. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἀκριβῶς τῆς λεπτοτάτης περιμετρικῆς προστατευτικῆς ταινίας, ὁ εἰς τεχνίτης διαμορφώνει ἐγκοπὴν καὶ ὀριζόντιον τὸ ἐπίπεδόν της, ἐνῶ ὁ ἄλλος προσδίδει ἐλαφρῶς λοξὴν χάραξιν εἰς αὐτήν.

Σχέδ. 19. Τομή κατά πλάτος της κυρίως στοάς. Συσχετισμός ύψων και κλίσεως της στέγης

Ἑλλάδος. Τὰ μνημεῖα αὐτά, ποὺ ἔχουν γνωστὸν ὕψος κίονος ⁷⁶, ἐν ἀναλογίᾳ μὲ τὴν κάτω βάσιν αὐτοῦ, μεταξύ τῶν ἐτῶν 432 καὶ 380 π.Χ. εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα εἶναι :

Τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως, μὲ ὕψος κίονος 5.65 Δ.

Ὁ ναὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Δῆλον, μὲ ὕψος κίονος 5.71 Δ.

Τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργους, μὲ ὕψος κίονος 5.61 Δ.

Ὁ ἐν Ἐπιδαύρῳ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, μὲ ὕψος κίονος 5.59 Δ.

Δὲν θὰ εὐρισκόμεθα λοιπὸν μακρὰν τῆς πραγματικότητος, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι καὶ τοῦ ἐξεταζομένου μνημείου οἱ κίονες εἶχον ὕψος προσεγγίζον τὸν μέσον ὅρον τῶν ἀναλογιῶν αὐτῶν, δηλαδὴ τὰ 5.64 Δ, ἥτοι ὕψος $5.64 \times 0,711 = 4.01$ μ.

Ἐν δευτέρον, λίαν ὑποβοηθητικὸν στοιχεῖον διὰ τὸν ὑπολογισμόν μας, εἶναι τὸ ὕψος τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τῶν δωματίων. Ὅπως ἀναλυτικῶς ἐκτίθεται εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, τὸ ὕψος τοῦτο δὲν εἶναι γνωστὸν, ἀλλὰ ἔχουν ἐξακριβωθῇ μὲ ἱκανοποιητικὴν προσέγγισιν τὰ ὕψη τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα τὸν ἀπετέλουν. Γνωστῆς οὐσῆς τῆς κλίσεως τῆς στέγης καὶ τοῦ ὕψους τοῦ θριγκοῦ ὑπολογίζομεν ὅτι τὸ ὕψος τοῦ κίονος εἶναι κατὰ 1.92 μ. χαμηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ προτελευταίου δόμου (Σ χ ε δ. 19). Γνωρίζομεν ἐπίσης, ὅτι τὸ ὕψος τοῦ προτελευταίου δόμου εἶναι 5.91 μ., ἠϋξημένον ἢ ἡλαττωμένον κατὰ ἀκέραια πολλαπλάσια τῶν 44.5 ἑκατ. Αὐτὸ σημαίνει ἀντιστοίχως ὅτι καὶ τὸ ὕψος τοῦ κίονος εἶναι $5.91 - 1.92 = 3.99$ μέτρα, ἠϋξημένον ἢ ἡλαττωμένον κατὰ 44.5 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου.

Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκλέξωμεν ὅπωςδῆποτε τὸ ὕψος τοῦ κίονος μεταξύ τῶν ἀκολουθῶν ἀριθμῶν :

$$3.10 — 3.545 — 3.99 — 4.435 — 4.88$$

Ἐὰν συνδυάσωμεν τώρα τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμόν μας μὲ τὴν ἀνωτέρω σειρὰν τῶν ἀριθμῶν, οὐδεμία ἀμφιβολία μένει, ὅτι τὸ ὕψος 3.99 μ. εἶναι τὸ ζητούμενον, ἐνῶ τὰ ἄλλα πρέπει προφανῶς νὰ ἀπορριφθοῦν.

Ἡ μεγάλη προσέγγισις, ἐξ ἄλλου, μεταξύ τῶν ἀριθμῶν 3.99 μ. καὶ 4.01 μ. εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἀκριβείας τῶν ὑπολογισμῶν.

Ἐφαρμόζομεν τώρα μίαν τελείως διαφορετικὴν μέθοδον διὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τοῦ κίονος, βασιζομένην εἰς τὴν ἀναλογίαν τῆς μειώσεως. Τὰ στοιχεῖα τὰ λαμβάνομεν εἰς τὸν κίονα γ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχομεν ἀπόλυτον βεβαιότητα ταυτισμοῦ τῶν τεμαχίων του, μετρῶμεν δὲ αὐτὰ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ραβδώσεων.

Αἱ μετρήσεις, λοιπὸν, μᾶς δίδουν κάτω βάσιν τοῦ κίονος 67.3 ἑκατοστὰ, ἄνω βάσιν αὐτοῦ 52 ἑκατ. καὶ κάτω βάσιν τοῦ δευτέρου σφονδύλου 64.1 ἑκατοστὰ. Ἐπίσης μᾶς δίδουν ἄθροισμα ὕψους δευτέρου καὶ τρίτου σφονδύλου 238 ἑκατοστὰ.

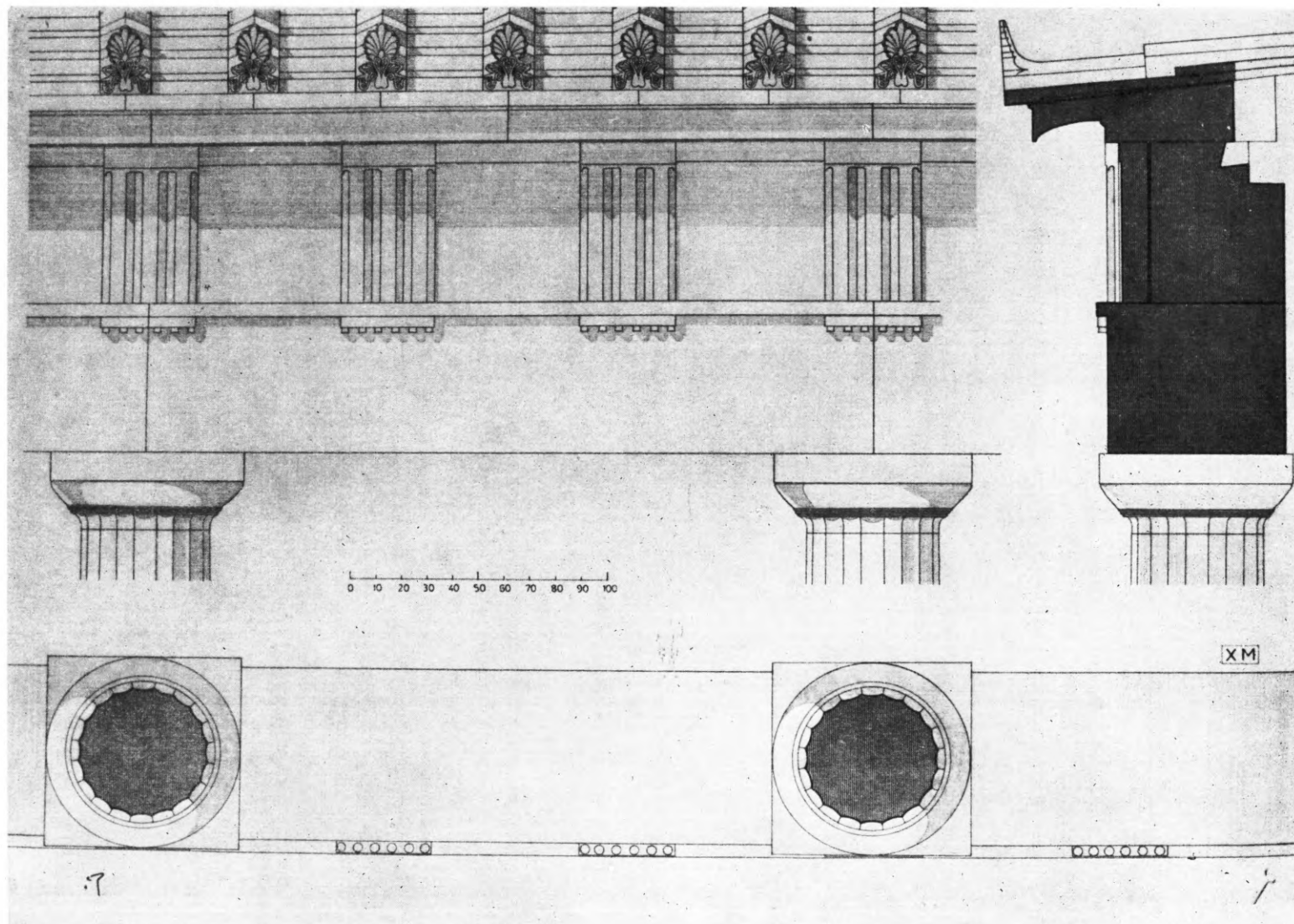
Διὰ τὸν ὑπολογισμόν τῆς μειώσεως πρέπει νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ διαπλάτυνσις τῆς κάτω διαμέτρου τοῦ δευτέρου σφονδύλου, ἢ ὀφειλομένη εἰς τὴν ἔντασιν καὶ ὑπολογιζομένη εἰς 16 χιλιοστὰ ⁷⁷.

Ἐὰν ὀνομάσωμεν x τὸ ὕψος τοῦ ἀγνώστου κατωτάτου σφονδύλου, θεωροῦντες τὰς διαφορὰς διαμέτρου ἀναλόγους τῶν ὑψῶν, θὰ ἔχωμεν τὴν ἐξίσωσιν :

$$\frac{x + 238}{67.3 - 52} = \frac{x}{67.3 - (64.1 - 1.6)}$$

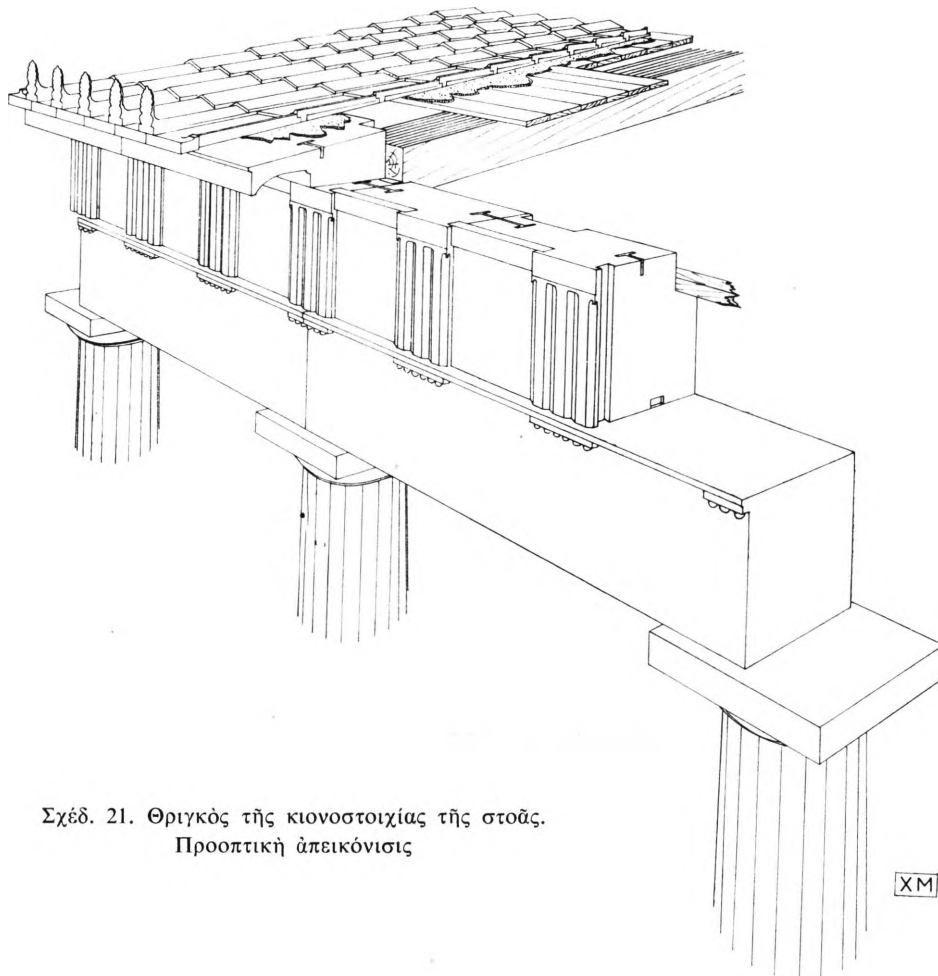
76. W. B. Dinsmoor, The Architecture, Πίναξ παρὰ τὴν σελίδα 340.

77. Εἰς τὸ ἀναφερθὲν ἡμέτερον σχέδιον τῆς ἐντάσεως προκύπτει διαπλάτυνσις εἰς τὸ ὕψος αὐτὸ τοῦ κίονος ἴση πρὸς 8 χιλιοστόμετρα περίπου, ὑπολογιζομένη εἰς διπλοῦν προκειμένου περὶ μετρήσεως διαμέτρου.

Σχέδ. 20. Θριγκός της κιονοστοιχίας της στοᾶς. Ὅψις, ἄνοψις καὶ τομὴ

Ἡ ἐξίσωσις αὕτη λυομένη μᾶς δίδει τὸ x , τὸ ὕψος δηλαδὴ τοῦ κάτω σφονδύλου ἴσον πρὸς 1.29 μ., καὶ ἀκολουθῶς ἀντίστοιχον ὕψος τοῦ κίονος $1.29 + 2.38 + 0,31 = 3.98$ μέτρα.

Σχέδ. 21. Θριγκὸς τῆς κιονοστοιχίας τῆς στοᾶς.
Προοπτικὴ ἀπεικόνισις

Παρατηροῦμεν εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι τὸ ὕψος πλησιάζει τὸ διὰ τῶν ἄλλων μεθόδων ὑπολογισθέν, τοῦτο δὲ εἶναι ἐνδεικτικὸν τοῦ ὅτι οἱ τρεῖς ἀριθμοὶ ὀλίγον ἀφίστανται τοῦ πραγματικοῦ.

Μία ἀκόμη πληροφορία, ὅχι ἄσχετος μὲ τὰ ἄνω ὑπολογισθέντα ὕψη, εἶναι ἡ ἐξῆς : τὸ Βραυρώνιον τῆς Ἀκροπόλεως, κτήριον τὸ ὅποιον πολλαὶ ὁμοιότητες καὶ συμπτώσεις διαστάσεων τὸ καθιστοῦν συγγενὲς πρὸς τὴν ἐξεταζομένην στοάν, εἶχεν ὕψος κίονος ⁷⁸ 3.99 μ.

Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἀναζητούμενον ὕψος τοῦ κίονος ἐκυμαίνεται μεταξὺ 3.98 καὶ 4.01 μ.

78. Βλ. G. P. Stevens, εἰς *Hesperia* V (1963) σ. 465, Εἰκ. 19 (The Periclean Entrance Court of the Acropolis of Athens).

Ἡδη διὰ τὴν ἀναστήλωσιν ἐγίνετο χρῆσις τοῦ ὕψους κίονος 3.996 μ. Τοῦτο ἐξελέγη ὡς πλησιέστατον πρὸς τὸν μέσον ὄρον τῶν ὑπολογισθέντων ὑψῶν, ἀλλὰ κυρίως διότι συνέπιπτε μὲ ἀκέραιον πολλαπλάσιον ἀρχαίου μέτρου μήκους. Πράγματι τὸ ὕψος αὐτὸ συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ δώδεκα πόδας καὶ δώδεκα δακτύλους ⁷⁹, καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ κτηρίου αὐτὸ εἶχεν ἐκλέξει διὰ τὸ ὕψος τοῦ κίονος.

3. Τὸ ἐπιστύλιον

Ἀπὸ τὰ ἐπιστύλια τῆς στοᾶς διεσώθησαν καὶ ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς δύο μόνον τεμάχια : ἓν ὁλόκληρον ἀλλὰ παραμορφωμένον καὶ ἓν μικρὸν θραῦσμα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιστυλίων δὲν ἀνευρέθησαν, διαρπαγέντα προφανῶς μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου, τοῦτο δὲ ἐπέτρεψε νὰ ὑποτεθῇ ἀρχικῶς ὅτι ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ ξύλου ⁸⁰. Μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν (κατὰ τὸ 1960) τοῦ ἑνὸς τεμαχίου καὶ τὴν μελέτην ὁλοκλήρου τοῦ κτηρίου, κατέστη βέβαιον, ὅτι ταῦτα ἦσαν λίθινα, ὅπως καὶ ὁλόκληρος ὁ θριγκός. Ἡ προτίμησις τῶν ἀφαιρεσάντων τὸ οἰκοδομικὸν ὕλικὸν τῆς στοᾶς πρὸς τὰ ἐπιστύλια ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἦσαν τεμάχια ὀρθογωνισμένα καὶ εἶχον μέγα μήκος ⁸¹.

Τὸ ἓν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων (Σ χ έ δ . 22· Π ί ν . 7β), ὁλόκληρον σφζόμενον, ἔκειτο μεταξὺ τῶν κίωνων κ καὶ ι, ἀνεστραμμένον, μὲ τὴν ἐμπροσθίαν αὐτοῦ πλευρὰν πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ὕπαρξις ἀρχαίων ξύλων ἐκ τῶν δοκῶν κάτωθεν αὐτοῦ καὶ τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καθιστοῦν βέβαιον ὅτι τοῦτο δὲν μετεκινήθη ἀπὸ τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον ἔπεσε κατὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου. Ἐκ τοῦ τεμαχίου αὐτοῦ λαμβάνομεν τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἐπιστυλίου, στοιχεῖα πολὺτιμα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ θριγκοῦ, ὅχι ὅμως καὶ τὰς λεπτομερείας του, καταστραφείσας ἐκ τῶν αὐλακώσεων τῶν γενομένων ἐπ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἀρότρων καὶ τῆς διαβρώσεως τῶν ὑδάτων. Ὁλόκληρος ἡ ταινία εἶχε καταστραφῇ καθὼς καὶ οἱ κανόνες μετὰ τῶν σταγόνων των.

Τὸ ἐπιστύλιον ἔχει διαστάσεις $2.840 \times 0,680 \times 0,598$ μ. καὶ εἶναι ὁλόσωμον (δὲν ἔχει ἀντίθημα). Αἱ γωνίαι του εἶναι ὀρθαί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς βεβαιώνει ὅτι δὲν εἶχεν ἀποκλίσεις ἀπὸ τῆς κατακορύφου, δι' ὀπτικὰς διορθώσεις κ.λ.π. (ὡς συνέβαιναν εἰς τοὺς ναοὺς). Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος του δὲν ἔφερε ταινίαν, ὥστε ὀργανικῶς νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν ζωφόρον.

Εἰς τὰς ἐπιφανείας ἐπαφῆς του μὲ τὰ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἐπιστύλια φέρει περιμετρικῶς ἀναθυρώσεις, πλάτους περίπου 10 ἐκ.

Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του, εἰς τὰς ἄκρας, δὲν διακρίνονται ἴχνη τῶν ἐγκοπῶν σιδηρῶν συνδέσμων, ἢ ὕπαρξις τῶν ὁποίων ὅμως δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ, λόγῳ τῆς μεγάλης φθορᾶς τοῦ πωρολίθου εἰς τὰ σημεῖα αὐτά. Τοῦναντίον, σφζονται εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν αἱ ἐγκοπαὶ γομφώσεως τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ Σ χ έ δ . 22. Αἱ ἐγκοπαὶ αὐταὶ (περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν τμημάτων τῆς ζωφόρου) ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τοῦ θριγκοῦ.

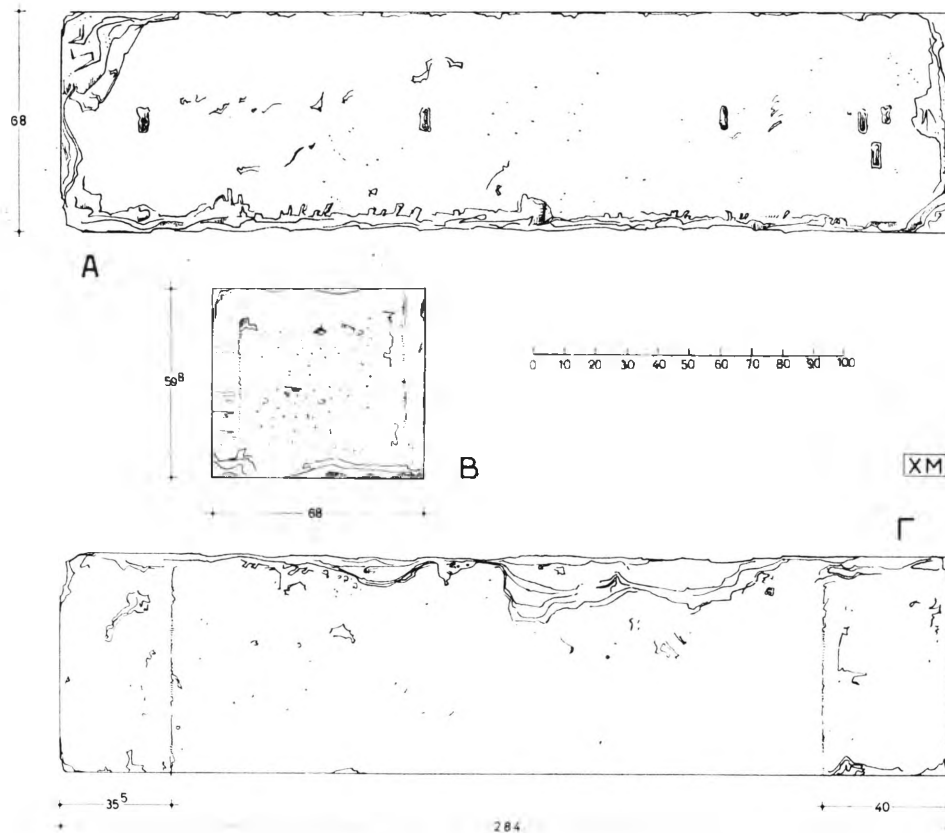
Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπιστυλίου διεσώθησαν τὰ ἴχνη τῶν ὑποστηριζόντων

79. Ὁ ἐφαρμοσθεὶς εἰς τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος πούς, φαίνεται ὅτι ἰσοῦται μὲ 0,314 μέτρα. Τὸ ὕψος 3.996 μ. ἰσοῦται μὲ 12 πόδας καὶ 12 δακτύλους, ἢ 12 πόδας καὶ $\frac{3}{4}$ τοῦ ποδός.

80. Βλ. Ἔργον, 1958, σ. 32.

81. Ἀναφέρονται π.χ. τοῖχοι μεταγενέστεροι, πλησίον ἀρχαίων κτηρίων, ἐξ ὁλοκλήρου κατεσκευασμένοι ἀπὸ ἐπιστύλια. Βλ. Ἱ. Τραυλὸν εἰς ΑΕ 1953 - 54, σ. 305, σημ. 3.

αὐτὸ κιονοκράνων, δημιουργηθέντα ἐκ τῆς διαβρώσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ὡς διακρίνεται καὶ εἰς τὸ σχέδιον, τὸ πλάτος τοῦ ἐνὸς ἵχνους εἶναι 40 ἑκατ. καὶ τοῦ ἄλλου 35.5 ἑκατ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἐπιστύλιον δὲν ἠδράζετο κανονικῶς ἐπὶ τῶν κιονοκράνων⁸², ἀλλὰ ἦτο κατὰ τι μετακινημένον πρὸς τὰ ἀριστερά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ συμπίπτουν

Σχέδ. 22. Τὸ ἀνευρεθὲν ἐπιστύλιον. Ὑπάρχουσα κατάστασις.
Α. Κάτωψις. Β. Πλαγία ὄψις. Γ. Ἀνοψις

οἱ ἄρμοι τῶν ἐπιστυλίων μὲ τὸ μέσον τῶν κιονοκράνων⁸³. Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου καὶ διαφορὰ μήκους, διότι ἐνῶ τὸ μεταξόνιον μετρούμενον εἰς τοὺς ἄρμους τοῦ στυλοβάτου εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν εἶναι 2.82 μ., τὸ ἐπιστύλιον εἶναι 2.84 μ. (Σχέδ. 24 Ε).

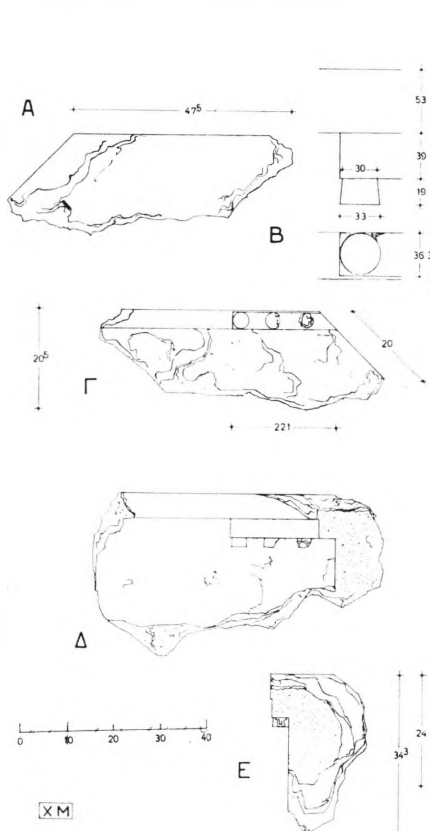
Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται προφανές, ὅτι ἡ θέσις τῶν ἁρμῶν τῶν ἐπιστυλίων δὲν ἐτηρεῖτο μὲ σχολαστικότητα εἰς τὸ μέσον τῶν κιονοκράνων. Οἱ ἄρμοι ἄλλως τε ἦσαν ἀφανεῖς, καλυπτόμενοι ἀπὸ λεπτὸν ἐπίχρισμα.

Τὸ δεῦτερον ἀνευρεθὲν τεμάχιον ἐπιστυλίου (Σχέδ. 23) ἔκειτο μεταξὺ ἄλλων μελῶν εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς στοᾶς, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶχε συγκεντρωθῇ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν πρὸς μεταφοράν. Πρόκειται διὰ θραῦσμα μεγίστων σφωζομένων διαστάσεων 0,65

82. Θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν δύο ἵχνη, ἴσου πλάτους, $758 : 2 = 379$ χιλιοστομέτρων.

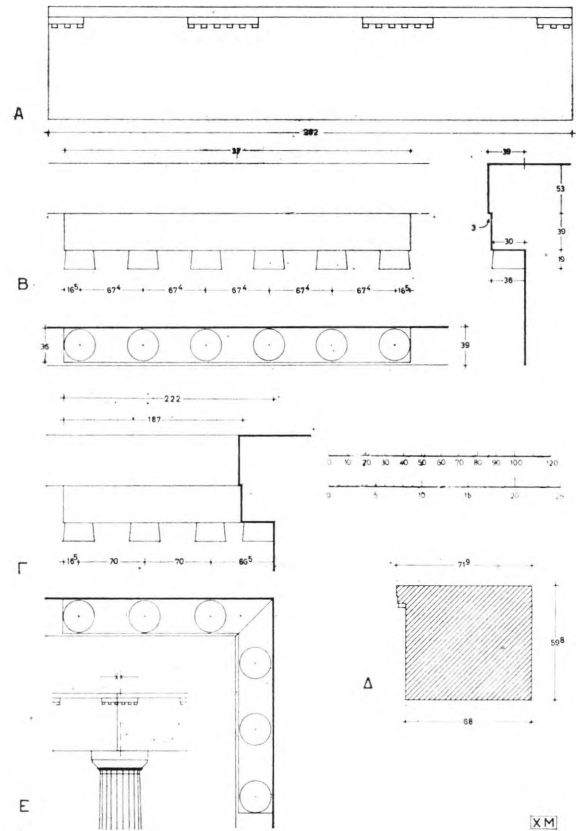
83. Βλ. σχετικὴν παρατήρησιν εἰς Α. W. Lawrence, *Greek Architecture*, Harmondsworth, Middlesex, 1957, σ. 169.

$\times 0,16 \times 0,34$ μ. περίπου, προερχόμενον από τὸ ἄνω μέρος ἐπιστυλίου καὶ μάλιστα ἢ ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν κιόνων β καὶ γ, ἢ ἐκ τοῦ μεταξὺ τῶν μ καὶ ν. Ἡ μία πλευρά του κατὰ 45° κεκλιμένη πρὸς τὴν ἐμπροσθίαν ἐπιφανείαν του, καθιστᾷ βέβαιον, ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ ἐπιστύλιον σχηματίζον μεθ' ἑνὸς ἄλλου γωνίαν κατ' ἑσοχήν καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὰ ἀριστερά αὐτῆς. Ὡς διακρίνεται καὶ εἰς τὸ σχέδιον, τὸ θραῦσμα μᾶς δίδει ἀκρι-

Σχέδ. 23. Θραῦσμα τοῦ γωνιακοῦ ἐπιστυλίου.

Α. Κάτοψις. Β. Λεπτομέρεια σταγόνος. Γ. Ἄνοψις. Δ. Ὅψις. Ε. Πλαγία ὄψις

Σχέδ. 24. Λεπτομέρειαι τοῦ ἐπιστυλίου ἐν ἀναπαράστασι.

Α. Ὅψις ἐνὸς πλήρους ἐπιστυλίου. Β. Λεπτομέρειαι κανόνος καὶ σταγόνων, ὄψις, ἄνοψις, καὶ τομή. Γ. Λεπτομέρεια κανόνος καὶ σταγόνων παρὰ τὴν γωνίαν. Ὅψις καὶ ἄνοψις. Δ. Τομή. Ε. Μετατόπισις ἁρμοῦ ἐπιστυλίου

βῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἀπομένουν διὰ νὰ γίνῃ πλήρης ἡ ἀναπαράστασις τοῦ μέλους, καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ θριγκοῦ (Σχέδ. 24).

Συγκεκριμένως μᾶς δίδεται τὸ ὕψος τῆς ταινίας (53 χιλ.) καὶ τὸ πάχος αὐτῆς (39 χιλ.), καθὼς καὶ τὸ ὕψος (39 χιλ.) καὶ τὸ πάχος (36 χιλ.) τοῦ κανόνος. Μᾶς δίδονται, ἐπίσης, ἡ θέσις καὶ ἡ μορφή τῶν σταγόνων καὶ ἐπιβεβαιοῦται ὁ τρόπος συναρμογῆς τῶν ἐπιστυλίων εἰς τὰς γωνίας.

Αἱ σταγόνες ἔχουν κολουροκωνικὴν μορφήν, ὕψος 19 χιλ., ἄνω διάμετρον 30 χιλ. καὶ κάτω 33 χιλ. Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος των δὲν ἀποχωρίζονται ἀπολύτως ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν

νειαν τοῦ ἐπιστυλίου. Ἡ ὅλη κατασκευὴ εἶναι λίαν ἐπιμελεημένη καὶ λεπτή. Τὸ σφζόμενον μῆκος τοῦ κανόνος εἶναι 222 χιλ. καὶ τοῦτο δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸ πλάτος τῶν τριγλύφων, τὸ ὁποῖον εἶναι 37 ἐκ. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκάστη ὄψις τῆς γωνιακῆς τριγλύφου ἔχει πλάτος ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ πλάτους τῶν λοιπῶν, σὺν τὸ πλάτος ἡμίσεος μηροῦ⁸⁴, μετρούμενον εἰς τὸ εὐρεθὲν μέλος εἰς 22 ἑκατοστά, ἡ ταῦτις εἶναι σχεδὸν τελεία.

Ἡ μετρούμενη ἀπόστασις ἀπὸ ἄξονος σταγόνος εἰς ἄξονα (70 χιλιοστῶν περίπου) εἶναι κατὰ τι διάφορος τῆς τῶν λοιπῶν τριγλύφων, ὥς δύναται αὕτη εὐκόλως νὰ ὑπολογισθῇ ἐκ τοῦ γνωστοῦ πλάτους τῶν κανόνων⁸⁵. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἐν λόγῳ τεμαχίου διακρίνεται ἵχνος τι, ἀναγνωριζόμενον μετὰ τινος ἀβεβαιότητος ὥς ἄκρον ἐγκοπῆς διαγωνίου σιδηροῦ συνδέσμου σχήματος διπλοῦ ταῦ. Ἡ ἐπιφάνεια προσαρμογῆς πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιστύλιον (τεμνομένη κατὰ 45°) δὲν ἔχει ἀναθύρωσιν, ἀλλὰ εἶναι εἰργασμένη διὰ τῆς ξοῖδος. Δυστυχῶς μὴ διασωθέντος τοῦ ὀπισθίου μέρους, δὲν δυνάμεθα, ἀκριβῶς, νὰ γνωρίζωμεν τὸν τρόπον ἀπολήξεως τῶν τεμαχίων πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς στοᾶς, εἰς τὴν ἐξέχουσιν δηλαδὴ γωνίαν τῶν ἐπιστυλίων. Εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅμως ὅτι ἡ κατὰ 45° ἐπιφάνεια ὡσαύτως διεκόπτετο, σχηματιζομένου ἀκολουθῶς ἁρμοῦ παραλλήλου πρὸς τὰς μακρὰς πλευρὰς ἐνὸς ἐκ τῶν ἐπιστυλίων. Ἡ λύσις αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλα παραδείγματα στοᾶν⁸⁶, εἶναι δὲ ἀνάλογος πρὸς τὴν κατὰ κανόνα ἐφαρμοζομένην εἰς τὰς ἐξεχούσας ὀρθὰς γωνίας τῶν κτηρίων. Εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ἐπιφάνειαν τὸ τεμάχιον τοῦ ἐπιστυλίου διατηρεῖ εἰς πολλὰ σημεῖα τὸ λεπτότατον ἐπίχρισμά του, χρώματος λευκοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων γίνεται σαφές, ὅτι οὐδὲν στοιχεῖον τῆς μορφῆς τοῦ ἐπιστυλίου ὑπολείπεται διὰ τὴν πλήρη ἀναπαράστασιν αὐτοῦ (Σ χ ε δ. 24). Αἱ ἀναλογίαι του καὶ τὰ διάφορα μεγέθη του ἐν συσχετισμῷ πρὸς ἄλλα θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τὸ οἰκτεῖον κεφάλαιον.

4. Ἡ ζωφόρος

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐπιστυλίου ἐρχόμεθα εἰς τὴν μελέτην τῆς ζωφόρου τῆς στοᾶς, ἐκ τῆς ὁποίας εὐτυχῶς ἀνευρέθησαν πλεῖστα τεμάχια διαφυγόντα τὴν διαρπαγὴν, καὶ οὕτω δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν στοιχεῖα διὰ τὴν πλήρη μελέτην των. Διεσώθησαν ἐν συνόλῳ 13 πλήρη τεμάχια καὶ μερικά θραύσματα, τῶν ὁποίων λεπτομερὴ στοιχεῖα εἰς ὑπάρχουσιν κατὰστασιν δίδονται εἰς τὰ Σ χ ε δ. 26 - 36.

Ἡ ζωφόρος τῆς στοᾶς ἀποτελεῖται ἀπὸ τριγλύφους καὶ μετόπας. Αἱ τρίγλυφοι εἶναι συμφυεῖς μὲ τὰ ἀντιθήματα τῶν μετοπῶν (πρᾶγμα συνηθέστατον εἰς μικρὰ κτήρια) καὶ εἶναι κατεσκευασμένοι ἀπὸ τὸν γνωστὸν ψαμμιτικὸν λίθον τῆς Βραυρῶνος. Αἱ μετόπαι ἦσαν μαρμάριναι πλάκες, στερεούμεναι ἐντὸς εἰδικῶν ἐγκοπῶν τῶν τριγλύφων.

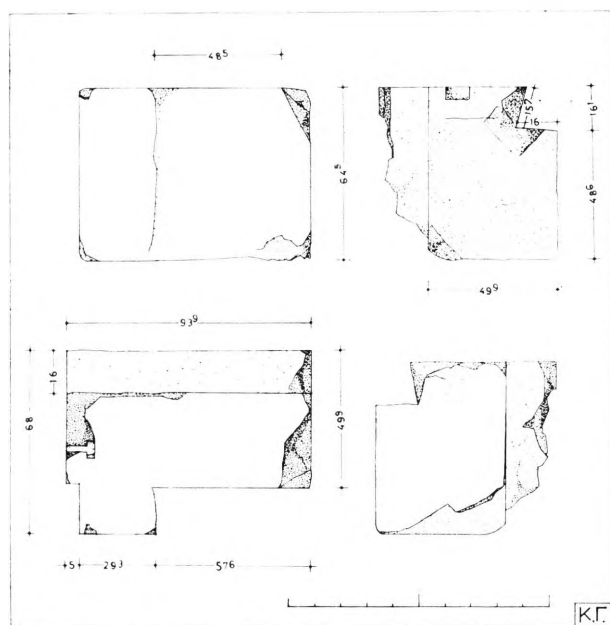
Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὴν ζωφόρον χρῆσιν δύο διαφόρων ὕλικῶν, πρᾶγμα κάπως ἀσύ-

84. Ἐὰν ἡ κατασκευὴ τοῦ γωνιακοῦ τριγλύφου ἦτο ἀπολύτως ἀκριβῆς γεωμετρικῶς, θὰ εἶχε τοῦτο ἐν προόψει πλάτος :

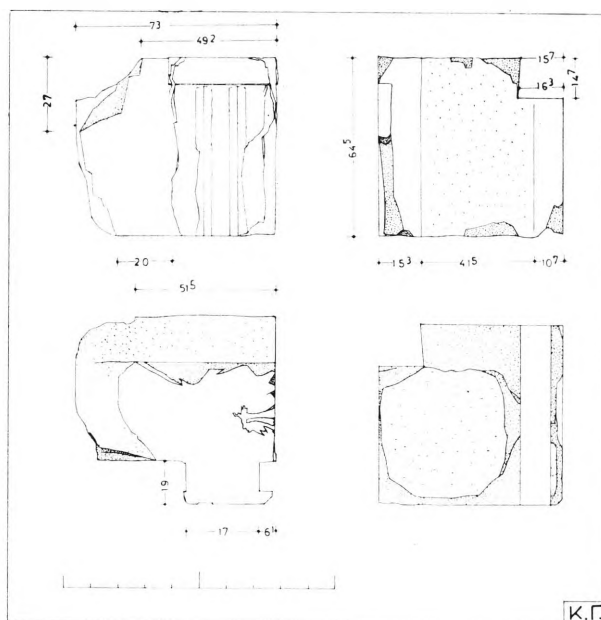
$$(37 : 2) + (6.2 : 2) = 21.6 \text{ ἑκατοστόμετρα.}$$

85. $\left[370 - \left(\frac{32}{2} \times 2 \right) \right] : 5 = 67.5 \text{ χιλιοστόμετρα.}$

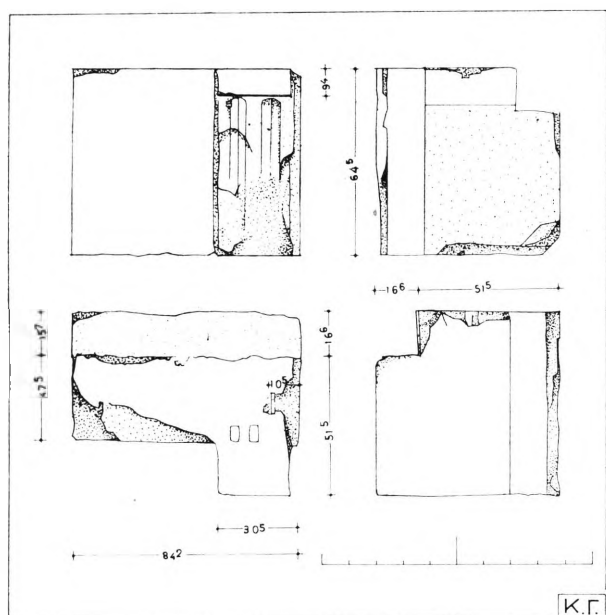
86. Τὰ ἐν λόγῳ παραδείγματα συνεκεντρώθησαν παρὰ τοῦ Christian Llinas, BCH, 1965, σ. 487 (Le portique coudé de Perachora).

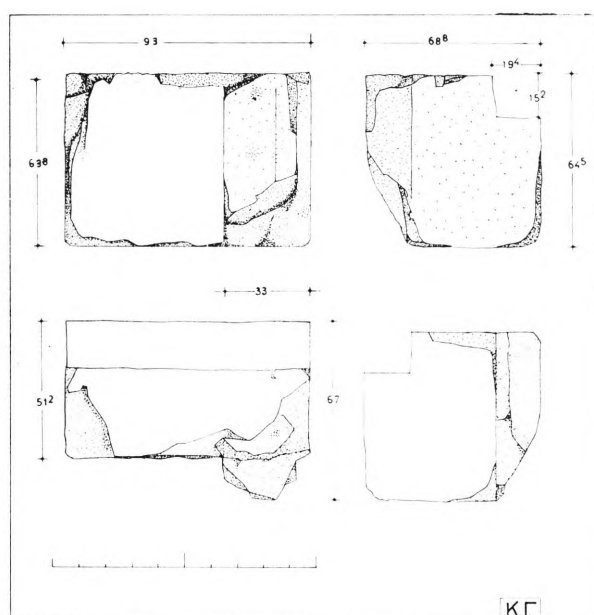
Σχέδ. 26. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 1. 'Υπάρχουσα κατάσταση

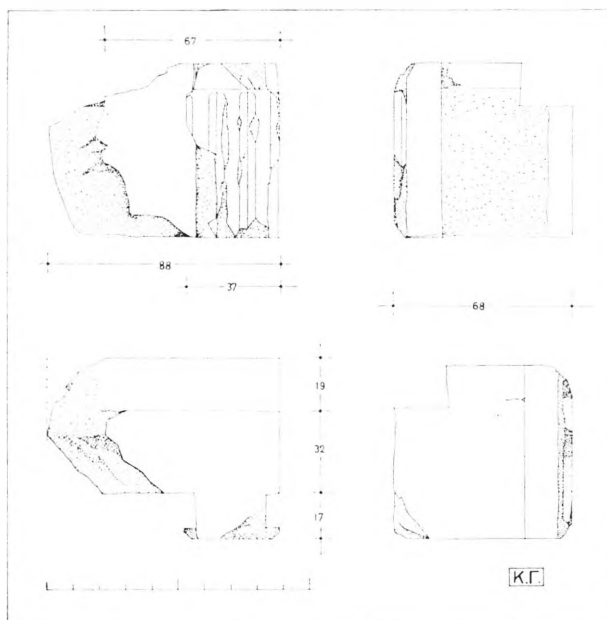
Σχέδ. 27. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 5. 'Υπάρχουσα κατάσταση

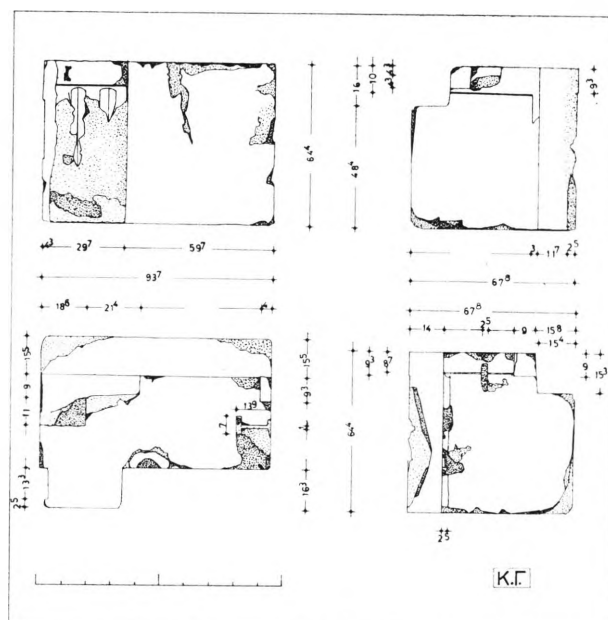
Σχέδ. 28. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 6. 'Υπάρχουσα κατάσταση

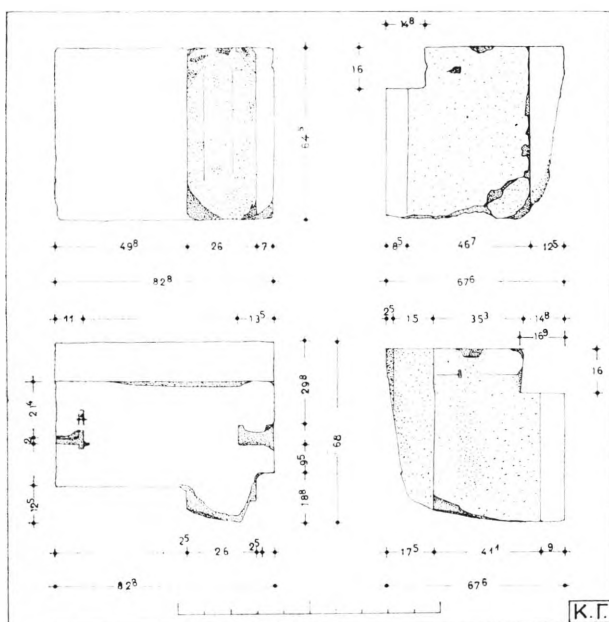
Σχέδ. 29. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 7. 'Υπάρχουσα κατάσταση

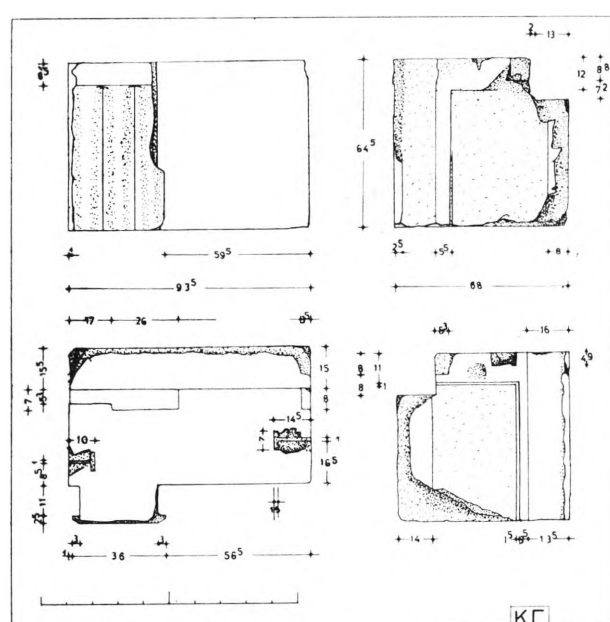
Σχέδ. 30. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 8. 'Υπάρχουσα κατάσταση

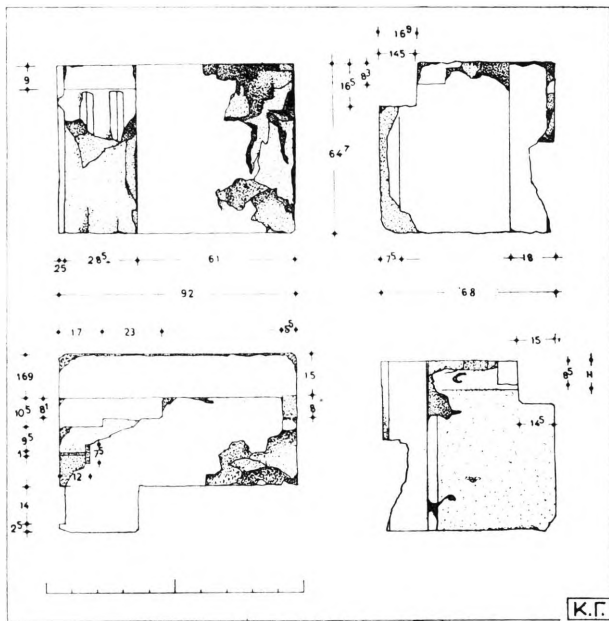
Σχέδ. 31. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 9. 'Υπάρχουσα κατάσταση

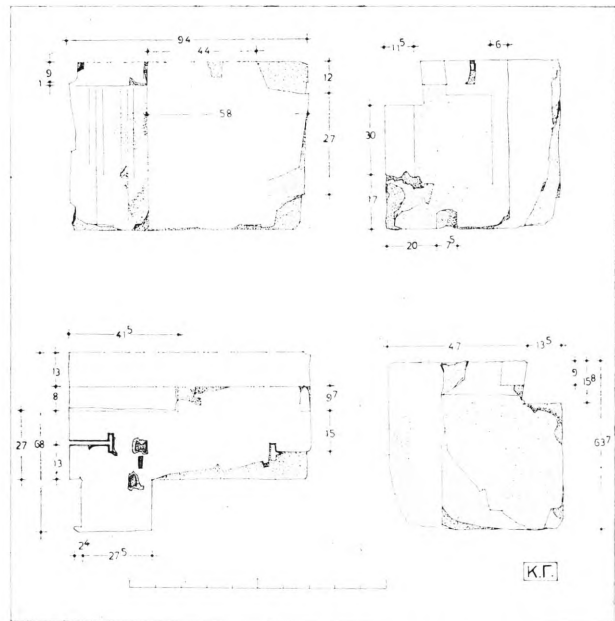
Σχέδ. 32. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 10. 'Υπάρχουσα κατάσταση

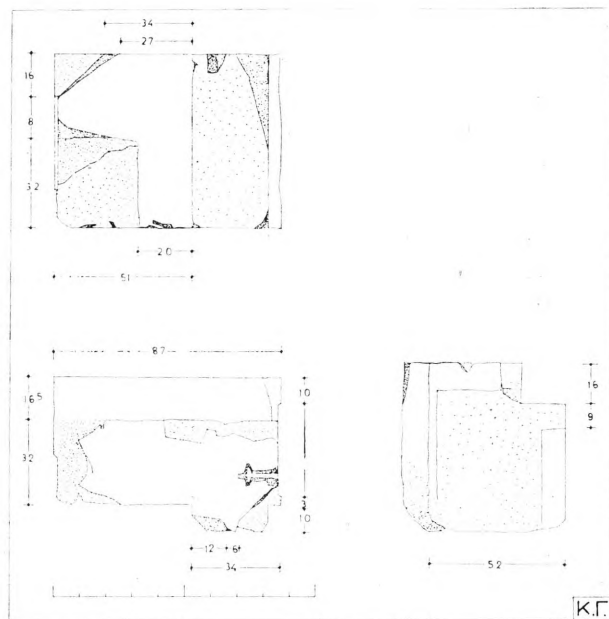
Σχέδ. 33. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 11. 'Υπάρχουσα κατάσταση

Σχέδ. 34. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 12. 'Υπάρχουσα κατάστασις

Σχέδ. 35. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 13. 'Υπάρχουσα κατάστασις

Σχέδ. 36. Μέλος της ζωφόρου υπ' αριθ. 14. 'Υπάρχουσα κατάστασις

νηθες εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ⁸⁷, καὶ ὀφειλόμενον μᾶλλον εἰς τὴν εὐτέλειαν τοῦ ὕλικου τοῦ κτηρίου τὸ ὅποτον δὲν θὰ ἐπεδέχετο διακόσμησιν ὡς τὸ μάρμαρον, ἢ καὶ εἰς μίμησιν τοῦ γειτονικοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν θριγκὸν εἶχεν ἐπίσης μαρμαρίνας μετόπας ⁸⁸.

Ἀπὸ τὰς διασωθείσας τριγλύφους λαμβάνομεν ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν των. Ἔχουν 64.3 ἕως 64.5 ἑκατοστὰ ὕψος, καὶ μήκος μετὰ τοῦ ἀντιθήματος τῆς μετόπης 94 ἑκατοστὰ περίπου, ὅσον δηλαδὴ τὸ 1/3 τοῦ μεταξονίου. Τὸ πλάτος των εἶναι 68 ἑκατοστὰ, ὅσον ἀκριβῶς καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἐπιστυλίου. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ εὐρίσκωνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ κατακορύφου ἐπιπέδου ἡ ἐμπροσθία ἐπιφάνεια τοῦ ἐπιστυλίου καὶ οἱ μηροὶ τῆς τριγλύφου ⁸⁹ (Σ χ ε δ. 25).

Διακρίνομεν τρία εἶδη ἐκ τῶν διασωθέντων τεμαχίων : τὰ ἔχοντα δεξιὰ τὴν τρίγλυφον καὶ ἀριστερὰ τὸ ἀντίθημα τῆς μετόπης (6 τεμάχια), τὰ ἔχοντα ἀντιστρόφως ἀριστερὰ τὴν τρίγλυφον (6 τεμάχια), καὶ τέλος τὴν γωνιακὴν τρίγλυφον (1 τεμάχιον).

Αἱ τρίγλυφοὶ ἔχουν καθαρὸν πλάτος 37 ἕως 37.2 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου, οἱ μηροὶ 6.2 ἑκατοστὰ καὶ αἱ γλυφαὶ περίπου 6.7 ἑκατ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἡ κεφαλὴ ἔχει πλάτος 9 ἑκατ., ἐξέχουσα κατὰ 2 ἢ 3 χιλιοστὰ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῶν μηρῶν. Εἰς τὰ Σ χ ε δ. λεπτομερείας 25 Γ καὶ 37 Β δίδονται αἱ ἀκριβεῖς διαστάσεις τοῦ μέλους.

Αἱ καμπύλαι εἰς τὰς ὁποίας περατοῦνται πρὸς τὰ ἄνω αἱ πλήρεις γλυφαὶ καὶ αἱ ἡμιγλυφαί, δυστυχῶς εἰς οὐδὲν τεμάχιον ἔχουν διατηρηθῇ πλήρεις, διαβρωθέντος τοῦ λίθου εἰς τὸ λεπτὸν αὐτὸ σημεῖον. Ἐκ πολλῶν ἡμικατεστραμμένων τεμαχίων προκύπτει, ὅτι ἡ μορφή των ἦτο ὡς ἔχει ἀποδοθῇ εἰς τὸ σχέδιον ἀποκαταστάσεως.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς τριγλύφου ἐσχηματίζοντο ἐγκοπαὶ ὑποδοχῆς τῶν μετοπῶν, πλάτους 11 ἕως 12.5 ἑκατ. καὶ βάθους 2.5 ἕως 3 ἑκατ.

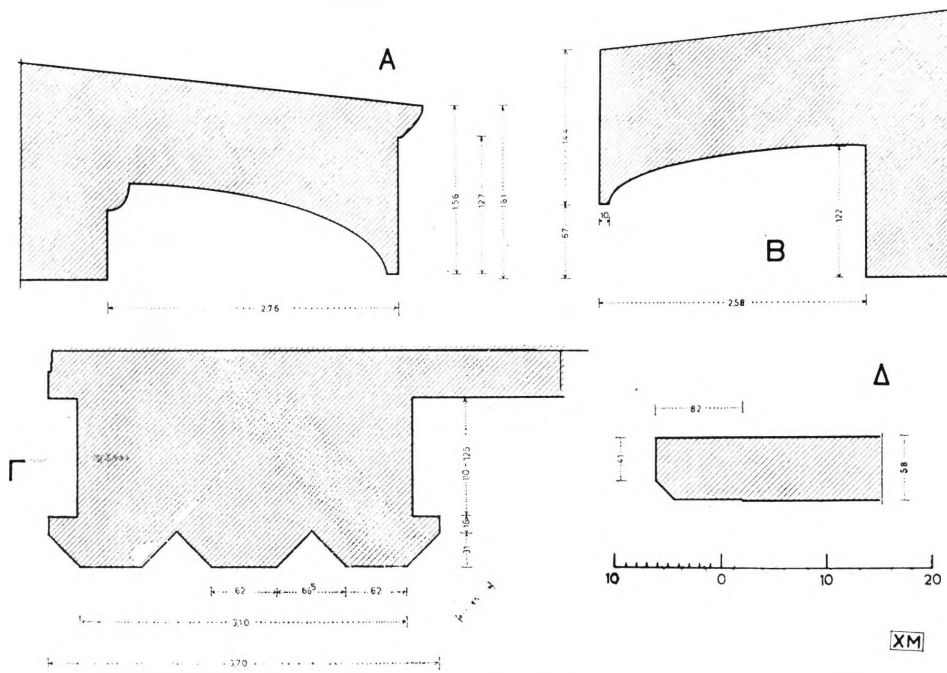
Τὰ τεμάχια τῆς ζωφόρου εἰς τοὺς ἀρμούς ὥσεως των ἔχουν περιφερειακῶς ἀναθύρωσιν, πλάτους 10 ἑκατ. περίπου (πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ἐγκοπῆς τῆς μετόπης ἦτο πολὺ στενωτέρα), συνδεδέοντο δὲ μετὰ τῶν διὰ σιδηρῶν συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ, μολυβδοχοημένων. Τὸ μήκος τῶν συνδέσμων, ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις των ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου παρουσιάζουν διαφορὰς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέλους εἰς τὸ ἄλλο, συνήθως ὅμως πλησιάζουν τὴν εἰς τὸ Σ χ ε δ. 25 μορφήν.

Τὰ ἐξεταζόμενα τεμάχια, πλὴν τῆς συνδέσεως μετὰ τῶν, ἐγομφοῦντο ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων. Ὅπως διακρίνεται εἰς τὰ Σ χ ε δ. τῶν ἀνευρεθέντων μελῶν 26 ἕως 36.

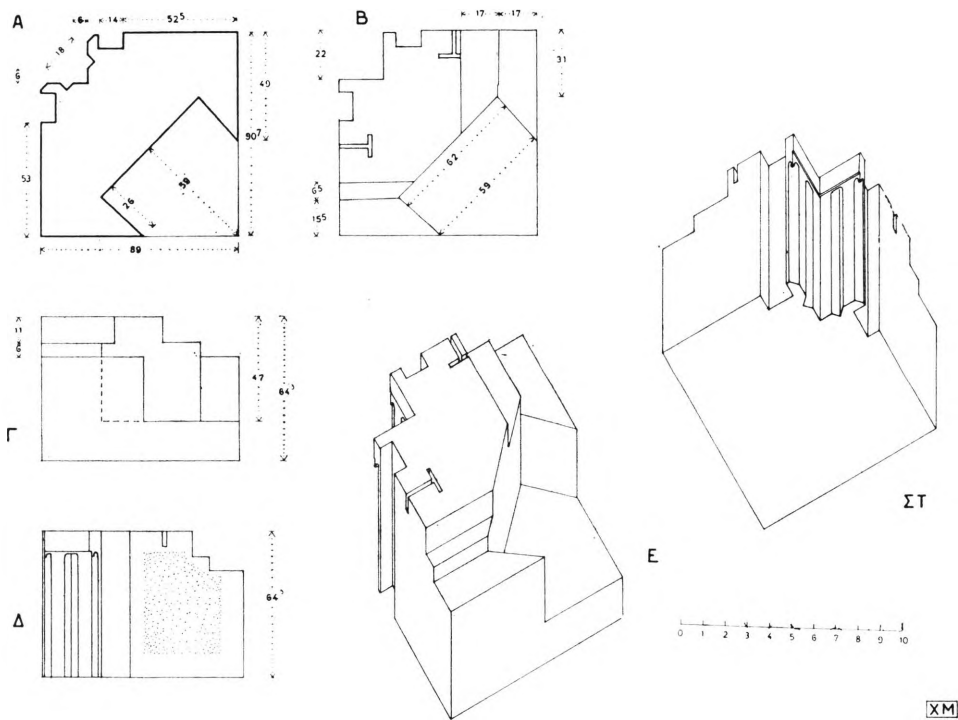
87. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, *Τὰ Ὑλικά*, Β', σ. 76 σημ. 1 καὶ 2, ἔνθα διάφορα παραδείγματα (Σελινοῦντος, Ὀλυμπίας, Δελφῶν, Ἀκροπόλεως κ.ἄ.). Ἄτερα παραδείγματα, βλ. Charles Waldstein, *The Argive Heraeum*, Boston and New York, 1902, T. I., σ. 120 κ.τ. Πίν. XVIII. (Δεύτερος ναός), II. Thompson, *Hesperia* VI (1937) σ. 28 (Βασίλειος Στοᾶ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν), καὶ Roland Martin, *Manuel d'Architecture Grecque*, I, Paris 1965, σ. 135 σημ. 1. Ἴσως ἡ κατασκευὴ μετοπῶν ἀπὸ μάρμαρον νὰ ἐπεδιώχθη διὰ νὰ μείνουν μὲ τὸ λευκὸν φυσικὸν χρῶμά των. Βλ. σχετικῶς εἰς W. B. Dinsmoor, *The Architecture*, σ. 178 καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου εἰς *AJA* 51 (1947) σ. 149 (ἐπὶ τοῦ Ἑκατομπεδίου τῆς Ἀκροπόλεως).

88. Ὁ ναὸς ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, παρουσιάζει δὲ ὁμοιότητας, ὡς πρὸς τὸν θριγκόν, μὲ τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπίσης μαρμαρίνας τὰς μετόπας καὶ πώρινα τρίγλυφα. Βλ. D. S. Robertson, *A Handbook of Greek and Roman Architecture*, Cambridge, 1959, σ. 82, Εἰκ. 35.

89. Τοῦτο ἦτο κανὼν διὰ τὰ δωρικὰ κτήρια τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Προχειρῶς βλ. A. C. Orlandos, *BCH*, 1924, *Note sur le Sanctuaire de Nemesis à Rhamnonte*, σ. 313, Εἰκ. 5 Α.

Σχέδ. 37. Διατομαί μελών της στοάς, εις σχέδιον λεπτομερείας.
Α. Γείσον. Β. Γείσον του ὀπισθίου τοίχου. Γ. Τρίγλυφος. Δ. Πλάξ ἐπικαλύψεως τραπέζης

Σχέδ. 38. Γωνιακὸν τρίγλυφον ἐν ἀναπαραστάσει.
Α. Ὁριζοντία τομή. Β. Κάτοψις. Γ. Πλαγία ὄψις. Δ. Πρόσοψις. Ε και ΣΤ. Ἴσομετρικαὶ ἀπεικονίσεις

ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ σχέδιον ἀποκαταστάσεως, γόμφοι πλάτους 7 καὶ μήκους 8 ἑκατ. ἐστήριζον τὰ τεμάχια εἰς τὴν θέσιν των. Εἰς τινὰ τεμάχια διακρίνονται καὶ παράγομφοι.

Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευράν των τὰ τεμάχια τῆς ζωφόρου φέρουν συνεχῆ ἐγκοπὴν πλάτους 14 καὶ ὕψους περίπου 15 ἑκατ. Ἡ λάξευσις τῶν ἐπιφανειῶν τῆς ἐγκοπῆς ἔχει γίνεαι μὲ ἐπιμέλειαν. Ἡ χρῆσις τῆς ἐγκοπῆς αὐτῆς εἶναι προφανής· εἰς αὐτὴν ἐτοποθετεῖτο ἡ μηκίς, ξύλον βαῖνον καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς στοᾶς, χρήσιμον διὰ τὴν στερέωσιν καὶ καλυτέραν ἔδρασιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης. Αἱ δοκοὶ καθ' αὐταὶ ἐστηρίζοντο εἰς ἄλλας ἐγκοπὰς, τὰς ὁποίας διακρίνομεν εἰς τὰ πλεῖστα τεμάχια τῆς ζωφόρου. Εὐρίσκονται κατ' ἀποστάσεις καὶ ἔχουν μεταβλητὸν ὕψος, τὸ ὁποῖον φθάνει μέχρις 8 ἑκατ. εἰς ὠρισμένας θέσεις, ἐνθ' εἰς ἄλλας μηδενίζεται. Ἡ ἀκριβὴς μορφή τῶν ἐγκοπῶν αὐτῶν δίδεται εἰς τὰ σχέδια λεπτομερειῶν, ἡ σημασία των δὲ ἐκτίθεται εἰς τὸ περὶ στέγης κεφάλαιον.

Λίαν ἀξιόλογον τεμάχιον εἶναι τὸ γωνιακὸν τρίγλυφον (ὑπὸ τὰ στοιχεῖα T4 τοῦ καταλόγου), ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν δυτικὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν τῆς κιονοστοιχίας καὶ παρουσιάζον μέγιστον ἐνδιαφέρον, διότι ἀκριβῶς μᾶς δίδει τὴν λύσιν διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ θριγκοῦ εἰς τὴν γωνίαν (Σχέδ. 38).

Κατ' ἀρχὴν τὸ τρίγλυφον δὲν φέρει συμφυῆς ἀντίθημα μετόπης, ἀλλὰ εἶναι μεμονωμένον. Διατηρεῖται εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν καὶ συμφωνεῖ ὡς πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος μὲ τὰ συνεχόμενα πρὸς αὐτὸ μέλη. Ὡς καὶ εἰς τὸ Σχέδ. 38 ἀναπαραστάσεως δεικνύεται, τὸ ἐν λόγῳ τεμάχιον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κατ' ὀρθὴν γωνίαν συναντώμενα τρίγλυφα, ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται ἐν προσόψει τὸ ἥμισυ, ἠδὲ ξημένον κατὰ 1/2 ἐνὸς μηροῦ, ἥτοι εἰς μήκος 22 ἑκατοστῶν περίπου⁹⁰.

Κατὰ τὰ λοιπὰ μεγέθη οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὰ κοινὰ τρίγλυφα. Ἀναθυρώσεις εἰς τὰς ἐπιφάνειας ὥσεως καὶ ἐγκοπαὶ μετοπῶν καθορίζουν τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ μέλους, ὡς πρὸς τὰ γειτονικά του. Σφύζονται ἐπίσης αἱ ἐγκοπαὶ τῶν συνδέσμων, σχήματος διπλοῦ ταῦ, καθὼς καὶ αἱ λαξεύσεις ὑποδοχῆς τῶν μηκίδων καὶ τῶν δοκῶν. Εἰς τὴν ὀπισθεν γωνίαν του ὑπάρχει βαθυτάτη ἐγκοπή διατεταγμένη κατὰ τὴν διαγώνιον, διαστάσεων $59 \times 59 \times 47$ ἑκατ., χρησιμεύουσα διὰ τὴν στήριξιν τῆς διαγωνίου δοκοῦ, ὡς εἰς τὸ περὶ στέγης κεφάλαιον ἐκτίθεται. Ἡ ἐν λόγῳ ἐγκοπή στενοῦται πρὸς τὰ ἔξω (Σχέδ. 38 B).

Ἡ λύσις τοῦ ἐνὸς αὐτοτελοῦς τεμαχίου μὲ μίαν γλυφὴν καὶ μίαν ἡμιγλυφὴν εἰς ἐκάστην πλευράν παρὰ τὴν γωνίαν, μένει χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν Στοᾶν τῆς Βραυρωνός. Περὶ αὐτοῦ γίνεται λόγος εἰς ἄλλην θέσιν. Σημειοῦμεν ἁπλῶς ὅτι ἀργότερον⁹¹ ἡ γωνιακὴ διπλὴ τρίγλυφος συνεδυάζετο μὲ ἀντίθημα μετόπης εἰς ἐνιαῖον μέλος, καὶ ὅτι εἶναι ἀκόμη γνωστὴ περίπτωσις⁹² χωρισμοῦ τοῦ μέλους εἰς δύο τεμάχια, συνδυαζόμενα καὶ πάλιν μὲ ἀντιθήματα μετόπης.

Αἱ μετόπαι εἶναι μαρμαρίνοι πλάκες, πάχους 9 ἑκατ., ὕψους 64.5 καὶ πλάτους περίπου 63.2 ἑκατ. Πρὸς τὰ ἄνω ἔχουν ἐπίσης κεφαλὴν, πάχους 0,9 καὶ ὕψους 8 ἑκατ., κατὰ τι δηλαδὴ μικροτέραν τῆς τριγλύφου. Τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς μετόπης ἦτο ἀτελῶς λαξευμένον διὰ βελονίου.

90. Θεωρητικῶς προκύπτει κατὰ τι μικρότερον πλάτος, ἥτοι $\frac{37}{2} + \frac{6.2}{2} = 21.6$ ἑκατοστόμετρα.

91. Βλ. Chr. Llinas, ἑ.ἀ. σ. 487.

92. Βλ. Etienne Lapalus, L'Agora des Italiens, Expl. Arch. de Délos, 19, Paris, 1939, σ. 21, Πίν. VIII, 3. Ἀνάγεται εἰς τὸ 110 π.Χ. περίπου.

Τὸ φαινόμενον πλάτος τῆς μετόπης ὑπολογίζομεν δι' ἀφαιρέσεως τοῦ πλάτους τῆς τριγλύφου ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τρίτου τοῦ μεταξονίου, ἥτοι

$$\frac{282}{3} - 37 = 57 \text{ ἑκατοστὰ περίπου.}$$

Ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ἐκάστη πλάξ μετόπης ἐκαλύπτετο ἐκατέρωθεν κατὰ 3.1 ἑκατ., ἀπὸ τὰ γειτονικὰ τρίγλυφα.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ πᾶχος τῆς καταλλήλου ἐγκοπῆς ἦτο κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ πάχους τῆς μετόπης. Εἰς τὰ τρίγλυφα δὲν διεσώθησαν ἴχνη διαπλατύνσεως τῆς ἐγκοπῆς αὐτῆς εἰς τὸ ἄνω μέρος διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς κεφαλῆς τῆς μετόπης.

Δὲν παρατηρήθησαν ἐπίσης ἴχνη γομφώσεως ἢ συνδέσεως τῶν πλακῶν τῶν μετοπῶν. Φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν πλήρη καὶ ὀριστικὴν τοποθέτησιν τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου, ἐγένετο ἡ ἐνσωμάτωσις τῶν μετοπῶν ἐκ τῶν ἄνω, ἐντὸς τῶν εἰδικῶν ἐγκοπῶν τῶν τριγλύφων, ἀκολουθῶς δὲ ἐτοποθετοῦντο τὰ γεῖσα.

Διεσώθησαν ἐν συνόλῳ ἑξ ἀκέραιαι μετόπαι ⁹³, καὶ ἀρκετὰ θραύσματα, δύο τῶν ὁποίων συναρμολογοῦνται ἀπολύτως καὶ δίδουν τὸ πλήρες πλάτος ἄλλης μιᾶς. Εἰς τὴν γενομένην ἀναστήλωσιν ἐτοποθετήθησαν ἐν συνόλῳ 11 μετόπαι, ἑξ ὧν δύο κατεσκευάσθησαν νέαι ἐξ ὀλοκλήρου καὶ τρεῖς ἐν μέρει ἀπὸ ἀρχαῖα θραύσματα. Πέντε ἀπὸ τὰς διασωθείσας ἀκεραίας μετόπας ἔχουν πλάτος κυμαινόμενον περὶ τὰ 63.2 ἑκατ., τὸ ὅποιον, ὡς εἵπομεν, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν μέσον ὅρον τῶν μεταξονίων τῆς ζωφόρου. Δύο ἄλλα τεμάχια διαφέρουν αἰσθητῶς ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. Τὸ ἐν, διασωθὲν πλήρες, ἔχει πλάτος 56.7 ἑκατ. καὶ τὸ ἄλλο, συναρμολογούμενον ἀπὸ δύο θραύσματα, 56.2 ἑκατ. Αἱ ἐξαιρέσεις αὗται ἔχουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τῆς διαμορφώσεως τῆς ζωφόρου εἰς τὴν γωνίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς ἀμέσως.

Εἰς τὸ Σχέδ. 40 δίδονται ἐν ἀναπαραστάσει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς εφαρμοσθείσης, παρὰ τὴν γωνίαν τῆς στοᾶς, μεθόδου διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου ⁹⁴, μετὰ τὴν λύσιν τῶν σχετικῶν προβλημάτων.

Τὸ πρῶτον τιθέμενον ἐρώτημα εἶναι εἰς ποίαν θέσιν ἐγένετο ἡ ἐναλλαγὴ τῶν τεμαχίων τῶν ἐχόντων δεξιὰ τὴν τρίγλυφον, μετὰ τὴν ἐκείνα τὰ ὁποῖα τὴν ἔχουν πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ περίπτωσις νὰ μὴ ἐγένετο ἐναλλαγὴ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ, διότι εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα ὑπάρχει μεμονωμένη τρίγλυφος, ἡ γωνιακή.

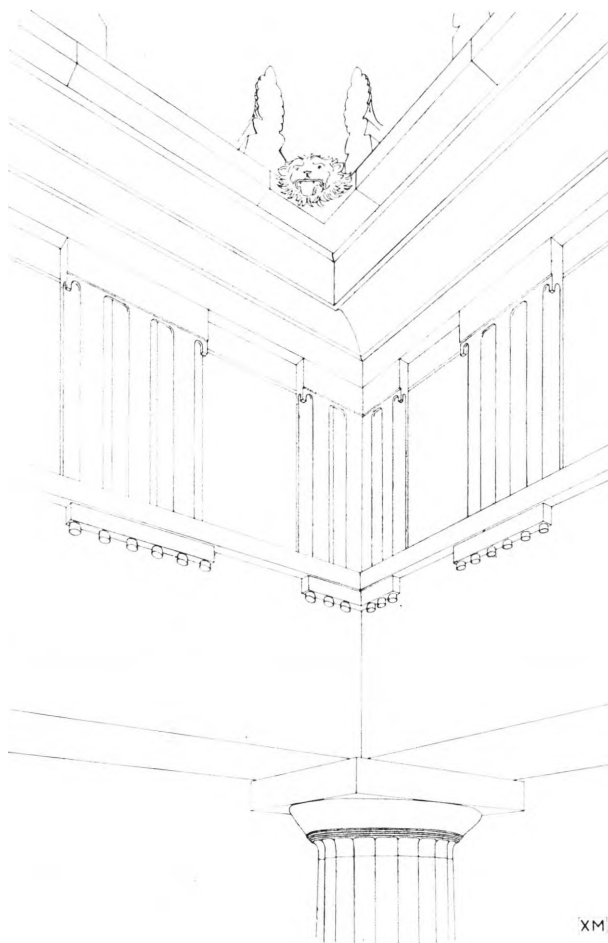
Μία εὐτυχὴς σύμπτωσις δίδει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Εἰς τὸ ἀνευρεθὲν τρίτον ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν γωνίαν ἐπιστύλιον διασώζονται τὰ ἴχνη τῆς γομφώσεως τῶν ὑπερκειμένων τεμαχίων. Ὅπως διακρίνεται καὶ εἰς τὸ Σχέδ. 22 Α., αἱ ἐγκοπαὶ τοποθετήσεως τῶν γόμφων ὀρίζουν τὰς θέσεις τῶν ἄκρων τῶν τεμαχίων. Ἡ πρώτη ἐξ ἀριστερῶν δίδει κατὰ προσέγγισιν τὸ πέρας τῆς ἄνωθεν τοῦ ἄρμου τριγλύφου. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ἐπιβεβαιώνουν μὲ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀπόστασιν τὰ μήκη κοινῶν, ἀγελαίων τεμαχίων τῆς ζωφόρου, ἀκολουθῶς δὲ, ἀπεχούσας περὶ τὰ 50 ἑκατ., διακρίνο-

93. Δὲν δίδονται ἰδιαίτερα σχέδια τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως τῶν μετοπῶν, καὶ τοῦτο διότι οὐδεμίαν ἰδιομορφίαν παρουσιάζει ἐκάστη ἐξ αὐτῶν. Ἡ διατήρησις των εἶναι ἀρίστη, καὶ δὲν φέρουν ἐγκοπὰς διὰ γόμφους ἢ συνδέσμους. Σημειοῦμεν, τέλος, ὅτι ἐκ παραδρομῆς τὸ τεμάχιον T2 δὲν ἐσχεδιάσθη ἐν λεπτομερείᾳ πρὸ τῆς τοποθετήσεώς του κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν.

94. Ἡ μελέτη περιορίζεται εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς γωνίαν τῆς κιονοστοιχίας, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ προέρχονται ὅλα σχεδὸν τὰ ἐξετασθέντα μέλη. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν εἶναι προφανές ὅτι εἶχεν ἐφαρμοσθῇ παρομοία λύσις.

μεν τρεῖς ἐγκοπάς, γόμφου, παραγόμφου καὶ μοχλοβοθρίου. Τὸ μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ἐπιστυλίου διάστημα εἶναι τόσον, ὥστε νὰ ἐπιτρέπη τὴν τοποθέτησιν τῆς ἐπομένης τριγλύφου ⁹⁵.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γίνεται σαφές ὅτι εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς αὐτὴν ὑπῆρχεν ὀπισθεν τῆς μετόπης ἓν ἰδιαίτερον ἀντίθημα, καὶ μετὰ ἀπὸ τοῦτο ἠκολούθουν τεμάχια μὲ τὴν τρί-

Σχέδ. 39. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τοῦ θριγκοῦ, εἰς τὴν κατ' ἑσοχὴν γωνίαν τῆς κιονοστοιχίας

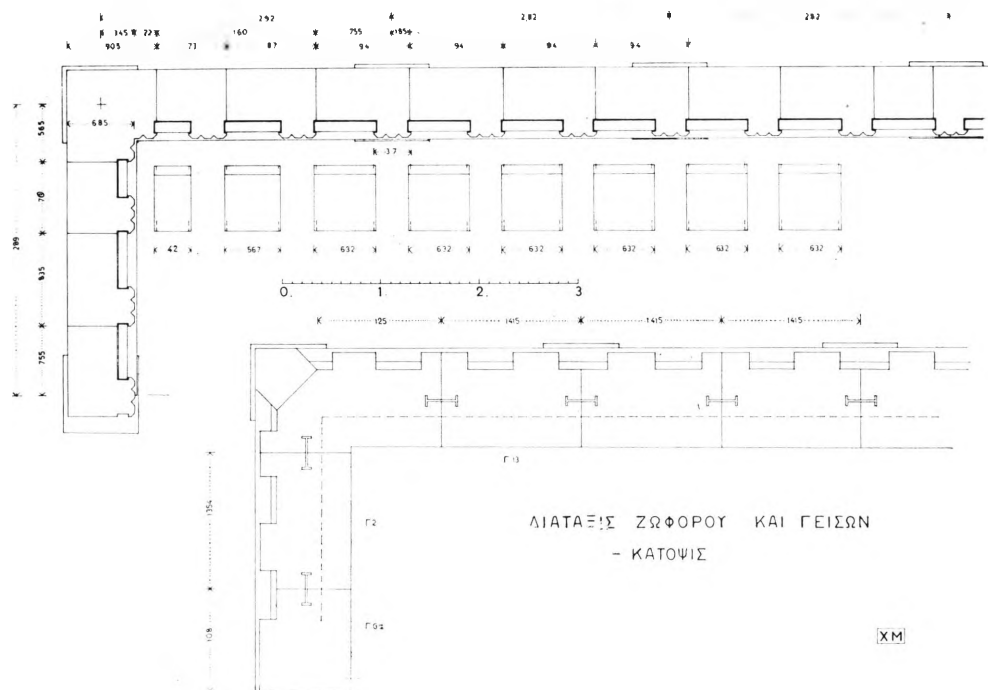
γλυφον πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ ἀντίθημα αὐτὸ δὲν διεσώθη. Ἴσως νὰ εἶναι τὸ ἐντὸς τῆς στοᾶς ἀνευρεθὲν τεμάχιον, τὸ φέρον ἴχνη ἀναρτήσεως διὰ καρκίνου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔχει ἤδη γίνει λόγος (Σχέδ. 6). Ἡ φθορὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάζει κατὰ τὰς δύο ἑδρας του, δὲν ἐπιτρέπει μέτρησιν τῶν διαστάσεων του μετ' ἀκριβείας, καὶ ὥς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα κατηγορηματικοὶ διὰ τὸν τρόπον ἐφαρμογῆς του. Ἡ χρῆσις τοῦ καρκίνου ὅμως εἶναι μία θετικὴ ἔνδειξις.

95. Πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ παρατηρηθεῖσα μικρὰ μετάθεσις τοῦ ἄξονος τοῦ ἐπιστυλίου, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἤδη λόγος.

Τὸ δεύτερον πρόβλημα (τὸ καὶ σπουδαιότερον) εἶναι πῶς ἀντιμετωπίζετο παρὰ τὴν γωνίαν ἢ μετάθεσις τοῦ ἄξονος τοῦ γωνιακοῦ τριγλύφου.

Πράγματι, λόγῳ τῆς στροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ θριγκοῦ κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ὁ ἄξων τοῦ τελευταίου τριγλύφου μετατίθεται κατὰ 34.5 ἑκατ. περίπου⁹⁶, ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ πάχους τῆς ζωφόρου.

Ἐν παρόμοιον πρόβλημα ὑφίσταται καὶ εἰς τὰ δωρικά κτήρια τὰ ἔχοντα ἐξωτερικὰς ὀρθὰς γωνίας, ὅπως ὅλοι οἱ ναοὶ π.χ., ἀλλ' ἐκεῖ, ἀντιστρόφως πρὸς τὴν ἐξεταζο-

Σχέδ. 40. Διάταξις τῶν ἀποτελούντων τὴν ζωφόρον καὶ τὸ γείσων στοιχείων, παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς κίονοστοιχίας ἐν κατόψει. Ἀναπαράστασις.

μένην περίπτωσιν, ἔχομεν αὐξήσιν τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν ἀξόνων τῶν δύο τελευταίων τριγλύφων. Ἡ αὐξήσις αὕτη ἀντιμετωπίζεται διὰ μεταθέσεως τοῦ ἀκραίου κίονος ἢ δι' αὐξήσεως τοῦ πλάτους τῶν δύο τελευταίων μετοπῶν (κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν)⁹⁷.

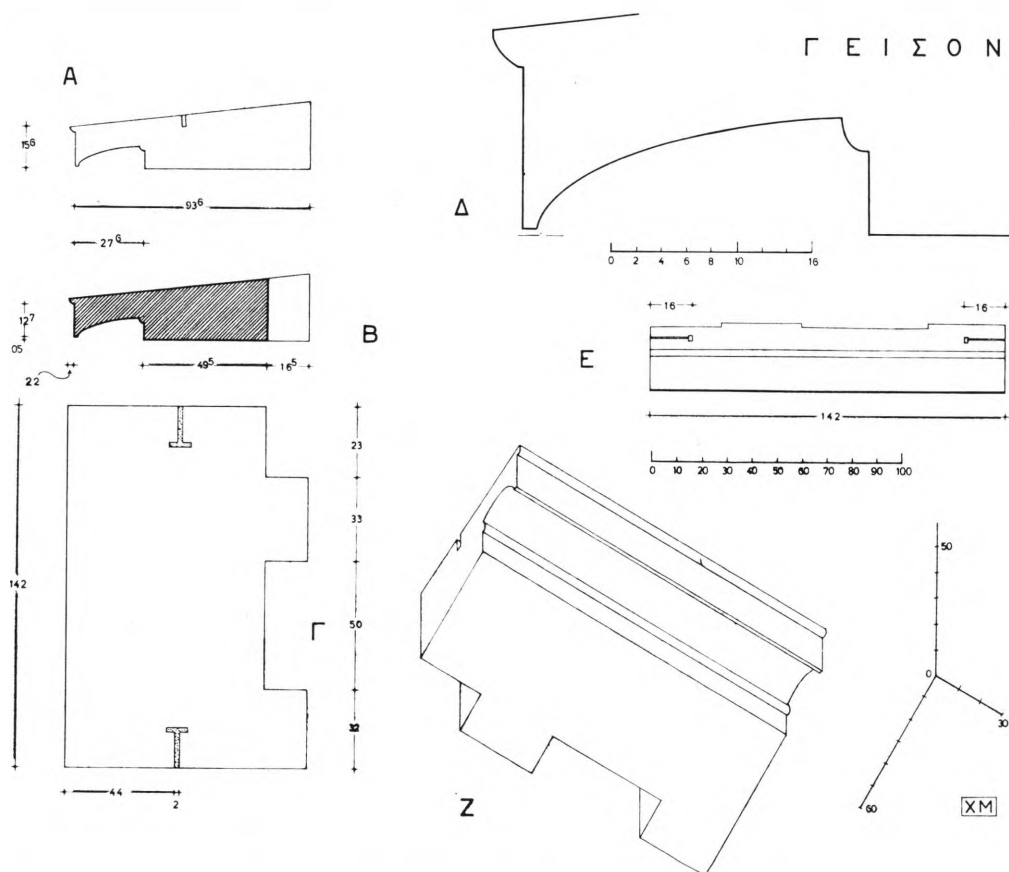
Ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι ἐφηρμόσθησαν κατ' ἀντίστροφον ἔννοιαν εἰς τὴν στοὰν τῆς Βραυρῶνος, γενομένης ἀφ' ἑνὸς μὲν αὐξήσεως τῶν γωνιακῶν μετακτινίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μειώσεως τοῦ πλάτους τῶν δύο τελευταίων μετοπῶν. Ἦδη εἰς τὴν ἐξεταζομένην δυτικὴν γωνίαν τῆς κίονοστοιχίας, πρὸς τὴν βορείαν πλευράν, ἔχομεν μετακτινίον

96. Ἡ μετάθεσις εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα κατὰ τι μεγαλυτέρα. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ γωνιακὴ τρίγλυφος ἔχει ἐν προόψει πλάτος κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ ἡμίσεος μιᾶς ἀγλαΐας. Ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ ὁποία, εἰς τὸν ἡμέτερον ὑπολογισμόν, θὰ πρέπη νὰ προστεθῇ εἰς τὸ μήκος μεταθέσεως, εἶναι $22 - \frac{37}{2} = 3.5$ ἑκατοστά. Ἡ ἀντιμετωπιζομένη λοιπὸν διαφορὰ εἶναι : $34.5 + 3.5 = 38$ ἑκατοστά.

97. Ἐξυπακούεται ὅτι αἱ τρίγλυφοι ἔχουν πάντοτε τὸ αὐτὸ πλάτος. Δὲν εἶναι ἄγνωστοι ὅμως καὶ περιπτώσεις ὅπου, ἀντιστρόφως, ὑφίστανται διαφοραί. Βλ. Christian Llinas, ἑ.ἀ. σ. 485. Ἡ διαφοροποίησις ὑφίστατο μεταξὺ τριγλύφων τῶν δύο πετερύγων τῆς στοᾶς.

κατά 10 έκατ. μεγαλύτερον τοῦ μέσου ὅρου τῶν ἄλλων (Σ χ έ δ. 40). Παρομοίας αὐξήσεις παρουσιάζουν καὶ τὰ ἄλλα ἀκραῖα μετακίονια.

Ἀκολουθῶς, ἐξετάζοντες τὰ παρὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν ἀνευρεθέντα μέλη, διαπιστοῦμεν ὅτι ὑπάρχουν τρία τεμάχια τῆς ζωφόρου, τὰ ὁποῖα ἔχουν μῆκος μικρότερον τοῦ

Σχέδ. 41. Γεῖσον ἐν ἀναπαραστάσει.

Α. Πλαγία ὄψις. Β. Τομή. Γ. Κάτωψις. Δ. Λεπτομέρεια τῆς καμπύλης. Ε. Πρόσοψις. Ζ. Ἴσομετρικὴ ἀπεικόνισις

συνήθους. Τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον ἔχουν τὰς τριγλύφους δεξιὰ, καὶ τὸ μὲν ἔχει μῆκος 83 περίπου έκατ., ἀλλὰ παρουσιάζεται τόσον ἐφθαρμένον ὥστε νὰ πιστεύεται ὅτι ἦτο κατὰ τι μακρύτερον, τὸ δὲ δεύτερον ἔχει μῆκος μόλις 73 έκατ. (Σ χ έ δ. 27, 32). Τὸ τρίτον τεμάχιον, μὲ ἀριστερὰ τὴν τρίγλυφον, ἔχει μῆκος 83.5 έκατ.

Ἡ μείωσις ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὰς ἰδίας μετόπας. Ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη, δύο ἀπὸ αὐτὰς ἔχουν μῆκος 56.7 καὶ 56.2 έκατ. ἀντιστοιχῶς.

Διὰ τὸν ὑπολογισμόν μας, ἐξετάζομεν κατ' ἀρχὴν τὸ τεμάχιον, τὸ ὁποῖον ἔχει πλάτος 83 έκατ. περίπου. Διὰ νὰ ἔχωμεν τὸ ἀκριβὲς μῆκος του, θεωροῦμεν ὡς βέβαιον, ὅτι ἡ διαφορὰ τούτου ἀπὸ τῶν ἀγελαίων θὰ ἴσουςι μὲ τὴν διαφορὰν τῆς μετόπης του ἀπὸ τὰς ἀγελαίας, ἤτοι $63.2 - 56.7 = 6.5$ έκατ. περίπου, ὁπότε ἔχομεν προκύπτον πλάτος $94 - 6.5 = 87.5$ έκατ. περίπου. Τὸ ἄλλο τεμάχιον ἦτο κατὰ $94 - 73 = 21$ έκατ. μικρότερον τοῦ κανονικοῦ.

Ἦδη, ἐὰν προσθέσωμεν τὴν ἐπαύξησιν τοῦ τελευταίου μετακιονίου καὶ τὰς μειώσεις τῶν δύο πρώτων μετοπῶν, ἔχομεν :

$$10 + 6.5 + 21 = 37.5 \text{ ἑκατ.}$$

Ἀμέσως παρατηροῦμεν, ὅτι τοῦτο σχεδὸν ταυτίζεται μὲ τὴν γενομένην μετάθεσιν τοῦ ἄξονος τῆς τριγλύφου, τὴν ὁποίαν ὑπελογίσσαμεν εἰς 38 ἑκατ. περίπου.

Διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀναπαράστασίν μας, ὑπολογίζομεν τὸ πλάτος τῆς τελευταίας μετόπης. Τοῦτο θὰ εἶναι κατὰ $94 - 73 = 21$ ἑκατ. μικρότερον τῶν ἀγελαίων, ἥτοι ἴσον πρὸς $63.2 - 21 = 42.2$ ἑκατ. περίπου. Δυστυχῶς, ἡ μετόπη αὕτη δὲν ἀνευρέθη.

Εἰς τὸν δυτικὸν βραχίονα τῆς κιονοστοιχίας ἔχομεν παρεμφερῆ διάταξιν. Ἐδῶ τὸ μεταξόνιον ἔχει αὐξηθῇ κατὰ 7 μόνον ἑκατοστὰ καὶ σφύζεται τὸ τεμάχιον τῆς τριγλύφου μὲ πλάτος 8.35 ἑκατ., ἥτοι κατὰ 10.5 ἑκατ. μικρότερον τοῦ κανονικοῦ⁹⁸. Τὸ μικρότερον τεμάχιον ζωφόρου δὲν διεσώθη, καὶ ὑπολογίζομεν τὸ πλάτος του κατ' ἀναλογίαν εἰς 73.5 ἑκατ. περίπου.

Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι ἡ λύσις αὕτη τῆς μειώσεως τοῦ πλάτους τῆς μετόπης ἐδόθη καὶ εἰς τὴν Βασίλειον Στοάν τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς⁹⁹, ὅπου πάλιν ἔχομεν γωνίαν τοῦ κτηρίου κατ' ἐσοχήν.

5. Τὸ γείσον

Ὁ θριγκὸς τῆς κιονοστοιχίας ἐπερατοῦτο πρὸς τὰ ἄνω διὰ τοῦ γείσου, μέλους τοῦ ὁποίου διεσώθησαν εὐτυχῶς πλεῖστα τεμάχια, κείμενα νοτίως τοῦ στυλοβάτου. Τὰ τεμάχια αὐτά, συνολικῶς 12 τὸν ἀριθμὸν¹⁰⁰ (Σ χ ε δ. 42 - 52), εὐρέθησαν ἄλλα μὲν ἀκέραια, ἄλλα δὲ συνηρμολογήθησαν ἐκ θραυσμάτων. Διεσώθησαν ἀκόμη 10 τοῦλάχιστον ἀξιόλογα θραύσματα.

Τὸ γείσον τῆς στοᾶς, ἀντιθέτως ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἀνέμενε κανεὶς εἰς δωρικοῦ ρυθμοῦ κτήριον, εἶναι ἰωνικόν. Ἀντὶ προνόχθων μὲ σταγόνας, παρουσιάζει ἀπλὴν κοίλην ἐπιφάνειαν, ὡς ἀκριβῶς τὰ ἰωνικά ἢ τὰ καταέτια γείσα. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἰωνικοῦ στοιχείου εἰς τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον, θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς ἄλλην θέσιν.

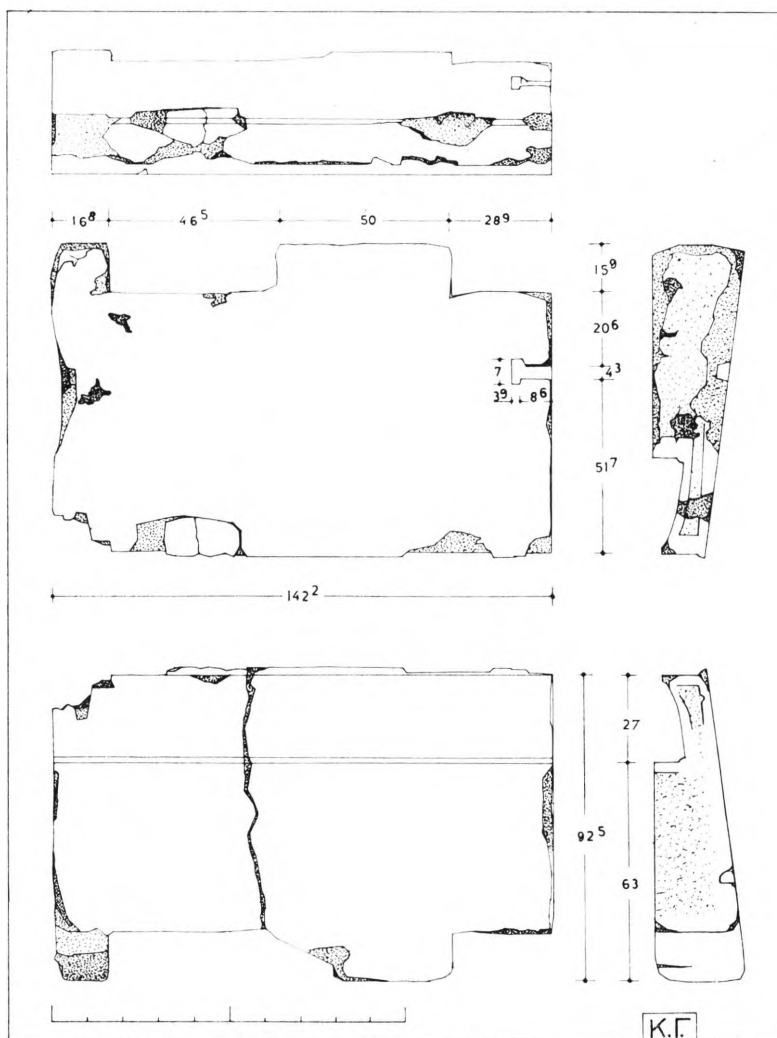
Τὸ γείσον παρουσιάζει κατ' ἀρχὴν μέτωπον κατακόρυφον, ὕψους 12.7 ἑκατ., ἀπέχον 27.6 ἑκατ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν τριγλύφων, περατούμενον πρὸς τὰ ἄνω εἰς ἀπλοῦν ἰωνικὸν κυμάτιον ἄνευ ἀστραγάλου (Σ χ ε δ. 41). Ἡ κάτω ἐπιφάνειά του ἐμφανίζεται ὡς καμπυλωμένη πρὸς τὰ ἄνω σκοτία, ἀπολήγουσα πρὸς τὰ ἔξω μὲν εἰς ταινίαν πλάτους 12 χιλιοστών, πρὸς τὰ ἔσω δὲ εἰς ἀπλοῦν ἰωνικὸν κυμάτιον (Σ χ ε δ. 37 Α).

Τὸ ὅπισθεν μέρος τοῦ γείσου, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται καὶ ἡ ἔδρασίς του ἐπὶ τῆς ζωφόρου, ἔχει πλάτος περίπου 66 ἑκατ. Εἰς αὐτὸ σχηματίζονται καὶ αἱ δοκοθήκαι τῶν ξυλίνων δοκῶν τῆς στέγης.

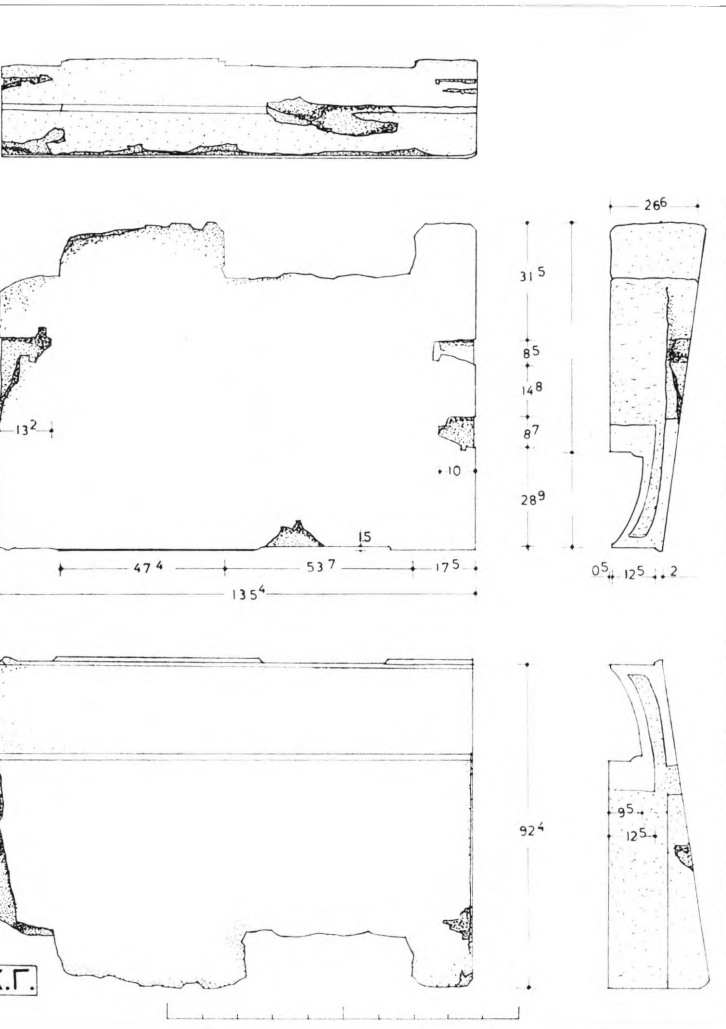
98. Ἡ μετόπη θὰ ἔπρεπε νὰ ᾔτο κατὰ 10.5 ἑκατοστὰ στενωτέρα, ἥτοι $63.2 - 10.5 = 53$ ἑκατοστὰ περίπου. Ἡ ἀνευρεθεῖσα, ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ δύο θραύσματα τὰ ὁποῖα συνεκολλήθησαν, ἔχει πλάτος 56.2 ἑκατοστών. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀνήκεν εἰς ἄλλην θέσιν, ἴσως εἰς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς κιονοστοιχίας. Πράγματι, τὰ μεγαλύτερα κατὰ τινὰ ἑκατοστὰ μετακίονια τῆς γωνίας αὐτῆς ἐπιτρέπουν ἀκωλύτως τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μετόπης εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν γενομένην ἀναστήλωσιν ἐτοποθετήθη ἀντικανονικῶς ἡ μετόπη αὕτη εἰς τὴν δυτικὴν γωνίαν.

99. Βλ. Hesperia VI (1937) σ. 34.

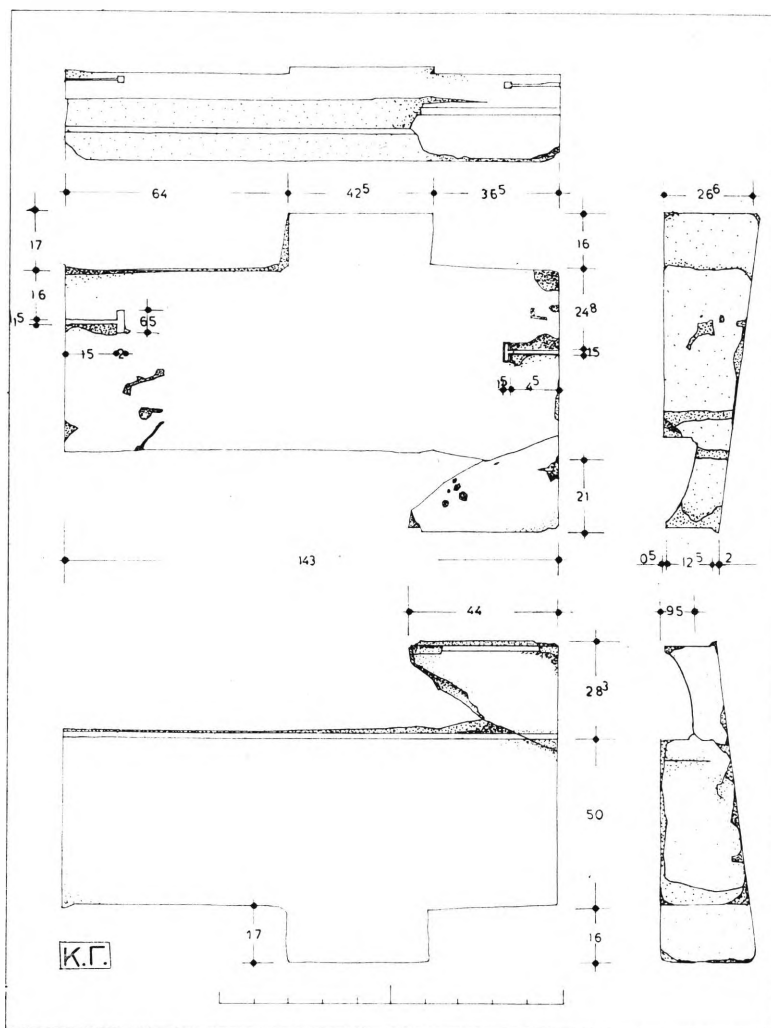
100. Διὰ τὴν καλυτέραν μελέτην τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων τοῦ γείσου, ἐγένετο ἀρίθμησις των μὲ τὰ στοιχεῖα ΓΙ ἕως ΓΙ2, ἀναλόγως τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἔκειντο, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων καθορισθείσης θέσεώς των, εἰς τὸν θριγκὸν τοῦ κτηρίου. Τὸ τεμάχιον ΓΙ1 ἐκ παραδρομῆς δὲν περιελήφθη εἰς τὰ σχέδια λεπτομεροῦς ἀποτυπώσεως.

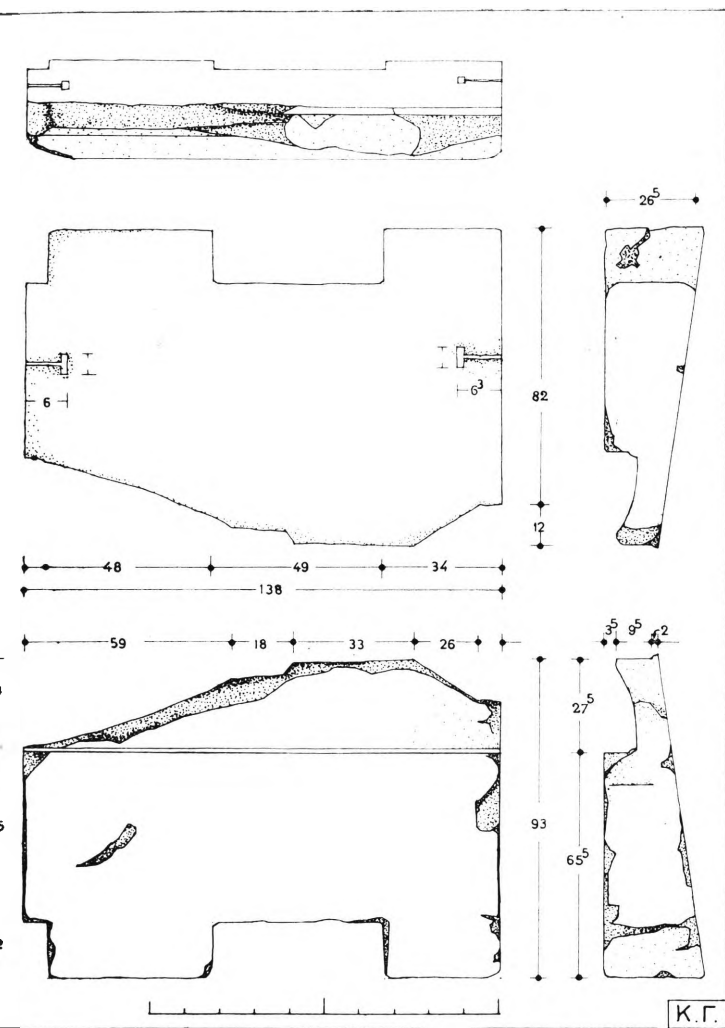
Σχέδ. 42. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 1. Ὑπάρχουσα κατάστασις

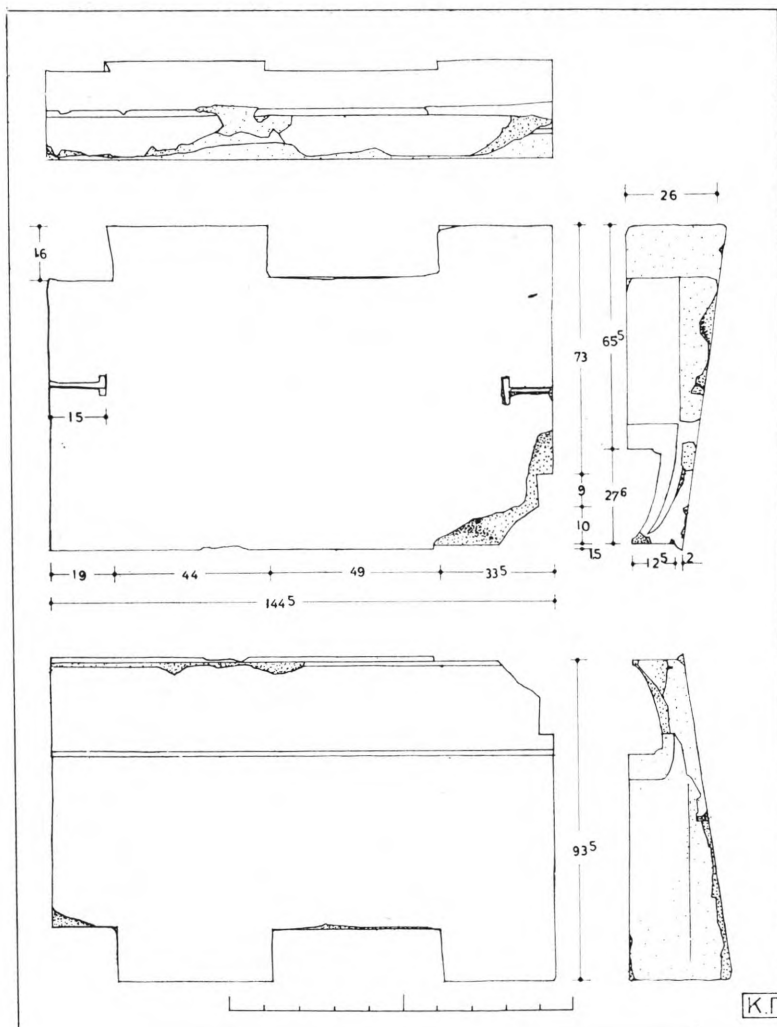
Εσχέδ. 43. Μέλος του γέισου υπ' αριθ. 2. Ὑπάρχουσα κατάστασις

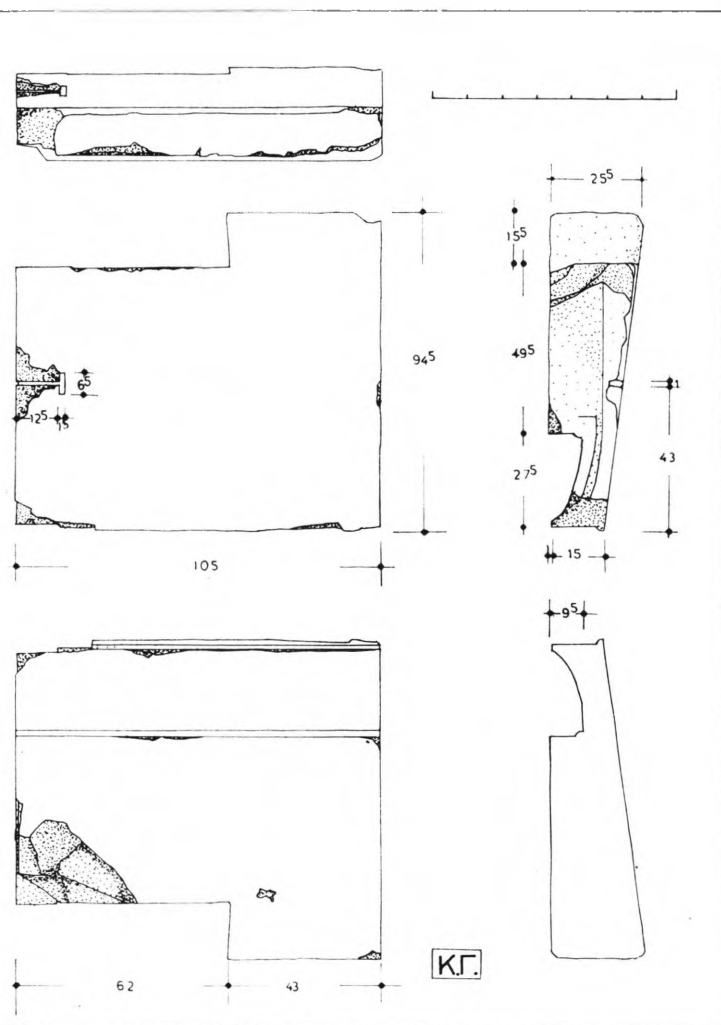
Σχέδ. 44. Μέλος τοῦ γείσου ὑπ' ἀριθ. 3. Ὑπάρχουσα κατάστασις

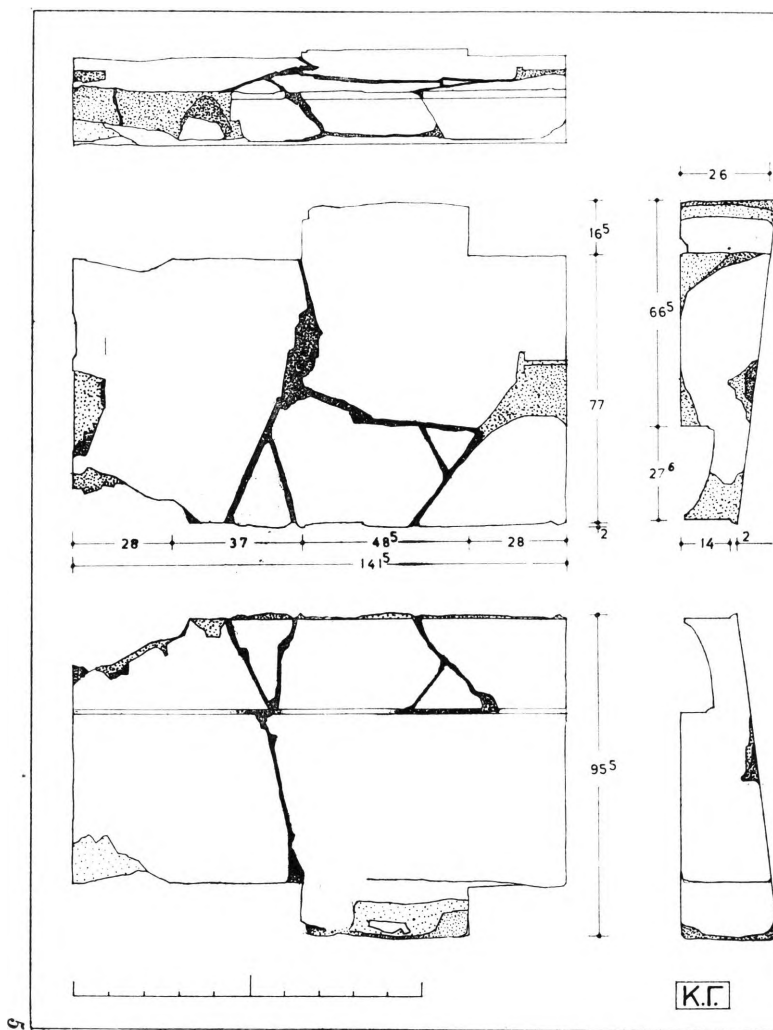
Σχέδ. 45. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 4. Ὑπάρχουσα κατάστασις

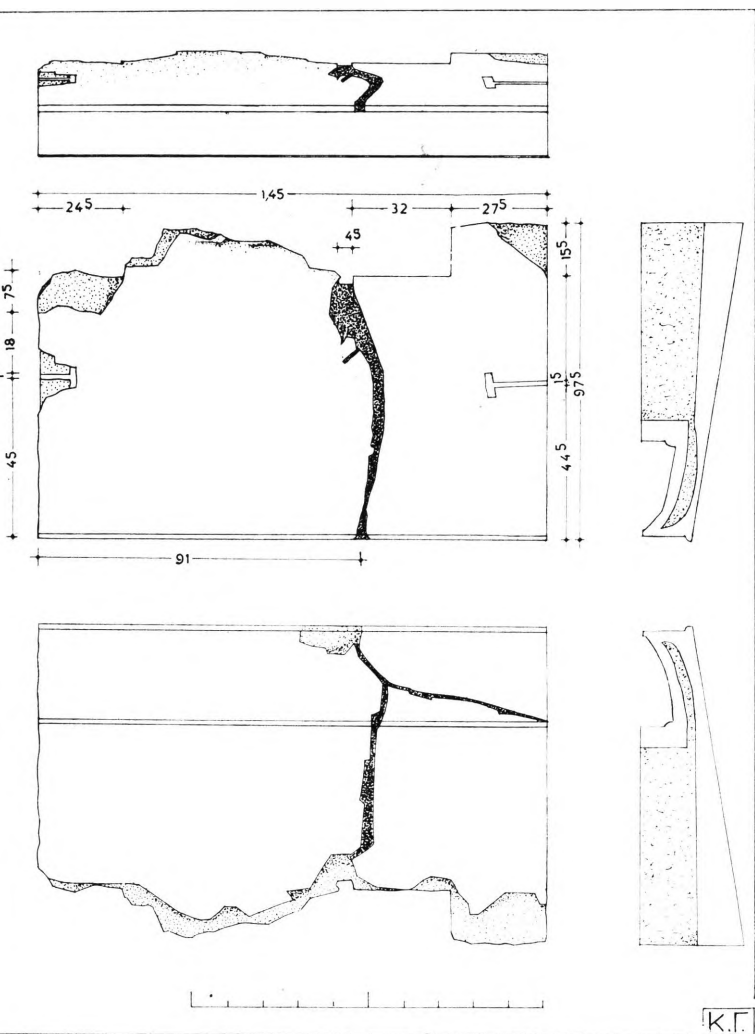
Σχ. 46. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 5. Υπάρχουσα κατάσταση

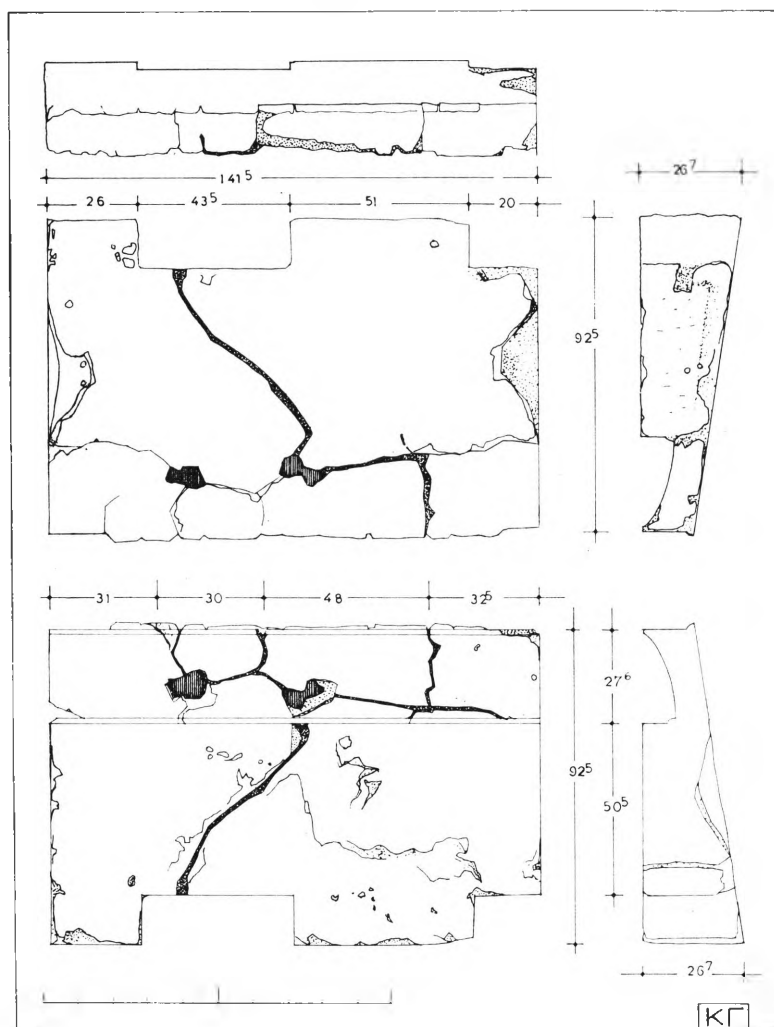
Σχέδ. 47. Μέλος τοῦ γείσου ὑπ' ἀριθ. 6. Ὑπάρχουσα κατάστασις

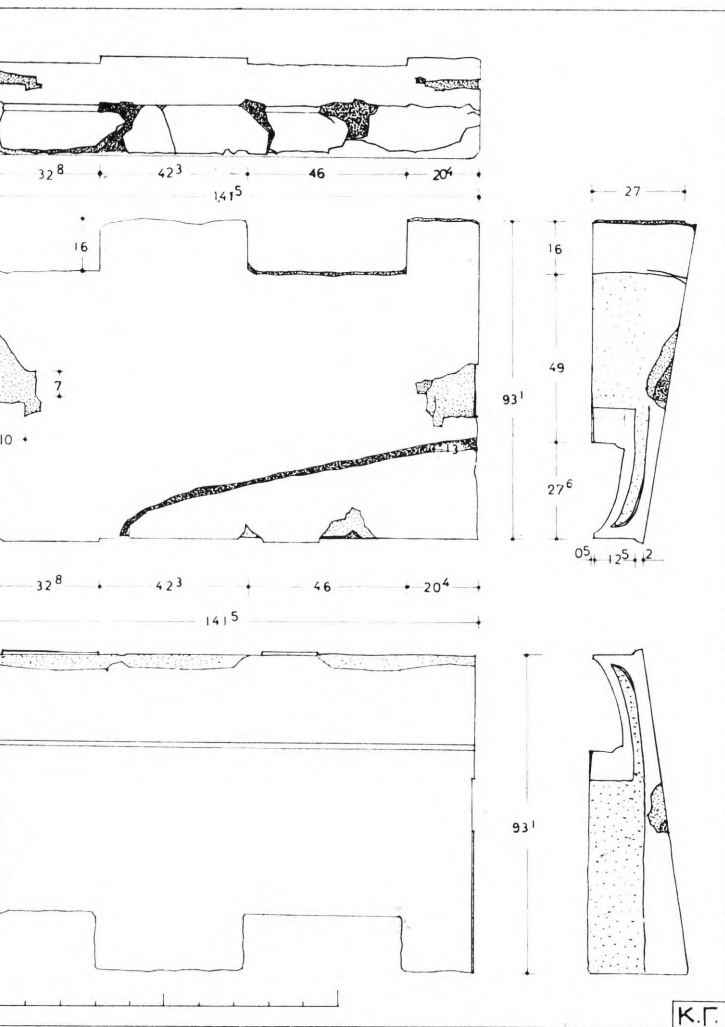
Σχέδ. 48. Μέλος τοῦ γείσου ὑπ' ἀριθ. 7. Ὑπάρχουσα κατάστασις

Σχέδ. 49. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 8. 'Υπάρχουσα κατάστασις

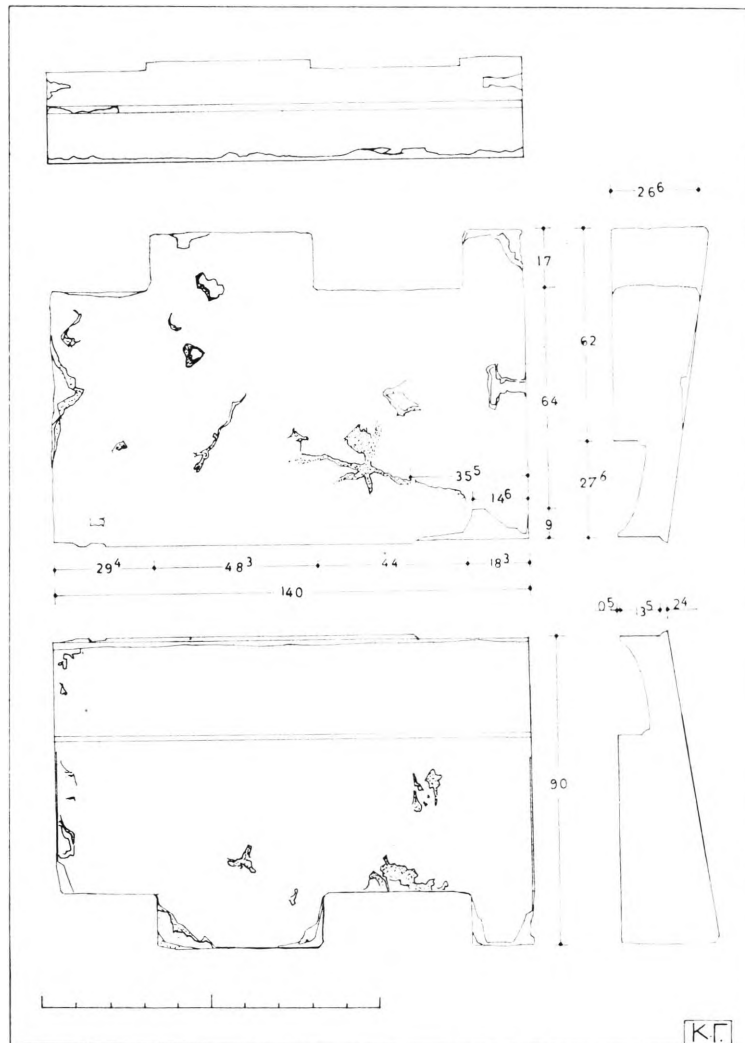

Σχέδ. 50. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 9. Ὑπάρχουσα κατάστασις

Εχέδ. 51. Μέλος του γείσου υπ' αριθ. 10. Ὑπάρχουσα κατάσταση

Τὰ γείσα εἶχον μέσον μήκος ¹⁰¹ περί τὰ 141 ἑκατ., τόσον δηλαδή ὥστε νά ἀντιστοιχοῦν ἀνά δύο εἰς ἕκαστον μεταξόνιον τῆς στοᾶς. Μεταξύ των συνεδέοντο διὰ σιδηρῶν μολυβδοχοημένων συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ, ἀπεχόντων περί τὰ 45 ἑκατ. ἀπὸ τῆς προσθίας ἐπιφανείας. Τὰ τεμάχια τῶν γείσων ἐγομφοῦντο ἐπίσης ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου ¹⁰². Ἀπὸ σφζόμενα στοιχεῖα προκύπτει, ὅτι ὁ ἄρμος μεταξύ δύο τεμαχίων γείσων συνέπιπτε μὲ τὸν ἄξονα τριγλύφου.

Σχέδ. 52. Μέλος τοῦ γείσου ὑπ' ἀριθ. 12. Ὑπάρχουσα κατάστασις

101. Τὰ μήκη, κατὰ σειρὰν ἀριθμήσεως εἶναι : 1.422—1.354 ἑλ.—1.430—1.370 ἑλ.—1.445—1.050—1.415—1.450—1.415—1.415—1.411—1.415 μ. Τὸ ἔχον μήκος 1.050 μ. κατεῖχεν εἰδικὴν θέσιν.

102. Χαρακτηριστικὰ ἴχνη σφζονται εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ τριγλύφου T1, ὅπου παρατηροῦνται ἐγκοπαὶ γόμφου καὶ παραγόμφου, καθὼς καὶ ἓν μοχλοβόθριον. Ἡ θέσις τοῦ γόμφου εἶναι τοιαύτη ὥστε ὁ ἄρμος τῶν γομφομένων ὑπερθεν τεμαχίων νά διέρχεται ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ πλάτους τῆς τριγλύφου.

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ γείσου δὲν ἦτο παράλληλος πρὸς τὴν κάτω, ἀλλὰ ἐσχημάτιζε κλίσιν, τὴν κλίσιν τῆς στέγης, ὑπολογιζομένην ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕψους του, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι :

$$27 - (15 + 0,6) = 11,4 \text{ ἑκατ.}$$

δίδουσα, διὰ μῆκος γείσου 93,6 ἑκατ., τὴν κλίσιν 6° καὶ $35'$.

Αἱ ἐγκοπαὶ διὰ τὰς δοκοὺς, μέχρι βάθους 16,5 ἑκατ. κατὰ κανονικὰ διαστήματα, ὄχι ἀπολύτως ἴσα¹⁰³, καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ πάχος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μέλους. Ἡ διάταξις των δύναται καλύτερον νὰ μελετηθῇ εἰς τὰ γεῖσα Γ1, Γ2, Γ3 καὶ Γ11, Γ12, Γ13, τὰ ὅποια ἀποδεδειγμένως ἦσαν γειτονικά. Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει, ὅτι αἱ δοκοθήκαι μὲν εἶχον πλάτος περίπου 45 ἑκατ., αἱ ἀποστάσεις των δὲ ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα ἦσαν ἀπὸ 88 ἕως 93 ἑκατ. Περισσότερα ἐπὶ τῆς λεπτομερείας ταύτης δίδονται εἰς τὸ περὶ στέγης κεφάλαιον.

Εἰς πλαγίας ἐπιφανείας ὥσεως τῶν γείσων ἐσχηματίζετο περιμετρικῶς ἀναθύρωσις, διακοπτομένη εἰς τὴν πρὸς τὰ κάτω ἀκμὴν μὲ τὴν ἐπιφάνειαν ἐδράσεως. Ἡ ἄνω πλευρὰ των, ἡ ὅποια ἐδέχετο τὰς κεράμους, παρουσιάζει ἐνίοτε προχείρους ἐπιφανειακὰς ἀπολαξεύσεις, πιθανώτατα διὰ τὴν καλυτέραν ἐδρασιν αὐτῶν. Εἰς ὠρισμένα γεῖσα¹⁰⁴, τέλος, διακρίνομεν τὰ λείψανα λεπτῶν σιδηρῶν ἥλων, διὰ τῶν ὁποίων ἐστερεοῦντο ἐπ' αὐτῶν οἱ ἡγεμόνες στρωτῆρες, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον.

Τὰ κυμάτια τοῦ γείσου ἦσαν ἀπλᾶ καὶ ἡ διακόσμησις των ἦτο προφανῶς γραπτή. Ἡ μορφή των (Σχέδ. 41), σφῶζομένη εἰς ἄρκετὰ σημεῖα, δεικνύει ἀμέλειάν τινα κατασκευῆς (κυρίως τοῦ κάτωθεν τῆς σκοτίας), ὀφειλομένην ἐνδεχομένως εἰς τὴν δυσκολίαν λεπτῆς ἀπολαξεύσεως τοῦ ὕλικου. Ἀντιστρόφως ἡ καμπύλη τῆς σκοτίας ἔχει κατασκευασθῇ μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἀκρίβειαν. Ἐξεταζομένη ἀποδεικνύεται, ὅτι ἀποτελεῖ τμήμα παραβολῆς¹⁰⁵, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή εὐρίσκεται κατὰ τι χαμηλότερον τῆς ἀκμῆς σκοτίας - ταινίας καὶ ὁ ἄξων σχηματίζει γωνίαν 15° περίπου μετὰ τῆς ὀριζοντίας, ἀποκλίνων πρὸς τὰ κάτω. Ἡ γεωμετρικὴ χάραξις τῆς ἐν λόγῳ καμπύλης δεικνύεται εἰς τὸ Σχέδ. 53 Α. Σημειωτέον ὅτι ἡ μορφή τῆς καμπύλης ἀλλὰ καὶ ἡ κλίσις τοῦ ἄξονός της ἐμφανίζουν ἀπόλυτον ὁμοιότητα μὲ τὴν καμπύλην τοῦ γείσου τοῦ Ἐρεχθείου τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ γεωμετρικὴ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ ἐξεταζομένου μέλους, κατόπιν τοῦ ἀνωτέρω συσχετισμοῦ, ἀποτελεῖ στοιχεῖον σημαντικόν, χρήσιμον διὰ τὴν χρονολόγησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς τεχνικῆς τελειότητος τοῦ μνημείου.

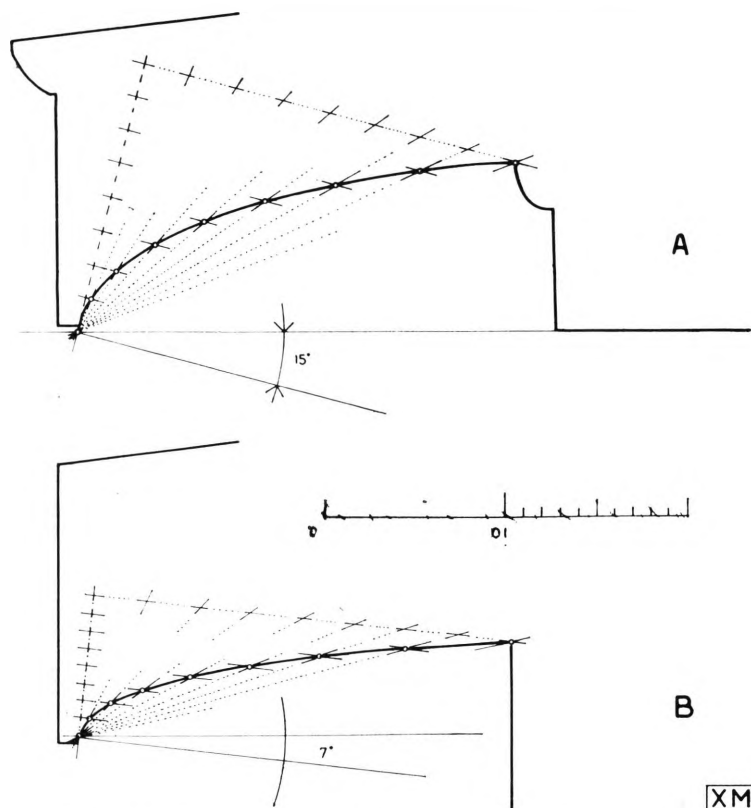
Διὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ τὴν σειρὰν τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων τῶν γείσων ἔχομεν ὀλίγα χρήσιμα στοιχεῖα. Κατ' ἀρχὴν, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, οἱ ἄρμοι συναντήσεώς των

103. Καὶ τὸ βάθος τῶν ἐγκοπῶν δὲν ἦτο ἀπολύτως ἴσον. Αὐτὸ συναντᾶται καὶ εἰς ἄλλα μνημεῖα. Βλ. Α. Trevor Hodge, *The Woodwork of Greek Roofs*, Cambridge, 1960, σ. 61. Εἰς ἄγνωστα μνημεῖα τῶν Δελφῶν ἔχομεν τὴν περίπτωσιν ἐνιαίας ἐγκοπῆς διὰ συνεχομένης δοκοῦς. Βλ. ἔ.ἀ.

104. Συγκεκριμένως εἰς τὸ τεμάχιον Γ5, διακρίνονται δύο ζεύγη ἥλων, ὁ πρῶτος τῶν ὁποίων ἀπέχει ἐκ τῆς δεξιᾶς ἄκρας του 60 ἑκατ. Ἀπὸ τοὺς ἥλους τοῦ ὡς ἄνω τεμαχίου, καὶ ἄλλων ἀκόμη, πιστοποιεῖται ὅτι τὸ πλάτος τῶν ἡγεμόνων στρωτῆρων ἦτο 50,5 ἑκατ.

105. Διὰ τὴν χάραξιν τῆς σκοτίας τοῦ γείσου ὡς παραβολῆς Βλ. F. C. Penrose, *An Investigation of the Principles of Athenian Architecture*, London, 1851, G. P. Stevens, κ.ἀ. *The Erechtheum*, Cambridge Mass, 1927, σ. 94, Εἰκ. 61 - 62. Δ. Η. Κωνσταντινίδη, *Οἱ Ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων*, Ἀθήναι 1959, σ. 117 - 120.

συνέπιπτον μὲ τοὺς ἄξονας τριγλύφων καὶ ἄξονας μετακινίων ἐναλλάξ. Κατόπιν τούτου γίνεται προφανές, ὅτι ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων, οὐδὲν ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν ἐμφανιζόντων, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ, πολλῶ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐλλείπουν καὶ τὰ ἀντίστοιχα μέλη τῆς ζωφόρου, τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν δοκοθηκῶν θὰ ἐπέτρεπον ὀρισμένας κατὰ προσέγγισιν ταυτίσεις. Ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ Σχέδ. 40, εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν μέχρι τοῦ δευτέρου ἀπὸ τῆς γωνίας τεμαχίου, ἀκολουθεῖται αὐτὴ ἡ ἀπλὴ διάταξις, διαπιστουμένης ἀντιστοιχίας δοκοθηκῶν.

Σχέδ. 53. Γεωμετρικὴ χάραξις τῶν καμπυλῶν τῶν δύο γείσων.
Α. Τῆς κινοστοιχίας. Β. Τοῦ τοίχου τῆς στοᾶς

Ἦδη τὸ γωνιακὸν γεῖσον δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ναὶ μὲν ἔχομεν μικρὸν τι θραῦσμα (Σχέδ. 72), παρουσιάζον κλίσιν γείσου καὶ ἐγκοπὰς μορφῆς δοκοθηκῶν κατὰ τὰς δύο διευθύνσεις, μὴ ἀνταποκρινόμενον ὁμῶς πρὸς τὸ ὑποκείμενον γνωστὸν γωνιακὸν τρίγλυφον. Κατόπιν τούτου ἀναπαριστῶμεν τὸ γωνιακὸν γεῖσον ὡς εἰς τὸ Σχέδ. 40 ἐμφαίνεται, καλύπτον διὰ τοῦ μήκους του ὁλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον κενόν, καὶ κατὰ 6 ἐκατ. στρεφόμενον εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τῆς στοᾶς. Τὴν λύσιν αὐτὴν κατ' ἐσοχὴν γωνιακοῦ γείσου, τὴν ἔχομεν εἰς τὴν Βασίλειον Στοᾶν τῶν Ἀθηνῶν¹⁰⁶, κτήριον σύγχρονον περίπου πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἀποδεικνυομένην δέ, ὡς ἀμέσως θὰ ἴδωμεν, ὀρθοτάτην.

106. Βλ. Hesperia VI, 1937, σ. 30, Εἰκ. 19, 20.

Πράγματι, δύο ειδικού μεγέθους τεμάχια, τὰ Γ2 καὶ Γ6α¹⁰⁷, ἔχοντα μήκη ἀντιστοίχως 135.4 καὶ 105 ἑκατ., ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ γωνιακὸν τοποθετούμενα (Σ χ έ δ. 40), μᾶς δίδουν πάλιν προσέγγισιν μὲ ἄξονα τριγλύφου.

Εἰδικῶς τὸ τεμάχιον Γ6 παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἀνευρεθὲν παρὰ τῇ ΒΑ. γωνίαν τῆς στοᾶς, εἶναι τὸ μοναδικὸν γεῖσον ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἐμφανίζεται σύνδεσμος πρὸς ἐπόμενον τεμάχιον εἰς τὴν δεξιὰν πλευράν του. Ἀναμφισβητήτως ἦτο τὸ τελευταῖον γεῖσον τῆς μὴ ἀποπερατωθείσης κιονοστοιχίας, τὸ ὅποιον ἔμενε μετέωρον ἄνωθεν τῆς τελευταίας τριγλύφου εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ κτηρίου. Μὲ τὴν ἄποψιν αὐτὴν συμφωνεῖ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν φέρει κανονικὴν ἀναθύρωσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὥσεως του, ἀλλὰ ἔχει μείνει ἄπεργον¹⁰⁸, φαίνεται δὲ ὅτι σκοπίμως ἔχει μικρὸν μῆκος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ προέχῃ ἀπὸ τὸ τελευταῖον τοποθετηθὲν τεμάχιον τῆς ζωφόρου.

Εἰς τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ ἤδη ἐκτεθέντα, ἔχομεν τὴν ἀπλουστέραν δυνατὴν μορφήν γείσου. Εἰς τὴν σειρὰν ἐξελίξεως τῶν γείσων (ἀπὸ πλευρᾶς κυρίως οἰκοδομικῆς), τὴν ὁποίαν προτείνει ὁ Α. Trevor Hodge¹⁰⁹, ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ τὴν ὀλιγώτερον σύνθετον μορφήν.

Ἡ προσπάθεια αὕτη ἀπλουστεύσεως ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς εἰς ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς καταργήσεως τῶν προμόχθων καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ γείσου ὡς ἰωνικοῦ. Ἡ ὑπαρξὶς σταγόνων εἰς τὸ ἐπιστύλιον, καὶ μάλιστα ἀρίστης κατασκευῆς καὶ ἐμφανίσεως, θὰ πρέπη νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἄποψιν ὅτι μόνον ἡ δυσκολία λαξεύσεως τοῦ ὕλικου ὠδήγησεν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν προμόχθων.

Τὸ προκύψαν πρόβλημα τῶν λόγων οἱ ὅποιοι ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς λύσεως αὐτῆς, ἐξετάζεται εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον τῆς μελέτης, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ θέμα τῶν ἀναλογιῶν τοῦ θριγκοῦ καὶ τὴν σχετικῶς πρῶτον χρονολόγησιν τοῦ μνημείου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν σημειοῦμεν ὅτι ἡ λύσις δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ ὅτι προϋπῆρξαν παλαιότερα δωρικὰ μνημεῖα μὲ ἰωνικά γεῖσα ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν¹¹⁰, εἰς τὸν Θησαυρὸν τῶν Μεγαρέων εἰς τὴν Ὀλυμπίαν¹¹¹ (ὅπου τὰ γεῖσα τῶν μακρῶν πλευρῶν δὲν ἔφερον προμόχθους), καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν Ἀσέαν¹¹².

Εἰς τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως, χρονολογικῶς ἐγγύτατα πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον, εἰς τινα σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐφαρμογὴ προμόχθων ἐνεφάνιζε προβλήματα, ἐφηρμόσθησαν καὶ πάλιν ἀπλᾶ ἰωνικά γεῖσα¹¹³ (Σ χ έ δ. 107), ἂν καὶ εἰς

107. Τὸ τεμάχιον Γ6 (α) δὲν ἀνευρέθη, ἀλλὰ ἔχομεν τὸ συμμετρικῶς πρὸς αὐτὸ τοποθετηθὲν, τὸ Γ6.

108. Ἴσως ἐπρόκειτο νὰ ἀπολαξευθῇ μικρὸν τμήμα αὐτοῦ, μήκους 15 ἑκατοστομέτρων περίπου.

109. Βλ. Α. Trevor Hodge, ἔ.ἄ. σ. 77. Μία παρεμφερὴς περίπτωση εἶναι ἐκείνη τοῦ ναοῦ τῆς Μαρμαριάς τῶν Δελφῶν. Βλ. σ. 81, Εἰκ. 19.

110. Βλ. Α. Trevor Hodge, ἔ.ἄ. Πίν. 17 - 18, γεῖσα τοῦ ναοῦ τοῦ Θέρμου κατ' ἀναπαράστασιν Kawerau.

111. Βλ. Olympia - Ergebnisse I, Πίναξ XXXVI.

112. Βλ. Κωνστ. Ρωμαίου, Ἱερὸν Ἀθηνᾶς Σωτείας καὶ Ποσειδῶνος, κατὰ τὴν Ἀρκαδικὴν Ἀσέαν. ΑΕ 1957 (1961) σ. 114 - 163, καὶ εἰδικῶς σ. 140, 142. Βλ. ἐπίσης, τοῦ ἰδίου, εἰς Bericht über die Jahrhundertfeier des Arch. Instituts 1929 (1930), Die Ausgrabungen in Thermos und Calydon, σ. 254 - 258.

113. Βλ. J. Durm, Handbuch der Architektur, Die Baukunst der Griechen, Leipzig, 1910, σ. 132, Εἰκ. 99.

τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ χρῆσις των ἐπεβλήθη δι' εἰδικούς λόγους.

Σημειοῦμεν, τέλος, ὅτι οὐδὲν τεκμήριον τῆς διὰ χρωμάτων διακοσμήσεως τοῦ θριγκοῦ τῆς στοᾶς Βραυρωνος διεσώθη.

6. Αἱ παραστάδες

Τελευταῖον ἐξεταζόμενον στοιχεῖον, ἀνῆκον εἰς τὴν κυρίως στοάν, εἶναι αἱ παραστάδες, εἰς τὰς ὁποίας θὰ διεμορφοῦντο οἱ νότιοι ἀκραῖοι τοῖχοι τῶν πλαγίων πτερύγων εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς κιονοστοιχίας.

Ἐκ τῶν τοίχων διεσώθησαν κατὰ χώραν μόνον ὠρισμένοι ὀρθοστάται, ὥς λεπτομερῶς πρόκειται νὰ ἐκτεθῇ. Ἀπὸ τὸν κορμὸν τῶν παραστάδων δὲν ἀνευρέθησαν οὔτε ὀρθοστάται οὔτε λιθόπλινθοι.

Τὸ μόνον ἀξιόλογον τεμάχιον εἶναι τὸ ἐπίκρανον, ἀποκαλυφθὲν παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς αὐλῆς, τὸ ὁποῖον ὁμῶς διατηρεῖται εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν, ὥστε νὰ ἀναγνωρίζεται μετ' ἐπιφυλάξεων (Πί ν. 9α).

Τὸ ἐπίκρανον, ἀποκεκρουμένον ἀπὸ τὰς δύο αὐτοῦ πλευράς, ἔχει μέγιστον ὕψος μὲν 27.8 ἑκατ., πλάτος δὲ καὶ μῆκος 27 καὶ 38 ἑκατ. Εἰς τὸ ἄνω μέρος του φέρει ἄβακα μεγίστου σφζομένου ὕψους 79 χιλιοστ. περίπου. Ἀκολουθεῖ κυρτὸν κυμάτιον ἀκαθορίστου μορφῆς καὶ τριπλῇ ταινία, τελείως ἀσαφὲς λόγῳ φθορᾶς. Τὸ ὕψος τοῦ ὑποτραχηλίου εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον, διότι ἡ κάτω ἐπιφάνειά του ἔχει καταστραφῇ.

Ἦδη παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ μέγεθος καὶ αἱ ἀναλογίαι τοῦ τεμαχίου αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν κλίμακα καὶ τὴν μορφήν τοῦ μνημείου. Ἴσως λοιπὸν νὰ πρόκειται διὰ τὸ ἐπίκρανον τῆς ἐξεταζομένης παραστάδος.

Εἰς τὰ σχέδια ἀναπαραστάσεως δεχόμεθα ὅτι ἡ διαφοροποίησις τῆς παραστάδος ἀπὸ τὸν τοῖχον ἐγένετο διὰ μικρᾶς ἐγκοπῆς πλάτους ἕως 2 ἑκατ., παρεμφεροῦς πρὸς ὁμοίαν διασθθεῖσαν εἰς τὰ ἀνατολικά προπύλαια, ὅπισθεν τῶν δωματίων τῆς κεντρικῆς πτέρυγος.

Β. Τὰ δωμάτια τῆς στοᾶς

Εἰς τὴν βορείαν καὶ τὴν δυτικὴν πτέρυγα τῆς στοᾶς ¹¹⁴ ἐξετείνοντο τὰ δωμάτια, οἱ « οἶκοι », ὅπως ὠνομάζοντο συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιγραφάς. Διὰ τὴν καλυτέραν μελέτην των ἡριθμήθησαν, ὥς εἰς τὸ Σ χ έ δ. 4 ἐμφαίνεται.

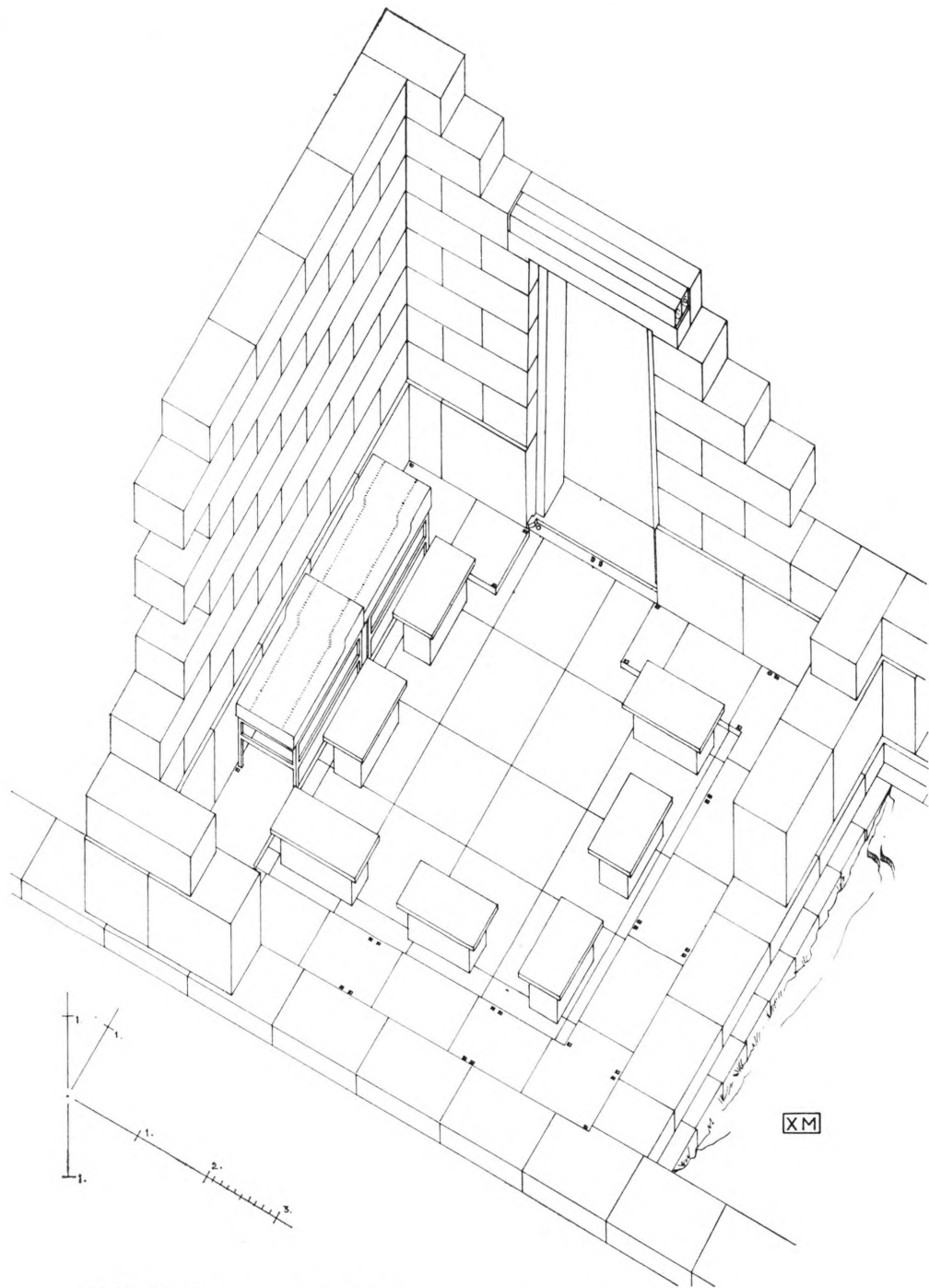
Τὰ περὶ τῆς γενικῆς διατάξεως καὶ τῆς μορφῆς τῶν δωματίων ἔχουν ἤδη ἐκτεθῇ εἰς ἄλλο κεφάλαιον. Ἐξ αὐτῶν, τὰ εὕρισκόμενα εἰς τὴν βορείαν πλευράν τῆς στοᾶς διασφύζουν ἀρκετὰ στοιχεῖα διὰ τὴν μελέτην των (Πί ν. 16), ἐνῶ τὰ τῆς δυτικῆς ἔχουν σχεδὸν πλήρως καταστραφῇ, σφζομένης μόνον τῆς θεμελιώσεως τῶν τοίχων των μέχρι τῆς εὐθυντηρίας.

Ἐξετάζομεν ἤδη τὰ μεγαλύτερα ἰσομεγέθη καὶ κύρια ¹¹⁵ δωμάτια. Τὰ ὑπόλοιπα, ὥς ἤδη ἀνεφέρθη, δὲν παρέχουν στοιχεῖα χρήσιμα διὰ τὴν μελέτην ἡμῶν ἢ διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς χρήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ των.

Αἱ διαστάσεις τῶν δωματίων αὐτῶν εἶναι περίπου ἴσαι, εἰς τρόπον ὥστε τὸ σχῆμά

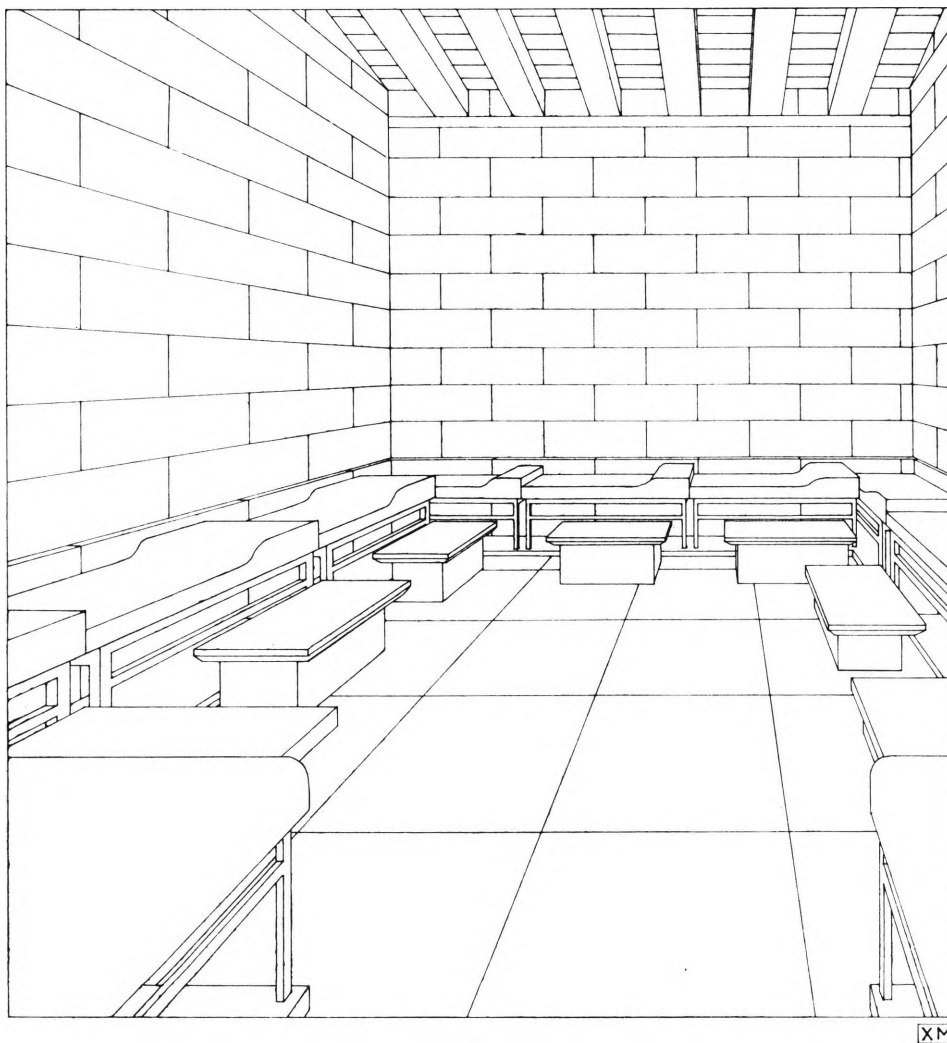
¹¹⁴. Φωτογραφίαν τῶν δωματίων, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς, βλ. εἰς BCH 85 (1961) σ. 642, Εἰκ. 7.

¹¹⁵. Συγκεκριμένως τὰ I, II, III, V, VI, VII, IX, X καὶ XII.

Σχέδ. 54. Δωμάτιον υπ' ἀριθ. V ἐν ἀναπαραστάσει. Ἰσομετρικὴ ἀπεικόνισις

των νά πλησιάσῃ τὸ τετράγωνον, 6.10×6.10 μ. περίπου ¹¹⁶, λαμβανομένων ἐκ τῶν τοίχων ἐσωτερικῶς καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τῶν ὀρθοστατῶν. Τὰ δωμάτια εἶχον εἴσοδον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς, σφζομένων τῶν ὡραίων μαρμαρίνων κατωφλίων τῶν θυρῶν των, ὡς ἀναπτύσσεται κατωτέρω.

Σχέδ. 55. Δωμάτιον τῆς στοᾶς ἐν ἀναπαραστάσει. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις τοῦ ἐσωτερικοῦ

Ἐξετάζομεν κατ' ἀρχὴν τὰ κατὰ χώραν λείψανα τῶν δωματίων.

Τὸ δάπεδον τῶν δωματίων ἐσχηματίζετο διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν, εἰς ὕψος κατὰ τι χαμηλότερον τῶν κατωφλίων (βλ. σχετικὰ ὕψη εἰς Σ χ έ δ. 73). Αἱ πλάκες

116. Ἀναλυτικῶς, αἱ διαστάσεις τῶν δωματίων μετροῦνται ἢ ὑπολογίζονται ὡς ἀκοιούτως (κατὰ σειρὰν ἀριθμῆσεώς των) : 6.10×6.15 — 6.11×6.12 — 6.08×6.06 — 6.10×6.15 — 6.06×6.07 — 6.10×6.09 — 6.12×6.15 — 6.00×6.10 καὶ 6.00×5.85 μ. Σημειωτέον ὅτι τὸ τετράγωνον σχῆμα δωματίου εἶναι συνηθέστατον εἰς κτήρια τοῦ εἶδους αὐτοῦ.

ἦσαν ὀρθογωνίου σχήματος καὶ ἡνοῦντο πρὸς ἀλλήλας εἰς ἐπιμελῶς λαξευμένους ἄρμους.

Ὡς δεικνύεται εἰς τὸ σχέδιον τῆς γενικῆς κατόψεως τοῦ μνημείου, αἱ πλάκες δὲν ἦσαν πάντοτε ἀπολύτως ἴσαι μεταξύ των οὔτε ἦσαν διατεταγμένοι εἰς τὸ δάπεδον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (σύγκρισις τῶν δωμάτων I καὶ IV). Αὗται θὰ ἔφερον προφανῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα προστατευτικόν τι ἐπίχρισμα, τοῦ ὁποίου δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν ἴχνη.

Αἱ πλάκες, τῶν ὁποίων τὸ πάχος εἶναι περίπου 25 ἑκατ., εἰς ὅλα τὰ δωμάτια ἔχουν ὑποστῇ καθίζησιν, μὲ ἀποτέλεσμα αἱ ἐξ αὐτῶν περιμετρικῶς διατεταγμένοι νὰ παρουσιάζουν ἔντονον κλίσιν πρὸς τὸ μέσον τῶν δωμάτων¹¹⁷, στηριζόμεναι διὰ τοῦ ὀπισθεν ἄκρου των ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου. Περιμετρικῶς εἰς ἕκαστον δωμάτιον σχηματίζεται μικρὰ ἀνύψωσις, 7 ἑκατ. περίπου καὶ πλάτους 90 ἑκατ., διακοπτομένη πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου. Ἡ ὑπερύψωσις διαμορφοῦται μετὰ τῆς στρώσεως εἰς ὁλόσωμον τεμάχιον, ἐχρησίμευε δὲ διὰ τὴν ἔδρασιν τῶν περιμετρικῶς ἐκάστου δωματίου διατεταγμένων κλινῶν (Σχέδ. 67 καὶ 68).

Ἡ διάταξις αὕτη, γνωστὴ καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Βεργίαν¹¹⁸, ἀπαντᾷ ἀκριβῶς ὁμοία καὶ εἰς τὴν Νοτίαν Στοάν I τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς¹¹⁹.

Ἡδη ἐπὶ τῆς ὑπερυψωμένης ταύτης ἐπιφανείας ἔχομεν τὰ λείψανα τῆς στερεώσεως τῶν κλινῶν. Ὡς ἀκριβῶς εἰς τὰ Σχέδ. 67 καὶ 68, εἰς τὰ ὁποῖα παρίσταται τὸ καλυτερον διατηρούμενον δωμάτιον V, ἔνδεκα τετράδες ἐγκοπῶν καθορίζουν τὰς θέσεις ἔνδεκα κλινῶν περιμετρικῶς αὐτοῦ. Φαίνεται ὅτι εἰς ὅλα τὰ δωμάτια τῆς στοᾶς εἶχεν ἐφαρμοσθῇ ἡ αὕτη ἀκριβῶς διάταξις κλινῶν.

Τὸ μήκος τῶν κλινῶν, ὡς προκύπτει ἀπὸ μετρήσεις ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα στηριγμάτων, εἶναι 177 ἑκατ. περίπου. Ὅλαι αἱ κλῖναι εἶχον τὸ αὐτὸ περίπου μήκος καὶ πλάτος¹²⁰.

Ἡ διευθέτησις τῶν κλινῶν φαίνεται ὅτι ἔχει βασικὴν σημασίαν διὰ τὴν θέσιν τῆς θύρας εἰς τὸ δωμάτιον. Πράγματι, ἡ θύρα δὲν τοποθετεῖται εἰς τὸν ἄξονα τοῦ χώρου, ἀλλὰ μετατίθεται κατὰ τι πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἐπιβεβαιοῦνται οὕτω διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν αἱ σχετικαὶ θεωρίαι καὶ παλαιότεραι ἀπόψεις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου¹²¹. Σημειωτέον, ὅτι ὑπάρχει πλήρης ὁμοιότης τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν χώρων πρὸς τὰ τρία δωμάτια τοῦ Ἀσκλη-

117. Ἡ ὁμοιόμορφος καθίζησις τῶν δαπέδων τῶν δωμάτων καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προκληθεῖσα σταθερά πρὸς τὸ κέντρον κλίσις τῶν ἀκραίων πλακῶν ἐδημιούργησαν κατ' ἀρχὰς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι αὕτη ὑφίστατο ἐκ κατασκευῆς. Τοῦτο δέον νὰ ἀποκλεισθῇ, δεδομένου ὅτι, εἰς τὰς παρὰ τὰς γωνίας τῶν δωμάτων πλάκας καὶ εἰς τὴν ἄνω ὀρατὴν πλευρὰν των, δὲν παρατηρεῖται ἡ διαμόρφωσις διέδρου γωνίας, ἡ ὁποία θὰ ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὴν περίπτωσιν ἀρχικῆς κλίσεως τῶν ἐπιφανειῶν ἐδράσεως τῶν κλινῶν.

118. Μ. Ἀνδρονίκου, Χ. Μακαρόνα, Ν. Μουτσοπούλου καὶ Γ. Μπακαλάκη, Τὸ ἀνάκτορον τῆς Βεργίνας. Ἀθῆναι 1961, σ. 21, 24.

119. Βλ. σχετικῶς, καθὼς καὶ ἄλλα παραδείγματα. Homer Thompson, Excavations of the Athenian Agora 1953, Hesperia VIII, 1954, σ. 31. H. Payne, Perachora, Oxford, 1940, σ. 11. I. P. Demargne, BCH 1903, XXVII, σ. 216.

120. Ὡπως προκύπτει ἀπὸ τὴν διάταξιν τῶν ἐγκοπῶν, τὸ πλάτος τῶν κλινῶν ἦτο κατὰ τι μικρότερον τοῦ πλάτους τῆς περιμετρικῆς ὑπερυψώσεως τῶν δωμάτων, ὑπολογιζόμενον εἰς 80 ἑκατοστὰ περίπου. Ἡ δεξιὰ τῇ εἰσερχομένῳ πρώτη κλίνη εἶχεν ἐνίστε μήκος μικρότερον τοῦ 1.77 μ., προσεγγίζον τὸ 1.65 μ. περίπου.

121. Βλ. σχετικῶς Homer Thompson, ἑ.ἀ. Παρατηρήσεις τοῦ Ἱ. Τραυλοῦ εἰς τὴν Νοτίαν Στοάν τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς, καθὼς καὶ Eug. S. Mc Cartney, The couch as a unit of measurement, εἰς Classical Philology, XXIX, 1934, σ. 30 - 35.

πιείου τῆς Κορίνθου ¹²². Ἐνδεκα κλῖναι καὶ ἑπτὰ τράπεζαι διατάσσονται ἐκεῖ κατὰ τρόπον ἀπολύτως ὅμοιον μὲ τὸν συναντώμενον εἰς τὴν στοάν τῆς Βραυρῶνος. Τῆς διατάξεως αὐτῆς περιμετρικῶν κλινῶν ἔχομεν ἄλλως τε καὶ ἄλλα παραδείγματα, ὅπως τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Τροιζῆνος ¹²³, τοῦ δυτικοῦ κτίσματος τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἀργούς, καὶ οἰκῶν τῆς Ὀλύνθου ¹²⁴.

Τὸ σχετικῶς μικρὸν μῆκος τῶν κλινῶν (1.77 μ.) καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι αὗται προωρίζοντο διὰ παιδία καὶ ὄχι δι' ἐνήλικας ¹²⁵. Καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι ἡ χρῆσις τῶν κλινῶν ἐγένετο μόνον κατὰ τὰ γεύματα καὶ ὄχι δι' ὕπνον, τὸ μῆκος τῶν εἶναι μᾶλλον ἀνεπαρκές ¹²⁶. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὸ μῆκος τῶν κλινῶν προϋποθέτει ὅπωςδῆποτε τὴν χρῆσιν τῶν δωματίων ἀπὸ τὰς μικρὰς « ἄρκτους » τῆς Βραυρῶνος, διότι καὶ εἰς ἄλλα ἱερά ἔχομεν μικροῦ μεγέθους κλίνας, ἂν καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο προφανῶς ἀπὸ ἐνήλικας ¹²⁷. Τὸ πρόβλημα πάντως τοῦ μήκους τῶν ἀρχαίων κλινῶν καὶ ἀνακλίντρων, τὸ ὅποσον ἀπὸ μακροῦ ἔχει τεθῆ προκειμένου νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ ἀναλογικῶς μικρὸν μῆκος αὐτῶν εἰς παραστάσεις ἐπὶ ἀγγείων ¹²⁸, θὰ πρέπη νὰ λυθῇ διὰ τῆς μελέτης κυρίως τῶν διασωθέντων λειψάνων πραγματικῶν κλινῶν, καὶ ὄχι τῶν ἀνευρεθέντων, εἰς τάφους κυρίως, λιθίνων ὁμοιωμάτων τοῦ Λούβρου, Ἐρετρίας, Τάραντος κλπ. ¹²⁹.

Αἱ κλῖναι ἦσαν ξύλιναι. Δυστυχῶς οὐδὲν στοιχεῖον ἔχομεν διὰ τὴν ἀναπαράστασίν των. Πιθανῶς τὸ ὕψος των νὰ ἔφθανε τὸ ὕψος τοῦ ὀρθοστάτου ἐσωτερικῶς (91 ἐκατ. ἀπὸ τοῦ τοιχοβάτου). Διὰ σχηματικὰς ἀναπαραστάσεις θὰ πρέπη νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς παραδείγματα λιθίνων κλινῶν, τὰ ὅποια διεσώθησαν ἄλλοι ¹³⁰, ἢ καὶ εἰς παραστάσεις ἐπὶ ἀγγείων.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀξιόλογος εἶναι ἡ στήριξις τῶν κλινῶν εἰς τὸ δάπεδον (Σχέδ. 56). Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ὑπαρξις κλινῶν ξυλίνων, μὲ τοὺς πόδας στερεωμένους εἰς τὸ πάτωμα, εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἀγγειογραφίας ¹³¹.

Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν πρόκειται διὰ μολυβδοχόησιν, ἀποσκοποῦσαν εἰς

122. Βλ. Carl Roebuck, *The Asclepieion and Lerna*, Corinth XIV, Princeton, 1952. Σχέδιον C, Πίν. 14, 4. Εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον αἱ κλῖναι ἦσαν λίθιναι. Τὸ μνημεῖον ἀνάγεται εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

123. Βλ. Gabriel Welter, *Troizen und Kalaureia*, Berlin, 1941. Ἀσκληπιεῖον σ. 25 - 37 καὶ πίν. 11 - 14. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, πλὴν μιᾶς μεγάλης ὑποστύλου αἰθούσης, ὑπάρχουν τρία εἰσέτι δωμάτια, μὲ τραπέζας καὶ κλίνας εἰς διάταξιν παρεμφερῇ πρὸς τὴν τῆς Βραυρῶνος. Ὁ τρόπος ὅμως κατασκευῆς αὐτῶν ἦτο ὅλως διάφορος (Βλ. σ. 32 καὶ Πίν. 18).

124. Sir Charles Waldstein, and others, *The Argive Heraeum*, τ. I, Boston - N. York, 1902, σ. 132, Πίν. XXIV, West Building. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ ἀνακλίντρα εἶχον κατασκευασθῇ κατὰ τρόπον διάφορον τῆς Βραυρῶνος. Διαστάσεις των 1.95 ἕως 1.72 μ. μῆκος, 1 μ. πλάτος. Διὰ τὰς οἰκίας τῆς Ὀλύνθου βλ. Graham Robinson, *The Hellenic house* (Excavations at Olynthus VIII), Baltimore, 1938 σ. 142, 173, 174, Πίν. 16 1 καὶ 2, 17, 1, 51, 2, 84, 85, 87, 97, 103, 105.

125. Ἡ ἄποψις διευτυπώθη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῶν ἀνασκαφῶν. Βλ. Ἔργον, 1958, σ. 37, 38.

126. Εἰς τὴν Νοτίαν Στοάν τῆς Ἀγορᾶς προκύπτει μῆκος 1.92 μ. περίπου καὶ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Κορίνθου 1.82 ἕως 1.89 μ.

127. Βλ. G. Welter, ἔ.ἀ. σ. 32. Μέσος ὁρος μήκους 1.45 μ. Καὶ A. Frikenhaus, *Griechische Banketthäuser*, Jahrbuch, XXXII, 1917, σ. 129, Εἰκ. 8, μήκη 1.22 ἕως 1.45 μ.

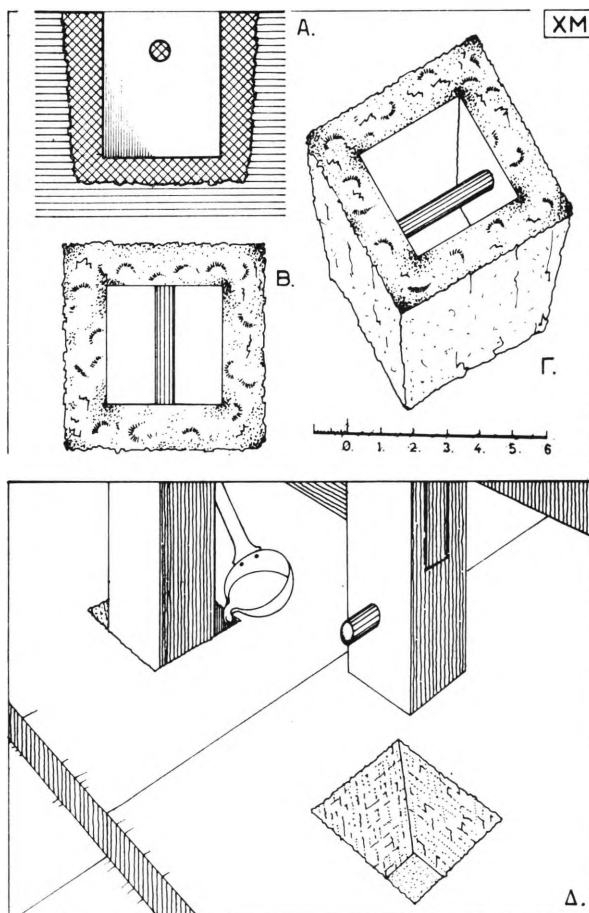
128. Βλ. Gisela M. A. Richter, *Ancient Furniture*, Oxford, 1926, σ. 57.

129. Ἐ.ἀ.

130. Βλ. C. Roebuck, ἔ.ἀ. σ. 53.

131. Βλ. Caroline Ransom, *Couches and Beds of the Greeks, Etruscans and Romans*, Chicago, 1905, σ. 43, Εἰκ. 25.

στερέωσιν καὶ συγχρόνως μόνωσιν κατὰ τῆς ὑγρασίας¹³² τῶν ποδῶν τῶν κλινῶν. Ὅπως δεικνύεται εἰς τὸ σχέδιον, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ποδός, καταλλήλως διατρυπωμένου, ἐτοποθετεῖτο ὀρειχάλκινος ὀβελίσκος καὶ ἀκολούθως ἐμολυβδοχοεῖτο ἐντὸς εἰδικῶς λαξευθείσης ὑποδοχῆς Δ. Ἡ σημερινὴ μορφή τῶν στηρίξεων δίδεται διὰ τῶν Α, Β καὶ Γ τοῦ Σχέδ. 56.

Σχέδ. 56. Στερέωσις καὶ μολυβδοχόησις τῶν ποδῶν τῶν κλινῶν.
Α, Β καὶ Γ. Ὑπάρχουσα κατάστασις τῶν στηριγμάτων ἐν τομῇ, κατόψει
καὶ ἰσομετρικῇ ἀπεικονίσει. Δ. Τρόπος μολυβδοχοήσεως

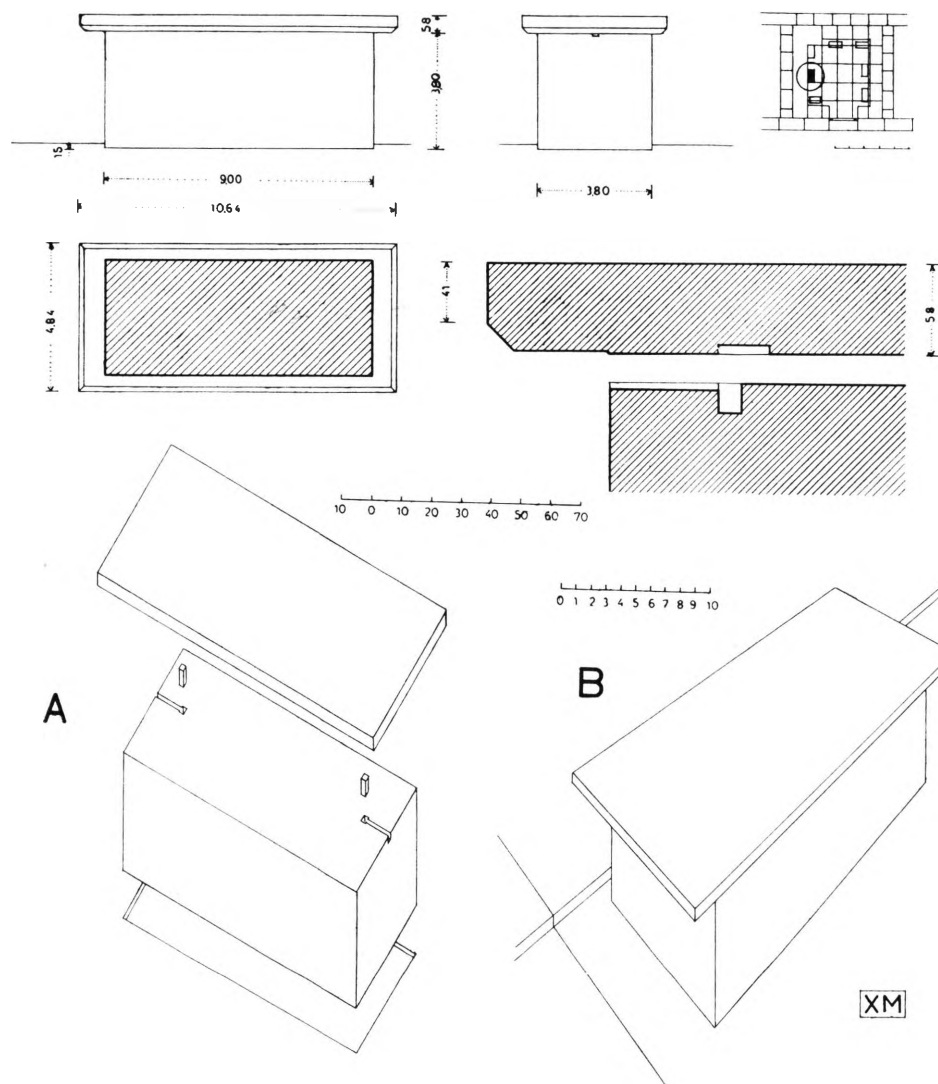
Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτηρίου καὶ τὴν πλήρη σῆψιν τοῦ ξύλου, ὁ ὀβελίσκος παρέμενε στερεωμένος ἐντὸς τῆς διὰ μολύβδου ἐπενδεδυμένης μικρᾶς ὀπῆς. Μολυβδοχόησις ξύλου διὰ τὴν προστασίαν αὐτοῦ εἶναι ἤδη γνωστὴ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα¹³³, καὶ δεικνύει τὴν ἐπιμέλειαν μὲ τὴν ὁποίαν εἶχον κατασκευασθῇ αἱ λεπτομέρειαι τῆς στοᾶς.

132. Α. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 364. Ὁμοία κατασκευὴ εἰς δοκοὺς. Βλ. J. Chamonard, Délos VIII, σ. 335.

133. Βλ. Α.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 191.

Στηρίξεις κλινῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ διεσώθησαν εἰς πλείστα σημεῖα ἐντὸς τῶν περισσοτέρων δωματίων.

Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰς κλῖνας ἦσαν αἱ τράπεζαι. Εἰς κάθε δωμάτιον ὑπῆρχον ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν, πολλαὶ τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἄλλαι μὲν κατὰ χώραν καὶ ἄλλαι μετακινημέ-

Σχέδ. 57. Τράπεζα τοῦ δωματίου III. Ὅψεις, ἄνοιξις, λεπτομέρεια τῆς διατομῆς, τῆς πλακὸς ἐπικαλύψεως. Θέσις τῆς τραπέζης ἐντὸς τοῦ δωματίου. Α. Ἰσομετρικὴ ἀπεικόνισις μὲ ἐνδειξιν τοῦ τρόπου γομφώσεως

ναι¹³⁴. Αἱ τράπεζαι ἀπετελοῦντο ἀπὸ βάσιν ἐκ λίθου τῆς Βραυρῶνος καὶ μαρμαρίνην ἐπικάλυψιν (Σχέδ. 57), καὶ ἦσαν διατεταγμέναι ἔμπρὸς ἀπὸ τὰς κλῖνας καὶ εἰς ἀπόστα-

¹³⁴. Ἔχομεν ἐν συνόλῳ 2 πλήρεις τραπέζας καὶ 9 βάσεις κατὰ χώραν, καθὼς καὶ 6 βάσεις μετακινηθείσας. Σφῶνται ἐπίσης 13 ἀξιόλογα θραύσματα ἐπικαλύψεως καὶ μία πλήρης πλάξ. Τὰ εἰς

σιν 15 έκατ. από αὐτάς. Ἡ θέσις ἐκάστης δεικνύεται εἰς τὰ Σ χ έ δ. 67 καὶ 68. Εἰς τὰς κλίνας παρὰ τὰς γωνίας, ἀνὰ δύο, ἀντιστοιχεῖ μία τράπεζα, καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους ἀνὰ μία. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς τραπέζης, μὲ ἐνιαῖον στήριγμα καὶ πλάκα ἐπικαλύψεως, εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα ¹³⁵ (Π ί ν. 17).

Ἡ βάσις τῆς τραπέζης, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου καὶ διαστάσεων $90 \times 38 \times 38$ έκατ., στηρίζεται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει λαξευθῇ ὑποδοχὴ βάθους 1.5 έκατ. Ἐπ' αὐτῆς ἐδράζεται πλάξ μαρμαρίνη, πάχους 5.8 έκατ. καὶ λοιπῶν διαστάσεων 106.5×48.5 έκατ., παρουσιάζουσα μικρὰν ἀπότμησιν κατὰ 45° τῶν πρὸς τὰ κάτω ἁκμῶν τῆς (Σ χ έ δ. 57). Ἡ μορφή αὐτῆς τῆς πλακὸς δὲν ἦτο εἰς ὅλας τὰς τραπέζας ἡ ἴδια. Ἀπὸ διάφορα συγκεντρωθέντα θραύσματα συμπεραίνομεν ὅτι ὑπῆρξαν τοῦλάχιστον τέσσαρες παραλλαγαὶ αὐτῆς, διαφέρονσαι κυρίως εἰς τὸ σύστημα ἀπολαξεύσεως τῆς ἐπιφανείας ἐδράσεως καὶ τὴν γωνίαν κλίσεως τῆς ἀποτμήσεως. Σημειωτέον ἀκόμη, ὅτι δύο θραύσματα πλακῶν παρουσιάζουν διακοπὴν τῆς ἀποτμήσεως καὶ διαμόρφωσιν ἐπιφανείας ὤσεως. Ἵσως νὰ ἀνήκουν εἰς τραπέζας σχήματος Γ, τῶν ὁποίων δὲν διεσώθησαν βάσεις οὔτε ἴχνη ἐπὶ τῶν δαπέδων. Τράπεζαι τοῦ σχήματος τούτου εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα (Ἀσκληπιεῖον Κορίνθου).

Αἱ ἐπικαλύπτουσαι πλάκες γομφοῦνται ἰσχυρῶς ἐπὶ τῶν βάσεων διὰ δύο αὐλάκων μολυβδοχοήσεως, αἱ ὁποῖαι κατέληγον εἰς τὰς στενάς πλευράς τῆς τραπέζης. Ἡ μολυβδοχοήσις ἀσφαλῶς θὰ παρουσίαζε μεγάλας δυσχερείας (ἂν δὲν ἦτο ὅλως ἀδύνατος), τῆς τραπέζης εὐρίσκομένης εἰς τὴν τελικὴν θέσιν τῆς. Θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν μᾶλλον ὅτι ἐτοποθετεῖτο προσωρινῶς ὁλόκληρος ἡ τράπεζα μὲ τὴν στενὴν ἐπιφάνειαν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐγίνετο ἡ μολυβδοχοήσις.

Ἡ στήριξις τῶν τραπεζῶν εἰς τὸ δάπεδον δὲν ἐγίνετο τῇ παρεμβολῇ φύλλου μολύβδου (ὅπως π.χ. εἰς τὰ ἀναθηματικά βάθρα), ἀλλὰ ἀπ' εὐθείας. Ἡ ἐγκοπὴ πάντως τοῦ δαπέδου ἔχει διαστάσεις κατὰ τι μεγαλυτέρας τῶν τῆς βάσεως.

Εἰς τὸ μέσον τῶν δωμάτων εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἴχνη πυρᾶς. Δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον κατὰ πόσον ἡ πυρὰ εἶχεν ἀναφθῇ ἐντὸς τῶν δωμάτων ἢ μεταγενεστέρως, ὅταν εἶχεν ἤδη ἐρειπωθῇ τὸ κτήριο. Εἶναι γνωστὰ πάντως πολλὰ παραδείγματα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κλειστῶν δωμάτων μὲ πυρὰν εἰς τὸ μέσον ¹³⁶. Μία ἐνδειξις ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης θὰ ἦτο ἡ ἀνεύρεσις κεράμου ὁπαίας ¹³⁷, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐγίνετο ἀερισμὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ δωματίου. Καὶ ἀνευρέθη μὲν θραῦσμα κεράμου πιθανῶς ὁπαίας, σαφῶς ὅμως μὴ ἀνῆκον εἰς τὸ μελετώμενον μνημεῖον (Σ χ έ δ. 58).

Οὐδὲν στοιχεῖον ἔχει διασωθῇ ἀκόμη καὶ ἀπὸ παράθυρα, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχον ἐνδεχομένως τὰ δωμάτια τῆς στοᾶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ καταστροφὴ τῶν τοίχων τῶν

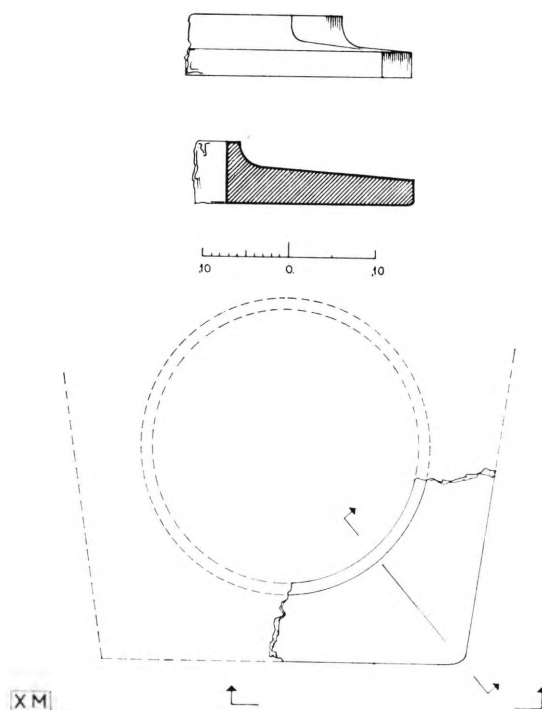
τὸ Σ χ έ δ. 57 στοιχεῖα ἀποτυπώσεως ἐλήφθησαν ἀπὸ μίαν τράπεζαν τοῦ δωματίου III, καλῶς διατηρουμένην. Ἐλαχίστην διαφορὰν διαστάσεων, ὡς πρὸς τὸ πλάτος, παρουσιάζουν αἱ λοιπαὶ τράπεζαι. Τοῦναντίον, τὸ μήκος πολλάκις διαφέρει. Εἰς τὸ δωμάτιον V λ.χ. ὑπάρχει βάσις μήκους 1.01 μ. Τὰ θραύσματα τῶν ἐπικαλυπτουσῶν πλακῶν εὐρέθησαν ἄλλα μὲν ἐντὸς τῶν δωμάτων, ἄλλα δὲ εἰς τὰς μεταγενεστέρως στρώσεις τῶν διαβάσεων.

135. Βλ. W. Deonna, *Le mobilier delien*, Paris, 1938, σ. 34. G. Richter, ἔ.δ. σ. 87.

136. Ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς εἶναι γνωστὰ παραδείγματα εἰς ἀνάκτορα ἢ οἰκίας. Τυπικῶς ὁμοιοτάτη περίπτωσις, εἰς χώρον κοινόχρηστον, εἶναι τοῦ Ἀσκληπείου τῆς Κορίνθου. Βλ. C. Roebuck ἔ.δ.

137. Βλ. σχετικῶς εἰς Α.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 107, 108, Εἰκ. 61. Καὶ O. Broneer ἔ.δ. σ. 78 καὶ Πίν. 22, I (Νοτία Στοᾶ Κορίνθου).

δωματίων μέχρι τοῦ τοιχοβάτου κατέστησε τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως καὶ τῆς μορφῆς τῶν παραθύρων, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν εἰς τὴν μελέτην ἀρχαίων μνημείων, ἄλυτον¹³⁸. Φαίνεται πάντως ἀπίθανον νὰ ὑπῆρχον παράθυρα εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἡ τοποθέτησις ὑψηλῶν ἀναθηματικῶν βάθρων καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς καὶ μάλιστα ἄνευ συστήματος καὶ ρυ-

Σχέδ. 58. Θραῦσμα ὀπαίας κεράμου (;)

θμοῦ, ἀποκλείουν μᾶλλον τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ὀπίσθιον τοῖχον (πρὸς τὴν παραστάδα ἢ πρὸς δυσμὰς) οὐδὲν στοιχεῖον ὑποβοηθεῖ τὴν ὑπόθεσιν ὑπάρξεως παραθύρων. Τοῦναντίον, ἡ ἄποψις ὅτι καὶ ἐκεῖ ἀνηρτῶντο προσφερόμενα εἰς τὴν θεὰν ἀναθήματα, καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν ὑπαρξίν των¹³⁹.

Τὸ μόνον σφζόμενον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐνδεχομένως ἀνῆκεν εἰς παράθυρον, εἶναι θραῦσμα ἐπικράνου μικρᾶς παραστάδος ἢ πεσσοῦ (Σχέδ. 59). Εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ τοῦ γνωστοῦ πετρώματος τῆς Βραυρῶνος καὶ εὐρέθη παρὰ τὸν ναόν. Ἴσως νὰ ἀνῆκεν εἰς διπλοῦν τι παράθυρον. Εἶναι ὁμως προβληματικὸν κατὰ πόσον τὸ ἐν λόγῳ ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἀνῆκεν εἰς τὴν στοάν, δεδομένου ὅτι ἡ καμπύλη τοῦ δωρικοῦ κυματίου τοῦ μαρτυρεῖ μᾶλλον μεταγενεστέραν ἐργασίαν.

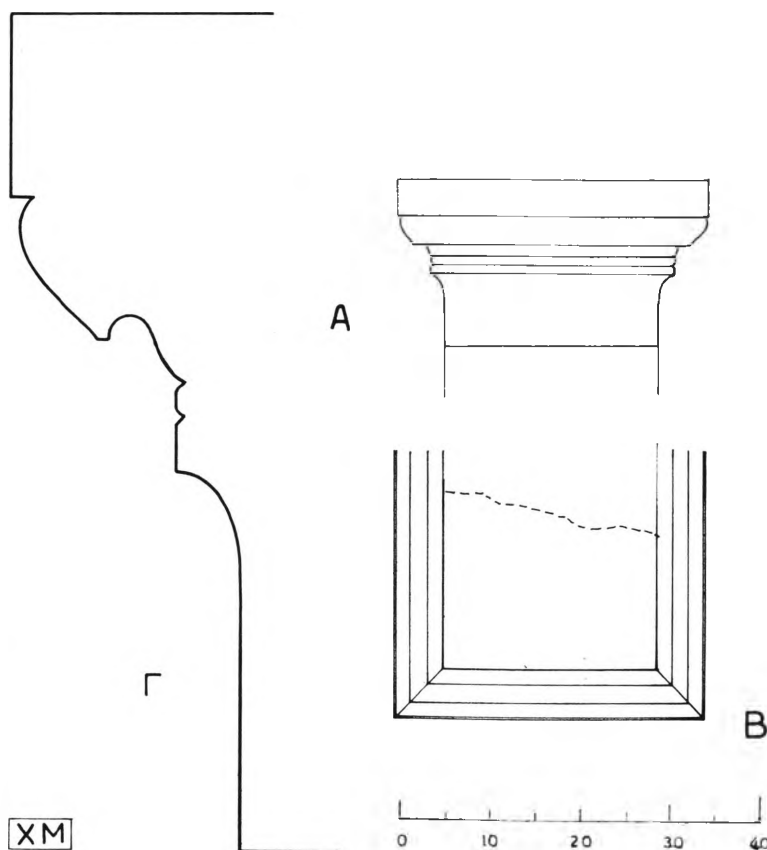
Ἀπὸ τὰς θύρας εἰσόδου τῶν δωματίων ἔχομεν ἐπίσης πολὺ ὀλίγα στοιχεῖα. Συγκεκριμένως, σφζονται τὰ κατὰ χώραν κατώφλια καὶ θραύσματά τινα ὑπερθύρων. Κατώφλια πλήρη καὶ καλῶς διατηρούμενα ἔχομεν εἰς τὰ ἑξ δωμάτια τῆς βορείας πτέρυγος

138. Βλ. A. W. Lawrence, ἑ.ἀ. σ. 261.

139. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένου « τοίχου ». Βλ. Ἔργον, 1961, σ. 29.

τοῦ μνημείου. Τὰ ὑπόλοιπα δὲν σώζονται¹⁴⁰. Εἰς τὸ IX ἔχομεν ἵχνη τῆς θέσεώς του. Εἰς τὰ λοιπὰ οὐδεμία ἔνδειξις διετηρήθη.

Τὰ κατώφλια εἶναι μαρμάρινα, διαστάσεων περίπου¹⁴¹ $1.95 \times 0,77 \times 0,26$ μετρ., ἐδραζόμενα ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου καταλλήλως ἀπολαξευομένου¹⁴², ὑπεράνω τοῦ ὁποίου

Σχέδ. 59. Ἐπίκρανον παραστάδος, προερχόμενον πιθανῶς ἀπὸ παράθυρον τῆς στοᾶς.

A. Ὅψις. B. Ἄνοψις. Γ. Λεπτομέρεια τῆς μορφῆς τοῦ κυματίου

ἐξέχουν κατὰ 8 ἕως 10 ἑκατ. περίπου. Ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν κίονοστοιχίαν, ἢ ἄνω ἐπιφάνειά των εἶναι κατὰ 24.1 ἑκατ. περίπου ὑψηλότερα τῆς τοῦ στυλοβάτου¹⁴³. Αἱ θύραι ἡνοίγον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων.

140. Ἴσως καὶ νὰ μὴ εἶχον τοποθετηθῇ. Εἰς ἐπιγραφὴν ἀναφέρονται οἴκοι τεθωρωμένοι καὶ μὴ, ἀλλ' ἐνδεχομένως ἐννοοῦνται δωμάτια χωρὶς θυρόφυλλα μόνον. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένοι ἐὰν πρόκειται διὰ δωμάτια τῆς στοᾶς.

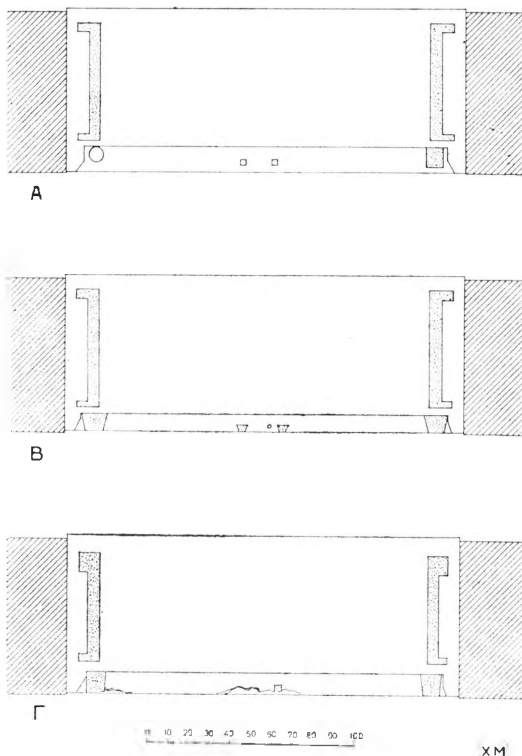
141. Τὰ μήκη τῶν κατωφλίων, ἐκ τοῦ δωματίου I πρὸς τὸ VII, εἶναι ἀντιστοιχῶς τὰ ἑξῆς : 1.95 - 1.95 - 1.92 - 1.92 - 1.96 - 1.86 μ.

142. Εἰς τὸ δωμάτιον IX διακρίνεται σαφῶς ἡ ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου ἀπολάξευσις καὶ πιστοποιεῖται οὕτως ἡ θέσις τῆς εἰσόδου. Εἰς τὰ δωμάτια X, XII καὶ XIII, ἀντιθέτως, τὰ κατώφλια φαίνεται ὅτι εἶχον ἐδρασθῇ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς εὐθυνηρίας (βλ. καὶ εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον).

143. Ἡ παρατηρηθεῖσα εἰς τὸν στυλοβάτην καθίζησις ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὰ κατώφλια. Συγκε-

Εἰς τὸ Σχέδ. 60 ἔχομεν τρία ἐκ τῶν ἐξεταζομένων κατώφλιων (τῶν δωματίων I, II καὶ VII), ἐν κατόψει, καὶ τῶν ὁποίων διακρίνονται ὅλα τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν μελέτην αὐτῶν στοιχεῖα.

Κατ' ἀρχὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων ὑπάρχει ἐγκοπὴ, πλάτους 8 ἕως 12 ἑκατ. καὶ βάθους 5.5 περίπου, περατουμένη ἐκατέρωθεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ κατώφλιου. Εἰς τὴν ἐγκοπὴν αὐτὴν ἀκριβῶς προσηρμόζοντο τὰ φύλλα κατὰ τὸ κλείσιμον τῆς θύρας. Τὸ ἀνοίγμά των καὶ πέραν ἀκόμη τῆς ὀρθῆς γωνίας δὲν ἤμπο-
δίζετο, τῶν ἄκρων διαμορφωθέντων καταλλήλως κατὰ ἀμβλεῖαν γωνίαν.

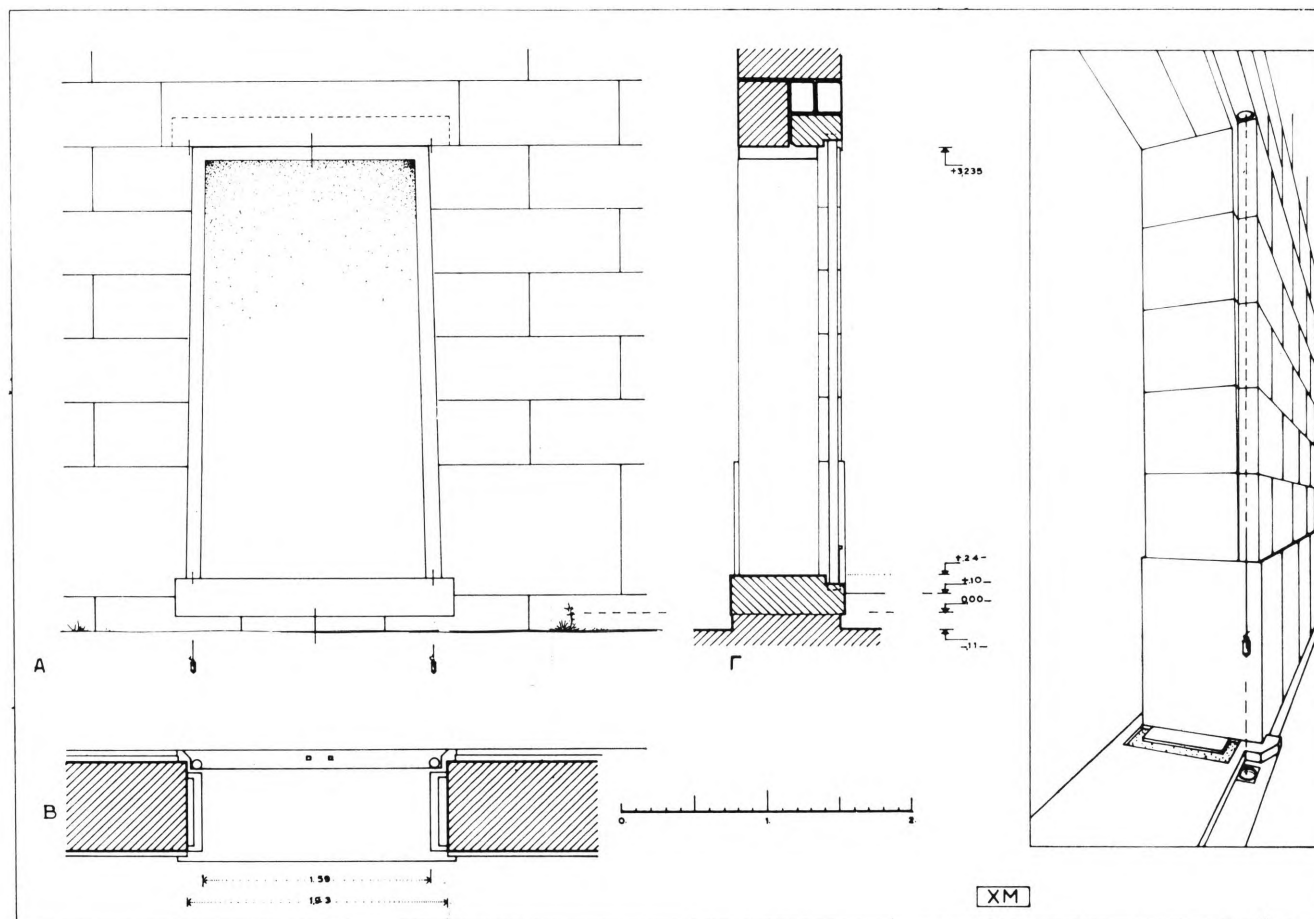
Σχέδ. 60. Κατώφλια θυρῶν τῆς στοᾶς ἐν κατόψει.
Α. Τοῦ δωματίου I, Β. τοῦ δωματίου II, Γ. τοῦ δωματίου VII

Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνοίγματος τῆς θύρας καὶ ἐπὶ τῆς ἐγκοπῆς διατηροῦνται (εἰς τὸ δωματίον I) δύο πρισματικὰ τριγωνικῆς διατομῆς ἐξαρτήματα, ὕψους 16 χιλ., ἐξ ὀρει-
χάλκου, στερεοῦμενα διὰ μολύβδου ἐπὶ τοῦ μαρμάρου. Εἰς τὰ ὑπόλοιπα κατώφλια δια-

κριμένως, ἐὰν δεχθῶμεν ὡς στάθμην $\pm 0,00$ τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου VII, εἰς τὰ λοιπὰ δωμάτια ἔχο-
μεν ἀντιστοιχῶς :

VI— 0,004 μ.	II— 0,083 μ.
V— 0,019 μ.	I— 0,122 μ.
III— 0,080 μ.	

Ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς προκύπτει, ὅτι καὶ πάλιν ἡ καθίζησις δὲν ὑπῆρξεν ὁμοιόμορφος. Δὲν δυνάμεθα πάντως νὰ εἰμεθα ἀπολύτως βέβαιοι ὅτι ἐκ κατασκευῆς τὰ κατώφλια εἶχον τεθῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὀριζοντίου ἐπιπέδου.

Σχέδ. 61. Αναπαράστασις θύρας δωματίου. Πρόσοψις, κάτοψις και προοπτική απεικόνις

κρίνομεν μόνον τὰς λαξεύσεις ὑποδοχῆς των. Εἰς τὰ μικρὰ αὐτὰ ἐξαρτήματα φαίνεται, ὅτι θὰ ἐγίνετο ἡ στερέωσις τῶν φύλλων, ὅταν ταῦτα κλειόμενα ἡσφαλίζοντο διὰ συρτῶν¹⁴⁴. Εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου II διακρίνομεν, μεταξὺ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, μικρὸν κυκλικῆς μορφῆς ἀπολάξευμα, ἀγνώστου χρήσεως.

Τὰ φύλλα τῶν θυρῶν ἐστρέφοντο περὶ ἄξονα, τῶν ὁποίων διεσώθησαν οἱ ὄλμοι (ἢ χοινικίδες)¹⁴⁵. Συγκεκριμένως διεσώθη κατὰ χώραν εἰς ὄλμος δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ δωμάτιον I καὶ ἕτεροι μετακινημένοι. Εἰς ὅλα τὰ κατώφλια ἄλλως τε διεσώθησαν αἱ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἐγκοπαὶ ὑποδοχῆς των.

Οἱ ὄλμοι ἔχουν κατασκευασθῇ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἔχουν στερεωθῇ εἰς τὰ κατώφλια διὰ μολύβδου. Ἐχουν σχῆμα κυκλικόν, βάθος 8 χιλ. καὶ διάμετρον 6.7 ἑκατ. Ἡ θέσις των, ἐν ἐπαφῇ μὲ τὴν ἐγκοπὴν τοῦ κατωφλίου, καθιστᾷ βέβαιον ὅτι ὁ στροφεὺς εὐρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον τοῦ φύλλου. Σημειωτέον, ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν ὀρειχαλκίων τούτων ἐξαρτημάτων εἶναι ἐπιμελεστάτη.

Αἱ ὑποδοχαὶ τῶν ὄλμων ἐπὶ τῶν κατωφλίων δὲν ἔχουν σταθερὸν σχῆμα καὶ μέγεθος (Σ χ ε δ. 60). Τὸ βάθος των εἶναι ἀπολαξευμένον διὰ τοῦ βελονίου ἀδρῶς καὶ τοῦτο διὰ τὴν ὑπάρχην πρόσφυσις μὲ τὸ μέταλλον τῆς μολυβδοχοήσεως.

Ἐπὶ ἐκάστου κατωφλίου ἔχομεν, τέλος, ἄλλας δύο λαξεύσεις. Πρόκειται δι' ἐγκοπὰς μικροῦ βάθους, σχήματος Π, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον διὰ τὴν στήριξιν τῶν ξυλίνων πλαισίων (κασῶν) τῆς θύρας. Τὸ μικρὸν πλάτος τῶν λαξευμάτων, μέχρις 6 ἑκατ. τοῦ μέτρου, δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τὴν χρήσιν ἄλλου ὕλικου εἰς τὰ περιθώρια τῶν θυρῶν. Εἶναι κοινωτάτη ἄλλως τε καὶ εἰς ἄλλα μνημεῖα¹⁴⁶ ἡ χρήσις ξύλου καὶ μάλιστα δρυὸς διὰ τετράζυλα θυρῶν.

Ὁ σκοπὸς τῶν ξύλων αὐτῶν εἶναι προφανής : Ἐκάλυπτον τὰς παραστάδας τῶν θυρῶν δι' ἑνὸς ὕλικου καλυτέρας ἐμφανίσεως καὶ συγχρόνως ἀπέκρυπτον τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν στροφῶν τῶν φύλλων καὶ τῶν παραστάδων¹⁴⁷.

Αἱ ἐγκοπαὶ στερεώσεως τῶν ξύλων δὲν φθάνουν εἰς πλάτος μέχρι τῶν ἄκρων τῶν κατωφλίων, ἀλλὰ διακόπτονται εἰς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτῶν (Σ χ ε δ. 60). Δυστυχῶς οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς ὀρθοστάτας τοὺς σχηματίζοντας παραστάδα θύρας διεσώθη, καὶ οὕτω δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος βεβαιότης περὶ τῆς ἐφαρμοσθείσης λύσεως, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔχομεν καὶ ἐδῶ τὸ γνωστὸν ἄπὸ ἄλλα μνημεῖα (ὅπως τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τῶν Ἀθηναίων¹⁴⁸, ἢ τὸ κτήριο VII τοῦ Ἡραίου¹⁴⁹ τοῦ Ἀργεῦς) σύστημα τῆς ἄνωθεν

144. Βλ. σχετικῶς ΠΑΕ, 1922 - 24, σ. 100 (Β. Λεονάρδος, Ἀμφιάρειον).

145. Βλ. Α.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β' σ. 12. Ὁμοίας μορφῆς ὀρειχάλκινον στροφέα βλ. εἰς Graham Robinson ἑ.ἀ. Πιν. 70, 1.

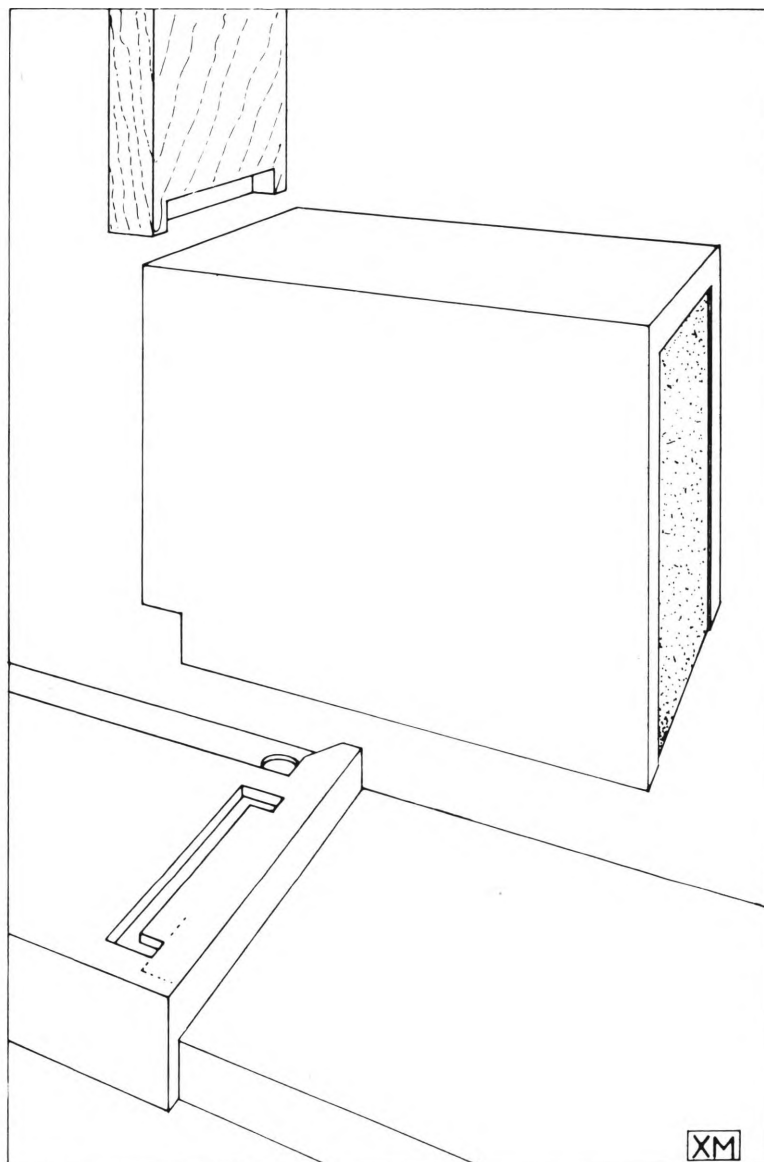
146. Σχετικῶς μὲ τὰ πλαίσια τῶν θυρῶν εἰς τὴν μνημειώδη ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος βλ. J. Durm, ἑ.ἀ. σ. 243 - 246, ὅπου καὶ διάφορα παραδείγματα. Βλ. ἐπίσης Α.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 21.

147. Ἡ μέθοδος τῆς διὰ ξύλου καλύψεως τοῦ ἄρμου μεταξὺ λιθίνης παραστάδος καὶ φύλλου στρεφομένου ἐλευθέρως ἐπὶ ὄλμου, ἐφαρμοσθεῖσα εὐρύτατα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, διετηρήθη κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν, παλαιοχριστιανικὴν καὶ βυζαντινὴν ἀκόμη ἐποχὴν. Προχείρως σημειοῦμεν ἕν ἀκόμη παράδειγμα εἰς Adolf Furtwängler, Aegina, Das Heiligtum der Aphaia, Text, München, 1906 σ. 79, Εἰκ. 29 (θύρα προπύλου).

148. Βλ. Fernand Courby, Les temples d'Apollon (Expl. Arch. de Délos) Paris, 1931, Εἰκ. 224. Τὰ πλαίσια εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἦσαν ἐκ μαρμάρου, ὑφίστατο δὲ γόμφωσις μεταξὺ κατωφλίου καὶ ὀρθοστάτου.

149. Βλ. Charles Waldstein, The Argive Heraeum, Boston - New York 1902, τ. I. Πιν. XXVI.

τοῦ κατωφλίου ὀριζοντίου προχωρήσεως τῶν ὀρθοστατῶν, διαμορφουμένων καταλλήλων ἐγκοπῶν εἰς αὐτοὺς (Σ χ έ δ. 62). Δέον νά παρατηρήσωμεν ὅτι, εἰς τὰ πρόπυλα τοῦ ὀπισθεν τῆς στοᾶς κτηρίου, διεσώθησαν τεκμήρια τῆς ἐφαρμογῆς τῆς λύσεως αὐτῆς.

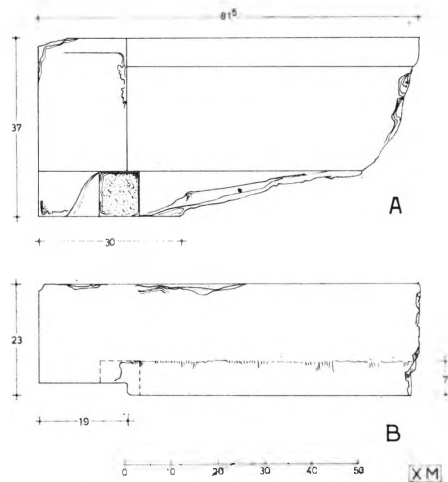

Σχέδ. 62. Τοποθέτησις ὀρθοστάτου εἰς τὴν πρόσοψιν δωματίου. Ἀναπαράστασις

Τὸ ἄνοιγμα μεταξύ τῶν ἐγκοπῶν τῶν τετραξύλων εἶναι σταθερὸν 1.59 μ. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ καθαρὸν, ἐλεύθερον ἄνοιγμα τῶν θυρῶν. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι τὰ κατώφλια ἐλαχίστην φθορὰν χρήσεως παρουσιάζουν.

Ἄλλο διασωθὲν στοιχεῖον τῆς θύρας εἶναι τὸ ἀνώφλιον. Περὶ τοῦ ὅτι τὰ διασωθέντα τρία θραύσματα ἀνήκουν εἰς ἀνώφλια καὶ μάλιστα τῆς ἐξεταζομένης στοᾶς, δυνάμεθα νά εἴμεθα σχεδὸν ἀπολύτως βέβαιοι.

Τὸ ἐν ἐκ τῶν θραυσμάτων (Σ χ έ δ. 63), λαξευμένον ἐπὶ πεντελικοῦ μαρμάρου ¹⁵⁰ καὶ ἀνευρεθὲν ἐντὸς τοῦ δωματίου II τῆς στοᾶς, παρουσιάζει μίαν ἐγκοπὴν 9.5×8.5 ἐκατ., ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ὄλμου τοῦ κατωφλίου. Τὸ ἐξεταζόμενον μέλος, μεγίστου σφζομένου μήκους 81.5 ἐκατ. καὶ πλάτους 37 ἐκατ., φέρει, ὡς καὶ τὰ κατώφλια, τὴν κατὰ μῆκος χαρακτηριστικὴν ἐγκοπὴν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θυροφύλλων κατὰ τὸ κλείσιμον. Ἡ θέσις τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ στροφέως, καθὼς καὶ τὸ πλάτος τῆς, συμφωνεῖ μὲ ἐκείνην τοῦ κατωφλίου.

Σχέδ. 63. Θραῦσμα ἀνευρεθέντος μαρμαρίνου ἀνωφλίου.

A. Ἄνωψις. B. Ὅψις

Τὸ μικρὸν πλάτος (37 ἐκατ.) τοῦ θραύσματος δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ ὑπέρθυρον ἀποτελεῖτο ἀπὸ δύο κατὰ πλάτος τεμάχια παραλλήλως τεθειμένα (Σ χ έ δ. 61). Τὸ μικρὸν ἐπίσης ὕψος (23 ἐκατ.) ἴσως νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπαρξιν ξυλίνης δοκοῦ, τοποθετημένης ἀνωθεν τοῦ ὑπερθύρου. Πάντως ὁ ἄρμος, μεταξὺ τοῦ ἐξεταζομένου τεμαχίου καὶ τοῦ ἐμπροσθίου ἀντιθήματός του ¹⁵¹, δὲν ἐφαίνετο, διότι ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὸ τετράζυλον (Σ χ έ δ. 61 Γ). Θὰ πρέπη πάντως νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ ξυλίνων ἀντιθημάτων εἰς φέρουσαν λιθίνην κατασκευὴν δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ¹⁵².

Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν μέλος παρουσιάζει ἴχνη ἐδράσεως καὶ ἐλαφρὰν βάθυνσιν εἰς πλάτος 19 ἐκατ. Τὸ πρᾶγμα ἔχει σημασίαν, διότι ἐμμέσως δι' αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι ἡ θύρα εἶχε πρὸς τὰ ἄνω μείωσιν. Πράγματι, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ

150. Φαίνεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ μαρμάρου ἐπεβλήθη διὰ λόγους ἀντοχῆς καὶ ἐμφανίσεως. Ἄλλη περίπτωσηις κτηρίου κατὰ βάσιν πωρίνου, μὲ μαρμάρινα κατώφλια καὶ ἀνώφλια θυρῶν, ἦτο τῆς ἐν Πειραιεὶ Σκευοθήκης τοῦ Φιλωνος.

151. Δυστυχῶς οὐδὲν τεκμήριον ἔχομεν περὶ τοῦ μεγέθους, τοῦ ὕλικου κατασκευῆς, καὶ τῆς μορφῆς τοῦ μέλους αὐτοῦ.

152. Εὐλινον ἀντίθημα μαρμαρίνης δοκοῦ εἰς τὴν ἐν Δήλῳ Λέσχην τῶν Ποσειδωνιαστῶν. Βλ. Charles Picard, *L' Etablissement des Poseidoniastes de Bérutos*, Expl. Arch. de Délos, VI, Paris, 1921, σ. 98.

τὴν λειτουργίαν τῆς θύρας εἶναι τὰ κέντρα τῶν στροφῶν κατωφλίου καὶ ἀνωφλίου νὰ εὐρίσκωνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς κατακορύφου. Ἦδη, ἡ ἀπόστασις τοῦ κέντρου τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ὅλμου ἀπὸ τὰ ἴχνη τῆς ἐδράσεως καὶ στηρίξεως εἰς μὲν τὸ κατώφλιον εἶναι περίπου 9 ἑκατ., εἰς δὲ τὸ ἀνώφλιον 2 ἑκατ. (Σχέδ. 61). Ἡ γραμμὴ, λοιπόν, ἡ ἐνοῦσα τὸ ἴχνος ἐδράσεως τοῦ τοίχου μὲ τὸ ἴχνος στηρίξεως τοῦ ἀνωφλίου, δηλαδὴ ἡ γραμμὴ παραστάδος τῆς θύρας, σχηματίζει γωνίαν μὲ τὴν κατακόρυφον. Ἄρα ἡ θύρα παρουσιάζει μείωσιν πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ μέγεθος τῆς μειώσεως αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ μὲ ἀκρίβειαν, διότι, ὥς ἤδη ἀνεφέρθη, ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς παραστάδος δὲν εἶναι γνωστή. Πιθανῶς προσήγγιζε τὰ 11 ἑκατ.

Τὸ δεύτερον τεμάχιον, ἀνευρεθὲν παρὰ τὸ δωμάτιον VI, μεγίστων διαστάσεων 38×57 ἑκατ., μᾶς δίδει ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ στοιχεῖα μὲ τὸ πρῶτον, ἡ κατάστασις διατηρήσεώς του ὁμῶς εἶναι κακὴ. Προέρχεται ἀπὸ ἄκρον τοῦ ἀνωφλίου.

Τὸ τρίτον τεμάχιον, διαστάσεων $41 \times 28.5 \times 23$ ἑκατ., διασφύζει τὴν χαρακτηριστικὴν κατὰ μῆκος ἐγκοπὴν τοῦ ἀνωφλίου. Εἶναι ἡκρωτηριασμένον κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα.

Διὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τῆς θύρας δυστυχῶς οὐδεμία ἐνδειξις ὑπάρχει. Εἶναι, πάντως, σχεδὸν βέβαιον ὅτι τὸ ἀνώφλιον θὰ ἐτίθετο εἰς τὸ ὕψος ἐνὸς ἀκεραίου δόμου τοῦ τοίχου. Δυνάμεθα ἐμμέσως νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ ζητούμενον ὕψος, βασιζόμενοι εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν καὶ εἰς ἀναλογίας ἄλλων κλασσικῶν θυρῶν.

Ἐὰν τὸ ἐλεύθερον ἄνοιγμα μεταξὺ τῶν παραστάδων τῶν θυρῶν ληφθῇ κατὰ προσέγγισιν 1.80 μ. καὶ ἀφαιρεθῇ ὁ μέσος ὅρος τῆς μειώσεως 11 ἑκατοστὰ, ἔχομεν μέσον πλάτος τῆς θύρας 1.69 μ. Τὰ διαδοχικὰ ὕψη δόμων, ἀπὸ τοῦ τετάρτου καὶ ἄνω, μᾶς δίδουν ὕψος τῆς θύρας 2.555 μ., 3 μ. καὶ 3.445 μ. Τὰ ὕψη αὐτά, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ πλάτος τῆς θύρας 1.69 μ., μᾶς δίδουν ἀναλογίας τοῦ ἀνοίγματος $1/1.51$ — $1/1.78$ καὶ $1/2.04$ ἀντιστοίχως. Ἐξ αὐτῶν ἡ πλησιεστέρα πρὸς ἀναλογίας θυρῶν ἄλλων κλασσικῶν μνημείων¹⁵³ εἶναι ἀσφαλῶς ἡ δευτέρα, δηλ. $1/1.78$. Τὸ ἀντίστοιχον ὕψος θύρας ἦτο ἀσφαλῶς λοιπὸν 3 μ. Ὅπως εἰς τὸ σχέδιον δεικνύεται, τὸ ὕψος τοῦτο προϋποθέτει ὅτι τὸ ἀνώφλιον ἐτίθετο μετὰ τὴν 5ην σειρὰν δόμων τοῦ τοίχου. Σημειωτέον, ὅτι τὸ ὕψος τοῦτο προτείνεται μετ' ἐπιφυλάξεων. Πιθανῶς εἰς τὸ μέλλον νέα στοιχεῖα νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπιβεβαίωσίν του.

Ἀπὸ τὰ ξύλινα ἀσφαλῶς θυρόφυλλα οὐδὲν στοιχεῖον διεσώθη. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν οὐδὲ ἐν ἑκ τῶν μεταλλικῶν ἐξαρτημάτων τῶν ἀνευρέθη. Τοῦτο καθιστᾷ βέβαιον ὅτι πρὸ τῆς καταρρεύσεως τοῦ μνημείου τὰ θυρόφυλλα εἶχον ἤδη ἀφαιρεθῇ.

Διὰ σχηματικὰς ἀναπαραστάσεις τῶν θυροφύλλων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἀπεικονίσεις εἰς ἀγγεῖα, μιμήσεις θυρῶν εἰς μάρμαρον, ἀπὸ τάφους κ.λ.π.

1. Οἱ τοῖχοι

Οἱ σχηματίζοντες τὰ δωμάτια τοῖχοι τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος ἔχουν καταστραφῇ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου. Τὸ χειρότερον δὲ εἶναι ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ὑλικοῦ τῶν διηρπάγη εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Τὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῶν τοίχων εἶναι σχετικῶς περιορισμένα.

Τὸ γενικὸν σχέδιον δύναται εὐτυχῶς νὰ μελετηθῇ, τῶν θεμελίων διασωθέντων μέ-

153. Κεντρικὴ θύρα Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως $4.012 : 7.378 = 1 : 1.79$ καὶ θύρα Νοτίας στοᾶς τῆς Κορίνθου $1.48 : 2.64 = 1 : 1.78$.

χρι και τοῦ τοιχοβάτου εἰς τινὰ μέρη. Ἀπὸ τὴν ἀνωδομὴν ὀλίγα μόνον μέλη διεσώθησαν, ὡς λεπτομερῶς θὰ ἀναπτύξωμεν ἀκολούθως.

Ἡ θεμελίωσις τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, σφισμένη πλήρως, εἶναι ἰσχυρά, κατεσκευασμένη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ λαξευτοῦς λίθους. Ἔχει πλάτος ὅσον καὶ ἡ εὐθυνηρία, δηλαδή 122 ἑκατ. περίπου, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο στρώσεις δόμων ὕψους 48 ἑκατ. ἑκάστη. Ἐν συνόλῳ, ἡ θεμελίωσις μετὰ τῆς εὐθυνηρίας (ἀποτελούσης τὴν τρίτην στρώσιν) ἔχει ὕψος περίπου 1.40 μ. Ὑπὸ τὴν κατωτάτην σειρὰν δόμων ὑπάρχουν ἄμορφοι λίθοι¹⁵⁴, ἐστρωμένοι ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ χώματος, σκοπὸν ἔχοντες προφανῶς νὰ αὐξήσουν τὴν ἀντοχὴν τοῦ ἐδάφους.

Ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευῆς, ἡ κατωτάτη στρώσις καὶ ἡ εὐθυνηρία ἀποτελοῦνται ἀπὸ λίθους διαστάσεων περίπου $60 \times 122 \times 45$ ἑκατ., τοποθετημένους διατόνους (δηλαδή μετὰ τὸ μήκος των κατὰ πλάτος τοῦ τοίχου τοῦ θεμελίου), ἐνῷ ἡ μεσαία στρώσις ἀποτελεῖται ἀπὸ λίθους τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων, τιθεμένων ὅμως κατὰ μήκος καὶ ἀνὰ δύο εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου. Ὁ τρόπος οὗτος δομῆς, ἐφαρμοσθεὶς ἐδῶ εἰς θεμέλια ὅλως ἀφανῆ καὶ εἰς μικρὸν ὕψος, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπὸ στοιχεῖον γ καθοριζομένη¹⁵⁵ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου παραλλαγὴ ἰσοδόμου ὀρθογωνίου τοιχοποιΐας.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ θεμελίου εἶναι μᾶλλον ἀτελὴς καὶ πρόχειρος. Οἱ λίθοι εἶναι ἀτελῶς εἰργασμένοι καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα προεξέχουν τῆς κατακορύφου ἐπιφανείας τῶν θεμελίων ἢ ἀφήνουν ἄρμους κάπως μεγαλυτέρους τοῦ κανονικοῦ. Ἀτελὴς ἐπίσης εἶναι ἡ τεχνικὴ εἰς τὰς γωνίας, ὅπου ἐνίοτε οἱ λίθοι δὲν ἐμπλέκονται, ἀλλὰ σχηματίζουν ἐπιφανείας ὥσπερ πρὸς τοὺς καθεῶς τεταγμένους τοιούτους τοῦ ἄλλου τοίχου.

Ἡ θεμελίωσις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων διαφέρει οὐσιαστικῶς τῆς τῶν ἐσωτερικῶν. Ὅπως καὶ εἰς τὸ γενικὸν Σ χ ε δ. 12 ἐμφαίνεται, ἡ κάτωθεν τῆς εὐθυνηρίας στρώσις, ἀποκαλυφθεῖσα εἰς πλείστα σημεῖα, προεξέχει αὐτῆς, δίδουσα εἰς τὴν θεμελίωσιν μεγαλύτερον πλάτος. Εἰς τὸν βόρειον ἐξωτερικὸν τοῖχον οἱ λίθοι ἐτέθησαν διάτονοι, ὅπως καὶ τῆς εὐθυνηρίας, τῶν κατακορύφων ἄρμων συνδυαζομένων ἀκανονίστως. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν δυτικὸν, ἀντιθέτως, ἐτέθησαν κατὰ μήκος, σχηματίζοντες ὅμως πάντοτε διαπλάτυνσιν.

Καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς δὲν διακρίνομεν τελειότητα κατασκευῆς. Οἱ λίθοι προέχουν ἀκανονίστως, οἱ ἄρμοί των δὲν διασταυροῦνται καὶ ἐνίοτε δὲν παρουσιάζουν ἀπόλυτον ἐφαρμογὴν μεταξὺ των.

Πολλάκις οἱ λίθοι αὐτοὶ ἔχουν καὶ μεγαλύτερον τοῦ κανονικοῦ ὕψος, ὅποτε εἰς τὴν θέσιν ἐδράσεως τοῦ ἀνωτέρου γίνεται σχετικὴ ἀπολάξευσις, σκοπὸν ἔχουσα τὴν διατήρησιν τῆς ὀριζοντιότητος τῶν ἄρμων. Μία εἰδικὴ περίπτωσις, τέλος, εἶναι ἡ εἰς τὸ Σ χ ε δ. 64 ἐμφανιζομένη. Πρόκειται περὶ τῆς ΒΑ. γωνίας τῆς στοᾶς, ὅπου προφανῶς, λόγῳ τῶν μεγάλων ὑπερθεν φορτίων καὶ τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ ἐδάφους, ἐγίνε μεγίστη διαπλάτυνσις καὶ κλιμακωτὴ διάταξις τῆς ὑποδομῆς.

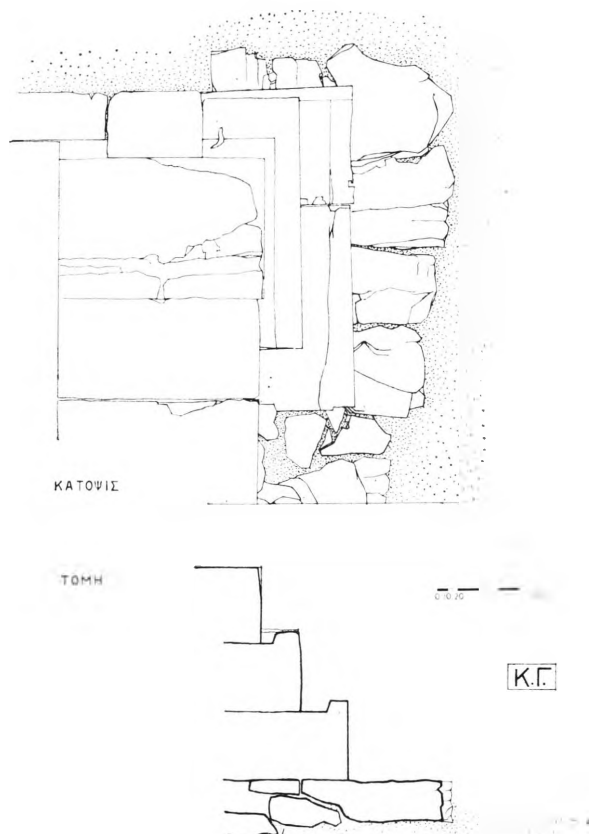
Εἰς τινὰ σημεῖα, μεταξὺ τοῦ ὕλικου τῆς θεμελιώσεως διακρίνονται τεμάχια μετὰ ἀναθυρώσεις ἢ περιτενεῖας ἢ ἀπολαξεύσεις, μαρτυροῦντα δευτέραν χρῆσιν. Κατὰ μήκος τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος διακρίνομεν ἀρκετοὺς λίθους αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Οἱ

154. Διεπιστώθησαν εἰς τὰς θέσεις ὅπου ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἀνασκαφή. Ἴσως νὰ μὴ ὑπάρχουν καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ θεμελίου. Βλ. σχετικῶς μίαν παρατήρησιν τοῦ Πλουτάρχου, διὰ θεμελιώσεις εἰς ἐδάφη ἐλώδη καὶ διάβροχα, εἰς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 49 σημ. 2.

155. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου ἑ.ἀ. σ. 228, Εἰκ. 182,3.

λίθοι τῆς θεμελιώσεως δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν εἶχον μεταξύ των συνδέσεις ἢ γομφώσεις¹⁵⁶, διότι εἰς οὐδὲν σημεῖον ἀφηρέθη ἡ στρώσις τῆς εὐθυνητρίας οὔτε παλαιότερον οὔτε κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

Ἡ εὐθυνητρία εἰς ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα ἔχει σχηματισθῇ με λίθους μεγέθους προσεγγίζοντος τὸ $1,22 \times 0,60$ μ. Διατηρεῖται εὐτυχῶς πλήρης, μὴ ἀφαιρεθέντος

Σχέδ. 64. Μορφή τῆς θεμελιώσεως εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τῆς στοᾶς.
Ὑπάρχουσα κατάστασις. Κάτωπις καὶ τομὴ

τεμαχίου τινὸς αὐτῆς. Εἶναι κυρίως ἐμφανὴς εἰς τὰς θέσεις ὅπου ἔχει ἀποξηλωθῇ ὁ τοιχοβάτης, ἥτοι καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς προσόψεως τῶν δωματίων τῆς δυτικῆς πτέρυγος, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων (πλὴν δύο μικρῶν τμημάτων εἰς τὸν δυτικόν) καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους τῶν δωματίων ἀπὸ τοῦ VI μέχρι τοῦ XII. Τὰ τεμάχια τῆς εὐθυνητρίας δὲν συνδέονται μεταξύ των διὰ συνδέσμων. Ἐπίσης δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ἂν ἐγομφοῦντο ἐπὶ τῆς κάτωθεν στρώσεως τῆς θεμελιώσεως, ἂν καὶ τοῦτο εἶναι πιθανόν.

Σημειωτέον ὅτι ἡ δομὴ τῆς εὐθυνητρίας παρουσιάζεται ὁμοιογενὴς καὶ συνεχής. Εἰς οὐδὲν σημεῖον ἐμφανίζεται ὡς προσθήκη ἢ τροποποιήσις ἢ μὲ διακοπὴν τινα. Ἡ

156. Εἶναι πάντως ἀπίθανον, ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς τὴν εὐθυνητρίαν καθὼς καὶ τὸν τοιχοβάτην. Βλ. σχετικῶς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά Β', σ. 49, σημ. 2.

κατασκευή της επίσης είναι πολύ επιμελεστέρα της θεμελιώσεως. Οί ἄρμοι ὥσεως ἔχουν ἀπολαξευθῇ κατὰ τρόπον τέλειον καὶ ἡ ἐφαρμογὴ εἶναι πλήρης. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ἐδράσεως, ἡ δεχομένη τὸν τοιχοβάτην, εἶναι ὀριζοντία καὶ ἐπιμελέστατα εἰργασμένη.

Εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ κτηρίου παρατηροῦμεν κλίσιν τινὰ τῆς εὐθυντηρίας¹⁵⁷, ὀφειλομένην πιθανῶς εἰς καθίζησιν. Διὰ τὴν ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων σχετικῶς μὲ τὴν κλίσιν ταύτην ἀπαιτεῖται διεξοδικὴ μελέτη. Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι, κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀνωδομῆς, ἡ κλίσις ὑπῆρχε καὶ ἔγινε προσπάθεια διορθώσεώς της. Πράγματι, εἶναι ἡ μόνη περίπτωσις ἀπολαξεύσεως τῆς εὐθυντηρίας ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ τὴν ἐδρασιν τοῦ τοιχοβάτου, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν ὀριζοντίωσιν τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι προετίμησαν νὰ ἀπολαξεύσουν τὴν εὐθυντηρίαν καὶ ὄχι νὰ μειώσουν βαθμὴδὸν τὸ ὕψος τοῦ ἐμφανοῦς τοιχοβάτου. Ἡ ἐν λόγῳ ἀπολάξευσις εἶναι περίπου ὕψους 5 ἐκατ. Ἐξ αἰτίας τῆς ἐν λόγῳ κλίσεως, τὰ κατώφλια δὲν ἐδράζονται ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας, ὥς ἤδη ἀνεγράφη.

Ὁ τοιχοβάτης σφύζεται κατὰ χώραν, κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς μεσαίας πτέρυγος, εἰς τὸν βόρειον τοῖχόν της μέχρι τοῦ δωματίου VII, καὶ εἰς τοὺς διαχωριστικούς τοίχους τῶν δωματίων της. Σφύζεται ἐπίσης καλῶς εἰς τὰ δύο πρὸς νότον ἄκρα τῶν πλαγίων περύγων, εἰς τὸν ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ τοῖχον τοῦ προπύλου, εἰς δύο μικρὰ τμήματα τοῦ δυτικοῦ τοίχου, καὶ εἰς δύο ἄλλα ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου XII. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μέρη ἀφηρέθησαν μεταγενεστέρως κατὰ τὴν διαρπαγὴν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου.

Ὁ τοιχοβάτης ἔχει κατασκευασθῇ ἀπὸ τεμάχια μεγέθους $122 \times 75 \times 21$ ἐκατ. περίπου, τοποθετημένα κατὰ μῆκος. Αἱ διαστάσεις αὐταὶ δὲν εἶναι ἀπολύτως σταθεραί. Τὸ πλάτος κυμαίνεται ἀπὸ 71 μέχρι 77 ἐκατ. καὶ τὸ ὕψος ἀπὸ 21 μέχρι 26 περίπου¹⁵⁸. Τὸ μῆκος κυμαίνεται περὶ τὸ 1.21 μ., συμπληρούμενον καταλλήλως εἰς ἀκραίας θέσεις, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς ἐγκαρσίους τοίχους τῶν δωματίων, ὅπου, πλὴν τῶν κατὰ μῆκος τεσσάρων τεμαχίων, συμπληρωματικῶς τίθενται ἐκατέρωθεν δύο μικρότερα, μήκους 61 ἐκατ. Ἡ λύσις αὕτη δίδεται διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ κανονικὴ διασταύρωσις ἄρμων μὲ τοὺς ὑπερκειμένους πέντε ὀρθοστάτας.

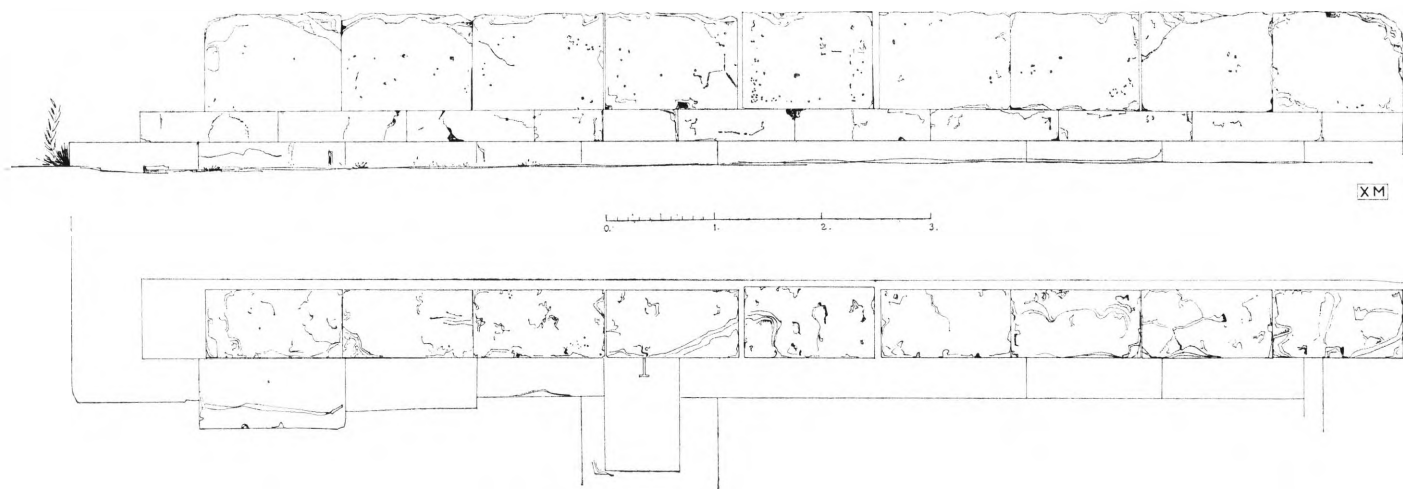
Ἡ θέσις τοῦ τοιχοβάτου ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας δὲν εἶναι ἐπίσης ἀπολύτως σταθερά, μὴ συμπίπτουσα ἐνίστε μὲ τὸ μέσον τοῦ πλάτους αὐτῆς. Εὐτυχῶς εἰς τὰ περισσότερα μέρη ὅπου ἀφηρέθη ὁ τοιχοβάτης σφύζονται ἴχνη ἐδράσεως ἢ διαβρώσεως ἀπὸ ὕδατα, ἐπιτρέποντα τὸν ἀκριβῆ ὑπολογισμόν τῆς θέσεώς του, ὅπως π.χ. εἰς τὸν βόρειον ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ κτηρίου.

Τεμάχια ἐκ τοῦ τοιχοβάτου μετακινηθέντα δὲν ἀνευρέθησαν. Ὅπως εἰς τὴν εὐθυντηρίαν, οὕτω καὶ τὰ τεμάχια τοῦ τοιχοβάτου δὲν συνδέονται μεταξὺ των¹⁵⁹, οὔτε

157. Σημειοῦμεν σχετικῶς ὅτι, διὰ τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως τῶν δυτικῶν δωματίων, τὸ ὑψόμετρον ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας εἰς τὸ νοτιώτερον ἄκρον εἶναι $+ 28.5$ ἐκατ., καὶ τοῦ βορειοτέρου (εἰς τὸ δωμάτιον IX) $- 0.35$ ἐκατ. Ἡ κλίσις λοιπὸν εἶναι 32 ἐκατ. εἰς μῆκος 26 μέτρων, ἥτοι 1.23 % περίπου. Ὡς ἀφετηρία ὑψομέτρου ± 0.000 λαμβάνεται ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ στυλοβάτου εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν αὐτοῦ. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον, ἀπὸ τοῦ νοτιωτάτου ἄκρου μέχρι τῆς προσόψεως τοῦ δωματίου I, ἔχομεν πάλιν κλίσιν 31.5 ἑκατοστομέτρων.

158. Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς ἔχομεν τὸ μέγιστον παρατηρούμενον ὕψος 29 ἑκατοστομέτρων.

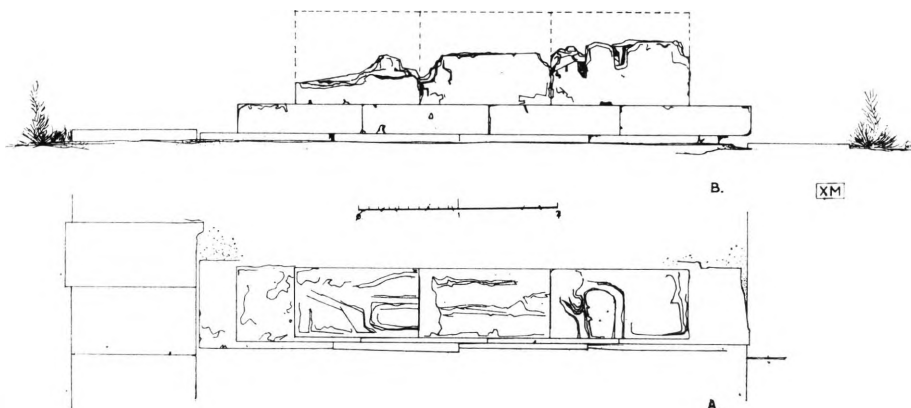
159. Μία καὶ μόνη ἐξαίρεσις διαπιστοῦται εἰς τὸ τελευταῖον πρὸς νότον τεμάχιον τῆς προσόψεως τῶν δωματίων τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ἐνθα διεσώθη σύνδεσμος σχήματος διπλοῦ ταῦ, μήκους

Σχέδ. 65. Οί κατά χώραν σωζόμενοι ὀρθοστάται τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς δυτικῆς πτέρυγος. Κάτοψις καὶ ὄψις

γομφούνται εἰς τὰ ὑποκείμενα, ὅπου διακρίνομεν μόνον ἐγκοπὰς μοχλοβοθρίων. Εἰς τοὺς ἄρμους ὥσεως τῶν τὰ τεμάχια εἶχον ἀναθῦρῳσιν.

Ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρηθῇ, ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου, καταλλήλως ἀπολαξευμένου, ἐδράζονται τὰ κατώφλια τῶν δωματίων. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τρόπος ἀπολαξεύσεως διὰ τὴν ἐδρασιν τοῦ κατωφλίου τοῦ δωματίου IX. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ὀριζοντίωσιν τοῦ κατωφλίου ἐπὶ τῆς κεκλιμένης εὐθυντηρίας, προσέδωσαν εἰς τὴν βάθυσιν ἐδράσεως εἰς τὸν τοιχοβάτην μεταβλητὸν ὕψος. Ἀντιστρόφως, εἰς τὰ κατώτερα δωμάτια, ὡς ἤδη εἶπομεν, ἡ ἐδρασις τοῦ κατωφλίου γίνεται ἐπὶ τῆς εὐθυντηρίας. Εἰς ὥρισμα σημεῖα, ὡς π.χ. εἰς τὰ πρόπυλα, φαίνεται ὅτι διεκόπτετο ὁ τοιχοβάτης. Περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον.

Σχέδ. 66. Οἱ κατὰ χώραν σωζόμενοι ὀρθοστάται τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος. Κάτωψις καὶ ὄψις

Ἀμέσως μετὰ τὸν τοιχοβάτην, ἡ ἀνωδομὴ τῶν τοίχων συνεχίζετο διὰ τῶν ὀρθοστατῶν. Ἐξ αὐτῶν ὀλίγα μόνον τεμάχια¹⁶⁰ διεσώθησαν ἀπὸ τὴν μεταγενεστέραν λεηλασίαν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου τοῦ μνημείου.

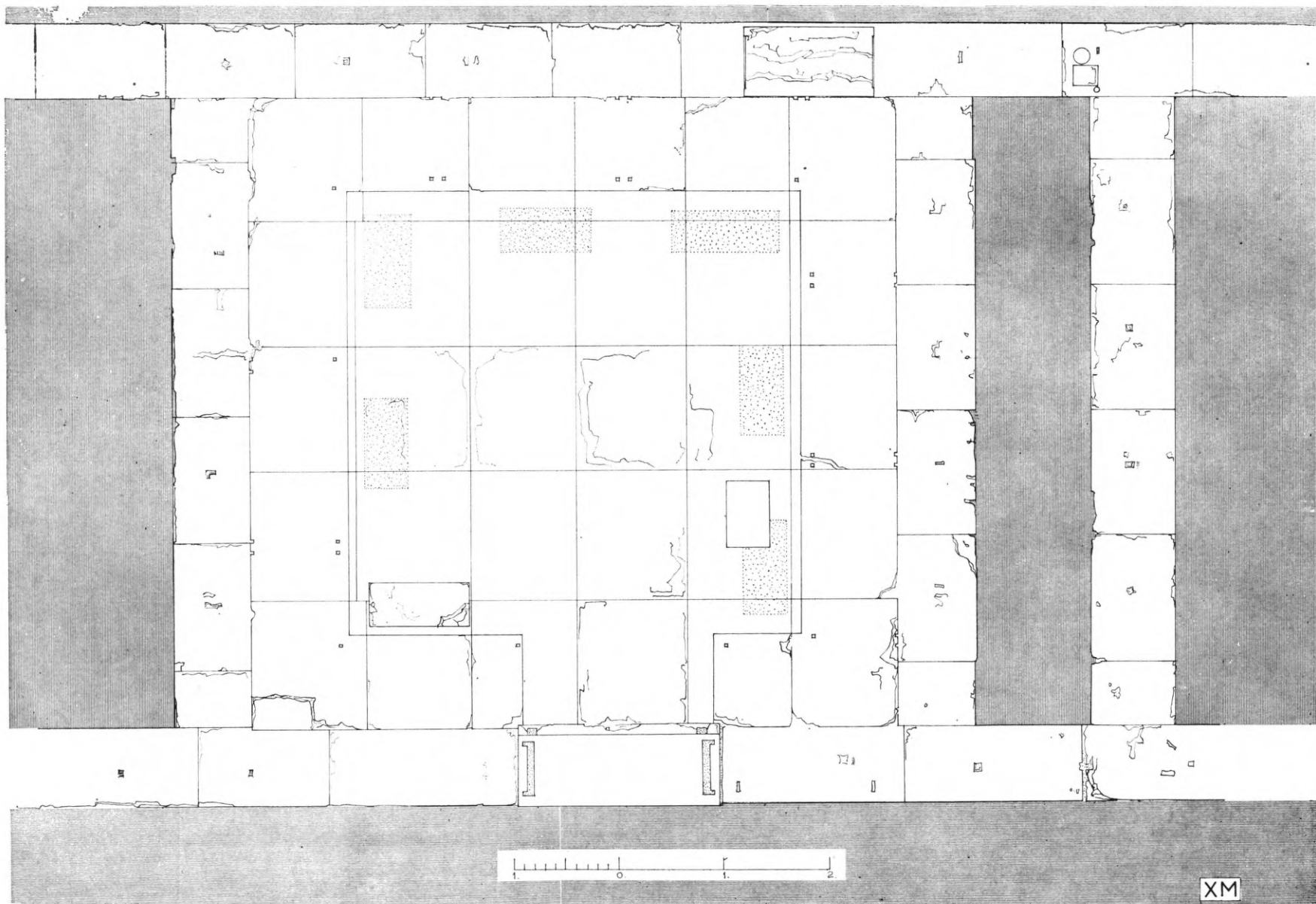
Κατὰ χώραν διεσώθησαν τρεῖς ὀρθοστάται εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους τῆς στοᾶς (Σχέδ. 66), ἑννέα εἰς τὸν νότιον τοῖχον¹⁶¹ τοῦ δυτικοῦ σκέλους (Σχέδ. 65), εἰς παρὰ τὸ δωμάτιον V, καὶ εἰς ἀκόμη παρὰ τὸ δωμάτιον II. Διεσώθησαν ἐπίσης τρία τεμάχια μετακινημένα.

Ἐξεταζόμενα τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια ἔχουν ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος οἱ τρεῖς ὀρθοστάται διατηροῦν τὸ μῆκος τῶν (1.25, 1.32, 1.39 μ.) καὶ τὸ πάχος τῶν (68 ἐκατ.) ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ ὕψος τῶν. Ὅπως καὶ εἰς τὸ Σχέδ.

2 x 17 = 34 ἐκατ. Ἡ ἀπουσία συνδέσμων δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς προσπάθεια οἰκονομίας μεταλλικῶν στοιχείων. Ὅμοια περίπτωσις ἐν Ραμνούντι βλ. A. C. Orlandos εἰς BCH 48 (1924) σ. 312.

160. Εἰς τὴν ἐξεταζομένην στοᾶν τῆς Βραυρῶνος, ὁλόσωμος ὀρθοστάτης καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ πάχος τοῦ τοίχου. Συνήθως, εἰς μεγαλύτερα μνημεῖα, οἱ ὀρθοστάται ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο, παραλλήλως διατεταγμένα, τεμάχια.

161. Ἀρχικῶς, καὶ πρὸ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τῆς στοᾶς, οἱ ὀρθοστάται αὐτοὶ ἐξεληφθήσαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως ὡς δεῦτερον μεταγενεστέρων χρόνων ἀνάλημμα τοῦ ἀνδῆρου τοῦ ναοῦ, ἢ καὶ ὡς βάθρα ἀναθημάτων. βλ. σχετικῶς εἰς ΠΑΕ 1950 (1951) σ. 177.

Σχέδ. 67. Κάτοπις του ἐγκαρσίου διαδρόμου IV καὶ τοῦ δωματίου V, εἰς ὑπάρχουσιν κατάστασιν

66 διακρίνεται, μέγα τμήμά των ἔχει ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν ἄνω διὰ τῆς σκαπάνης εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν.

Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ δυτικοῦ σκέλους, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὑψηλοτέρου ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, οἱ ἐννέα ὀρθοστάται (Σχέδ. 65) διετηρήθησαν εἰς συνεχῆ σειρὰν καὶ εἰς πολὺ καλυτέραν κατάστασιν¹⁶². Ἔχουν πᾶχος 0,63 καὶ μήκη¹⁶³ περὶ τὸ 1.22 μ. Ἐδῶ εὐτυχῶς διατηρεῖται τὸ πλήρες ὕψος τοῦ μέλους¹⁶⁴, 91.3 ἐκ. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς τῶν ὀρθοστατῶν παρουσιάζει ἵχνη περιτενείας καὶ πιθανῶς ἐτέθη ἐκεῖ εἰς δευτέραν χρῆσιν. Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν τεμαχίων ὑπάρχουν εἰς δύο θέσεις ἄρμοι, πλάτους μέχρι 5 ἐκατ. Εἶναι δυσεξήγητον πῶς προέκυψαν οἱ δύο αὐτοὶ ἄρμοι, δεδομένου ὅτι τὰ ἀκραῖα τεμάχια ἀσφαλῶς εὐρίσκονται εἰς τὴν θέσιν των, γομφούμενα ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τοιχοβάτου.

Τὸ τεμάχιον παρὰ τὸ δωμάτιον V ἔχει δεινῶς ἀκρωτηριασθῇ. Ἀπὸ τὸ ὕψος του διατηρεῖται ἐλάχιστον πλεόν. Λοιπαὶ διαστάσεις 67×122 ἐκατ.

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ δωματίου II, ἐν ἀκόμῃ τεμάχιον κατὰ χώραν, διαστάσεων 124×68 ἐκατ., διατηρεῖται εἰς ὕψος 89 ἐκατ. Φέρει σαφῆ τὰ ἵχνη σκαπάνης, διὰ τῆς ὁποίας προσεπάθησαν νὰ τὸ τεμαχίσουν διὰ νὰ τὸ μεταφέρουν.

Δύο ἀπὸ τὰ μετακινημένα τεμάχια¹⁶⁵ ἀνευρέθησαν παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου καὶ ἐν παρὰ τὸ πρόπυλον.

Αἱ προκύπτουσαι διαστάσεις τοῦ ὀρθοστάτου κυμαίνονται λοιπὸν περὶ τὸ $122 \times 67 \times 91$ ἐκατ., χωρὶς νὰ τηροῦνται μὲ σχολαστικότητα¹⁶⁶. Οἱ ἄρμοι ὥσεως φέρουν χαρακτηριστικὴν ἀναθύρωσιν, πλάτους ἕως 10 ἐκατ., καὶ ἄπεργον.

Οἱ ὀρθοστάται δὲν φαίνεται νὰ συνεδέοντο διὰ σιδηρῶν συνδέσμων. Ἀντιθέτως ἐγομφοῦντο ἐπὶ τῆς ὑποκειμένης στρώσεως. Πράγματι, εἰς ὅλα τὰ τεμάχια σχεδὸν τοῦ τοιχοβάτου διακρίνομεν ἐγκοπὰς διὰ γόμφους, παραγόμφους καὶ μοχλοβόθρια. Τὰ λαξεύματα αὐτὰ ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν τὴν θέσιν καὶ τὴν σειρὰν τοποθετήσεως τῶν ὀρθοστατῶν εἰς τὰ σημεῖα ὅπου σφίζεται ὁ τοιχοβάτης. Εἰς τὰ Σχέδ. 67 καὶ 68, ὅπου ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς κατόψεως τοῦ δωματίου V, δεικνύεται ἡ διάταξις τῶν ὀρθοστατῶν ὡς προκύπτει ἐκ τῶν σχετικῶν λαξευμάτων.

Ὡς πρὸς τὸ πλάτος, ἡ θέσις τοῦ ὀρθοστάτου ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ συμπίπτουν οἱ κατὰ μῆκος ἄξονες τῶν τεμαχίων των. Ἐνίστε ὁμῶς δὲν ἀκολουθεῖται ὁ κανὼν οὗτος, ὅπως π.χ. εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ὅπου παρὰ τὴν διαφορὰν τοῦ πλάτους των αἱ πρὸς βορρᾶν κάθετοι ἐπιφάνειαι των συμπίπτουν.

Δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν ὀρθοστάται εἰδικῆς μορφῆς οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς ὑπῆρχον, ὅπως π.χ. οἱ ἀποτελοῦντες τμήματα τῶν παραστάδων θυρῶν ἢ παραστάδων προ-

162. Θεωροῦμεν πιθανωτάτην τὴν μελλοντικὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἄλλων τεμαχίων ὀρθοστατῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν θέσεων ἐνθα συνεκεντροῦτο τὸ πρὸς ἀποκομιδὴν οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τῆς στοᾶς εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν.

163. Τὰ μήκη των, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, εἶναι : 1.284 - 1.240 - 1.220 - 1.227 - 1.199 - 1.192 - 1.218 - 1.215 - 1.210 μέτρα.

164. Ἄν καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν ὀρθοστατῶν ἔχη λειανθῇ ὑπὸ τῶν ὑδάτων, εἰς τινα σημεῖα διεσώθησαν τὰ χεῖλη τῶν γομφώσεων τῶν ὑπερκειμένων λίθων.

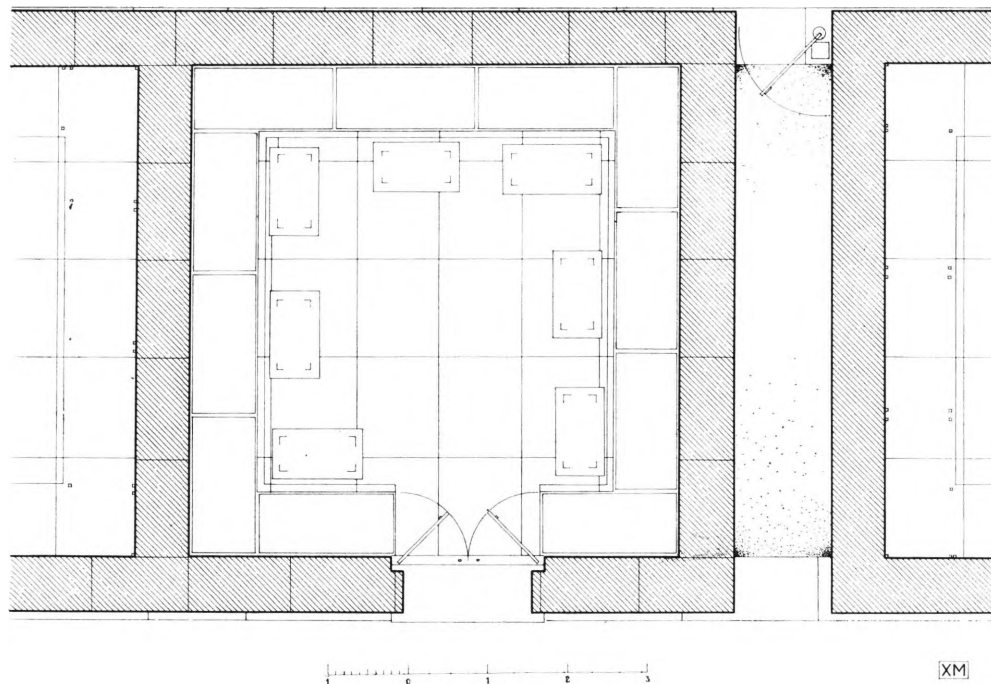
165. Διαστάσεις : 0,65 (ἐλ.) $\times$ 0,89 $\times$ 1,10 μ. καὶ 0,66 $\times$ 0,91 $\times$ 1,20 μ.

166. Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τὸ μῆκος εἶναι σαφῶς μεγαλύτερον. Φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἄκρον αὐτὸ (ἐξωθεν ἀφανές) δὲν ἐγένετο ἐφαρμογὴ τῆς διαστάσεως 1.22 μ. ἡ ὁποία ἀκολουθεῖται εἰς ὁλόκληρον τὸ μνημεῖον.

πύλων ή ακόμη οί σχηματίζοντες επιφανείας ὥσεως με καθέτως συναντωμένους τοίχους. Μία μόνον τοιαύτη περίπτωση είναι τοῦ τελευταίου πρὸς δυσμὰς ὀρθοστάτου εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς πτέρυγος, πλὴν ὅμως οὐδὲν χρήσιμον στοιχεῖον μᾶς παρέχει (Σχέδ. 65).

Αἱ ἀναλογίαι τέλος τοῦ ὀρθοστάτου εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ τοίχου εἶναι 91/122 περίπου, ἥτοι 1/1.34.

Τὸ ἀνώτερον τμήμα τῶν τοίχων τῆς στοᾶς ἐσχηματίζετο διὰ λίθων ὀικοδομημένων κατὰ τὸ ὀρθογώνιον ἰσόδομον σύστημα τοιχοποιίας, τὸ σύνηθες δηλαδή εἰς μνημεῖα κλασσικὰ (Σχέδ. 54). Δυστυχῶς οὐδὲ ἓν τεμάχιον λίθου διετηρήθη κατὰ χώ-

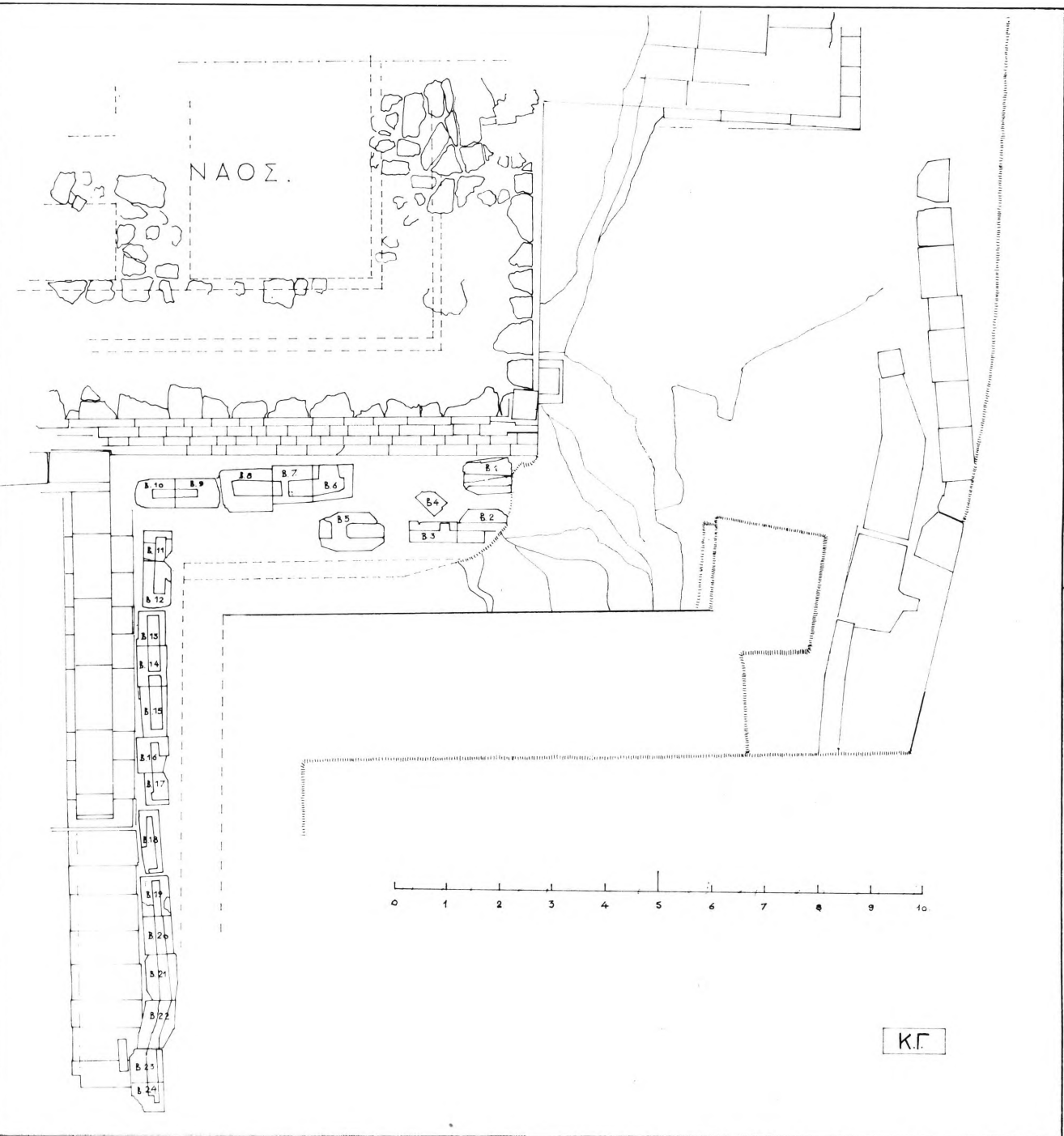

Σχέδ. 68. Κάτοπις τοῦ ἐγκαρσίου διαδρόμου IV καὶ τοῦ δωματίου V, ὡς εἶχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα

ραν, σχετικῶς δὲ ἐλάχιστα ἄλλα ἀνευρέθησαν κείμενα εἰς διαφόρους θέσεις. Φαίνεται ὅτι τὸ ὀρθογωνισμένον σχῆμα καὶ τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν λίθων κατέστησαν αὐτοὺς πολυτίμους εἰς τοὺς ἀφαιρέσαντας τὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά τῆς στοᾶς εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Οὕτω, ἐκ τῶν πολλῶν ἑκατοντάδων λιθοπλίνθων τῆς τοιχοποιίας διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον 26, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι τεθραυσμέναι ἢ ἐφθαρμέναι.

Ἡ μεγάλη σπάνις τῶν τεμαχίων αὐτῶν ὠδήγησε κατ' ἀρχὴν τοὺς ἀνασκάπτοντας εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι οἱ τοῖχοι ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐξ ὠμῶν πλίνθων¹⁶⁷ καὶ μόνον οἱ ὀρθοστάται ἦσαν λίθινοι. Ἡ ὑπόθεσις αὕτῃ ἐγκατελείφθη, ὅταν ἀνευρέθησαν αἱ πρῶται λιθόπλινθοι καὶ ὅταν ἐξηκριβώθη ὅτι ὑπῆρχον ἱχνη γομφώσεως εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν ὀρθοστατῶν.

167. Ἀναφέρονται κατασκευαὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἰς κοινὰ οἰκοδομήματα ἀλλὰ καὶ εἰς ναοὺς βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 66. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς, εἶχε νομισθῇ ὅτι δύο ἀπὸ τὰς λιθοπλίνθους ἀπετέλουν τὰς βάσεις παραστάδων τῶν δωματίων. Βλ. ΠΑΕ 1950 (1951) σ. 180.

Σχέδ. 69. Κάτοπις τοῦ πρὸς Ν. ἄκρου τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς με ἐνδειξιν τῶν πρὸ τῆς εἰσόδου βατῆρων καὶ βάθρων. Ὑπάρχουσα κατάστασις

Παραθέτομεν ἀκολουθῶς λεπτομερῆ κατάλογον τῶν μεγεθῶν τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων λίθων τῶν δόμων :

Ἄνευρεθέντες παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου, εἰς τὴν θέσιν συγκεντρώσεως οἰκοδομικοῦ ὕλικου.

- α) $120 \times 62 \times 44.5$ ἐκ.
- β) 111 (ἐλ.) $\times 60 \times 44.6$ ἐκ.
- γ) 94 (ἐλ.) $\times 61 \times 45.3$ ἐκ.
- δ) 95 (ἐλ.) $\times 38$ (ἐλ.) $\times 44.2$ ἐκ.
- ε) 123.2×25.5 (ἐλ.) $\times 45.5$ ἐκ.
- στ) 120 (ἐλ.) $\times 60$ (ἐλ.) $\times 45.2$ ἐκ.

Ἄνευρεθέντες ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου, λίαν ἐφθαρμένοι ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

- ζ) $120 \times 60 \times 44$ (ἐλ.) ἐκ.
- η) 124×49 (ἐλ.) $\times 44.2$ ἐκ.

Ἄνευρεθέντες μεταξὺ τῶν λειψάνων μεταγενεστέρων προσκτισμάτων τῶν δωματίων II καὶ V.

- θ) 61.4×51 (ἐλ.) $\times 43.8$ ἐκ. Πιθανῶς ἀκέραιον.
- ι) 121×57 (ἐλ.) $\times 45$ ἐκ. Πιθανῶς ἀνήκον εἰς παραστάδα (Σ χ ἐ δ. 95 Β, Γ).
- ια) 110 (ἐλ.) $\times 54$ (ἐλ.) $\times 44.2$ ἐκ.
- ιβ) 62.5×45 (ἐλ.) $\times 44$ ἐκ. Πιθανῶς ἀκέραιον.

Ἄνευρεθέντες μεταξὺ τοῦ συσσωρευμένου ὕλικου εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς.

- ιγ) $130 \times 60 \times 45$ ἐκ. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του γόμφωσις.
- ιδ) $128 \times 60 \times 45.1$ ἐκ. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του γόμφος καὶ παράγομφος.
- ιε) $120 \times 59 \times 45.3$ ἐκ. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του γόμφωσις.
- ιστ) 97 (ἐλ.) $\times 60 \times 45$ ἐκ.
- ιζ) 70 (ἐλ.) $\times 60 \times 44.5$ ἐκ.
- ιη) 72 (ἐλ.) $\times 60 \times 44.8$ ἐκ.
- ιθ) 79 (ἐλ.) $\times 60 \times 44$ ἐκ.
- κ) 71 (ἐλ.) $\times 59 \times 45$ ἐκ.

Ἄνευρεθέντες παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν.

- κα) $120 \times 60 \times 45$ ἐκ. Φέρει δοκοθήκην (Σ χ ἐ δ. 70).
- κβ) $59 \times 59.5 \times 45$ ἐκ. Εἰδικῆς μορφῆς (Σ χ ἐ δ. 71).

Κατακεχωσμένοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου IX.

- κγ) 126×45.1 ἐκ.
- κδ) $120 \times 60 \times$; ἐκ.

Ἄνευρεθέντες παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

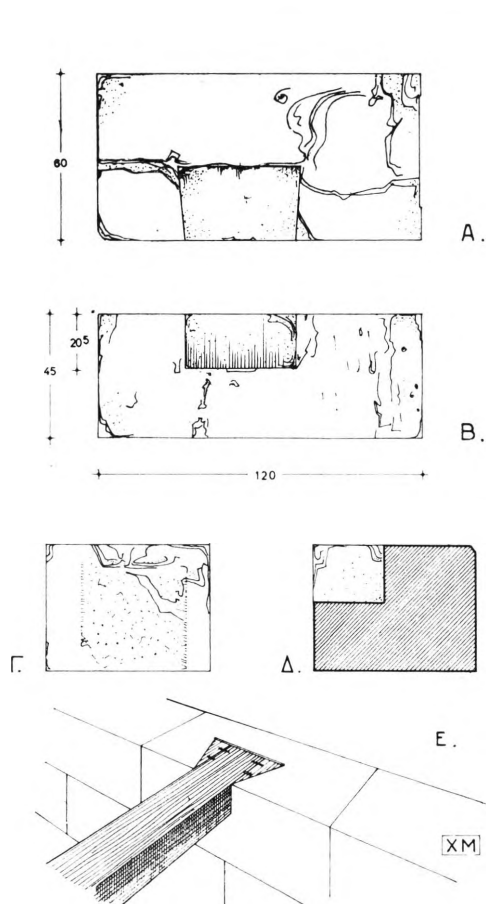
- κε) $122 \times 62 \times 44$ ἐκ. Εἰδικῆς μορφῆς (Σ χ ἐ δ. 95 Α).
- κστ) $121 \times 52.5 \times 47.5$ ἐκ. Εἰδικῆς μορφῆς. Ἀμφίβολον ἂν ἀνήκη εἰς τὴν στοάν (Σ χ ἐ δ. 74).

Ὅπως γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ καταλόγου, οἱ λίθοι ἔχουν διαστάσεις περίπου $122 \times 60 \times 44.5$ ἐκατ. Βάσει τοῦ μέσου τούτου ὅρου τῶν διαστάσεων, ἐμελετήθησαν ὅλαι αἱ ἀναπαραστάσεις τῆς ἀνωδομῆς τοῦ μνημείου. Εὐτυχῶς, μεταξὺ τῶν ὀλίγων αὐτῶν τεμαχίων ὑπάρχουν μερικὰ εἰδικῆς μορφῆς, λίαν χρήσιμα διὰ τὴν μελέτην τῶν τοίχων.

Τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια μᾶς παρέχουν αἱ λιθόπλινθοι, δὲν εἶναι βεβαίως ἀρκετὰ

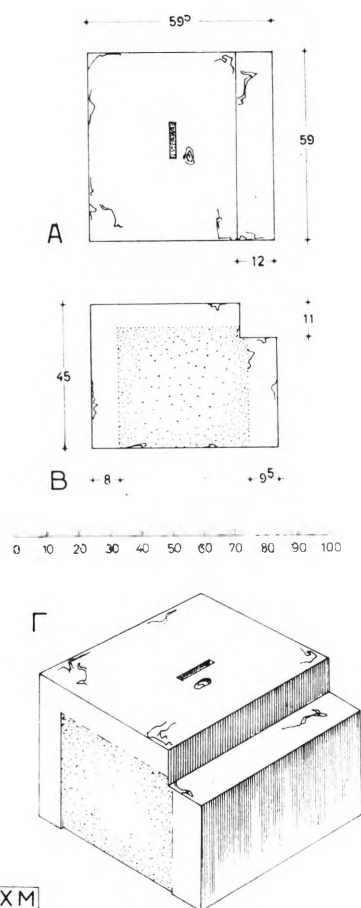
διὰ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν θέσιν των ἢ ἀκόμη τὸν δόμον εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον, ἡ μεταφορά των ἄλλως τε εἰς ἄλλας θέσεις καθιστᾷ τὸ θέμα περισσότερον ἀόριστον.

Ἐν σταθερὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξάγομεν, εἶναι τὸ πάχος τοῦ τοίχου, κυμαινόμενον περὶ τὰ 60 ἑκατ. Ὁ τρόπος ἐδράσεως τῶν λιθοπλίνθων ἐπὶ τῶν ὀρθοστατῶν

Σχέδ. 70. Λιθοπλίνθος κα.

Α. Κάτοψις. Β. Ὁψις. Γ. Πλαγία ὄψις. Δ. Τομή.
Ε. Τρόπος στηρίξεως ὀριζοντίας δοκοῦ

Σχέδ. 71. Λιθοπλίνθος κβ.

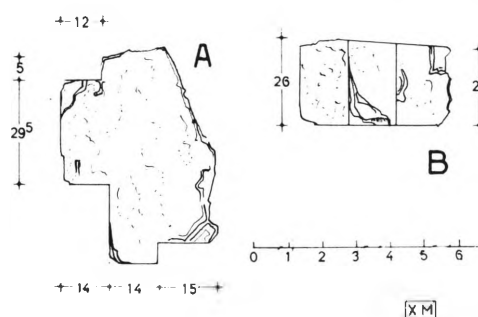
Α. Κάτοψις. Β. Πλαγία ὄψις. Γ. Ἀξονομετρικὴ ἀπεικόνισις

δὲν εἶναι γνωστός. Λόγῳ τῆς διαφορᾶς τοῦ πάχους των (67 ἑκ. ὀρθοστάτης, 60 ἑκατ. ὁ δόμος), θὰ πρέπη εἰς τὸν ὀριζόντιον μεταξύ των ἄρμὸν νὰ δημιουργῇται μικρά τις υποχώρησις τῆς ἐπιφανείας τῶν λιθοπλίνθων, εἴτε ἐσωτερικῶς τῶν δωματίων εἴτε ἐξωτερικῶς, εἴτε ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς πλευράς (Σχέδ. 54), ὅπερ καὶ πιθανώτερον.

Ὡς πρὸς τὸ μήκος δὲν ὑφίσταται πρόβλημα. Τὰ σφζόμενα ἴχνη γόμφων, εὑρισκόμενα ὅλα εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους τῶν λιθοπλίνθων, καθιστοῦν βέβαιον ὅτι ἐγένετο ἡ κανονικὴ διασταύρωσις τῶν ἄρμῶν τοῦ ἰσοδόμου συστήματος τῆς τοιχοποιίας.

Ἡ ἀναλογία τοῦ ὕψους πρὸς τὸ μήκος τῶν λίθων ἐν προόψει εἶναι $\frac{44.5}{122}$, ἥτοι $\frac{1}{2.72}$ περίπου. Πρόκειται διὰ τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς ἀναλογίαν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς τὸ

Ἐρέχθειον¹⁶⁸ καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης¹⁶⁹ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι τὸ μῆκος 1.22 μ., τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται εἰς ὀρθοστάτας καὶ λιθοπλίνθους, τὸ ἀνευρίσκομεν εἰς αὐτὸν τὸν Παρθενῶνα, τὸν ναὸν τῆς Νίκης¹⁷⁰ καὶ τὴν Νοτίαν Στοὰν τῆς Κορίνθου¹⁷¹. Τοῦτο ἰσοῦται μὲ τέσσαρας περίπου ἀττικούς πόδας.

Σχέδ. 72. Θραύσμα τοῦ γωνιακοῦ γείσου (;

A. Κάτοψις. B. Πλαγία ὄψις

Αἱ λιθοπλίνθοι εἰς τὰς κατακορύφους ἐπιφανείας ὥσεως ἔφερον κανονικὴν ἀναθύρωσιν, πλάτους ἕως 10 ἐκατ. Ἄριστα διατηρεῖται ἡ ἀναθύρωσις εἰς τὰ τεμάχια ιγ καὶ ιδ. Ὅπως ἤδη ἀνεφέρθη, οἱ λίθοι ἐγομφοῦντο εἰς τὴν ὑποκειμένην στρώσιν, δὲν φαίνεται ὅμως νὰ συνδεόντο καὶ διὰ συνδέσμων.

Διὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τῶν τοίχων, ἐλλείπει ἄλλων στοιχείων, βασιζόμεθα ἐμμέσως ἐπὶ τῶν γνωστῶν δεδομένων.

Κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τοῦ κίονος καὶ διὰ μεθόδων ὅλως ἀσχέτων πρὸς τὸ ὕψος τῶν τοίχων, διεπιστώθη ὅτι τοῦτο ἐκυμαίνετο περὶ τὰ 4 μέτρα (Βλ. οἰκεῖον κεφάλαιον καὶ Σχέδ. 19). Ἐάν προσθέσωμεν εἰς τὸ μέτρον αὐτὸ τὰ γνωστὰ ὕψη ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου, φθάνομεν εἰς τὴν στάθμην + 5.20 περίπου ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου. Κλίσις 6° καὶ 35', διαπιστουμένη ἐκ τοῦ γείσου, συνδυαζομένη μὲ τὴν γνωστὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ ἄκρου τοῦ γείσου καὶ τοῦ ἄξονος τοῦ τοίχου, ἴσην πρὸς 6.834 μ., μᾶς δίδει τελικὸν ὑψόμετρον τῆς κορυφῆς τοῦ προτελευταίου δόμου τοῦ τοίχου 5.90 μ. περίπου (θέσις ἐδράσεως δοκοῦ).

Σημειωτέον, ὅτι τοῦ ὕψους τοῦ κίονος μὴ ὄντος ἀπολύτως σταθεροῦ, τὸ οὕτω λαμβανόμενον ὕψος τοίχου θὰ ὑπῆρχε πιθανότης νὰ ᾔτο μεγαλύτερον ἢ μικρότερον κατὰ τινα ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Τὸ γνωστὸν ὅμως ὕψος τῶν λίθων τοῦ μᾶς δεσμεύει νὰ ἐκλέξωμεν ἓν τελικὸν ὑψόμετρον, τὸ ὁποῖον νὰ λαμβάνηται διὰ τῆς προσθήκης ἑνὸς ἀκεραίου πολλαπλασίου τοῦ ὕψους 44.5 ἐκ. ἄνωθεν τοῦ ὀρθοστάτου. Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τῶν ἀπολύτως καθωρισμένων τελικῶν ὑψομέτρων 5.46 μ., 5.91 μ. καὶ 6.35 μ., ἀσφαλῶς πλέον καταλήγομεν εἰς τὸ δεύτερον, τὸ 5.91 μ., τὸ ὁποῖον πλησιάζει πολὺ τὸ ἐκ τοῦ κίονος ὑπολογισθὲν 5.90 μ.

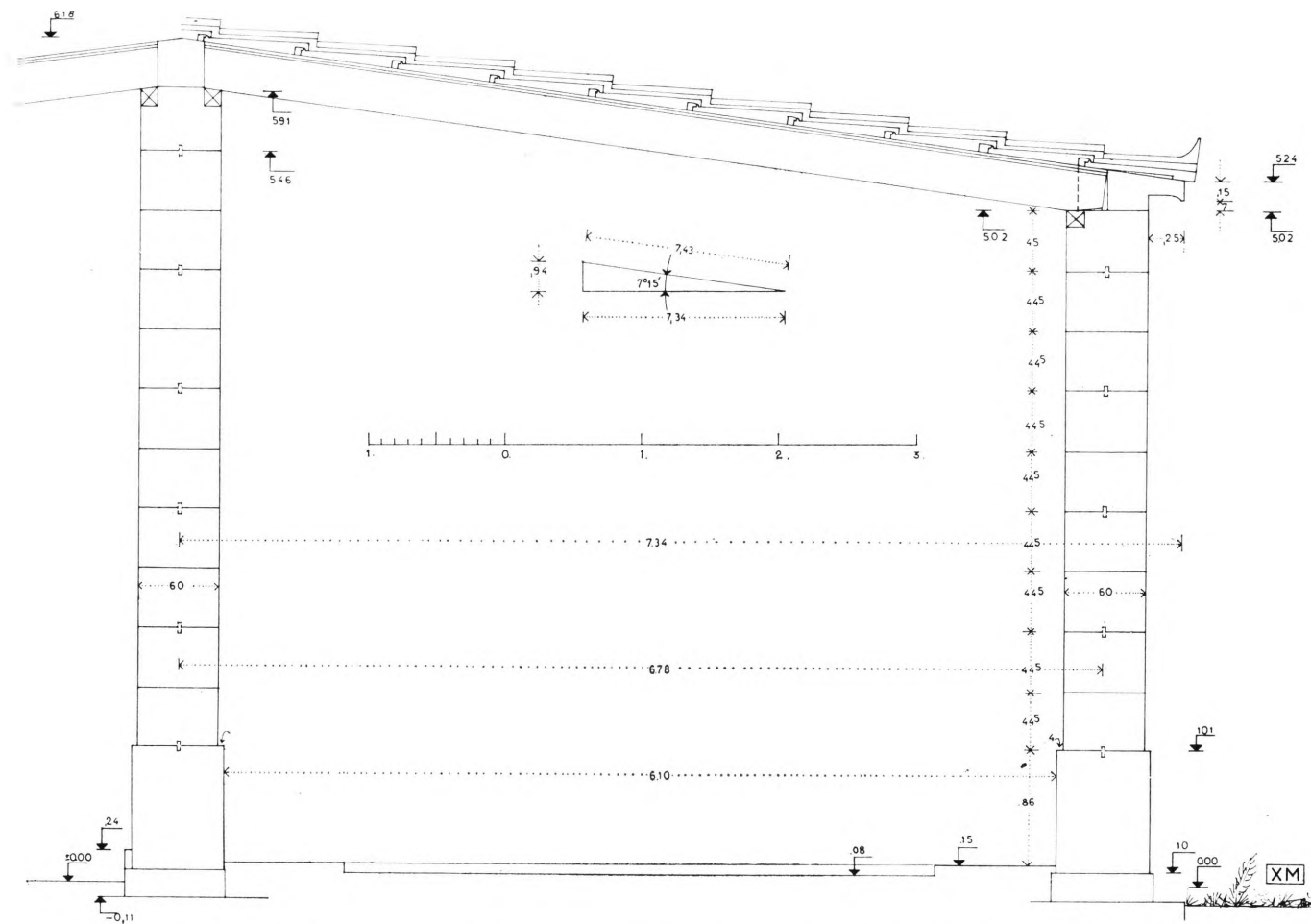
Ἡ βάσις τοῦ ἀνωτέρω συλλογισμοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ δι' ἄλλων

168. Βλ. G. P. Stevens κ.α., *The Erechtheum*, σ. 36.

169. Βλ. A. C. Orlandos, *Nouvelles observations sur la construction du Temple d'Athéna Niké*, BCH LXXI - LXXII, 1947 - 48 σ. 17, βλ. ἐπίσης Ὑλικά, Β', σ. 269.

170. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 197, Εἰκ. σ. 265.

171. Βλ. O. Broneer, *The South Stoa (Corinth IV)*, σ. 20 - 21.

Σχέδ. 73. Κατὰ πλάτος τομή δωματίου τῆς μεσαίας πτέρυγος τῆς στοᾶς. Συσχετισμός ὑψῶν καὶ κλίσεων τῆς στέγης

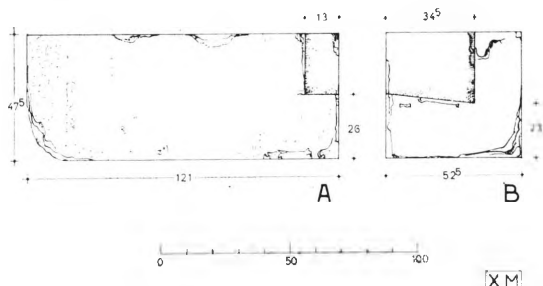
μεθόδων ύπολογισθέν ύψος κίονος ἔχει περιθώρια αὐξήσεως ἢ μειώσεως τῆς τάξεως τῶν ὀλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, πολὺ μικρότερα τοῦ 44.5, τοῦ ὕψους δηλαδή τοῦ δόμου.

Ἄνωθεν λοιπὸν τῶν ὀρθοστατῶν, εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως τῶν δωματίων, ὑπῆρχον 11 δόμοι πλὴν τοῦ κορυφαίου (Σ χ έ δ. 19). Τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν δόμων θὰ εἶχεν ἐπίσης ὁ ἐξωτερικὸς τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βορείας καὶ τῆς δυτικῆς πτέρυγος, λόγῳ τῆς κλίσεως τῆς στέγης, ἀσφαλῶς θὰ εἶχον μικρότερον ὕψος.

Ὅπως καὶ εἰς τὸ Σ χ έ δ. 73 δεικνύεται, ἐκ τοῦ ὕψους 5.91 μ. τοῦ μεσαίου τοίχου, τῆς κλίσεως τῶν 7° 15' τοῦ γείσου καὶ τοῦ ἐξηκριβωμένου ἀνοίγματος 6.78 μ. προκύπτει ὑψόμετρον τοίχου μέχρι τῆς ἐδράσεως τῆς δοκοῦ 5.02 μ. Τὸ ὕψος αὐτὸ συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὸ προκύπτον ἐὰν τεθοῦν ἐννέα δόμοι ἐπὶ τῶν ὀρθοστατῶν.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰδικῶν τεμαχίων τῶν τοίχων. Κατ' ἀρχὴν παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν λίθων κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα ἀσφαλῶς θὰ προέκυπτον εἰς ἀκραίας θέσεις τῶν δόμων λιθόπλινθοι μὲ μεγαλύτερον ἢ μικρότερον μῆκος. Τρία τεμάχια τοῦ εἴδους αὐτοῦ, μῆκους συμπληρωματικοῦ ἴσου πρὸς τὸ ἡμισυ τοῦ κανονικοῦ, εἶναι τὰ ὑπὸ στοιχεῖα θ, ιβ καὶ κβ. Δυστυχῶς δὲν μᾶς παρέχουν ἄλλας ἐνδείξεις.

Σχέδ. 74. Λιθόπλινθος κστ. Πρόσοψις καὶ πλαγία ὄψις

Τὰ δύο τεμάχια κβ καὶ κε ἀνήκουν εἰς τὴν προτελευταίαν πρὸς τὰ ἄνω στρώσιν τοῦ τοίχου (Σ χ έ δ. 71 καὶ 95 Α) καὶ φέρουν τὴν χαρακτηριστικὴν κατὰ μῆκος ἐγκοπὴν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς μηκίδος. Ἐξ αὐτῶν τὸ κβ ἔχει μῆκος, ὡς ἐλέχθη, συμπληρωματικὸν καὶ χαρακτηριστικὴν ἀπολάξευσιν γόμφου διὰ τὴν τοποθέτησιν ἴσως τοῦ ὑπερκειμένου γείσου, καθὼς καὶ μοχλοβόθριον. Τὸ ἕτερον τεμάχιον, ἀνευρεθὲν παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος, μᾶς παρέχει μίαν ἐνδειξιν, ὅτι ὁ νότιος τοῖχος αὐτῆς εἶχε κατασκευασθῇ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου δόμου του. Ἡ ἐγκοπὴ τῆς μηκίδος εἶναι ἐδῶ κατὰ πολὺ μεγαλυτέρα τοῦ συνήθους.

Ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τεμάχια τῶν τοίχων τῶν προσόψεων τῶν δωματίων, τὰ ὁποῖα προφανῶς θὰ ἔφερον δύο ἐγκοπὰς μηκίδων, δυστυχῶς οὐδὲν διεσώθη. Ἐπίσης δὲν διεσώθησαν τεμάχια ἀπὸ τὰ ἀνώτατα τῶν ἐγκαρσίων τοίχων τῶν δωματίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν πολὺτιμα, διότι θὰ ἐπεβεβαίωνον τὴν κλίσιν τῆς στέγης.

Προσέτι δὲν διεσώθησαν λιθόπλινθοι τῆς ἀνωτάτης στρώσεως τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως τῶν δωματίων. Θὰ ἔπρεπε νὰ φέρουν δοκοθήκας εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευράς των, τὸ δὲ ὕψος των νὰ ἦτο ὅσον περίπου τὸ ὕψος τῆς δοκοῦ, περὶ τὰ 30 ἑκατ. τοῦ μέτρου. Τὸ τεμάχιον ὑπὸ στοιχεῖον ι, λίαν κατεστραμμένον ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἀνήκει πι-

θανώτατα εἰς μίαν παραστάδα, διότι φέρει χαρακτηριστικὴν ἐγκοπὴν (Σ χ έ δ. 95 Β, Γ). Περὶ τούτου περισσότερα εἰς τὸ περὶ προπύλων κεφάλαιον.

Τοῦ τεμαχίου κστ, μόνον τὸ μῆκος εἶναι ὅμοιον μὲ τῶν λοιπῶν λιθοπλίνθων. Εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ ἀνήκῃ εἰς τὸ μελετώμενον μνημεῖον. Φέρει δοκοθήκην εἰς τὸ ἄκρον του. Λόγῳ τῆς φθορᾶς, ἣν ὑπέστησαν αἱ ἐπιφάνειαι αὐτοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ποῖον τὸ ἄνω καὶ ποῖον τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ. Ἡ ἀρχικὴ θέσις του καὶ ὁ σκοπὸς τῆς δοκοθήκης εἶναι ἄγνωστα.

Τέλος, ἡ ὑπὸ στοιχεῖον κα λιθόπλινθος (Σ χ έ δ. 70) φέρει δοκοθήκην μὲ ὀριζόντιον τὴν ἐπιφάνειαν ἐδράσεως τῆς δοκοῦ καὶ χαρακτηριστικὴν αὐξησιν τοῦ πλάτους τῆς πρὸς τὰ ἔσω. Πρόκειται περὶ δοκοθήκης εἰς ἣν προσηρμόζετο ὅπωςδήποτε ὀριζόντιον¹⁷² (Σ χ έ δ. 70) ξύλον. Ἡ σκοπιμότης τῆς κατασκευῆς τῆς μένει προβληματικὴ, πολλῶ μᾶλλον διότι ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἤδη στοιχεῖα οὐδεμία ὀριζοντία δοκοῦ φαίνεται νὰ ὑπῆρχεν εἰς τὴν στοάν.

Ἡ στέψις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων διεμορφοῦτο διὰ γείσου, τοῦ ὁποίου ἡ αἰσθητικὴ ἀλλὰ καὶ λειτουργικὴ σκοπιμότης εἶναι προφανής.

Τοῦ γείσου τούτου ἀνευρέθησαν ἐν συνόλῳ τρία μόνον τεμάχια. Τὸ ἐν ἀνευρέθη εἰς τὴν θέσιν ὅπου κατέπεσε (παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ δωματίου ΙΙΙ). Τὰ ἕτερα δύο ἀπεκαλύφθησαν μετὰ τοῦ συγκεντρωμένου παρὰ τὴν γέφυραν ἀρχιτεκτονικοῦ ὕλικου.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν μέλος (Σ χ έ δ. 75) παρουσιάζει αἰσθητὴν διαφορὰν ἀπὸ τὸ γείσον τῆς κιονοστοιχίας, ἐμφανιζόμενον κατ' ἀρχὴν ἀπλούστερον καὶ μὲ διαφορετικὰς ἀναλογίας. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἰσχυρῶς προέχον τμήμα πλάτους 26 ἑκατ. καὶ τὸ κυρίως σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐδράζετο ἐπὶ τοῦ τοίχου, διαστάσεων 52 × 125 ἑκατ. Αἱ διαστάσεις αὐταὶ πλησιάζουν πολὺ τὰς τῶν λιθοπλίνθων, τῶν ὁποίων κατ' οὐσίαν συνέχειαν ἀπετέλει τὸ γεῖσον.

Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ προέχοντος τμήματος διεμορφοῦτο εἰς σκοτίαν (Σ χ έ δ. 37 Β). Ἡ καμπύλη τῆς χαράσσεται γεωμετρικῶς ὡς παραβολή, τῆς ὁποίας ὁ ἄξων κλίνει κατὰ 7° ὡς πρὸς τὴν ὀριζόντιον (Σ χ έ δ. 53 Β). Ἡ χάραξις πάντως αὕτη προτείνεται μὲ ἐπιφυλάξεις, λόγῳ τῆς παρατηρουμένης ἀσαφείας τῶν σημείων τομῆς.

Τὸ μέτωπον τοῦ γείσου, ὕψους 15 ἑκατ., συναντᾶται μὲ τὴν κεκλιμένην ἄνω ἐπιφάνειάν του ἄνευ τῆς παρεμβολῆς κυματίου, ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς σκοτίας. Εἰς τοὺς ἄρμους ὥσεως τῶν τεμαχίων ὑπάρχει πλήρης ἀναθύρωσις, δὲν διακρίνονται ὅμως γόμφοι ἢ σύνδεσμοι.

Ἡ κλίσις τοῦ γείσου, ὡς δεικνύεται καὶ εἰς τὸ σχετικὸν Σ χ έ δ. 78, ὑπολογίζεται ὡς ἑξῆς :

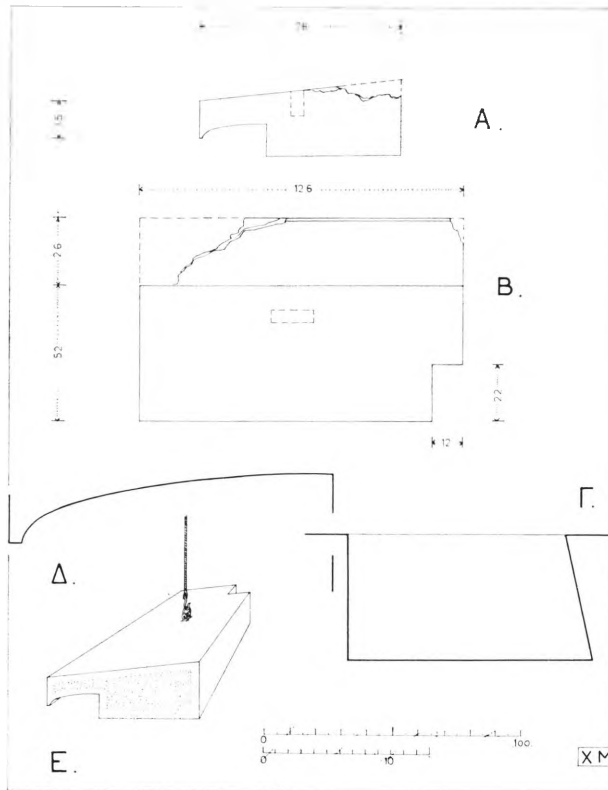
$$\epsilon\phi\alpha = \frac{30.4 - 20.5}{78} = \frac{9.9}{78} = 0,1272 \text{ καὶ } \alpha = 7^{\circ} 15'$$

ὅπου 30.4 καὶ 20.5 εἶναι τὸ ὕψος τοῦ μέλους εἰς τὸ ἐμπρόσθιον καὶ τὸ ὀπίσθιον ἄκρον. Διακρίνομεν ἐπίσης εἰς τὸ γεῖσον τὴν δοκοθήκην, διαστάσεων 12 × 22 ἑκατ., καταλαμβάνουσαν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς οὐρᾶς του. Δυστυχῶς δὲν παρέχονται ἐπαρκῆ στοιχεῖα διὰ τὸν ὑπολογισμὸν διαστάσεων τῆς ξυλίνης δοκοῦ καὶ ἀποστάσεως ἀξόνων δοκῶν.

Ἀξιόλογος, τέλος, εἶναι ὁ τρόπος ἀναρτήσεως τοῦ τεμαχίου διὰ τὴν ἀνύψωσιν

172. Βλ. σχετικὴν κατασκευὴν καὶ παρατηρήσεις εἰς Α. Trevor Hodge ἑ.ἀ. σ. 11, 12.

του. Εἰς τὸ κέντρον βάρους του περίπου καὶ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του ἀνοίγεται εἰδικὸς τὸρμος διὰ τὴν τοποθέτησιν λύκου. Ὁ τὸρμος ἔχει τὴν μίαν παρειὰν κατακόρυφον καὶ τὴν ἑτέραν κεκλιμένην (Σχέδ. 75 Γ), ὡς συνηθίζετο κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐπο-

Σχέδ. 75. Μέλος τοῦ γείσου τοῦ τοίχου.

Α. Πλαγία ὄψις. Β. Ἀνοψις. Γ. Τομὴ ἐγκοπῆς λύκου. Δ. Λεπτομέρεια τῆς καμπύλης τοῦ γείσου. Ε. Τρόπος ἀναρτήσεως τοῦ μέλους κατὰ τὴν τοποθέτησιν

χήν¹⁷³. Σημειωτέον ὅτι εἶναι τὸ μοναδικὸν μέλος τῆς στοᾶς εἰς τὸ ὁποῖον ἐφηρμόσθη ὁ τρόπος οὗτος ἀνυψώσεως (Σχέδ. 75 Ε).

Γ. Ἡ κεντρικὴ εἴσοδος

Εἰς τὴν δυτικὴν πτέρυγα τῆς στοᾶς, μεταξύ τῶν δωματίων Χ καὶ ΧΙΙ, σφύζονται τὰ θεμέλια τῆς κεντρικῆς εἰσόδου πρὸς τὴν αὐλήν, δυστυχῶς εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν διατηρούμενα (Σχέδ. 12).

Περὶ τοῦ ὅτι τὰ ἐν λόγῳ λείψανα ἀνήκουν εἰς τὴν πύλην καὶ οὐχὶ εἰς δωματίον τῆς στοᾶς, ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἐνδείξεις :

α) Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος εἶναι πολὺ μικρότερον ἐκείνου τῶν δωματίων καὶ ὁ χώρος ἔχει σχῆμα ἐπίμηκες ἀντὶ τετραγώνου¹⁷⁴.

β) Ἔχει ἓνα ἐσωτερικὸν ἐγκάρσιον τοῖχον (τὰ θεμέλια τοῦ ὁποῖου σφύζονται σήμε-

173. Βλ. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 173 - 175.

174. Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος ὑπολογίζομεν εἰς 5.10 μ. περίπου, ἀντὶ τοῦ 6.10 μ. τῶν δωματίων.

ρον μέχρι της εὐθυνηρίας), ἐνθυμίζοντα τὸν θυραῖον τοῖχον τῆς τυπικῆς διατάξεως προπύλου, καὶ ὅλως ἄχρηστον δι' ἐν κοινὸν δωμάτιον.

γ) Οἱ κατὰ μήκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς του βατῆρες ἐπιγραφῶν διακόπτονται ἀποτόμως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑποτιθεμένου ἀνοιγματος τῆς εἰσόδου του. Ἡ γενικὴ ἄλλωστε διάταξις τῶν βατῆρων αὐτῶν ἐδημιούργει ἐν σχῆμα ὑποδοχῆς μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς στοᾶς, δικαιολογούμενον μόνον ἀπὸ μίαν ἐπίσημον πρόσβασιν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ (Σχέδ. 69).

δ) Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ μνημείου, εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπῆρχε τὸ μοναδικὸν ἀνοιγμα τοῦ συνεχοῦς δυτικοῦ τοίχου, ἐξ οὗ ἐγίνετο ἡ εἰσόδος τῶν ἀμαξῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεκομίζετο τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν τῆς στοᾶς. Τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν του, καὶ ἀπὸ τῆς γεφύρας μέχρι τοῦ ἄξονός του, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφίνουν περὶ τούτου.

Σημειωτέον ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην θέσιν τῆς δυτικῆς πτέρυγος ὑπάρχουν ἐνδείξεις τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν, τῆς προφανῶς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ὅλου ἱεροῦ.

Τὰ μόνα σημερινὰ λείψανα τοῦ προπύλου εἶναι τὰ θεμέλια τῶν τοίχων του (ἢ καὶ τῶν στυλοβατῶν του), διατηρούμενα μέχρι τῆς εὐθυνηρίας. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχόν του, πρὸς τὸ δωμάτιον Χ, σφύζεται καὶ ὁ τοιχοβάτης. Εἰς τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ προπύλου, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ εὐθυνηρία ἔχει σχηματισθῇ μὲ λίθους κάπως μεγαλυτέρους τοῦ συνήθους. Ἐπ' αὐτῶν σφύζονται βαθύταται χαραγαὶ ἀπὸ τοὺς τροχοὺς ἀμαξῶν.

Τὸ θεμέλιον τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου ἔχει σχηματισθῇ μὲ λίθους τοποθετημένους παραλλήλως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ προπύλου καὶ ἔχοντας πλάτος ἐπίσης διάφορον τοῦ συνήθους. Τὴν ἀπόστασιν τοῦ θυραίου ἐγκαρσίου αὐτοῦ τοίχου ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν ὑπολογίζομεν εἰς 3.30 μέτρα περίπου. Ἡ εὐθυνηρία τοῦ ἐξωτερικοῦ (δυτικοῦ) τοίχου ἐμφανίζεται ὡς συνέχεια τῆς τοῦ δωματίου Χ. Καὶ ἐδῶ διακρίνομεν βαθείας τὰς χαραγὰς τῶν τροχῶν τῶν ἀμαξῶν¹⁷⁵.

Ἡ ἀπουσία περισσοτέρων τεκμηρίων τῆς μορφῆς τοῦ προπύλου δὲν ἐπιτρέπει πλείονας παρατηρήσεις πλὴν τῶν ἀνωτέρω γενομένων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ τοιχοβάτου μᾶς ἐστέρησε στοιχείων ἐνδεχομένως πολυτίμων διὰ τὴν ἀναπαράστασιν ἔστω τῆς κατόψεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν προπύλου.

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, ὅπως ἤδη εἴπομεν, διὰ τοῦ προπύλου διήρχετο πρόχειρος δρόμος διὰ τὴν διόδον τῶν ἀμαξῶν, τῇ βοηθείᾳ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ διαρπαγὴ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τοῦ κτηρίου. Πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν τροχιῶν, σφύζονται καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ μεταγενεστέρου τούτου δρόμου. Αὐτὰ εἶναι διάφορα θραύσματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα προχείρως ἐστρώθησαν ἐντὸς τῆς ἰλῦος διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς κάπως σταθερωτέρου ἐδάφους διὰ τὴν διόδον τῶν τροχοφόρων. Ἡ προχειροτάτη αὐτὴ στρώσις, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τοῦ προπύλου, ἀπέδωσε πλήθος θραυσμάτων ἐπιγραφῶν, ἀγαλμάτων, ἀξιολόγων ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων κ.λ.π.¹⁷⁶. Ἦδη εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως δίδονται ἐν κατόψει τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ δρόμου, ὅσα εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ προπύλου.

175. Εἰς τὴν ΒΑ. καὶ τὴν ΒΔ. γωνίαν αἱ τροχιαὶ καμπυλοῦνται κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ὅτι τὰ τροχοφόρα ἠλλασσον κατεύθυνσιν. Εἰς τὰς θέσεις ἀκριβῶς αὐτάς, αἱ χαραγαὶ εἶναι βαθύταται.

176. Βλ. Ἔργον, 1959 σ. 15, 1960, σ. 24, καὶ 1961, σ. 27.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς τροχιάς, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα σχεδὸν βέβαιοι ὅτι ἀνήκουν μόνον εἰς τὴν μεταγενεστέραν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τῶν ἐξῆς ἐνδείξεων :

α) Ἡ στάθμη τῆς εἰσόδου κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν θὰ ἦτο κατὰ τι ὑψηλότερα καὶ ὅπωςδὴποτε αἱ εὐθυντηρίαι δὲν ἔμενον ἀκάλυπτοι. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν στάθμην τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν βατήρων ἀφ' ἑτέρου.

β) Αἱ τροχιαὶ ἐπὶ τῆς δυτικώτερον εὐρισκομένης γεφύρας ἔχουν τοιαύτην κατεύθυνσιν, ὥστε νὰ προϋποθέτουν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δημιουργίας των ἡ γέφυρα εἶχεν ἤδη καταχωσθῇ ἀπὸ χώματα.

γ) Εἶναι ὅλως ἀπίθανον νὰ εἰσῆρχοντο ἄμαξαι ἢ ἄρματα ἐντὸς τῆς στοᾶς καὶ τῆς κλειστῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, λόγῳ τοῦ ἱεροῦ χαρακτῆρος αὐτῶν.

Διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ προτύλου μόνον ἀόριστοι ὑποθέσεις δύνανται νὰ γίνουν, ἐλλείψει στοιχείων. Ἴσως νὰ ἠκολούθει τὴν διάταξιν τῶν ἄλλων προπυλαίων τοῦ μακροῦ κτίσματος, ὅπισθεν τῆς στοᾶς, καὶ νὰ ἔφερεν ὡς ἐκεῖνα ἀξονικὸν στήριγμα εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ δύο θύρας ἐσωτερικῶς. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐξωτερικῶς ἐνεφανίζετο πολὺ ἀπλούστερον, μὲ ἀπλὴν θύραν περιορισμένων διαστάσεων, ὡς καὶ εἰς ἄλλα παρόμοια κτήρια ἱεροῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς, ὅπως παραδείγματος χάριν εἰς τὸ Ἑλευσίνιον τῆς Ἀκροπόλεως¹⁷⁷, εἰς τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖται ἡ τυπικὴ διάταξις ἀπλῆς εἰσόδου ἄνευ ἰδιαιτέρου τονισμοῦ. Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἡ πρὸς τὸν ναὸν πρόσβασις ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς εἰσόδου αὐτῆς.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν δὲν ὑπῆρχεν ἀντιστοιχία τοῦ ἄξονος τοῦ προτύλου καὶ τῶν κιόνων τῆς στοᾶς.

Δ. Ὁ μεταξὺ τῶν δωματίων διάδρομος

Διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς κυρίως στοᾶς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς μὲ τὸ ὅπισθεν σταῖκὸν οἰκοδόμημα εἶχεν ἀφεθῇ εἰς διάδρομος μεταξὺ τῶν δωματίων III καὶ IV. Εἰς τὰ Σχέδ. 67 καὶ 68 δίδεται ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις καὶ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ διαδρόμου αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος ὑπολογίζομεν εἰς 1.20 μ. περίπου.

Σήμερον ἀπὸ τοὺς δύο πλευρικοὺς τοίχους του δὲν σφύζονται παρὰ μόνον οἱ τοιχοβάται. Οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς ἔχει ἀνευρεθῇ. Τὸ δάπεδον τοῦ διαδρόμου, εὐρισκόμενον εἰς τὴν στάθμην τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν τοιχοβατῶν, θὰ ἦτο διαμορφωμένον μὲ κονίαμα ἢ μὲ πηλόν. Οὐδὲν ἶχνος του διεσώθη.

Εἰς τὴν βορείαν ἐξοδὸν τοῦ διαδρόμου διακρίνονται δεξιὰ τὰ ἴχνη στροφῆως θύρας ἢ μᾶλλον τὰ ἴχνη δύο στροφῆων, ὧν ὁ εἰς ἀπεφράχθη ἐκ τῶν ὑστέρων δι' εἰδικῶς ἀπολαξευθέντος λίθου, διατηρηθέντος κατὰ χώραν¹⁷⁸. Ὁ ἕτερος εἶναι χονδροειδῶς κατεσκευασμένος εἰς τὸν λίθον τοῦ τοιχοβάτου καὶ φαίνεται ὅτι διεμορφώθη προχείρως (Πί ν. 9 β), ἴσως ἐκ τῶν ὑστέρων. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν διακρίνομεν καὶ ἀβαθῆ κυκλικὴν ἐγκοπὴν, ἀγνώστου χρήσεως.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ διάδρομος ἐκλείετο διὰ θύρας, τῆς ὁποίας ἡ μορφή θὰ

177. Βλ. προχείρως κάτωσιν εἰς The Athenian Agora, A Guide to the Excavation and Museum, Athens 1962, σ. 89, Εἰκ. 19.

178. Καὶ εἰς τὴν νοτίαν εἰσοδὸν τοῦ διαδρόμου διακρίνονται ἴχνη τινὰ στροφῆως, ἀναγνωριζόμενα ὅμως μετὰ μεγάλης δυσκολίας.

ἤτο μᾶλλον πρόχειρος, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν εὐτέλειαν τῶν στροφῶν της ¹⁷⁹.

Δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς ποῖον ὕψος ἐπερατοῦτο ὁ διάδρομος εἰς τὰς προσόψεις. Ἄξιον παρατηρήσεως πάντως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πλάτος του 1.20 μ. ἐξελέγη ἴσον πρὸς τὸ μήκος ἐνὸς ὀρθοστάτου ἢ λιθοπλίνθου, εἰς τρόπον ὥστε οὐδεμία νὰ ὑπάρξῃ ἀνωμαλία εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἰσοδόμου τοιχοποιΐας εἰς ὑψηλοτέραν στάθμην ¹⁸⁰.

Σημειωτέον ὅτι ἡ συνεχῆς σειρὰ ἀναθηματικῶν βάθρων εἰς τὴν πρόσοψιν τῶν δωματίων διακόπτεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ διαδρόμου, διὰ νὰ μὴ παρακωλύῃ τὴν εἰς αὐτὸν εἴσοδον. Παρατηροῦμεν τέλος ὅτι στενὸς καὶ ἐπιμήκης διάδρομος μεταξὺ δωματίων παρομοίας μορφῆς συναντᾶται εἰς τὴν νοτίαν στοᾶν τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς ¹⁸¹.

Ε. Στέγη

Ἡ γεωμετρικὴ μορφή τῆς στέγης τῆς στοᾶς προκύπτει εὐκόλως ἀπὸ τὰ πλάτη τῶν τριῶν πτερύγων της. Ἡ δυτικὴ καὶ ἡ βορεῖα ἐξ αὐτῶν εἶχον πλάτος διπλάσιον τῆς ἀνατολικῆς, καὶ τοίχους κατὰ μήκος εἰς τὸ μέσον τοῦ ὅλου πλάτους των. Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑπῆρχεν ὅπωςδήποτε δικλινὴς στέγη (ἀφοῦ ἀνευρέθησαν ἀμφίκυφοι κέραμοι), ἡ μόνη λύσις εἶναι ἡ εἰς τὸ Σ χ ε δ. 76 Α ἐμφανιζομένη, κατὰ τὴν ὁποίαν στέγη μὲ μίαν κλίσιν ἐκάλυπτε τὴν στενὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα καὶ δικλινὴς τὰς ἄλλας δύο, περατουμένη εἰς χαμηλὸν ἀέτωμα εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου, παρὰ τὸν ναόν ¹⁸².

Οὐδὲν στοιχεῖον ἐξ ὧσιν ἀνευρέθησαν ἀντιβαίνει πρὸς τὴν λύσιν αὐτήν. Ἀντιστρόφως, τὰ γείσα, αἱ κέραμοι, τὰ εἰδικὰ τεμάχια κεράμων, τὰ τεκμήρια τῶν ξυλίνων κατασκευῶν κ.λ.π. συμφωνοῦν ἀπολύτως μὲ αὐτήν, ἀποτελοῦσαν ἄλλως τε κανόνα καὶ εἰς ἄλλας στοὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ¹⁸³ καὶ παρουσιάζουσιν μορφολογικὴν συνέπειαν πρὸς τὸ μνημεῖον. Ἡ φέρουσα κατασκευὴ τῆς στέγης ἦτο ξυλίνη. Τοῦτο πιστοποιεῖται ἀπὸ πλῆθος τεκμηρίων, ἀποκλειομένης προφανῶς λιθίνης δοκοῦ λόγῳ τῶν μεγάλων ἀνοιγμάτων τοῦ κτηρίου. Εἰς πλεῖστα σημεῖα ἄλλως τε ἀνευρέθησαν καταπλακωμένα ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν λείψανα ξυλίνων δοκῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἴπομεν, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συντηρηθοῦν, οὔτε νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ εἶδος τοῦ δένδρου ἀπὸ τὸ ὁποῖον προήρχοντο.

Τὸ μέγα πλάτος (12.30 μ. περίπου ἐλευθέρου ἀνοίγματος) τῆς στοᾶς ἀσφαλῶς δὲν ἠδύνατο νὰ γεφυρωθῇ μὲ ζευκτά. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ τοίχου προσόψεως τῶν δωματίων, εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀνοίγματος, καθιστᾷ βέβαιον ὅτι αἱ δοκοὶ τῆς στέγης εἰς αὐτὸν ἐστηρίζοντο, καὶ δὲν ὑπῆρχε ζευκτὸν πλήρες. Ἡ λύσις τοῦ ἀξονικοῦ στηρίγματος, εἴτε

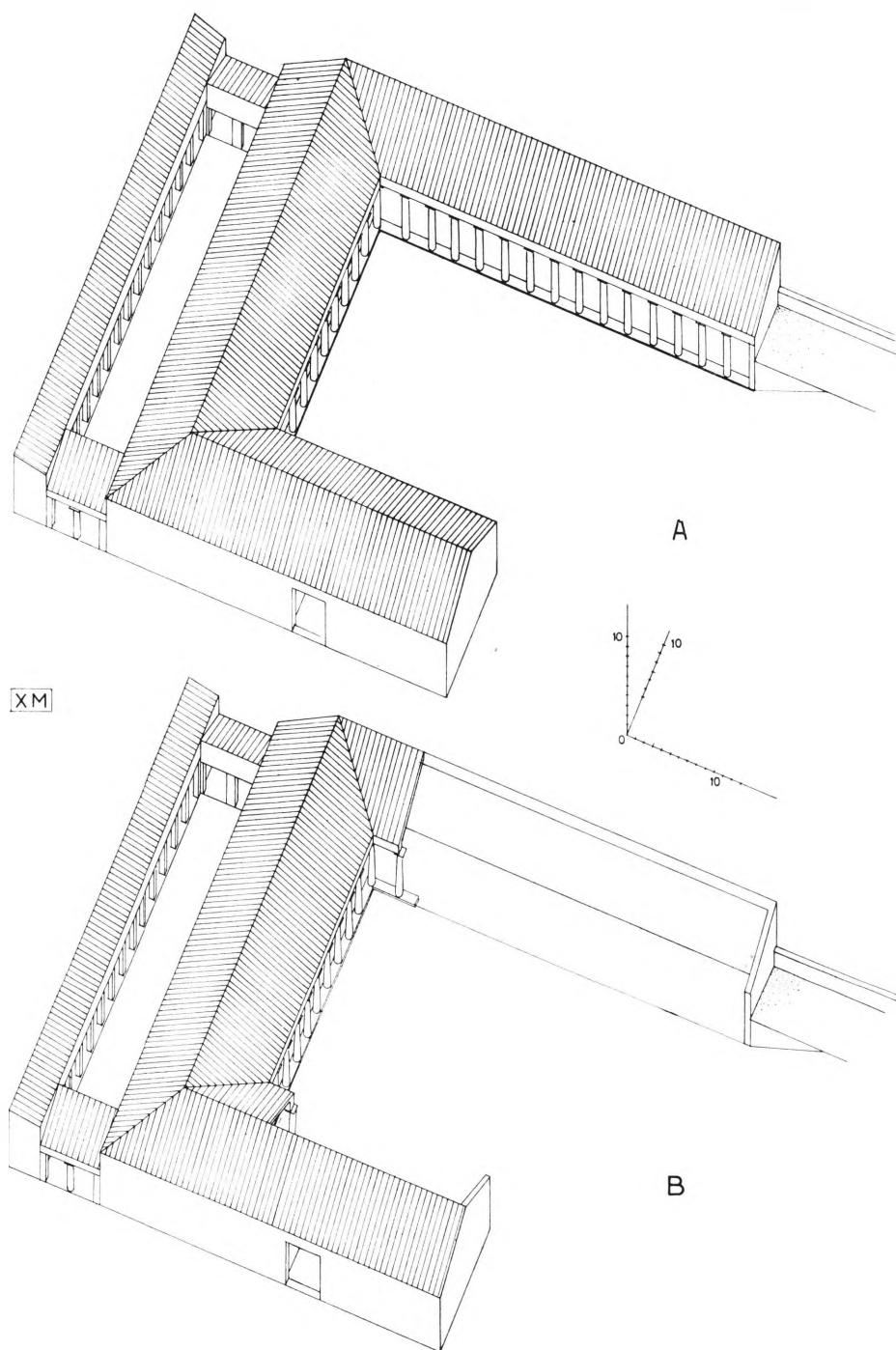
179. Χαρακτηριστικὸν τῆς μικρᾶς σημασίας καὶ τῆς περιορισμένης χρήσεως τοῦ ἀφανοῦς αὐτοῦ διαδρόμου εἶναι τὸ ὅτι εἰς τὰς ἐκατέρωθεν εἰσόδους δὲν ὑφίσταντο μαρμάρινα κατώφλια, ὅπως εἰς τὰ δωμάτια.

180. Θὰ πρέπη πάντως νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ἐνὸς ἀκαλύπτου πρὸς τὰ ἄνω διαδρόμου, καὶ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ κτηρίου εἰς δύο. Ἡ λύσις αὕτη φαίνεται ὅτι ὑφίστατο εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Πόρου, ὅπου εἰς διάδρομος ἐχώριζε δύο ἐν συνεχείᾳ διατεταγμένας στοὰς (βλ. G. Welter ἔ.ἀ. σ. 47). Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Πόρου, ὁ διάδρομος εἶχε πλάτος 3.38 μέτρα.

181. H. A. Thompson. Excavations of the Athenian Agora 1953, Hesperia XXIII, (1954), σ. 40, Εἰκ. 1 καὶ 2.

182. Παρομοίαν ἀσύμμετρον διάταξιν στεγῶν (δικλινῇ εἰς τὴν μίαν πτέρυγα καὶ μονοκλινῇ εἰς τὴν ἄλλην) ἔχομεν καὶ εἰς τὸ ἀρκετὰ μεταγενέστερον κτήριο τοῦ Γυμνασίου τῆς Πιριήνης (βλ. Wiegand - Schrader, Priene, Berlin, 1904, σ. 266, Εἰκ. 271, καὶ σ. 272, Εἰκ. 279).

183. Στοὰ τοῦ Διὸς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, Ἑλληνιστικαὶ στοαὶ σχήματος Π κ.λ.π.

Σχέδ. 76. Σχηματική παράσταση των στεγών της στοάς.
 Α. Ός είχαν αρχικώς προγραμματισθή. Β. Ός κατεσκευάσθησαν

κιονοστοιχία ἦτο τοῦτο εἴτε τοῖχος, εἶναι πολὺ συνήθης¹⁸⁴ εἰς τὰ κλασσικὰ κτήρια, ναοὺς, στοὰς καὶ ἄλλα. Ἡ ὑπαρξίς, ἐξ ἄλλου, δόμων ἐκ τοῦ μεσαίου τούτου τοίχου, φερόντων χαρακτηριστικὰς δοκοθήκας, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφίνει περὶ τοῦ ὅτι ἡ στέγη ἐσχηματίζετο διὰ δύο ἀμφιερείστων δοκῶν καὶ ὄχι διὰ ζευκτῶν. Ἡ ὑπαρξίς ἐλκυστήρων (ὡς εἰς τὴν Νοτ. Στοὰν τῆς Κορίνθου¹⁸⁵, τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς Κῶ¹⁸⁶ κ.λ.π.) θὰ πρέπη μᾶλλον νὰ ἀποκλεισθῇ λόγῳ τῆς ἀπουσίας σχετικῶν τεκμηρίων.

Αἱ ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν δοκῶν, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος αὐτῶν, μᾶς δίδονται ἀπὸ τὰς ἐγκοπὰς εἰς τὰ γείσα καὶ εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου. Τρία ἀνευρεθέντα συνεχόμενα γείσα¹⁸⁷ μᾶς δίδουν παραστατικώτερον τῶν ἄλλων τὰ κάτωθι στοιχεῖα :

Πλάτος δοκοθήκης : 49, 42, 46, 44, 43 ἑκατοστόμετρα.

Ἀπόστασις δοκοθηκῶν : 50, 47, 43, 46 ἑκατοστόμετρα.

Ἐξ αὐτῶν προκύπτει ὅτι αἱ δοκοὶ εἶχον ἀπόστασιν ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα 88 ἕως 93 ἑκατ. Τὸ ὅτι ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο ἀπολύτως σταθερά, προκύπτει ἀπὸ μετρήσεις καὶ ἄλλων γείσων.

Ἦδη ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν δοκοθηκῶν προκύπτει τὸ πάχος τῆς δοκοῦ περὶ τὰ 40 ἑκατοστόμετρα. Τὸ ὕψος θὰ ἦτο ἐπίσης σταθερόν. Ἡ ὑπὲρ τὴν μηκίδα προχώρησις τῶν δοκῶν, ἡ παρατηρουμένη εἰς τινὰ τεμάχια τῆς ζωφόρου (τὰ T9, T11, T12, T13) ἀπὸ τὰς ἀντιστοιχοῦς ἐγκοπὰς ὑποδοχῆς, δίδει ὕψος ἀπὸ τοῦ ἄνω μέρους τῆς μηκίδος ἕως τὸν ἄρμον ζωφόρου - γείσου 8.5 ἕως 9 ἑκατοστόμετρα¹⁸⁸. Ἡ κεκλιμένη κάτω ἐπιφάνεια τῶν ἐγκοπῶν αὐτῶν ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἐλκυστήρες εἰς τὴν ἐξεταζομένην στέγην.

Εἰς τὸ ὀπισθεν ἄκρον τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου, ὡς ἔχει ἤδη λεχθῇ, ὑπῆρχε συνεχῆς ἐγκοπὴ 15.5 ἐπὶ 14 ἑκατ. περίπου, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο στερεωμένη ἡ μηκίς, ξύλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσηλοῦντο ὅλαι αἱ δοκοὶ τῆς στέγης καὶ βαῖνον καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς στοᾶς. Παρομοία μηκίς ὑπῆρχε καὶ εἰς τὸν ἀπέναντι τοῖχον¹⁸⁹. Δὲν ἔχομεν πάντως εἰς τὴν στοὰν τῆς Βραυρῶνος τὴν συνήθη εἰς τὰς στοὰς λύσιν τῆς ξυλίνης μηκίδος - δοκοῦ, τῆς ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐδραζομένης¹⁹⁰.

Οὐδὲν στοιχεῖον σφύζεται διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μηκίδος καὶ τὸν τρόπον συνδέσεώς της μὲ τὰς δοκοὺς. Εἶναι πάντως πολὺ πιθανὸν αἱ δοκοὶ νὰ εἰσέδουν εἰς αὐτὴν. Ἡ ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου μεταβαλλομένου μεγέθους ἐγκοπὴ καθιστᾷ ἐπίσης πι-

184. Προπύλαια Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, Χαλκοθήκη, Στοαὶ Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν, Νοτία στοὰ Κορίνθου, καὶ πληθος ἄλλων.

185. Oskar Broneer, *The South Stoa*, σ. 80 - 83, Σχ. XI, XIV.

186. R. Herzog, P. Schazmann, *Kos, Ergebnisse der Deutschen Ausgrabungen*, Berlin, 1932, Asklepieion, Πιν. 8, ἀριθμ. 7 καὶ 9.

187. Τρία συνεχόμενα τεμάχια ἐκ τοῦ γείσου, τὰ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Γ1, Γ2 καὶ Γ3, ἀνευρέθησαν κείμενα τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλο, ὅπως ἔπесαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου.

188. Τὰ διάφορα ἀνευρεθέντα τεμάχια δίδουν T9 - 9 ἑκατ., T11 - 8.8 ἑκατ., T12 - 8.5 ἑκατ. καὶ T13 - 9 ἑκατ. Τὸ γενικὸν ὕψος τῆς δοκοῦ θὰ ἦτο κατὰ 23 περίπου ἑκατοστά μεγαλύτερον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ὕψος τῆς οὐρᾶς τοῦ γείσου καὶ τὸ πάχος τοῦ ἐπὶ τῶν δοκῶν σανιδώματος καὶ τῆς δορώσεως.

189. Τὸ ὕψος αὐτῆς δύναται νὰ μετρηθῇ εἰς τὸ τεμάχιον τοῦ Σχ ε δ. 71. Εἶναι 11 ἑκατοστόμετρα. Μηκίδα συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Νότιον Στοὰν τῆς Κορίνθου (O. Broneer, ἔ.α. σ. 36, Εἰκ. 12), διαστάσεων 7.5 × 5.5 ἑκατοστομέτρων. Αὕτη φαίνεται ὅτι ἐστερεοῦτο διὰ γόμφων ἐπὶ τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου. Εἰς τὴν στοὰν Βραυρῶνος δὲν παρατηρήθησαν γόμφοι.

190. Βλ. σχετικῶς εἰς Roland Martin, *L' Agora, Études Thasiennes*, VI, Paris, 1959, σ. 72, καθὼς καὶ P. de La Coste Messelière, *Au Musée de Delphes*, Paris, 1936, σ. 34 σημ. 3.

θανόν, ὅτι κατὰ τὴν τοποθέτησιν οἱ τέκτονες προετίμησαν νὰ ἀπολαξεύσουν τὸν λίθον παρὰ νὰ μειώσουν τὸ ὕψος τῶν δοκῶν διὰ τομῆς αὐτῶν.

Ἀπὸ τὰς προαναφερθείσας διαστάσεις προκύπτει ὅτι τὸ πλάτος τῆς δοκοῦ ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς, δηλαδή ὅτι αἱ δοκοὶ ἐτοποθετήθησαν πλαγιασταί. Τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον ἀπὸ στατικῆς πλευρᾶς ¹⁹¹. Τὸυναντίον ἡ σχετικὴ πυκνότης τῶν δοκῶν δικαιολογεῖται λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος τοῦ στεγάζομένου χώρου.

Ἐπὶ τῶν δοκῶν ¹⁹² ἐσχηματίζετο διὰ σανίδων (ἐπιβλήτων), μικροῦ πάχους ¹⁹³, ἐνιαῖον ἐπίπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο αἱ κέραμοι, ἀφοῦ διεστρώνετο κατάλληλον κονίαμα ¹⁹⁴ (δόρωσις).

Ἡ εἰς τὰς δύο γωνίας τῆς στοᾶς ἐφαρμοσθεῖσα μέθοδος στηρίζεως τῆς στέγης δύναται νὰ ἀναπαρασταθῇ χάρις εἰς τὸ διασωθὲν μέλος τῆς γωνιακῆς τριγλύφου. Μεγάλῃ δοκός, διαστάσεων διατομῆς 36×60 ἑκατ. καὶ μήκους πλέον τῶν 8.5 μ., τοποθετημένη κατὰ τὴν διαγώνιον, ἐστήριζε τὰς κεκλιμένας δοκοὺς.

Εἰς τὸ τεμάχιον τῆς γωνιακῆς τριγλύφου, καλῶς διατηρούμενον, μετράται ἡ ἐγκοπὴ ὑποδοχῆς αὐτῆς, βάθους 47 ἑκατ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του. Αἱ ἐγκοπαὶ τῶν μηκίδων καὶ τῶν δοκῶν μᾶς δίδουν ἀκριβῶς τὰς θέσεις ἐκάστης, δὲν προκύπτει ὁμῶς ἐξ αὐτῶν ἐὰν ἐστηρίζοντο ἐλευθέρως ἢ συνέβαλλον δι' ἐντορμίας ἐπὶ τῆς διαγώνιου μεγάλῃς δοκοῦ ¹⁹⁵. Θὰ πρέπη νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ μεγάλῃ δοκός, ἡ κατὰ τὴν διαγώνιον διατεταγμένη, ἔφερε σημαντικώτατα φορτία καὶ ὅτι εἶναι γνωστὰ παραδείγματα ἄλλων μνημείων, ὅπου παρόμοιαι δοκοὶ ἐνισχύοντο δι' ἐνδιαμέσων ὑποστηλωμάτων ¹⁹⁶.

Εἰς τὸ Σχέδ. 77 δίδεται ἐν ἀναπαραστάσει ἀνωψις τῆς ξυλίνης κατασκευῆς τῆς στέγης τῆς κυρίως στοᾶς.

Ἡ κάλυψις τοῦ ὀπισθεν μέρους τῆς στοᾶς (τῶν δωματίων) θὰ ἐγίνετο κατὰ τρόπον παρόμοιον πρὸς τὸν ἤδη ἐκτεθέντα. Αἱ διαστάσεις τῶν διαφόρων στοιχείων (πλάτους, μήκους κ.λ.π.) εἶναι σχεδὸν ἴσαι μὲ τὰς τῆς κυρίως στοᾶς καὶ οὐδὲν τεκμήριον διαφορετικῆς λύσεως ὑπάρχει.

Ἀπὸ τὸ δημιουργούμενον εἰς τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς δυτικῆς πτέρυγος ἀέτωμα οὐδὲν στοιχεῖον διεσώθη, εἶναι δὲ ἀβέβαιον καὶ ἂν ποτὲ κατεσκευάσθῃ. Πάντως θὰ ἦτο ἀπλουστάτης μορφῆς χωρὶς ὀριζόντιον γεῖσον, ὡς συνήθως εἰς τὰς στοᾶς.

Ἡ κλίσις τῆς στέγης ὑπολογίζεται ἀπὸ τὰ σωζόμενα γεῖσα καὶ ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ

191. Ἄν καὶ ἡ διάταξις αὕτη ἦτο ἀντικανονικὴ ἀπὸ πλευρᾶς ἀντοχῆς τῶν ὑλικῶν, ἦτο συνήθης εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Βλ. σχετικῶς τοὺς πίνακας 2 καὶ 3, καθὼς καὶ τὴν σελίδα 92 εἰς Α. Trevor Hodge, ἔ.ἀ.

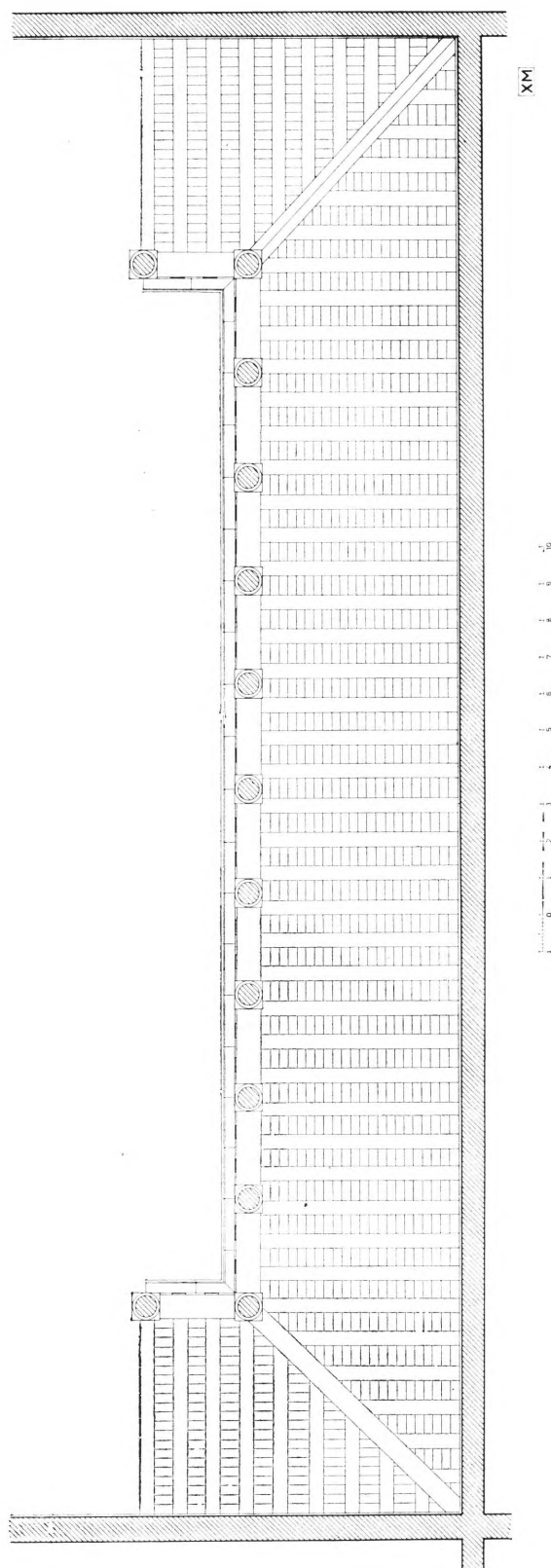
192. Ἡ μικρὰ μεταξὺ τῶν ξυλίνων δοκῶν ἀπόστασις καθιστᾷ πολὺ πιθανὸν ὅτι δὲν ὑφίσταντο δοκίδες, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας σανίδωμα. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ἄλλωστε ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ δοκοὶ καὶ καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς οὐρᾶς τοῦ γείσου, μὴ διακοπτόμεναι πρὸς τὰ ἄνω, ὡς εἰς ἄλλα μνημεῖα συμβαίνει.

193. Ἀπὸ ἐπιγραφὴν εἶναι γνωστὸν πάχος σανιδώματος 18 χιλιοστομέτρων (Σκευοθήκη Πειραιῶς), W. Dörpfeld, Die Skevothek des Philon, Athen. Mitt VIII, 1883, σ. 161.

194. Προκειμένου περὶ πηλίνων κεράμων, τὸ κονίαμα αὐτὸ ἦτο ἀπαραίτητον. Βλ. W. B. Dinsmoor, The Architecture, σ. 159 κ.ἀ., καθὼς καὶ Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 83 σημ. 9. Τὰς περὶ δωρώσεως τελευταίας παραδεδεγμένας ἀπόψεις βλ. εἰς Α. Trevor Hodge ἔ.ἀ. σ. 62.

195. Εἶναι πιθανὸν ἡ μεγάλῃ δοκός νὰ ἀπετελεῖτο κατὰ πλάτος ἀπὸ δύο ξύλα παραλλήλως τοποθετημένα.

196. Ὅπως εἰς τὴν ἐν Δήλῳ στοᾶν τοῦ Ἀντιγόνου βλ. Fernand Courby, Le Portique d'Antigone ou du Nord - Est (Expl. Arch. de Delos, V. Paris, 1912, σ. 33, Εἰκ. 49).

Σχέδ. 77. Ἀνοψις τῆς στέγης τῆς κυρίως στοᾶς κατ' ἀναπαράστασιν (Μεσαία Πτέρυξ)

τὴν γωνίαν τῶν λαξευμάτων τῶν δοκοθηκῶν εἰς πλείστα σημεῖα. Τὰ γεῖσα μᾶς δίδουν τὴν διαφορὰν ὕψους τοῦ ἐμπροσθίου μετώπου ἀπὸ τῆς οὐρᾶς, καὶ ἐκεῖθεν ὑπολογίζεται ἡ γωνία κλίσεως εἰς $6^{\circ} 35'$ περίπου. Λεπτομέρειαι περὶ τοῦ τρόπου ὑπολογισμοῦ τῆς γωνίας δίδονται εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ γείσων. Ὡς δεικνύεται εἰς τὸ Σχέδ. 19, πλήρης σύμπτωσης στοιχείων προκύπτει, ὅταν ἀκριβῶς τεθῇ ὡς γωνία κλίσεως ἡ ὑπὸ τῶν γείσων παρεχομένη.

Ἡ καλύπτουσα τὰ δωμάτια στέγη φαίνεται ὅτι εἶχε κλίσιν κατὰ τι μεγαλυτέραν. Ἡ διαφορά, μικροτέρα τῆς μᾶς μοίρας, ἦτο βεβαίως τελειῶς ἀφανής, προκύπτει ὁμως ἀπὸ τὰ σφζόμενα στοιχεῖα, ὡς εἰς τὸ Σχέδ. 73 δεικνύεται, καταλλήλως συνδυαζόμενα¹⁹⁷, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ ὕψος τῶν δόμων. Ἡ γωνία αὐτή, περίπου 7° , ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ τὸ διασωθὲν γεῖσον ἐπιστέψεως τοῦ βορείου τοίχου, ὡς ἔχει ἤδη ἀναφερθῇ εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον¹⁹⁸.

Ὑπάρχει καὶ ἓν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ὑπολογιζομένην κλίσιν τῆς στέγης. Ὁ κορυφαῖος ἀμφίκυφος ἀνθεμωτὸς καλυπτὴρ δίδει κλίσιν τῶν δύο σκελῶν του κατὰ πολὺ μεγαλυτέραν τῆς ὑπολογιζομένης. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ κέραμοι δὲν εἶχον κατασκευασθῇ εἰδικῶς διὰ τὸ κτήριον τοῦτο. Σημειωτέον ὅτι ἀμφίκυφος μὲ μεγαλυτέρας κλίσεις εὐκόλως προσαρμόζεται εἰς οἰανδήποτε στέγην.

Ἡ γωνία κλίσεως τῆς στέγης ἦτο σχετικῶς πολὺ μικρά¹⁹⁹, πλησιάζουσα τὸ 1 : 7.7 περίπου, μικροτέρα τῶν ἤδη γνωστῶν κλίσεων εἰς στοᾶς καὶ ναοὺς²⁰⁰, ἐπιτρέπουσα ὁμως τὴν εὐκόλον ἀπορροὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἐκ τῶν παρουσιαζουσῶν μικροτέραν ἀκόμη κλίσιν κεράμων. Ἡ μικρά κλίσιν ἦτο ἄλλωστε φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀπουσίας ὀριζοντίων ἐλκυστήρων. Πράγματι, αἱ πλάγια ὠθήσεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἀπὸ μόνιμα ἢ μὴ φορτία, εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πολὺ μικραί, μὴ καταπονοῦσαι τὴν ἐλαφρὰν κιονοστοιχίαν τῆς προσόψεως. Καὶ εἰς ἄλλα στωϊκὰ κτήρια ἔχομεν μικρὰς κλίσεις (Στοιὰ Ἀττάλου, Ἀγορᾶς Πριήνης κ.λ.π.).

Αἱ κέραμοι

Ἡ στέγη τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος ἐκαλύπτετο διὰ πηλίνων κεράμων, κατασκευῆς λίαν ἐπιμελημένης. Αἱ κέραμοι εἶναι τοῦ εἶδους τῶν ἐπιπέδων καὶ γωνιακῶν, δηλαδὴ τοῦ ἐφαρμοζομένου ἐν Ἀττικῇ κορινθιακοῦ τύπου²⁰¹. Ἦδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν εἰς τὸν χώρον τῆς στοᾶς πλείστα ὁλόκληροι κέραμοι ἢ θραύσματα αὐτῶν, ἐπιτρέπουσαι τὴν μελέτην τῆς κεραμώσεως τοῦ κτηρίου.

197. Βλ. κεφάλαιον περὶ τοίχων κ.λ.π.

198. Διὰ τὰς κλίσεις στέγης ναῶν βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου εἰς ΑΔ 1915 (1) σ. 3 (Τὸ ἀέτωμα τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος), ἔνθα καὶ συγκριτικὸς πίναξ.

199. Ἡ μικρά κλίσιν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀσυμφωνίαν τοῦ ἀμφίκυφου καλυπτῆρος, ὠδήγησεν ἀρχικῶς εἰς τὴν εἰκασίαν ὅτι ἡ στέγη δὲν ἠκολούθει τὴν κλίσιν τοῦ γείσου. Τὸ γεγονὸς ὁμως ὅτι ὁ ἡγεμὼν στρωτῆρ ἀναμφισβητήτως ἠδράζετο μὲ ὅλην του τὴν ἐπιφάνειαν ἐπὶ τοῦ γείσου καὶ ὅτι ἡ μορφὴ στέγης μὲ θλάσιν (Chinese Roof) δέον νὰ ἀποκλεισθῇ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, πείθουν ὅτι ἡ εἰκασία δὲν εὐσταθεῖ. Ἄλλωστε αἱ ἐπὶ τῆς ζωφόρου δοκοθηκαὶ ἔχουν τὴν μικρὰν κλίσιν τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰ γεῖσα. Περὶ τῆς στέγης μορφῆς Chinese Roof, βλ. W. B. Dinsmoor, The Architecture, σ. 95-96, σημ. 1, καθὼς καὶ τὸ πρόσφατον ἄρθρον τοῦ κ. Μαρινάτου εἰς Χαριστήριον Ἀ. Ὁρλάνδου, Α (Ἀθῆναι 1965), σ. 12-22.

200. Στοὰ Φίλωνος Ἐλευσίνος 1 : 5.09, Νοτία στοὰ Κορίνθου 1 : 5, στοὰ Δεσποίνης Λυκοσούρας 1 : 5.15.

201. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 101 κ.ε.

Συγκεκριμένως ανευρέθησαν πολλοί άκέραιοι ήγεμόνες καλυπτήρες καί στρωτήρες καί περιωρισμένος άριθμός θραυσμάτων σχεδόν όλων τών άλλων ειδών, άνηκόντων εις την στέγην (άγελαίων καί κορυφαίων). 'Η έλλειψις άκεραίων άγελαίων κεράμων όφείλεται πιθανώς εις την συστηματικήν άφαίρεσίν των μετά την έγκατάλειψιν τοῦ κτηρίου, τών ήγεμόνων διασωθέντων μεταξύ τών κατακειμένων μελών της κιονοστοιχίας, τά όποια δέν είχαν μετακινηθῆ ²⁰².

'Η στέγη ειχεν έν συνόλῳ όκτώ είδη κεραμίδων, ήτοι :

'Αγελαίους στρωτήρας.

'Αγελαίους καλυπτήρας.

'Ηγεμόνας στρωτήρας.

'Ανθεμωτούς ήγεμόνας καλυπτήρας.

'Αμφικύφους κορυφαίους στρωτήρας.

'Ανθεμωτούς κορυφαίους άμφικύφους καλυπτήρας.

Ειδικούς στρωτήρας έσωτερικών γωνιών.

'Ηγεμόνας ειδικούς στρωτήρας έσωτερικών γωνιών.

α) *Οί άγελαίοι στρωτήρες*. 'Εξ αὐτῶν ανευρέθησαν μόνον 6 θραύσματα ²⁰³, έκ τών όποίων δυστυχώς δέν προκύπτουν αί γενικαί διαστάσεις μήκους καί πλάτους, αλλά μόνον αί λεπτομέρειαι της μορφῆς ²⁰⁴.

'Εκ τών άγνώστων, ή διάστασις τοῦ πλάτους είναι άσφαλώς γνωστή (45.8 έκατοστά), τεθείσα καί εις τό σχέδιον της άναπαραστάσεως (Σ χ έ δ. 78), προφανώς ίση πρὸς τό όπισθεν μέρος τών καλῶς σφζομένων ήγεμόνων στρωτήρων ²⁰⁵. Τό μήκος θά ήτο περίπου 74 έκατοστά, συμφώνως πρὸς σχετικὸν ύπολογισμόν, τοῦ όποίου ή ανάπτυξις γίνεται εις άλλην θέσιν.

Οί άγελαίοι στρωτήρες ήσαν σχεδόν τελείως επίπεδοι, με ύπερυψωμένα χείλη δεξιά καί άριστερά των. Τό πάχος των εις τό έμπρὸς μέρος των ήτο 52 χιλιοστά περίπου καί παρουσιάζει μικράν μείωσιν πρὸς τὰ όπίσω ²⁰⁶. Διὰ την συναρμογήν των πρὸς τοὺς προηγούμενους έν σειρᾷ, έφερον εις την κάτω επιφάνειάν των καί εις τό έμπρὸς μέρος των βάθουνσιν πλάτους 7 έκατ. περίπου, περατουμένην εις τὰ πλάγια εις δύο μικροὺς άγκῶνας μήκους 35 χιλ., διὰ τών όποίων έγίνετο άκριβῶς ή στήριξις. Εις την άναφερθεῖσαν βάθουνσιν προσηρμόζετο ή στενή κυρτοῦ σχήματος ταινία, την όποίαν έφερεν ό στρωτήρ εις την όπισθίαν άκραν του. Τό μέτωπον της κεραμίδος έκαμπυλοῦτο καταλλήλως, εις τρόπον ὥστε νά προσαρμόζεται εις την κοίλην έσωτερικήν επιφάνειαν τοῦ προηγούμενου (Σ χ έ δ. 79 Β). 'Ο τρόπος οὔτος έφαρμογῆς έχαρκτήριζε τὰς κορινθιακοῦ τύπου κεράμους ²⁰⁷.

202. Εις την βορείαν πλευράν της στοᾶς, εις την όποίαν είχαν άφαιρεθῆ όλα τὰ άρχιτεκτονικά μέλη, δέν ανευρέθησαν καί άνθεμωτοί ήγεμόνες.

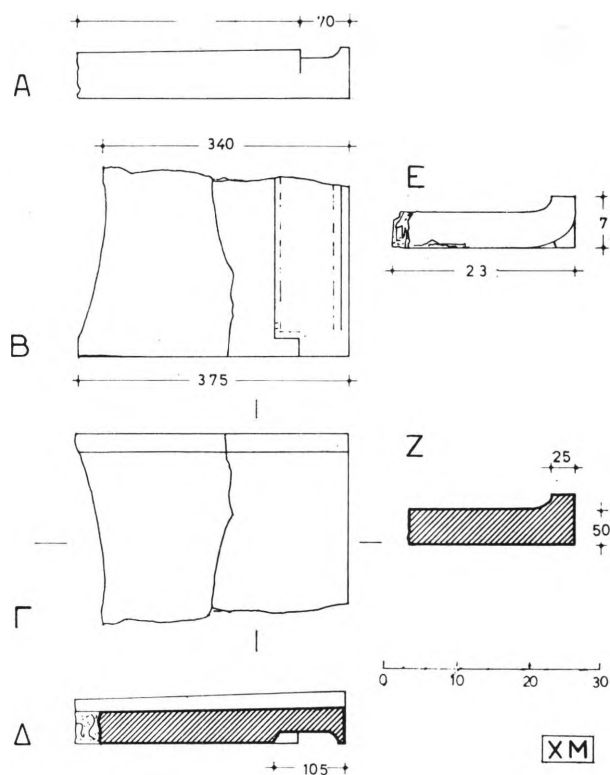
203. Τά πολυτιμότερα έκ τών θραυσμάτων είναι τὰ ύπ' άριθ. 130 (βλ. Σ χ έ δ. 78) καί 252 τοῦ καταλόγου. 'Επί τη βάσει αὐτῶν έξεπονήθη καί τό σχέδιον άποκαταστάσεως.

204. Μεταξύ τών ανευρεθέντων θραυσμάτων ύφίστανται μικραί διαφοραί ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας, άνευ μεγάλης σημασίας διὰ την μορφήν καί την κατασκευήν της στέγης, περιοριζόμεναι εις μέρη άφανῆ.

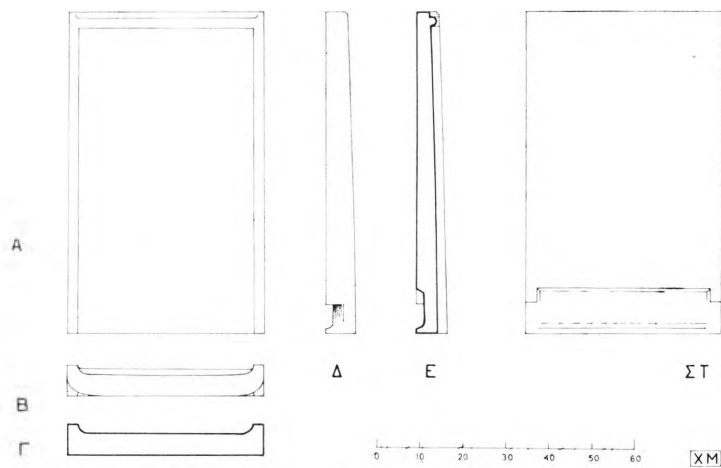
205. Ὡς συμβαίνει καί εις άλλα μνημεία, οὔτω καί εις την στοάν, μεταξύ τών στρωτήρων ύφίστατο μικρὸν κενόν, διότι αί κεραμίδες δέν έτίθεντο έν έπαφῇ παρά μόνον εις την πρώτην σειράν. Τό κενόν, εις την έξεταζομένην περίπτωσιν, ήτο 505 - 458 = 47 χιλιοστόμετρα περίπου.

206. Βλ. 'Α.Κ. 'Ορλάνδου, 'Υλικά, Α', σ. 103.

207. Βλ. έ.ά.

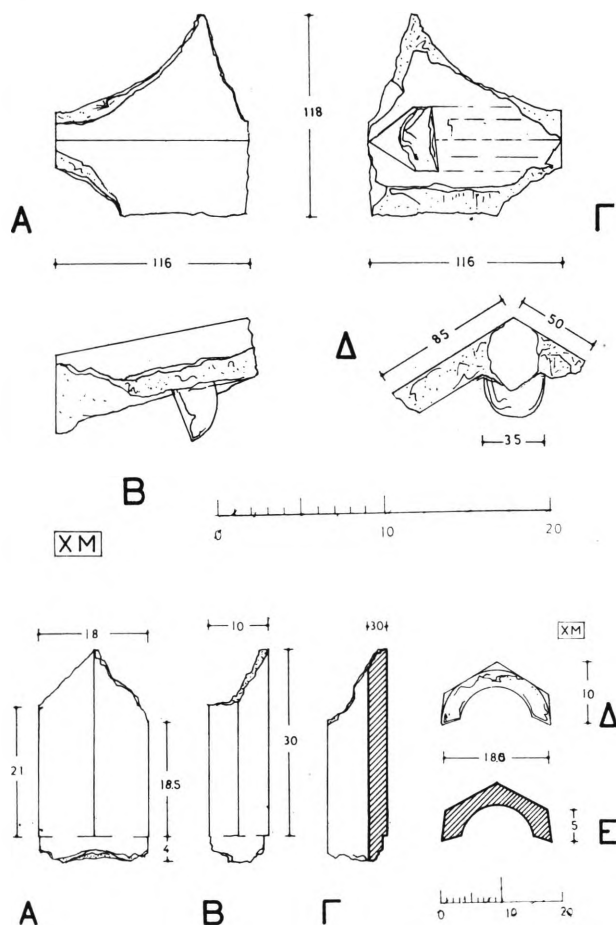
Σχέδ. 78. Θραύσματα ἀγελαιίου στρωτήρος.
Α. Πλαγία ὄψις. Β. Ὑποψις. Γ. Κάτωψις. Δ. Τομή κατὰ μῆκος.
Ε. Ὑποψις. Ζ. Τομή κατὰ πλάτος

Σχέδ. 79. Ἀγελαιῖος στρωτήρ ἐν ἀναπαριστάσει.
Α. Κάτωψις. Β. Ὑποψις. Γ. Τομή κατὰ πλάτος. Δ. Πλαγία ὄψις.
Ε. Κατὰ μῆκος τομή. ΣΤ. Ὑποψις

β) Ἀγελαῖοι καλυπτῆρες. Καὶ τούτων ὀλίγα μόνον θραύσματα σώζονται (Σχέδ. 80), τὰ ὅποια ὅμως ἐπιτρέπουν τὴν ἀναπαράστασίν των.

Τὸ πλάτος τῶν καλυπτῆρων εἶναι 19 ἑκατ. περίπου, συμφώνως πρὸς τοὺς σωθέντας ἡγεμόνας καὶ κορυφαίους τοιοῦτους. Τὸ μῆκος των ὑπολογίζεται εἰς 74 ἑκατ. περίπου.

Σχέδ. 80. Θραύσματα ἀγελαίων καλυπτῆρων.

Α. Κάτοψις. Β. Πλαγία ὄψις. Γ. Ἀνοψις καὶ τομὴ ἀντιστοίχως.

Δ. Πρόσοψις καὶ Ε τομὴ κατὰ πλάτος

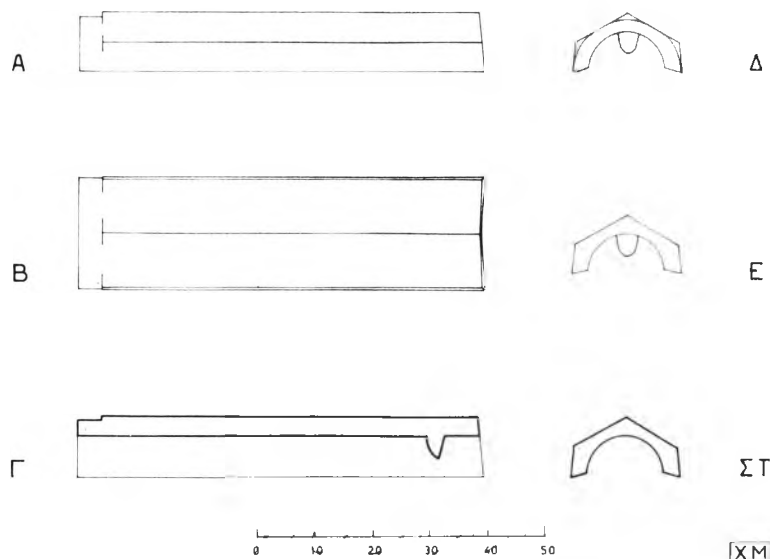
Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ καλυπτῆρος σχηματίζει γωνίαν, ἐνῶ ἐσωτερικῶς ἐμφανίζεται κυκλική με λοξὰς ἀπολήξεις εἰς τὰ σημεῖα ἐδράσεως ἐπὶ τῶν στρωτήρων.

Εἰς τὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ καλυπτῆρος διεμορφοῦτο μέτωπον κατακόρυφον, σχηματίζον ἀμβλεῖαν γωνίαν με τὴν γραμμὴν κορυφῆς του.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καμπύλην ἐπιφάνειάν του καὶ εἰς ἀπόστασιν 7 περίπου ἑκατ. ἀπὸ τοῦ μετώπου, ὁ καλυπτὴρ ἔφερεν ἡμικυλινδρικῆς μορφῆς ἐξόγκωμα (Σχέδ. 81). Δι' αὐτοῦ ἐστηρίζετο οὗτος ἐπὶ τοῦ προηγούμενου του, ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῆς στέγης²⁰⁸.

208. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μικρᾶς κλίσεως τῆς στέγης, ἡ στήριξις αὕτη δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἀπαραίτητος.

Εἰς τὴν ὀπισθεν ἀπόληξίν του, ὁ καλυπτὴρ ἔφερε μικρὰν βάθυνσιν (πατούραν) κυκλικῆς μορφῆς, διὰ τὴν κανονικὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἑδρασίν τοῦ ἐπομένου ἐν τῇ σειρᾷ τεμαχίου. Τὸ πλάτος τῆς ἐγκοπῆς αὐτῆς δὲν εἶναι γνωστόν· εἰς σφωζόμενον τεμάχιον

Σχέδ. 81. Ἀγελαῖος καλυπτὴρ ἐν ἀναπαραστάσει.

Α. Πλαγία ὄψις. Β. Κάτωψις. Γ. Τομή κατὰ μῆκος. Δ καὶ Ε Ὅψεις. ΣΤ. Τομή

(Σχέδ. 80 Α) διατηρεῖται ἐγκοπή πλάτους 4 ἑκατ. περίπου, ἀλλὰ δὲν διακρίνεται τὸ πέρασ αὐτῆς πρὸς τὰ ὀπίσω.

γ) Ἑγεμόνες στρωτῆρες. Ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν ἄρκετοὶ ὁλόκληροι²⁰⁹ καὶ πολλὰ θραύσματα, καὶ οὕτω ἡ μελέτη των γίνεται πλέον εὐχερῆς (Σχέδ. 82).

Αἱ ἐξεταζόμεναι κέραμοι παρουσιάζουν μῆκος περίπου 76 ἑκατ. καὶ μέγιστον πλάτος 50.5. Διαφέρουν ἀπὸ τοὺς κοινούς στρωτῆρας κατὰ τὴν μορφήν εἰς τινὰ σημεῖα.

Εἰς τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀπόληξίν των, ἀντὶ τῆς ἐγκοπῆς στερεώσεως ἐπὶ τοῦ προηγούμενου, διαμορφοῦνται τελείως ἀπλαῖ²¹⁰, διὰ νὰ ἐδράζωνται ἐπὶ τῶν γείσων. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν των, τὰ πλαγία χεῖλη διακόπτονται, διὰ νὰ δημιουργηθῇ θέσις προσαρμογῆς τοῦ ἀνθεμωτοῦ ἡγεμόνος καλυπτῆρος, καὶ εἶχον μικρὰν κυρτότητα. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειάν των, σχηματίζεται βάθυνσις²¹¹ πλάτους 28 ἑκατοστῶν, ἀποσβεννυμένη πρὸς τὰ ὀπίσω, ἢ ἐμπροσθία δὲ πλευρά των διεπλατύνετο κατὰ τι, μέχρι βάθους 14 ἑκατ.²¹², οὕτως ὥστε νὰ τίθενται ἐν ἐπαφῇ μεταξύ των.

Τὸ κατακόρυφον μέτωπον τῶν ἡγεμόνων, ὕψους 5 ἑκατ. περίπου, διεκοσμεῖτο με

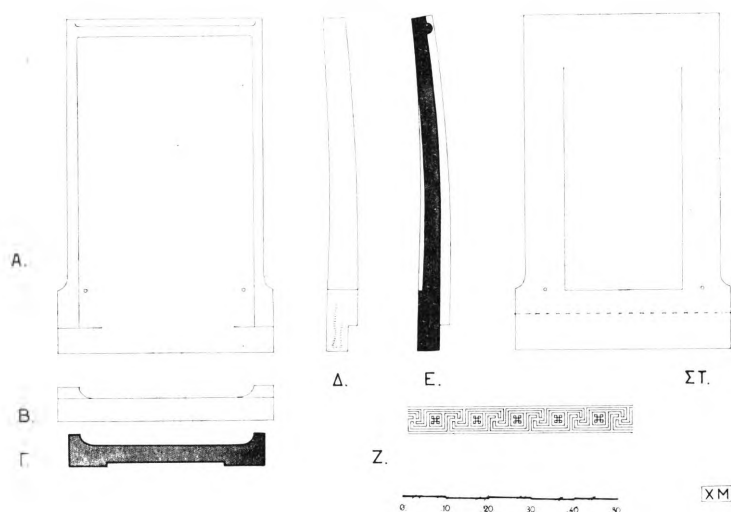
209. Διεσώθησαν τοὐλάχιστον 9 ὁλόκληροι καὶ 27 ἀξιόλογα θραύσματα.

210. Εἰς τὴν ἐξεταζομένην περίπτωσιν δὲν ἔχομεν ποταμὸν με σκοτίαν, γνωστὸν ἀπὸ ἄλλα παραδείγματα, βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Β', σ. 106.

211. Ἡ βάθυνσις θὰ ἐχρησίμευε διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὴν δόρωσιν διὰ τὴν στήριξιν τοῦ ἡγεμόνος. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ δόρωσις δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ ἔξω μέρους τοῦ γείσου, διὰ λόγους ἐμφανίσεως.

212. Ἡ διαπλάτυνσις αὕτη εἶχε μικρὰν μείωσιν πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐσχημάτιζε ἀτελεῖ ἀναθύρωσιν διὰ τὴν πλήρη ἐπαφὴν πρὸς τὸν ἐπόμενον.

γραφτὸν ἀπλοῦν μαίανδρον (Σ χ έ δ. 82, Z), ἐναλλασσόμενον μὲ διηρημένα τετράγωνα. Τὸ κόσμημα αὐτὸ ἦτο συνηθέστατον εἰς κλασσικὰ μνημεῖα ²¹³. Ἡ προέχουσα κάτω ἐπιφάνεια τοῦ στρωτήρος δὲν ἔφερε διακόσμησιν. Ἀπὸ σφζόμενα ἴχνη φαίνεται ὅτι τὸ πλάτος τῆς προεξοχῆς ἦτο 8 ἑκατ.

Σχέδ. 82. Ἡγεμὼν στρωτήρ.

A. Κάτωψις. B. Ὅψις. Γ. Τομή κατὰ πλάτος. Δ. Πλαγία ὄψις.
E. Κατὰ μήκος τομή. ΣΤ. Ἀνοψις. Z. Γραπτὸς διάκοσμος

Λίαν ἀξιόλογον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον μᾶς παρέχουν τὰ σφζόμενα τεμάχια, εἶναι αἱ ὁπαὶ προσηλώσεως. Πρόκειται διὰ δύο διαμπερεῖς ὁπὰς, διαμέτρου περίπου 8 χιλιοστών, συμμετρικὰς ὡς πρὸς τὸν ἄξονα μήκους, καὶ εἰς ἀπόστασιν 14 ἑκατ. ἀπὸ τοῦ μετώπου τῆς κεράμου ²¹⁴. Διὰ τῶν ὁπῶν αὐτῶν προσηλοῦντο διὰ σιδηρῶν ἤλων, διαμέτρου 7 χιλιοστών (ὀβελίσκων), οἱ ἡγεμόνες ἐπὶ τῶν παρίνων γείσων. Ἡ προσήλωσις κεραμίδων, γνωστὴ καὶ ἀπὸ οἰκοδομικὰς ἐπιγραφάς ²¹⁵, σκοπὸν εἶχε τὴν στερέωσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς στέγης. Οἱ ἀγελαῖοι στρωτήρες δὲν φαίνεται νὰ εἶχον τοιαύτας ὁπὰς.

Ὡς πρὸς τὰ μεγέθη, οἱ ἡγεμόνες στρωτήρες φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν ἀπολύτως ἴσοι, παρουσιάζοντες μικρὰς διαφορὰς ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα ²¹⁶, ἂν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται διὰ μεταγενεστέρως παραλλαγὰς τῶν ἀρχικῶν, χρῆσις τῶν ὁποίων ἐγινε κατὰ μίαν ἐπισκευὴν τῆς στέγης.

δ) Ἀνθεμωτοὶ ἡγεμόνες καλυπτῆρες. Ἀρκετὰ τεμάχια ὀλοκλήρων ἢ καὶ θραυ-

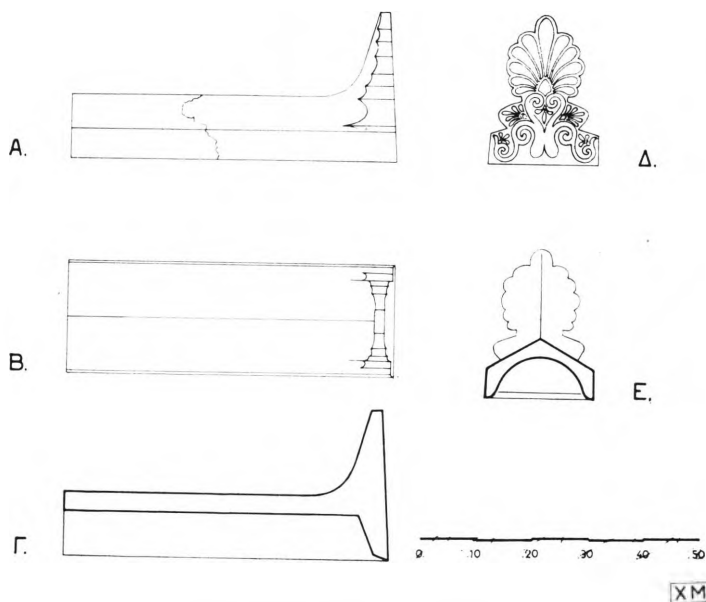
213. Γεῖσον Παρθενῶνος. Βλ. F. C. Penrose, The Principles of the Ath. Architecture, London 1858, κεφ. VIII, Πίν. I. Γεῖσον Ναοῦ Ποσειδῶνος Σουνίου, AE 1953-54, σ. 9, Εἰκ. 7, 8. Σύνηθες ἦτο τὸ ἐν λόγῳ κόσμημα εἰς ἡγεμόνας στρωτήρας βλ. Ἀ.Κ. Ὀρλάνδου, Ὑλικά, I, σ. 106, Εἰκ. 57H, ἢ καὶ ἐπαετίδας βλ. O. Broneer, South Stoa, Πίν. 20.

214. Αἱ ὁπαὶ εἶχον τοιαύτην θέσιν ὥστε νὰ καλύπτονται ὑπὸ τῶν καλυπτῆρων.

215. Ἀ.Κ. Ὀρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 98-99 σημ. 1-3. Εἰς τὸ περὶ γείσων κεφάλαιον δίδονται περισσότερα στοιχεῖα διὰ τὴν προσήλωσιν τῶν κεράμων.

216. Μεταξὺ τῶν διασωθέντων, τρία τεμάχια ἔχουν πλάτος 52.5 ἑκατοστόμετρα ἀντὶ τοῦ συνήθους 50.5. Τὸ πλάτος 50.5 ἐκ. ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τῶν ἰχνῶν τῶν σφζομένων ἐπὶ τῶν γείσων.

σμάτων διεσώθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας καλυπτῆρας²¹⁷, χαρακτηριζομένους ἀπὸ ὑψηλὸν ἀνθέμιον, σχηματιζόμενον εἰς τὸ κατακόρυφον μέτωπόν των²¹⁸. Ἔχουν ὕψος μέγιστον 26.3 ἑκατ. καὶ μῆκος περίπου 58 ἑκατ. Τὸ κυρίως σῶμά των ἐλάχιστα διαφέρει τῶν ἀγελαίων, μὲ κοίλην τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειάν των καὶ γωνίαν ἐξωτερικῶς. Εἰς τὴν ὀπισθεν ἀπόληξίν των δὲν φέρουν βάθυσιν (πατούραν) προσαρμογῆς τοῦ ἐπομένου, ὡς οἱ ἀγελαῖοι.

Σχέδ. 83. Ἑγεμὼν καλυπτῆρ.

Α. Πλαγία ὄψις. Β. Κάτοψις. Γ. Τομὴ κατὰ μῆκος. Δ. Ὅψις. Ε. Τομὴ κατὰ πλάτος

Ἡ προσθία ἐπιφάνεια, ἡ κοσμουμένη μὲ τὸ ἀνθέμιον, σχηματίζει μὲ τὸν ἄξονα τῆς κεραμίδος γωνίαν κατὰ τι μικροτέραν τῆς ὀρθῆς, ἀλλ' ὅχι τόσον ὥστε νὰ καθίσταται κατακόρυφος, ὅταν ὁ ἄξων λάβῃ τὴν κλίσιν τῆς στέγης²¹⁹ (Σ χ έ δ. 83 Α).

Τὸ ἐνδεκάφυλλον καὶ ὑψηλὸν ἀνθέμιον ἦτο ἐξωγραφημένον διὰ χρωμάτων, παρουσίαζε δὲ τὰς χαρακτηριστικὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ ἄξονος, διαφοροὺς εἰς ἕκαστον τεμάχιον²²⁰.

Διακρίνομεν δύο ἐλαφρῶς διαφέροντα σχέδια ἀνθεμίου. Ἴσως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ ἔχωμεν μίαν μεταγενεστέραν παραλλαγὴν τῶν ἀρχικῶν. Πληρεστέρα ἐξέτασις τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἀνθεμίων καὶ προσπάθεια ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων καὶ

217. Τοῦλάχιστον 8 ὁλόκληροι καὶ 20 θραύσματα.

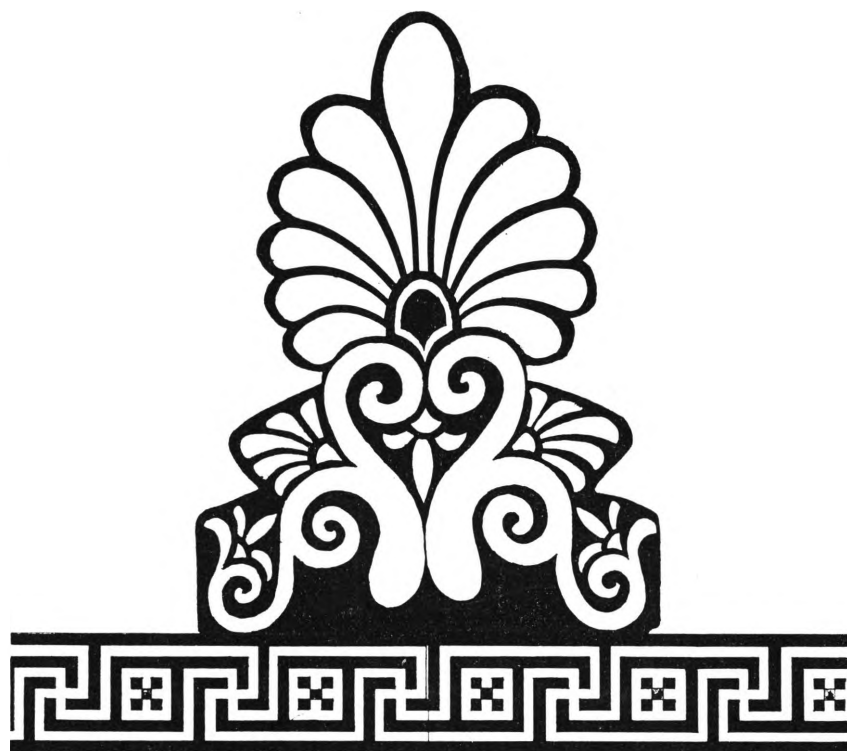
218. Πρόκειται περὶ τοῦ τυπικοῦ σχήματος ἀκροκεράμου τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Βλ. R. Martin, Manuel de l' Architecture Grecque I, Paris, 1965, σ. 99, Εἰκ. 50.

219. Ὅμοια διάταξις διαπιστοῦται καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα. Βλ. A. C. Orlandos, Notes on the Roof Tiles of the Parthenon. Hesperia, Suppl. 7, (1949), σ. 263, Εἰκ. 4a.

220. Βλ. Κ.Α. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Ἀθῆναι, 1951. Ἀσυμμετρίαι εἰς ἀνθέμια παρατηροῦνται μέχρι τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος (βλ. σ. 107). Εἶναι γεγονὸς πάντως ὅτι μὴ ὑφισταμένης ἀριθμήσεως ἐπὶ ἑκάστου τεμαχίου, ἡ θέσις τῶν κεράμων εἰς τὴν στοάν τῆς Βραυρῶνος θὰ ἦτο μᾶλλον τυχαία.

χρονολογικῶν ἐνδείξεων, γίνεται εἰς ἄλλο κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀπλῶς σημειοῦμεν ὅτι τὰ ἐξεταζόμενα ἀνθέμια ἀνήκουν εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν καὶ ἀκολουθοῦν τὸ πατροπαράδοτον σχέδιον μὲ τοὺς ἐλικοειδεῖς βλαστοὺς καὶ τὰ φύλλα (Σ χ έ δ. 84).

Τὸ μῆκος τῶν ἐξεταζομένων ἀνθεμωτῶν ἡγεμόνων δὲν ὑπερβαίνει τὰ 59 ἐκατ.²²¹,

Σχέδ. 84. Ἀνθέμιον καὶ μαίανδρος ἡγεμόνων κεράμων, κατ' ἀναπαράστασιν

εἶναι δηλαδὴ κατὰ πολὺ μικρότερον τοῦ τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων. Τὸ γεγονὸς αὐτό, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἀπουσίαν βαθύνσεως προσαρμογῆς εἰς τὸ ὀπισθεν ἄκρον των, ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων καλυπτῆρων καὶ τῶν πρώτων κατὰ σειρὰν ἀγελαίων τοιοῦτων παρενεβάλλετο μικρότερόν τι τεμάχιον²²². Τοιοῦτον τεμάχιον δὲν ἔχει ἀνευρεθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφάς.

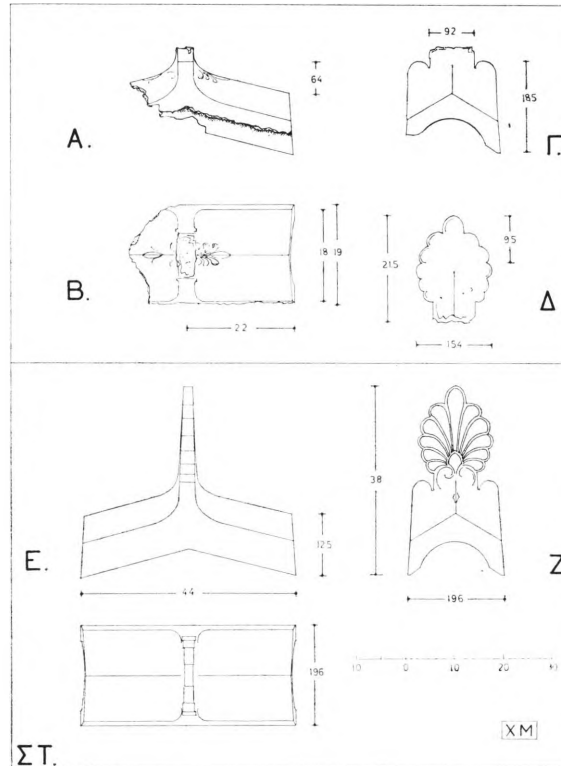
ε) Ἀμφίκυφοι κορυφαῖοι στρωτῆρες. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κεραμίδων δὲν ἀνευρέθη οὐδὲ μία κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τοῦ μνημείου. Ἡ μορφή των προκύπτει ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν ἐμπροσθίων τμημάτων δύο ἀγελαίων στρωτήρων συναντωμένων κατὰ

221. Τὰ μῆκη τῶν ὑπ' ἀριθ. 172, 188, 189, 190, 191, 193, κεράμων εἶναι ἀντιστοίχως 58, 58, 59, 59, 55, 59 ἐκατοστόμετρα.

222. Ὡς καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα συμβαίνει.

τὴν γωνίαν κλίσεως τῆς στέγης, τὸ μήκος των δὲ θὰ ἦτο κατὰ τι μικρότερον τοῦ μήκους τοῦ κορυφαίου καλυπτῆρος (44 ἑκατ.), ὑπολογιζόμενον περίπου εἰς 36 ἑκατοστά.

στ) *Κορυφαῖοι ἀμφίκυφτοι καλυπτῆρες*. Ἐκ τῶν ἀνθεμωτῶν κορυφαίων διεσώθησαν μερικὰ τεμάχια τεθραυσμένα, ἐπιτρέποντα ὅμως τὴν σχεδὸν ἀσφαλῆ ἀναπαράστασιν των (Σχ ἐδ. 85 Ε, ΣΤ, Ζ).

Σχέδ. 85. Ἀνθεμωτὸς κορυφαῖος καλυπτῆρ.
Ἀνευρεθέντα θραύσματα. Α. Πλαγία ὄψις. Β. Κάτωψις. Γ καὶ Δ Ὅψεις.
Ἀναπαράστασις. Ε. Πλαγία ὄψις. ΣΤ. Κάτωψις. Ζ. Ὅψις.

Τὸ κάτω μέρος των ἀποτελεῖται κατ' οὐσίαν ἀπὸ δύο ἀγελαίους καλυπτῆρας, συναντωμένους κατὰ τὴν γωνίαν κλίσεως τῆς στέγης. Ἐχομεν καὶ ἐδῶ τὴν καμπύλην ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὴν γωνιώδη ἐξωτερικὴν, ἀπουσιάζει ὅμως τὸ μικρὸν ἡμικυλινδρικὸν ἐξόγκωμα στηρίξεως ἐπὶ τοῦ ἐπομένου. Τοῦτο εἶναι φυσικόν, διότι ὁ κορυφαῖος στηριζόμενος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς στέγης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀλισθήσῃ πρὸς τὰ κάτω.

Τὸ συνολικὸν μήκος τοῦ ἐξεταζομένου κορυφαίου ἦτο 44 ἑκατ. περίπου, ἀπέληγε δὲ οὗτος εἰς κεκλιμένον μέτωπον, ὡς ἀκριβῶς καὶ οἱ ἀγελαῖοι. Ἄνωθεν τῆς γωνίας ὑποῦτο πολὺφυλλον²²³ ἀνθεμωτὸν κόσμημα, ἐξωγραφημένον. Τὸ κόσμημα εἶναι παρεμ-

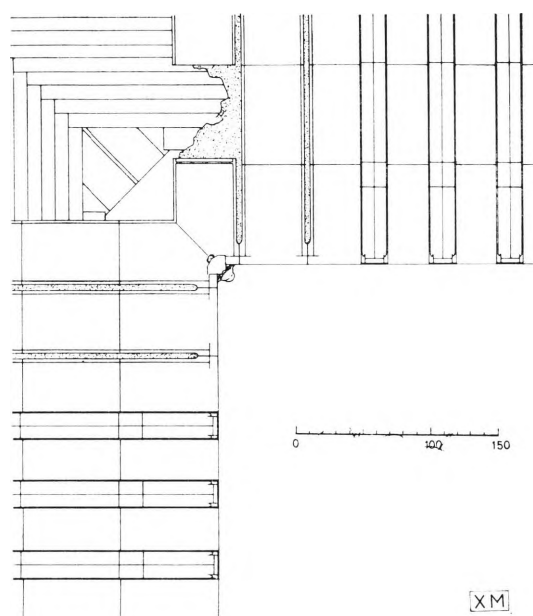
223. Ἐνδεκάφυλλον ὡς ἀκριβῶς καὶ τοῦ ἡγεμόνος καλυπτῆρος. Ἡ πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξις τῆς γωνίας διεμορφουτο μετὰ δύο ἡμικυκλικούς ὤμους ἐκατέρωθεν τοῦ ἀνθεμίου (Σχ ἐδ. 85 Γ, Δ). Τὸ ἀνθέμιον ἦτο παράλληλον πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς στέγης, παρουσίαζε δὲ μικρὰν πρὸς τὰ ἄνω μείωσιν τοῦ πάχους του. Ἡ γωνία κλίσεως τῶν δύο σκελῶν του δὲν συμφωνεῖ ἀπολύτως μετὰ τὴν κλίσιν τῆς στέγης.

φερές πρὸς τὸ τῶν ἡγεμόνων, μετὴν διαφορὰν ὅτι οἱ ἐλικωτοὶ βλαστοὶ καταλήγουν εἰς ἕτερον μικρὸν ἀνθέμιον, ἐξωγραφημένον ἐπὶ τῆς ράχεως πλησίον τοῦ στρωτήρος.

Τὸ ὕψος τοῦ ἀνθемίου ἦτο 21.5 ἑκατ. (Σ χ έ δ. 85 Δ) καὶ οὕτω τὸ συνολικὸν ὕψος τῆς κεράμου ὑπολογίζεται εἰς 38 ἑκατ. περίπου ἀπὸ τοῦ κατωτάτου σημείου της, ἂν καὶ τὸ ὕψος αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιον.

Μικρὰν διαφορὰν διαστάσεων παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς ἐξεταζομένους καλυπτῆρας, κυρίως ὡς πρὸς τὸ πλάτος. Τὰ σωζόμενα ἐξ ἄλλου τεμάχια δὲν παρέχουν στοιχεῖα παραλλαγῶν διακοσμήσεως τοῦ ἀνθемίου ὅπως εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

ζ) *Εἰδικοί στρωτήρες εἰς τὰς κατ' ἔσοχὴν γωνίας.* Καὶ ἐξ αὐτῶν οὐδεὶς διεσώθη, ἢ ὑπαρξίς των ὁμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαία, διότι ἔχομεν τὸν ἀκολουθῶς ἐξεταζόμενον ἡγεμόνα αὐτῶν.

Σχέδ. 86. Διάταξις τῶν κεράμων εἰς τὴν κατ' ἔσοχὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς στοᾶς. Κάτωψις ἐν ἀναπαραστάσει

Εὐρίσκοντο εἰς τὰς δύο διέδρους κατ' ἔσοχὴν γωνίας τῶν στεγῶν (ντερέδες) καὶ θὰ εἶχον ἀσφαλῶς τὴν μορφήν δύο στρωτήρων ἀγελαίων, συναντωμένων κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Τὸ σύστημα συναρμογῆς των καθὼς καὶ τὰ μεγέθη των παραμένουν ἀνεξακρίβωτα. Τέλος σημειοῦμεν ὅτι μία κέραμος τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἀνευρέθη εἰς Πέλλαν²²⁴.

η) *Ἡγεμόνες εἰδικοί στρωτήρες ἐσωτερικῶν γωνιῶν.* Ὑπῆρχον δύο ἐν συνόλῳ εἰς τὴν στοάν, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθη θραῦσμα τοῦ ἑνός, παρουσιάζουν δὲ μέγα ἐνδιαφέρον λόγῳ τῆς σπανιότητος τοῦ εἶδους²²⁵. Πράγματι, πλὴν ἑνὸς ἀβεβαίου παραδεί-

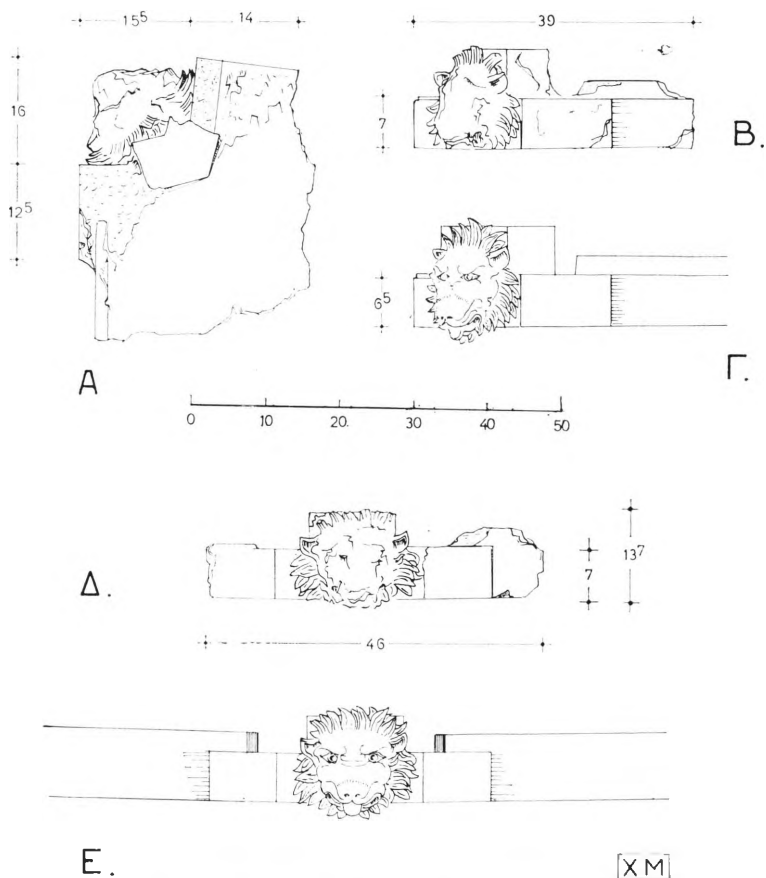
224. Βλ. Χ. Μακαρόνα, Ἀνασκαφαὶ Πέλλης, 1963, ΑΔ 19 (1964): Χρονικά σ. 341 σημ. 1.

225. Περί τῆς ἀνευρέσεως τῆς κεράμου αὐτῆς βλ. εἰς ΠΑΕ 1948 (Ἀθῆναι, 1949) σ. 88. Εἰκ. 5.

γματος τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ²²⁶, οὐδὲν ἄλλο παρεμφερὲς ἔχει διασωθῇ ²²⁷.

Ἡ κέραμος σχηματίζεται διὰ τῆς συνενώσεως κατ' ὀρθὴν γωνίαν δύο ἡγεμόνων στρωτήρων, ἐπὶ τῶν μετώπων τῶν ὁποίων, μήκους 16 ἑκατ. περίπου, διεμορφοῦτο ὑδρορροή σχήματος λεοντοκεφαλῆς (Πί ν. 10).

Τὰ ὄμβρια ὕδατα, τὰ ὁποῖα συνέρρεον εἰς τὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τῶν δύο στεγῶν γωνίαν δὲν ἀπέρρεον ἀπὸ τὰ μέτωπα, ὥς συνέβαινεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας στρω-

Σχέδ. 87. Εἰδικῆς μορφῆς στρωτήρ, με ὑδρορρόην.

Α, Β, Δ. Κάτωψις καὶ ὄψεις εἰς ὑπάρχουσιν κατάστασιν. Γ καὶ Ε. Ὅψεις ἐν ἀναπαραστάσει

τῆρας, ἀλλ' ἐμποδιζόμενα ὑπὸ μικρᾶς ὑπερυψώσεως πρισματικῆς μορφῆς διήρχοντο διὰ τῆς ὑδρορρόης. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν λόγῳ ὑπερύψωσιν (Σ χ έ δ. 87 Α, Β, Γ), δεξιά καὶ ἀριστερά, ἐσχηματίζετο ἡ ὑποδοχὴ τοῦ ἀνθεμωτοῦ ἡγεμόνος καλυπτῆρος.

Αἱ διαστάσεις (ὕψος μετώπου, μήκος διαπλατύνσεως, πάχος κ.λ.π.) οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπουν διὰ τὸν ταυτισμὸν τοῦ σπουδαίου τούτου τεμαχίου, ἐπιβεβαιούμενον ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τὴν θέσιν ἀνευρέσεώς του, παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς κιονοστοιχίας.

226. Ἀνάγεται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ δύνатаи νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς στρωτήρ φέρων λεοντοκεφαλὴν. Ἀδημοσίευτος. Εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν, εἰς τὴν Στοάν τοῦ Ἀτάλου.

227. Βλ. E. Douglas van Buren, Greek Fictile Revetements, London, 1926, σ. 122 - 128.

Ἡ κάτω ἐπιφάνειά του σχηματίζει τὴν διέδρον γωνίαν, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχε καὶ τὸ γωνιακὸν γείσον ²²⁸.

Ἡ λεοντοκεφαλὴ, ὡς καὶ εἰς τὸ Σχέδιον παρίσταται, δὲν σφύζεται εἰς καλὴν κατὰστασιν, ἢ ἐξέτασις ἄλλως τε τῆς μορφῆς τῆς ὡς γλυπτικοῦ ἔργου καὶ ἐκεῖθεν ἡ χρονολόγησις τῆς ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μελέτης ²²⁹. Παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι ἔχει κατασκευασθῇ μᾶλλον προχείρως, ἄνευ μήτρας ²³⁰, διὰ πηλοῦ καὶ κονιάματος (stucco), χρήσις τοῦ ὁποίου ἐγίνε διὰ τὰς λεπτομερείας.

Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν τεμαχίου, μὴ σφύζομενον, θὰ ἐσχηματίζετο ὡς εἰς τὸ Σ χ ε δ. 86 δεικνύεται, διότι θὰ προσηρμόζετο μὲ ἀγελαῖον στρωτήρα. Ὁ τρόπος συναρμογῆς του μὲ τὸν ἐπόμενον εἰδικῆς μορφῆς στρωτήρα δὲν ἔχει ἐξακριβωθῇ. Ἴσως καὶ νὰ εἶχον ἀρμόν κάθετον πρὸς τὴν γραμμὴν κλίσεως.

Αἱ παρατηρούμεναι μικραὶ διαφοραὶ εἰς τὰς διαστάσεις τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων κεράμων δὲν ἐπιτρέπουν ἀσφαλῆ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὰ μεγέθη των, οὔτε συγκρίσεις.

Σαφῶς διαφέρουν τὰ ἐξεταζόμενα ἀπὸ τὰ γνωστὰ ὑποδείγματα κεράμων ²³¹. Τὸ ὑπολογιζόμενον μῆκος ἀγελαίου στρωτήρος 73 ἑκατ., συμπίπτει μὲ 2 1/3 ἀττικούς πόδας ²³², ἐνῶ τὸ πλάτος, 45.8 ἑκατ., μὲ 1 πόδα καὶ 7 δακτύλους περίπου. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν κεράμων εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς κιονοστοιχίας, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ πλάτος τῶν ἡγεμόνων στρωτήρων (50.5 ἑκατ.) δὲν εἶναι ἀκέραιον ὑποπολλαπλάσιον οὔτε τῆς ἀποστάσεως τῶν ἀξόνων τῶν τριγλύφων, οὔτε τῶν μεταξονίων τῶν κιόνων. Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ μὴ ὑφίσταται εἰς τὴν πρόσοψιν σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνθεμωτῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν στοιχείων τοῦ θριγκοῦ, μὴ ὑπαρχούσης συμπτώσεως τῶν ἀξόνων των, παρὰ μόνον εἰς τυχαίας θέσεις. Ἄν καὶ τοῦτο φαίνεται ἀντικανονικὸν ἐκ πρώτης ὄψεως, δικαιολογεῖται ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀνθεμωτοὶ ἡγεμόνες συνεδυάζοντο ὀπτικῶς κυρίως μὲ τὰς προδόχθους ἢ τὰς ὁδοὺς τοῦ γείσου ²³³, μὴ ὑφισταμένους εἰς τὸ συνεχὲς κοῖλον γείσον τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος.

Ἡ τοποθέτησις τῶν κεράμων ἐπὶ τῆς στέγης ἐγίνετο τῇ παρεμβολῇ τῆς δορώσεως, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη. Ἡ διάταξις αὐτῶν εἰς τὴν γωνίαν δεικνύεται εἰς τὸ Σ χ ε δ. 86. Ἀπὸ τὸ μέτωπον τοῦ γείσου προεῖχεν ὁ ἡγεμὼν στρωτήρ κατὰ 8 ἑκατ., ἢ ἀπόστασις δὲ τούτου ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς στέγης ἦτο 6.90 μ. περίπου. Ἐὰν ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν αὐτὴν ἀφαιρέσωμεν 18 ἑκατ. (μῆκος τοῦ ἑνὸς σκέλους τοῦ ἀμφικύφου κορυφαίου στρωτήρος) καὶ 62 ἑκατ. (ὑπόλοιπον μῆκος ἡγεμόνος, ἀφαιρεθέντος τοῦ κοινοῦ μήκους μὲ τὸν ἐπόμενον),

228. Μίαν ἄλλην λύσιν διαμορφώσεως κεράμων εἰς τὰς γραμμάς ἀπορροῆς στέγης βλ. εἰς Olympia, Ergebnisse, II, Berlin, 1896, Πίν. C (100).

229. Περίπου σύγχρονος πρὸς τὴν λεοντοκεφαλὴν τῆς Βραυρῶνος εἶναι καὶ ἡ ἀνευρεθεῖσα εἰς Ὀλυμπίαν, ἐκ τῆς σίμης τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Φειδίου. Βλ. Alfred Mallwitz - Wolfgang Shiering, Die Werkstatt des Phidias in Olympia, Berlin, 1964 (Olymp. Forsch. V) Πίν. 14, 15, 38 - 42, σ. 112 - 134.

230. Ἡ κατασκευὴ τύπου, διὰ δύο μόνον τεμάχια, θὰ ἐκρίθη προφανῶς ἄσκοπος.

231. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 103.

232. Λαμβάνοντες ὡς πόδα, ἐφαρμοσθέντα εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν οἰκοδόμημα, μῆκος ἴσον πρὸς 0,314 μ. περίπου.

233. Βλ. σχετικῶς εἰς Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ἡ γραπτὴ ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ΑΕ, 1953 - 54, σ. 5 - 6.

ἔχομεν 6.10 μ. Τοῦτο διαιρούμενον διὰ 9 (θεωρουμένων ἑννέα ²³⁴ κατὰ μήκος στρωτήρων) καὶ αὐξανόμενον κατὰ 7 ἑκατ. (κοινὸν μήκος μὲ τὸν ἐπόμενον) δίδει τὸ μήκος τοῦ ἀγελαίου στρωτήρος 73.7 ἑκατ. περίπου, προσεγγίζον τὸ μήκος τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ μήκος ἐπικαλύψεως τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τοῦ ἄλλου τῶν στρωτήρων (κοινὸν μήκος), ὀρισθὲν εἰς 7 ἑκατ., δίδεται ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ ἀγκῶνος καὶ μετώπου τοῦ τεμαχίου.

Θὰ πρέπει νὰ γίνη λόγος, τέλος, περὶ τῆς προστασίας τῶν κεράμων δι' ἐπιχρίσεως. Εἰς πολλὰ μέρη τῶν ἐξεταζομένων τεμαχίων, κυρίως εἰς τὰς ἐξωγραφημένας ἐπιφανείας, διακρίνομεν λεπτὸν ἐπίχρισμα (stucco), τὸ ὁποῖον ἐτίθετο διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν καλὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν ²³⁵.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τοὺς ἡγεμόνας στρωτήρας τὸ ἐπίχρισμα διακόπτεται εἰς τὴν γραμμὴν ἐδράσεως ἐπὶ τοῦ γείσου, εἰς ἀπόστασιν 8 ἑκατ. ἀπὸ τοῦ μετώπου.

ΣΤ. Τὸ βόρειον στωϊκὸν οἰκοδόμημα

Πρὸς βορρᾶν τῶν δωματίων τῆς κεντρικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς, 6 μ. περίπου ἀπέχον καὶ παραλλήλως διατεταγμένον πρὸς αὐτήν, ἐκτείνεται τὸ δεύτερον στωϊκὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ταυτίζεται μὲ τὴν ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ἀναφερομένην παραστάδα ²³⁶.

Τὸ κτίσμα, τοῦ ὁποῖου διεσώθησαν δυστυχῶς μόνον τὰ θεμέλια, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ²³⁷ τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1961, ἥδη δὲ διετυπώθησαν ὑποθέσεις περὶ τῆς μορφῆς του καὶ τῆς λειτουργίας του. Δυστυχῶς, ἡ σχεδὸν πλήρης ἔλλειψις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἀνωδομῆς του καθιστᾷ τὴν μελέτην τοῦ μνημείου δυσχερῆ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα ἄοριστα. Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι πρόκειται διὰ μίαν ἀνοικτὴν στοᾶν πολὺ μικροῦ βάθους, τῆς ὁποίας ἡ λειτουργία συνεδέετο μὲ τὸν πρὸ αὐτῆς ὑπαίθριον διάδρομον, ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν καὶ τὰ πρὸς τὴν θεὸν ἀφιερῶματα.

Τὰ θεμέλια τοῦ ἐξεταζομένου κτηρίου σφύζονται μέχρι τῆς εὐθυντηρίας εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Ἀπὸ τὸν τοιχοβάτην διατηροῦνται κατὰ χώραν τρία μόνον τεμάχια, εἰς τοὺς τοίχους μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο προπύλων (Σχέδ. 96 καὶ Πί ν. 11 α - β).

Εἰς τὴν βορείαν μακρὰν πλευρὰν καθὼς καὶ εἰς τὰς πλαγίας, ἡ θεμελίωσις, συνεχῆς καὶ ἀποτελούμενη ἀπὸ κατὰ μήκος διατεταγμένας λιθοπλίνθους, διαστάσεων 1.22×0.60 μ., μαρτυρεῖ ὅτι ἐκεῖ ἔβαινε συνεχῆς τοῖχος. Ἀντιστρόφως, εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν, τὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸν ὑπαίθριον διάδρομον, ἡ θεμελίωσις ἔχει διαλυθῆ εἰς κατ' ἀποστάσεις διατεταγμένας ἰσχυρὰς ὑποδομὰς στηριγμάτων. Εἶναι προφανὲς λοιπόν, ὅτι τὸ ἐπίμηκες τοῦτο κτίσμα εἶχε τὴν πρὸς νότον πλευρὰν του ἀνοικτὴν καὶ διαμορφωμένην εἰς κιονοστοιχίαν ἢ κάτι παρεμφερές.

Ἐξετάζοντες τὰ λείψανα τῶν ὑποθεμελιώσεων τῶν ἀνωτέρω στηριγμάτων, διαπιστοῦμεν, ὅτι πέντε ἐξ αὐτῶν σφύζονται μέχρι τοῦ ὕψους τῆς εὐθυντηρίας, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι

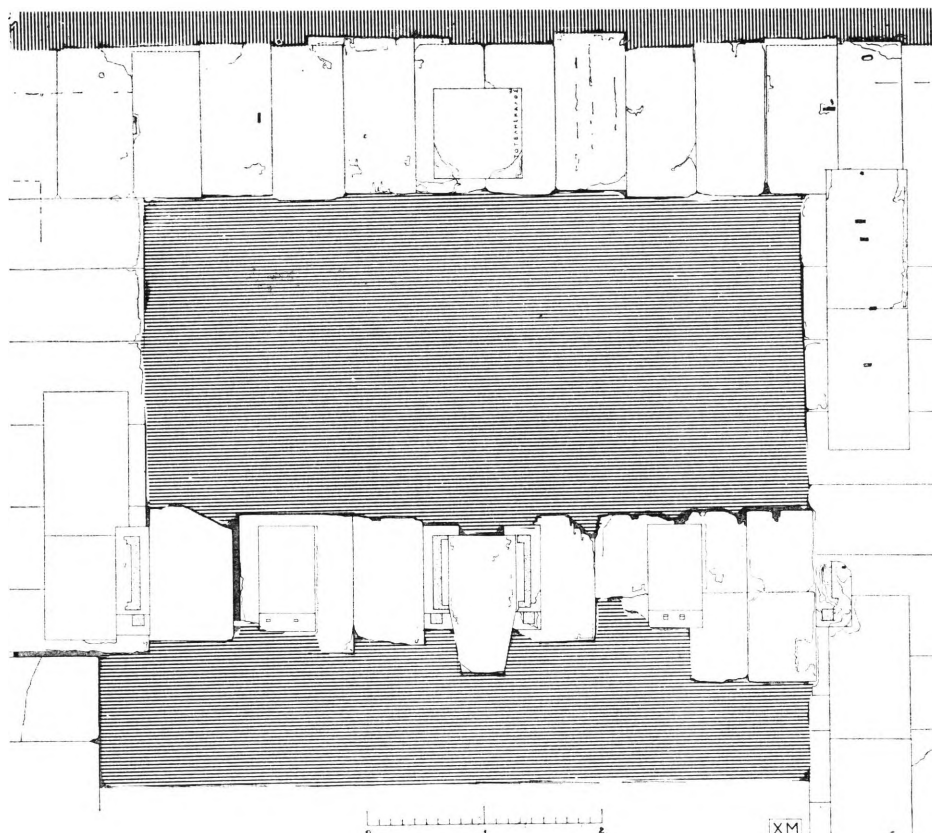
234. Ἐὰν ἐλαμβάνοντο 10 ἢ 8, δὲν θὰ ὑπῆρχε προσέγγισις μήκους μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἡγεμόνος.

235. Βλ. Ἀ.Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, Α', σ. 116.

236. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκαφέως τοῦ μνημείου Ἰ. Παπαδημητρίου. Βλ. σχετικῶς BCH 86 (1962) σ. 677. Τὴν ὀνομασίαν αὐτὴν ἀπεδέχθη καὶ ὁ Martin. Βλ. Manuel I, σ. 14.

237. Βλ. Ἔργον, 1960, σ. 25, καὶ 1961 σ. 29. Βλ. ἐπίσης BCH 85 (1961) σ. 642, Εἰκ. 8, ὅπου καὶ φωτογραφία κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς.

ἑπτὰ κατὰ μίαν στρώσιν χαμηλότερον²³⁸. Εἰς δύο, τέλος, ἐξ αὐτῶν ὑφίστανται κατὰ χώραν λιθόπλινθοι, ἔχουσαι τὸ ὕψος τοῦ τοιχοβάτου, διαστάσεων 75×75 ἑκατ. περίπου καὶ ὕψους 24.5 ἑκατ., ἀποτελοῦσαι τὸν στυλοβάτην τῆς στοᾶς (Πί ν. 12α). Μεταξὺ τῶν βάσεων τῶν στύλων ἔχουν τοποθετηθῇ προχείρως, καὶ εἰς δευτέραν χρήσιν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πλάκες καὶ λίθοι²³⁹.

Σχέδ. 88. Ἀνατολικὸν πρόπυλον.
Κάτοψις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως

Ἦδη παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀπόστασις τῶν στηριγμάτων μεταξὺ τῶν εἶναι 3.02 μ. περίπου. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς θέσεως τῶν κατὰ χώραν ὑφισταμένων τεμαχίων καθὼς καὶ τοῦ γενικοῦ ἀνοίγματος τῶν 39.18 μ.²⁴⁰, φθάνομεν εἰς τὸ Σχέδ. 96, ὅπου δίδεται ἐν ἀναπαραστάσει ἡ κάτωψις τοῦ κτηρίου.

Αἱ λίαν ἐπιμήκεις ἀναλογίαι τοῦ ἐξεταζομένου κτηρίου, καὶ ἡ ἐν γένει μορφή του

238. Ἡ εὐθυντηρία ἔχει ἀποξηλωθῇ εἰς τὰς θέσεις αὐτάς. Σημειωτέον ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο σημεῖον τοῦ μνημείου ἔχει ἀφαιρεθῇ ἡ στρώσις τῆς εὐθυντηρίας εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Εἰς τὴν τετάρτην ἀπὸ δυσμῶν βάσιν διακρίνομεν μίαν διὰ τῆς σκαπάνης γενομένην ἐγκοπὴν, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν μετακίνησιν τοῦ λίθου πρὸς μεταφοράν.

239. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται ὀρισμένα ἐπίπεδα γεῖσα, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὸ πρὸ τῆς στοᾶς παλαιότερον ἀνάλημμα (:), ὅπως ἤδη ἐξετέθη εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον.

240. Πρόκειται περὶ τοῦ μήκους μεταξὺ τῶν μαρμαρίνων κατωφλίων τῶν δύο προπύλων.

ἐν κατόψει, ἐνθυμίζουν ἕτερον μνημεῖον, σύγχρονον περίπου καὶ μὲ τὴν αὐτὴν λειτουργίαν : τὴν ἐν Πειραιεῖ Σκευοθήκην τοῦ Φίλωνος. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἔκθεσις ἐπεκτείνεται ἐκατέρωθεν τοῦ διαδρόμου, ὁ ὁποῖος ὅμως καλύπτεται ὑπὸ τὴν ἐνιαίαν στέγην. Δύο πρόπυλα μὲ ἀξονικὰ στηρίγματα καὶ πεσσοστοιχία εἶναι κοινὰ γνωρίσματα τῶν δύο μνημείων. Οἱ διὰ τοῦ διαδρόμου διερχόμενοι ἠδύναντο νὰ βλέπουν τὰ ἐν τῷ ὑποστέγῳ ἀναθήματα πρὸς τὴν θεάν, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸν Πειραιᾶ τὰ ἐν τῇ Σκευοθήκῃ φυλασσόμενα ἀντικείμενα. Ἡ ὁμοιότης τῆς λειτουργίας τῶν δύο κτηρίων ὠδήγησε προφανῶς εἰς τὴν αὐτὴν λύσιν κατόψεως.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ὑποθεμελιώσεις τῶν στηριγμάτων παρατηροῦμεν, ὅτι αὗται ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρεῖς στρώσεις λιθοπλίνθων τοποθετουμένων ἀνὰ δύο παραλλήλως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνεται διασταύρωσις τῶν ἄρμῶν των (Σ χ ε δ. 98). Αἱ λιθοπλίνθοι ἔχουν διαστάσεις $1.30 \times 0,65$ μ. περίπου. Ἡ προσαρμογὴ τῶν λίθων μεταξύ των εἶναι μᾶλλον ἀμελὴς καὶ πρόχειρος, ὅπως καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς κυρίως στοᾶς. Ἡ παρατηρουμένη διαπλάτυνσις εἰς τὴν κατωτάτην στρώσιν (Σ χ ε δ. 98 Γ καὶ Δ) εἶναι δικαιολογημένη καὶ σκοπίμος, διότι αὐξάνει τὴν ἐπιφάνειαν ἐδράσεως τῶν θεμελίων ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ χώματος καὶ τῆς ἰλῦος. Δὲν διακρίνομεν συνδέσμους ἢ γόμφους εἰς τὰ θεμέλια.

Εἰς τὴν εὐθυνηρίαν τοῦ βορείου καθὼς καὶ τῶν πλαγίων τοίχων σαφεστάτη σφύζεται ἡ γραμμὴ τοῦ ἵχνους τοῦ τοιχοβάτου, ἀπέχουσα περὶ τὰ 25 ἑκατ. τοῦ ἄκρου αὐτῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τῆς στοᾶς, ἀπὸ τοῦ τοίχου μέχρι τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τῶν βάσεων τῶν στηριγμάτων, προκύπτει ἴσον πρὸς 3.45 μ. περίπου.

Ἐντὸς τοῦ στωϊκοῦ οἰκοδομήματος, καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ, διεσώθησαν κατὰ χώραν λίθινοι βατήρες εἰς συνεχῆ σειράν. Οἱ βατήρες οὗτοι, 37 τὸν ἀριθμόν, ἔχουν διαμορφωθῇ διὰ πλακῶν ἀπὸ τὸν γνωστὸν ψαμμόλιθον τῆς Βραυρῶνος ²⁴¹, παραλλήλως τοποθετημένων ἀνὰ δύο καὶ χωριζομένων δι' ἑτέρων κυβοσχήμων λίθων. Ἡ δημιουργουμένη οὕτω ἐγκοπὴ ἔχει πλάτος περὶ τὰ 17 ἑκατ., βάθος ἕως 80 ἑκατ. Τὰ μῆκη τῶν βατήρων διαφέρουν μεταξύ των, κυμαινόμενα ἀπὸ 87 μέχρις 113 ἑκατ. Σημειωτέον ὅτι οἱ ἄξονες τῶν στύλων τῆς προσόψεως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὰς θέσεις τῶν βάσεων αὐτῶν (Πί ν. 12 γ).

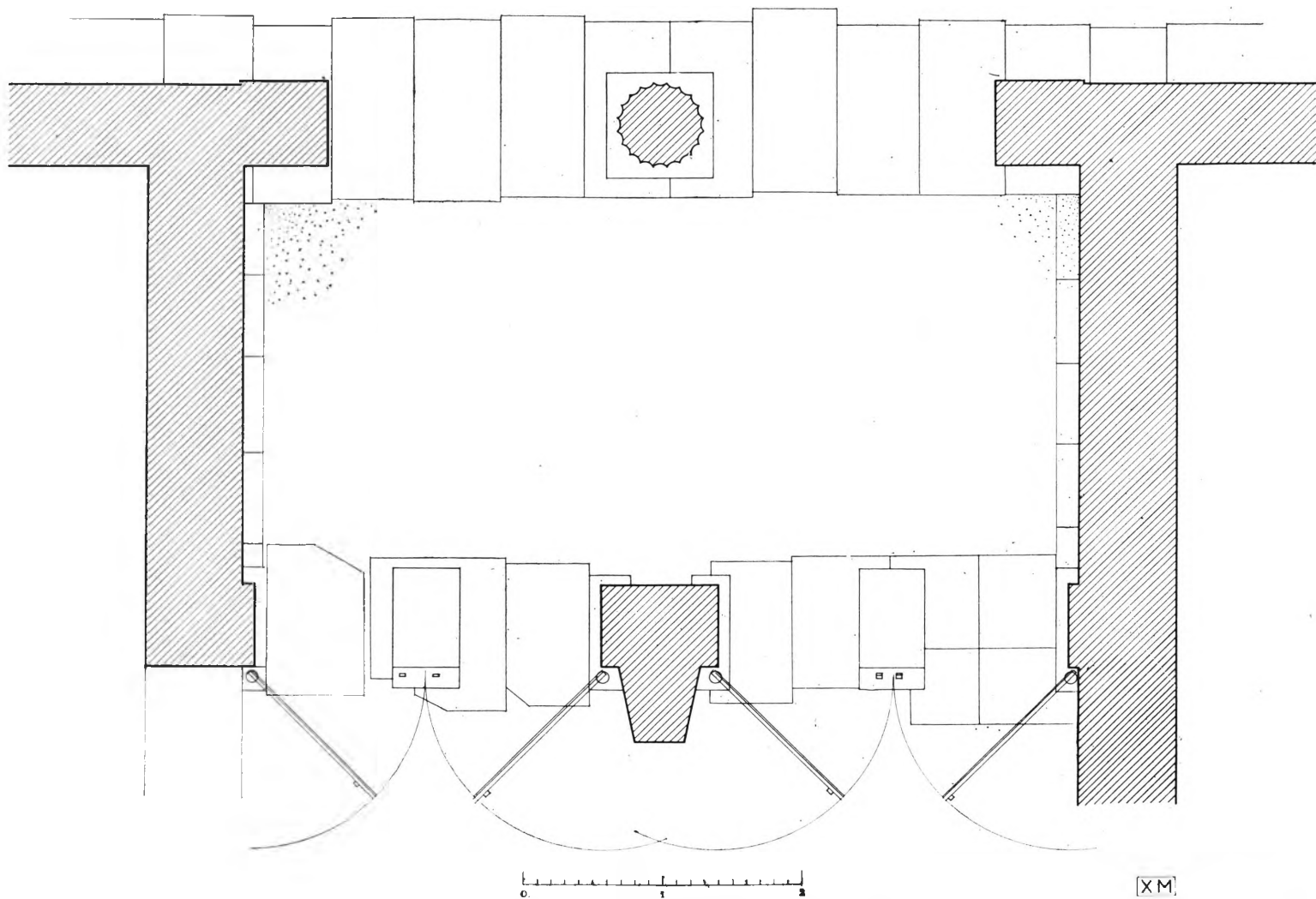
Διὰ τὴν χρῆσιν τῶν βατήρων ἔχει ἤδη διατυπωθῇ ἡ ἄποψις ὅτι ἐχρησίμευον διὰ τὴν στήριξιν ξυλίνων πινάκων, πρὸς ἀνάρτησιν τῶν ἀφιερουμένων εἰς τὴν θεάν γυναικείων ἐνδυμάτων ²⁴². Ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐνισχυομένη ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οὐδὲν ἵχνος λιθίνης κατασκευῆς εὗρέθη ἐντὸς τῶν βατήρων, γίνεται ἔτι πιθανωτέρα, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἐλάχιστον πλάτος τοῦ κτηρίου τὸ καθιστᾷ ἀκατάλληλον δι' ἄλλην χρῆσιν.

Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἀπὸ τὴν ἀνωδομήν τοῦ κτηρίου οὐδὲν διεσώθη. Διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ λοιπὸν μόνον εἰκασίαι δύνανται νὰ γίνουν. Τὸ σπουδαιότερον πρόβλημα βεβαίως εἶναι ποία ἦτο ἡ μορφή τῆς μακρᾶς προσόψεώς του καὶ τί εἶδους ἦσαν τὰ στηρίγματα αὐτῆς. Ἡδὲ, ἡ ἄλλοτε διατυπωθεῖσα ὑπόθεσις ²⁴³ ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπῆρ-

241. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς πλάκας αὐτὰς ἐτέθησαν ἐκεῖ εἰς δευτέραν χρῆσιν.

242. Ἔργον, 1961, σ. 29. Ὁ ἀρχιτέκτων κ. Ἰ. Τραυλὸς ἔχει τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ ἄλλη λύσις ἀναπαραστάσεως εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, μὲ διαμόρφωσιν ἐν εἴδει μακρῶν τραπεζῶν (πᾶγκων) ξυλίνων.

243. Βλ. Ἔργον, 1961, σ. 23, 29, Εἰκ. 22. Τὴν γνώμην αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ Martin εἰς Manuel I, σ. 14 σημ. 8.

Σχέδ. 89. Ἀνατολικὸν πρόπυλον. Κάτωψις ἐν ἀναπαράστασει

χον ξύλινοι στύλοι θά πρέπει μάλλον νά ἐγκαταλειφθῇ, καί τοῦτο διὰ δύο λόγους : ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἡ ἰσχυροτάτη θεμελίωσις μαρτυρεῖ λιθίνην τὴν ὑπερθεῖν κατασκευὴν καὶ μεγάλα φορτία, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι οὐδὲν στοιχεῖον ἐδράσεως καὶ ἀγκυρώσεως τῶν ξύλων διασφύζεται ἐπὶ τῶν λιθοπλίνθων τῶν βάσεων ²⁴⁴.

Ἡ ὑπαρξίς κίωνων, παρομοίων πρὸς τοὺς τῆς κυρίως στοᾶς, θά πρέπει νά ἀποκλεισθῇ ἐπίσης, διότι τὰ μεγάλα μεταξόνια θά ἀπῆτουν ἐν ἀναλογίᾳ ὑψηλοὺς κίονας καὶ βαρεῖς θριγκοὺς, λίαν δυσαναλόγους πρὸς τὸν ὄγκον ὀλοκλήρου τοῦ κτηρίου. Ἐξ ἄλλου, ἡ εὐτέλεια τοῦ στυλοβάτου, μὲ τὰς μεμονωμένας λιθοπλίνθους καὶ αἱ πρόχειροι μεταξὺ των συμπληρώσεις δὲν συμβιβάζονται μὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν μνημειώδη ἐμφάνισιν τῶν δωρικῶν κίωνων.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, ἡ μόνη πιθανὴ λύσις εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρόσοψιν ὑπῆρχε μία πεσσοστοιχία ὑποβαστάζουσα θριγκὸν λίθινον ἢ καὶ ξύλινον. Διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἐγένετο προσπάθεια ἀναγνώρισεως ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς προσόψεως, μετακινημένων μακρὰν τοῦ ἐξεταζομένου κτηρίου.

Ἀνεζητήθησαν λοιπὸν τεμάχια λιθοπλίνθων ἢ σφονδύλων, διαστάσεων ἐν κατόψει μικροτέρων τῶν 75 × 75 ἐκατ. Τοιαῦτα δὲν ἀνευρέθησαν. Θὰ ἦτο ἀπίθανον, ἄλλως τε, νά διασωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴν, διότι αἱ διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμά των θά τὰ καθίστων πολῦτιμα ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ἱεροῦ καὶ πλησίον τῆς ἀνασκαφείσης κλασσικῆς γεφύρας, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀποκαλυφθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὅποια εἶχον συσσωρευθῇ ἐκεῖ πρὸς ἀποκομιδὴν, ἀνευρέθη καὶ θραῦσμα σφονδύλου ὀκταγωνικοῦ κίονος (Σ χ ε δ. 99, Π ι ν. 12 β), τὸ ὅποῖον εἶναι πιθανὸν νά ἀνήκῃ εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριο.

Ὁ σφόνδυλος, σφωζόμενος εἰς μέγιστον ὕψος 87 ἐκατ., κατεσκευασμένος ἀπὸ τὸν γνωστὸν λίθον τῆς Βραυρῶνος, ἔχει ἐν κατόψει μορφήν κανονικοῦ ὀκταγώνου, μὲ μέγιστον πλάτος 49 ἐκατ. Ἡ ὑπαρξίς μιᾶς ἐγκοπῆς διὰ τὴν τοποθέτησιν ἐμπολίου, βάθους 4 ἐκατ., καθιστᾷ βέβαιον ὅτι ὁ ἐν λόγῳ σφόνδυλος ἀνήκεν εἰς κίονα καὶ ὄχι εἰς ἄλλο παρεμφερὲς ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον ²⁴⁵.

Ἦδη εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς στοᾶς εἰς τὰ Σ χ ε δ. 4, 5, 92, 96 καὶ 97, τὸ ἐξεταζόμενον βόρειον στωϊκὸν οἰκοδόμημα παρίσταται φέρον εἰς τὴν πρόσοψιν κίονας ὀκταγωνικοὺς τοῦ τύπου τοῦ ἀνευρεθέντος σφονδύλου. Ἡ λύσις προτείνεται μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις καὶ δὲν ἀποκλείεται εἰς τὸ μέλλον νά ἀποδειχθῇ ἀβάσιμος, εἶναι ὅμως ἡ πλέον πιθανή, τοῦλάχιστον μὲ τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια ἔχομεν ἤδη πρὸς μελέτην.

Μία διαφοροποίησις τοῦ ἐξεταζομένου στωϊκοῦ κτίσματος ἀπὸ τὴν κυρίως στοάν, ἀσφαλῶς θά ἦτο σκόπιμος ἀπὸ λειτουργικῆς καὶ αἰσθητικῆς πλευρᾶς, συμβιβάζεται δὲ πρὸς τὴν σχετικὴν εὐτέλειαν τῆς κατασκευῆς τοῦ στυλοβάτου καὶ τὴν δευτερεύουσαν σημασίαν τοῦ κτηρίου. Ἐξ ἄλλου, ἡ χρῆσις ὀκταγωνικῶν κίωνων ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἀκόμῃ ἐποχῆς συνηθίζετο κυρίως εἰς βοηθητικὰ καὶ μικροτέρας σημασίας κτήρια.

Σημειοῦμεν προχείρως εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, πλὴν τῆς γνωστῆς ἀναθηματικῆς στή-

244. Ὅπως π.χ. εἰς τὸ ἐν Κῶ Ἀσκληπιεῖον. Βλ. R. Herzog, Kos, Ergebnisse der Deutschen Ausgrabungen, Berlin, 1932, Asklepieion σ. 16, Πίν. 8, Ἀριθ. 7 - 9.

245. Σημειωτέον ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο κτήριο τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρῶνος, κατὰ τὰς ὑφισταμένας ἐνδείξεις, ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κίονες τοῦ εἶδους αὐτοῦ.

λης²⁴⁶, τὴν στοὰν τοῦ ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀνευρεθέντος ἱεροῦ²⁴⁷, τὸ πρόπυλον τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφαίας ἐν Αἰγίνῃ²⁴⁸, καὶ κυρίως τὴν Κρήνην τοῦ Θεαγένους εἰς τὰ Μέγαρα²⁴⁹. Ὁκταγωνικοὶ κίονες δὲν ἔπαυσαν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ ἀργότερον, ὅπως εἰς τὴν Ἥπειρον (Κασσώπην²⁵⁰ καὶ Ροδοτόπι²⁵¹), τὴν Ἐπίδαυρον²⁵², τὴν Καλυδῶνα²⁵³ καὶ τὴν Ἄσσον²⁵⁴. Εἰς μερικάς ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ὑφίστατο μείωσις τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἄνω, πάντοτε δὲ σχεδὸν ὑπάρχει κιονόκρανον ἀπλῆς μορφῆς. Εἰς τὰς ἡμετέρας ἀναπαράστασεις τῶν Σ χ ε δ. 92 καὶ 97, παρὰ τὴν πλήρη ἀπουσίαν τεκμηρίων, ἐσχεδιάσθησαν οἱ ὀκταγωνικοὶ κίονες φέροντες κιονόκρανον παρεμφερὲς πρὸς ἐκεῖνο τῆς Κρήνης τοῦ Θεαγένους εἰς τὰ Μέγαρα²⁵⁵.

Εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς προσόψεως τοῦ ἐξεταζομένου κτηρίου (Σ χ ε δ. 97), τὰ πλεῖστα στοιχεῖα εἶναι ἀνεξακρίβωτα καὶ δίδονται σχηματικῶς. Τὸ ὕψος τῶν κίωνων, ὁ θριγκός, τὰ γείσα καὶ ἡ στέγη²⁵⁶ εἶναι θέματα ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία ἐνδειξις ὑπάρχει. Ἡ μορφή τῶν πινάκων ἐντὸς τῆς στοᾶς εἰς οὐδὲν τεκμήριον βασίζεται, πλὴν τοῦ γνωστοῦ πλάτους αὐτῶν.

Παρατηροῦμεν, τέλος, ὅτι τὸ ἐξεταζόμενον στωϊκὸν κτίσμα πιθανῶς νὰ εἶναι κατὰ τι μεταγενέστερον τῆς κυρίως στοᾶς. Τοῦτο συνάγομεν, ὡς λεπτομερῶς ἐκτίθεται εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ παρεμβαλλόμενα πρόπυλα εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερα.

Ζ. Τὰ πρόπυλα τοῦ διαδρόμου

Εἰς τὰς δύο ἄκρας, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν, τοῦ ὑπαιθρίου χώρου μεταξύ τῶν δωματίων καὶ τοῦ ὀπισθεν στωϊκοῦ οἰκοδομήματος ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δύο πρόπυλα, τῶν ὁποίων ὀλίγα μόνον λείψανα διεσώθησαν. Ταῦτα ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1958, 1960 καὶ 1961, ἥδη δὲ ἔχουν δημοσιευθῇ ἀπόψεις τινές

246. Βλ. Anton E. Raubitschek, *Early Attic votive Monuments*, BSA, XL (1939-40), σ. 19-37. The Kore of Lyson, σ. 20-22, Εἰκ. 8-11.

247. Βλ. Ν. Κοτζιά, Ἀνασκαφὴ ἐν Προφῆτῃ Ἠλίᾳ Ὑμηττοῦ, ΠΑΕ, 1949 (Ἀθῆναι 1951) σ. 51-74, καὶ εἰδικώτερον σ. 66-69. Τὸ μνημεῖον χρονολογεῖται εἰς τὸ τέλος τοῦ 6ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

248. A. Furtwängler, *Aegina das Heiligtum der Aphaia*, München, 1906, σ. 78, Εἰκ. 26-27 καὶ Πίν. 56-58. Οἱ κίονες εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν παρουσιάζουν μείωσιν.

249. Βλ. W. B. Dinsmoor, *The Architecture*, σ. 118, Richard Delbrück - Karl Gustav Vollmöller, *Das Brunnenhaus des Theagenes*, Athen Mitt XXV, 1900, σ. 23-33, Πίν. VIII καὶ Gottfried Gruben, *Das Quellhaus von Megara* AA 19 (1964) A', σ. 37-41, Πίν. 22-28.

250. Βλ. Σωτηρίου Ι. Δάκαρη, Ἀνασκαφὴ εἰς Κασσώπην Πρεβέζης, ΠΑΕ, 1952 (1955), σ. 326-362. Οἱ κίονες παρουσιάζουν μείωσιν, καὶ χρονολογοῦνται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος.

251. Βλ. Δημητρίου Ε. Εὐαγγελίδου, Ἡ ἀνασκαφὴ εἰς Ροδοτόπι, ΠΑΕ, 1952 (1955), σ. 306-325, Εἰκ. 9 καὶ 9α. Τὸ μνημεῖον ἀνάγεται εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς ἢ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

252. Βλ. Παναγιώτου Καββαδία, Γενικὴ Ἑκθεσις περὶ τῶν ἐν Ἐπίδαυρίᾳ ἀνασκαφῶν, ΠΑΕ, 1884, σ. 54-63, καὶ εἰδικῶς σ. 59, Πίν. 3.

253. Βλ. Ejnar Duggve - Frederik Poulsen - Konstantinos Rhomaïos, *Das Heroon von Kalydon*, København, 1934, IV E,G,P καὶ σ. 333, Πίν. VII. Εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ μνημείου (σ. 382) Εἰκ. 102, σχεδιάζεται ἄνωθεν τῶν κίωνων αὐτῶν πλήρης δωρικός θριγκός.

254. Βλ. J. Clarke - F. H. Bacon - R. Koldewey, *Investigations at Assos*, Cambridge Mass. 1902, σ. 91.

255. Βλ. AA 19 (1964) A', σ. 41, Πίν. 24β, 28β.

256. Τὸ μικρὸν πλάτος τοῦ κτηρίου καθιστᾷ βέβαιον ὅτι ἡ στέγη τοῦ ἦτο μονοκλινής.

περί της λειτουργίας των και της μορφής των²⁵⁷. Ἀποπερατωθείσης της ἀνασκαφῆς καὶ συνταχθέντος ἐνὸς γενικοῦ σχεδίου τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, δεχόμεθα ὡς πιθανωτέραν τὴν ἄποψιν ὅτι τὰ πρόπυλα αὐτὰ δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν γενικὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπετέλουν μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἀσφαλεῖς εἰσόδους τοῦ διαδρόμου καὶ τοῦ ὀπισθεν στῳϊκοῦ οἰκοδομήματος, ἐνθα, ὡς ἤδη εἵπομεν, ἦσαν ἐκτεθειμένα τὰ πρὸς τὴν θεὰν ἀφιερῶματα.

Μία πρώτη παρατήρησις διὰ τὰ πρόπυλα εἶναι ὅτι ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευῆς, μορφῆς καὶ διαστάσεων ἦσαν ἀπολύτως ὅμοια μεταξὺ των. Τοῦτο συνάγομεν ἀπὸ τὰ διασωθέντα ὀλίγα λείψανά των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον συμμετρίαν των εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν.

Εἰς τὸ Σ χ ε δ. 88 ἀπεικονίζεται ἡ κάτοψις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου, εἰς τὸ ὅποιον κυρίως θὰ περιορισθῇ ἡ ἡμετέρα μελέτη, διὰ τὸν λόγον ὅτι τοῦτο διασφύζει περισσότερα στοιχεῖα παρὰ τὸ δυτικόν.

Τὸ ἀνατολικόν, λοιπόν, πρόπυλον ἔχει καταστραφῇ μέχρι τοῦ τοιχοβάτου καὶ εἰς μερικὰ σημεῖα μέχρι τῆς εὐθυνηρίας (Σ χ ε δ. 88). Οὕτω, εἰς τὸν νότιον τοῖχον ὑπάρχουν δύο τεμάχια τοῦ τοιχοβάτου καὶ εἰς τὸν βόρειον ἄλλα δύο, διασφύζοντα μάλιστα στοιχεῖα ἐπιτρέποντα τὴν μελέτην τῆς διατάξεως τῶν ὑπερθεν ὀρθοστατῶν.

Εἰς τὰς μικρὰς πλευρὰς φαίνεται, ὅτι ἡ σφζομένη στῳῶσις τῆς εὐθυνηρίας ἦτο καὶ τελευταία. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπ' εὐθείας ἐστηρίζοντο ἐπ' αὐτῆς αἱ μαρμάριναι βάσεις τῶν θυρωμάτων, αἱ ὁποῖαι ἀσφαλῶς ἦσαν ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Ἡ ἀπολάξευσις τῶν λίθων τῶν ἀποτελούντων τὴν εὐθυνηρίαν δὲν φαίνεται ἐπιμελημένη, ἔχουν δὲ οὗτοι ὑποστῇ μεγάλην καταστροφὴν καὶ φθοράν. Τὸ μήκος των δὲν εἶναι ἀπολύτως ἴσον, καὶ τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὰ ἄκρα των νὰ μὴ εὐρίσκωνται ἐπὶ εὐθείας. Τὸ γεγονὸς τοῦτο καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι ἡ εὐθυνηρία ἦτο ἀόρατος, καλυπτομένη κατὰ τινὰ ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου μὲ χῶμα, πηλὸν ἢ κονίαμα.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ προπύλου, εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνοίγματος του, σφύζεται καλῶς διατηρουμένη μαρμαρίνη λιθόπλινθος (Π ι ν. 13), διαστάσεων 75.5 × 75.5 ἑκατ. καὶ ὕψους 20.5 ἑκατ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς λιθοπλίνθου διατηρεῖται ἐλαφρότατα κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ *ΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΛΟΣ Ε*. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκάψαντος τὸ μνημεῖον, πρόκειται πιθανῶς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιτέκτονος²⁵⁸. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἔχωμεν ἐν ἁπλοῦν χάραγμα ὅπως καὶ ἄλλα ἐρωτικοῦ χαρακτῆρος ὀνόματα ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων²⁵⁹. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχει μεγαλύτεραν σημασίαν διὰ τὴν ἡμετέραν μελέτην εἶναι ὅτι ἡ ἐξεταζομένη ἐπιγραφὴ βοηθεῖ κάπως εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ προπύλου²⁶⁰.

257. Βλ. Ἔργον, 1958, σ. 39, εἰκ. 31, 1960, σ. 25, Εἰκ. 37 καὶ 1961, σ. 27.

258. Εἶναι γνωστὴ καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ μὲ ὄνομα ἀρχιτέκτονος. Βλ. J. Durm, *Die Baukunst der Griechen*, Darmstadt, 1892, σ. 163.

259. Βλ. Dan. M. Robinson, *A Study of the Greek love names*, Baltimore, 1937, σ. 47. Χαράγματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐπὶ κεραμίδων, ψηφιδωτῶν, λίθων, βράχων κ.λ.π. Γνωστὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ μετόπης τοῦ Ἑκατομπεδίου ἐπιγραφὴ: *Λυσίας καλός*. Τὰ γράμματα εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι μεταγενέστερα. Βλ. W. B. Dinsmoor, *The Hekatompedon on the Athenian Acropolis* AJA 51 (1947), σ. 148 καὶ W. H. Plommer, *The archaic Acropolis, Some problems*, JHS, LXXX (1960), σ. 129.

260. Κατὰ τὸν Ἐφορον ἀρχαιοτήτων κ. Βασ. Χρ. Πετράκον, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ προπύλου τῆς Βραυ-

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ προτύλου, εἰς τὸ μέσον, σφύζεται ἡ ἐκ λίθου τῆς Βραυρῶνος κατωτάτη στρώσις τοίχου. Τούτου τὸ πλάτος εἶναι τόσον περιορισμένον, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ πεσσός. Ἡ στρώσις αὕτη, ἐπέχουσα θέσιν τοιχοβάτου, ἔχει πλάτος 56 ἑκατ. καὶ μέγιστον μῆκος 1.16 μ., εἰς ἀπόστασιν δὲ 60 ἑκατ. ἀπὸ τῆς προσόψεως στενοῦται πρὸς τὰ ὀπίσω (Πί ν. 15 β). Σκοπὸς τῆς στενώσεως ταύτης εἶναι νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὰ ἐκατέρωθεν αὐτῆς φύλλα θυρῶν νὰ ἀνοίγουν πλήρως ²⁶¹. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς λιθοπλίνθου τῆς προσόψεως μέχρι τοῦ προσθίου μετώπου τοῦ ἐξεταζομένου τοιχοβάτου εἶναι 290.5 ἑκατ. Αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἴση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τοῦ προτύλου.

Ἐκατέρωθεν τοῦ τοίχου τούτου (ἢ πεσσοῦ) σφύζονται κατὰ χώραν τὰ ἴχνη δύο μεγάλων διφύλλων θυρῶν. Πρόκειται κατ' οὐσίαν διὰ δύο τυπικὰ κατώφλια ἐκ μαρμάρου, διαλελυμένα εἰς τρία αὐτόνομα τεμάχια ἕκαστον.

Εἰς τὸ Σ χ ἐ δ. 88 δίδεται λεπτομερὴς ἀποτύπωσις τῶν τεμαχίων αὐτῶν, εἰς τὰ ὅποια ἐστηρίζοντο τὰ τετράξυλα καὶ τὰ φύλλα τῶν θυρῶν, ἔχοντα ἄνοιγμα ὑπολογιζόμενον εἰς 2.50 μ.

Ἄπαντα τὰ τεμάχια φέρουν καθ' ὅλον τὸ πλάτος των πατούραν, πάχους 15 ἑκατ. περίπου. Εἰς αὐτὴν προσηρμόζοντο τὰ φύλλα, ὅταν ἡ θύρα ἐκλείετο. Εἰς τὰ ἀκραῖα τεμάχια ἐντὸς τῆς πατούρας ἔχουν ἀπολαξευθῇ ἐγκοπαὶ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὀρειχαλκίων στροφῶν, οὐδεὶς τῶν ὁποίων δυστυχῶς διεσώθη. Εἰς τὰ δύο μεσαῖα τεμάχια ἔχομεν τὰ ὀρειχάλκινα τριγωνικῆς διατομῆς στηρίγματα, εἰς τὰ ὅποια προσηρμόζοντο οἱ σύρται, ὅταν τὰ φύλλα ἐκλείον.

Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν ἀκραίων τεμαχίων συναντῶμεν τὰς χαρακτηριστικὰς ἐγκοπὰς σχήματος Π, αἱ ὁποῖαι ἐχρησίμευον διὰ τὴν στήριξιν τῶν τετραξύλων τῶν θυρῶν. Τὸ πλάτος των καὶ ἀντιστοιχῶς τὸ πάχος τῶν προσαρμοζομένων ξύλων εἶναι περίπου 7.5 ἑκατ. Ἡ ἐπιφάνειά των εἶναι ἀτελῶς κατεργασμένη διὰ τοῦ βελονίου καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ των εἶναι παρεμφερὴς πρὸς τὴν τῶν κατωφλίων τῶν δωματίων. Σημειωτέον, ὅτι αἱ πατοῦραι εὐρίσκονται ἐπ' εὐθείας καὶ ὅτι ἡ ὅλη κατασκευὴ εἶναι πολὺ ἐπιμελημένη καὶ λεπτὴ.

Ἄξιος παρατηρήσεως εἶναι καὶ ὁ τρόπος προσαρμογῆς τῶν ἀκραίων αὐτῶν τεμαχίων τῶν κατωφλίων με τὸν ἀξονικὸν πεσσὸν (Σ χ ἐ δ. 91). Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν μαρμαρίνων τεμαχίων εἰς τὴν θέσιν των, ἐτοποθετεῖτο ὁ ὀρθοστάτης (μὴ διασωθεὶς δυστυχῶς) ²⁶², εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐδράζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου λίθου (τοῦ ἀντιστοιχοῦντος ὡς πρὸς τὴν στάθμην με τὸν τοιχοβάτην), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῶν κατωφλίων, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ αὐτά. Ἀκολουθῶς τὰ τεμάχια ἐγομφοῦντο, τῶν σιδηρῶν γόμφων στερεομένων ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν κατωφλίων καὶ διερχο-

ρῶνος ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα, καὶ πέραν τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος ἀκόμη. Ἡ ἐπιγραφὴ πρέπει νὰ μεταγραφῇ ὡς ἑξῆς :

[Ἀριστοτέλης καλὸς ἐ

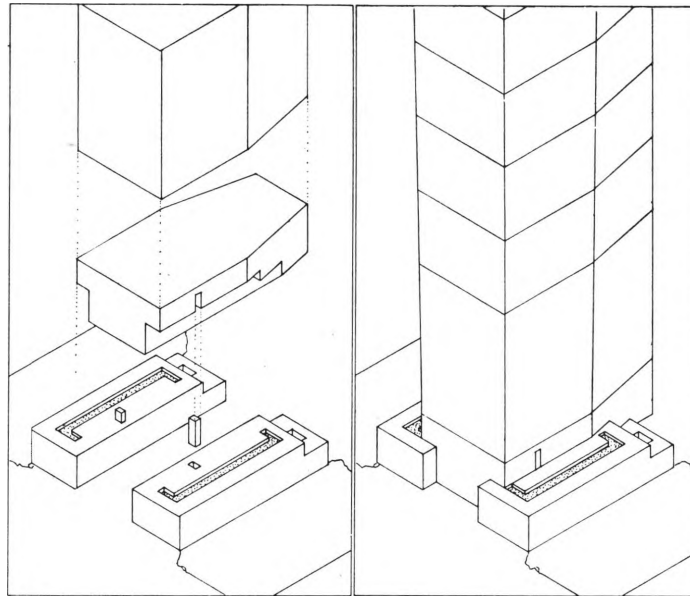
Ἐκ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια ἔχουν δεῦτερον συνθετικὸν - τέλης, μόνον τὸ ὄνομα Ἀριστοτέλης δύναται νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν (Βλ. Bechtel H.P., σ. 421, 422). Τὸ ἀναφερόμενον ἐπίσης ὄνομα Χαρτοτέλης (τὸ ὅποιον ἐμφανίζεται καὶ ὡς Χαρτέλης) εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον καὶ οὐδόλως ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἀττικὴν.

261. Παρομοίαις διαπλατύνσεις ὑπὸ ἄλλην μορφήν διεπιστώσαμεν ἤδη εἰς τὰ κατώφλια τῶν δωματίων τῆς στοᾶς.

262. Ὁμοίαις με ἐκείνας τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς θὰ εἶχον καὶ οἱ ἐκατέρωθεν τῶν θυρῶν τῶν δωματίων ὀρθοστάται.

μένων ἀπὸ εἰδικὰς ἐγκοπὰς εἰς τὰ πλάγια τοῦ ὀρθοστάτου. Ἡ μολυβδοχόησις ἐγίνετο πάλιν πλευρικῶς καὶ ἡ ὅλη κατασκευὴ καθίστατο ἀθέατος, δεδομένου ὅτι διὰ τοῦ μολύβδου ἐπληροῦντο αἱ πλάγαι ἐγκοπαὶ τοῦ ὀρθοστάτου. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁμοία ἀκριβῶς λύσεις εἶχεν ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰ κατώφλια τοῦ ἐν Δήλῳ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων²⁶³.

Ἀπὸ τὰ ἑξ αὐτὰ τεμάχια τῶν κατατετημένων κατωφλίων διεσώθησαν εἰς μὲν τὸ ἀνατολικὸν πρόπυλον πέντε κατὰ χώραν καὶ ἓν (τὸ κατώτατον) μετακινημένον καὶ ἡμικατεστραμμένον, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν τέσσαρα κατὰ χώραν καὶ ἓν μετακινημένον.

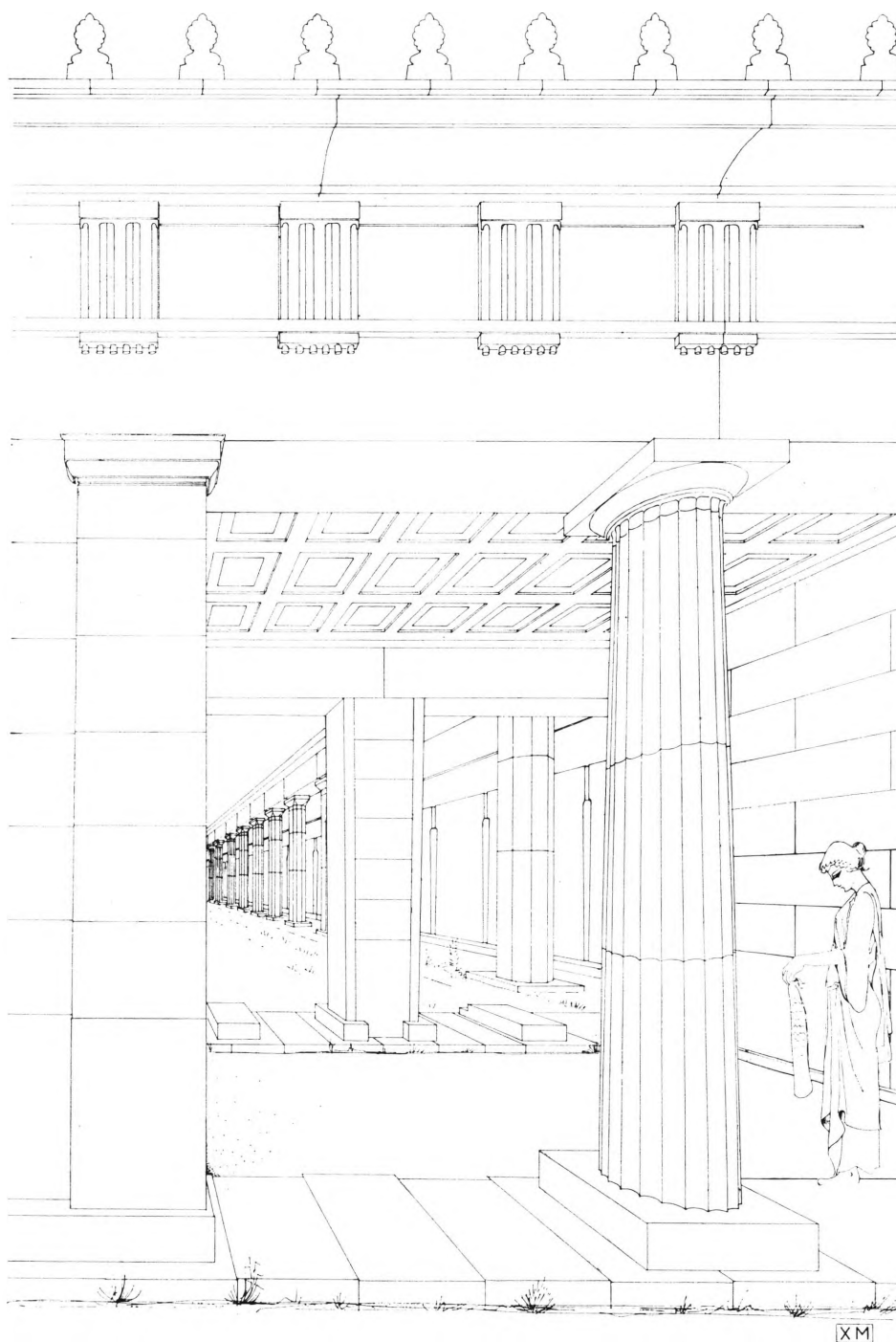
Σχέδ. 91. Τρόπος τοποθέτησεως τῶν μελῶν τοῦ ἀξονικοῦ πεσσοῦ τοῦ προπύλου, κατ' ἀναπαραστάσιν

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν ἄλλων τεμαχίων τοῦ προπύλου, εὐρεθέντων πλησιέστερα πρὸς τὰ θεμέλιά του. Αὐτὰ ἦσαν : ἓν κιονόκρανον, ἓν τεμάχιον ἐπιστυλίου, ἓν γεῖσον καὶ τρία τεμάχια ἐκ τῆς τοιχοποιίας του. Δι' αὐτῶν θὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀναπαραστάσις καὶ ἡ μελέτη τούτου, ἐν συσχετισμῷ πάντοτε μὲ τὴν κάτωσιν του.

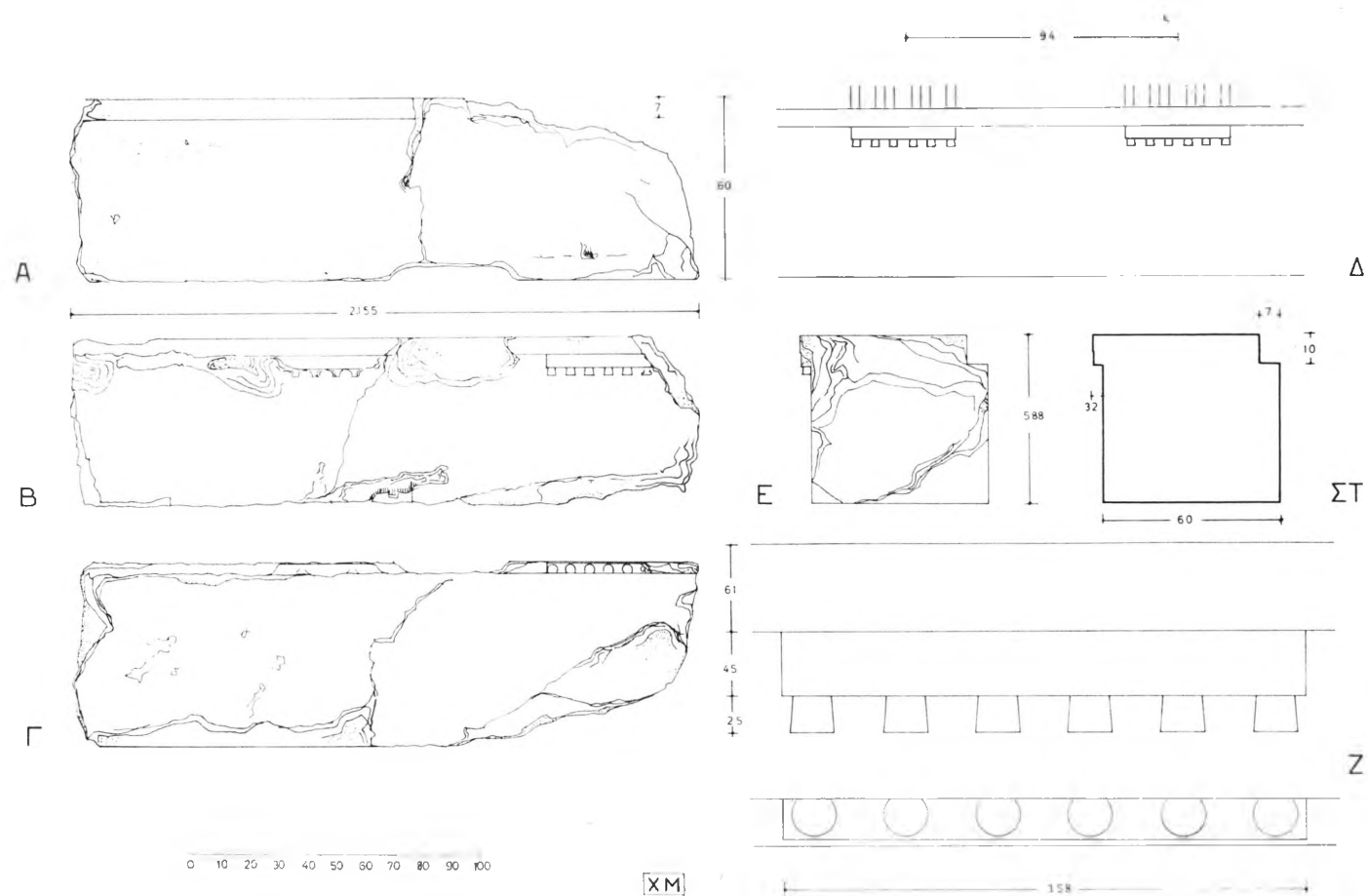
Τὸ κιονόκρανον δὲν διεσώθη ἀκέραιον, ἀλλ' ἐσχηματίσθη ἀπὸ πολλὰ συνανήκοντα τεμάχια μαρμάρου, ἀνευρεθέντα παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς στοᾶς. Διὰ τὴν ταῦτισίν του δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ἀπολύτως κατηγορηματικοί, τὸ μέγεθός του ὅμως καὶ αἱ ἀναλογίαι του συμφωνοῦν μὲ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ προπύλου.

Τὸ κιονόκρανον εἶναι δωρικόν, ἀνήκον εἰς κίονα μὲ εἴκοσι ραβδώσεις, κατεσκευασμένον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἐμφανίζον σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς κυρίως στοᾶς (Σχέδ. 94). Ὁ ἄβαξ του ἔχει μῆκος 66 ἑκατ. καὶ ὕψος 10.8 ἑκατ., παρουσιάζει δὲ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του προστατευτικὴν ταινίαν πλάτους 4 ἑκατ. Ἀπὸ ἀπόψεως ἀναλογιῶν, ὁ λόγος τῶν διαστάσεων τοῦ ἄβακος φθάνει τὸ 1 : 6.1, τὸ ὅποιον εὐρίσκεται εἰς τὰ ὅρια τῆς κλασσικῆς ἀναλογίας. Τὸ γενικὸν ὕψος τοῦ κιονοκράνου εἶναι 27 ἑκατ. Ὁ ἐχῖνος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ κιονόκρανον τῆς κυρίως στοᾶς, δὲν ἔχει μεγί-

263. Βλ. F. Courby, Délos 12, Εἰκ. 224.

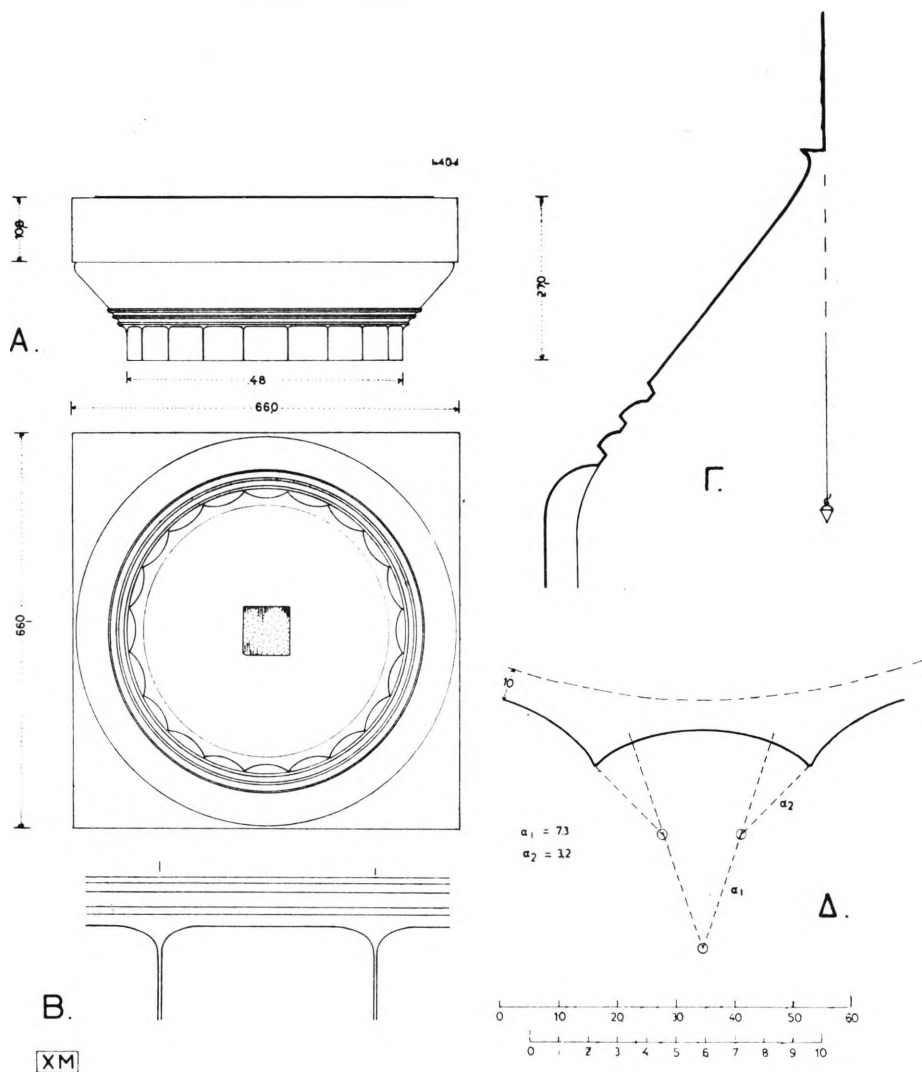
Σχέδ. 92. Προοπτική παράσταση του βορείου στωϊκού οικοδομήματος, όρωμένου μέσω του ανατολικού προπύλου, εν αναπαραστάσει

Σχέδ. 93. Ἐπιστύλιον τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου.

Α. Κάτοψις. Β. Όψις. Γ. Άνοψις καὶ Ε. Πλαγία όψις, τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως. Δ. Πρόσοψις. ΣΤ. Τομή καὶ Ζ. Λεπτομέρεια ἐν ἀναπαραστάσει

στην διάμετρον ἴσην πρὸς τὸ μῆκος τοῦ ἄβακος, ἀλλὰ κατὰ 12 χιλιοστὰ μικροτέραν. Ἡ καμπύλη του εἶναι πολὺ ἁρμονικὴ, ἐμφανίζουσα τὴν ἐλαφρὰν κυρτότητα τὴν χαρακτηριστίζουσαν μνημεῖα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς (Σχέδ. 94 Γ). Εἰς τὸ κάτω μέρος περατοῦται εἰς τρεῖς ἱμάντας λαξευμένους μὲ μεγάλην ἐπιδεξιότητα καὶ διατηροῦντας τὴν κλασσικὴν μορφήν εἰς τὴν τομὴν.

Σχέδ. 94. Κιονόκρανον προτύλου ἐν ἀναπαραστάσει.

Α. Ὅψις καὶ ἄνωψις. Β. Λεπτομέρεια τῆς ἄνω ἀπολήξεως τῶν ραβδώσεων. Γ. Λεπτομέρεια τῆς τομῆς. Δ. Μορφή ραβδώσεως

Τὸ ὑποτραχήλιον ἔχει ὕψος 5.7 ἑκατ. καὶ φέρει εἴκοσι ραβδώσεις, ἡ διατομὴ τῶν ὁποίων ἐρμηνεύεται γεωμετρικῶς μὲ τὴν εἰς τὸ Σχέδ. 94 Δ κατασκευὴν, ἡ ὁποία ἐλάχιστην διαφορὰν παρουσιάζει μὲ τὴν ἀντίστοιχον τοῦ κιονοκράνου τῆς κυρίως στοᾶς. Τοῦτο δὲν συμβαίνει μὲ τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν τῶν ἀκμῶν τῶν ραβδώσεων. Ὅπως σαφῶς δεικνύεται εἰς τὸ Σχέδ. 94 β, ἡ ἀκμὴ, ἡ ὁποία παρουσιάζει ἐδῶ ἐν ἐλάχι-

στον πλάτος υπό μορφήν στοιχειώδους ταινίας, εἰς μικράν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κατωτέρου ἱμάντος διαπλατύνεται καὶ τῇ βοηθείᾳ μικροῦ τόξου προσαρμόζεται πρὸς τὴν ὀριζόντιον²⁶⁴. Ἡ μικρὰ αὕτη λεπτομέρεια δίδει εἰς τὸ ἐξεταζόμενον κιονόκρανον διαφορετικὸν ὕψος ἀπὸ τὸ τῆς κυρίως στοᾶς.

Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ κιονοκράνου διακρίνομεν τὴν περιφερειακὴν ἀναθήρωσιν, μικροῦ πλάτους, καὶ εἰς τὸ μέσον τὴν ἐγκοπὴν διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἐμπολίου, διαστάσεων 8×8 ἑκατ. περίπου.

Ἡ διάμετρος εἰς τὸ ὑποτραχήλιον (ἄνω διάμετρος τοῦ κίονος) εἶναι 44.9 ἑκατ. ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ραβδώσεων, καὶ 48 ἑκατ. ἀπὸ τὰς ἀκμὰς τῶν. Σημειοῦμεν, τέλος, ὅτι ἡ γωνία κλίσεως τῆς ἐγγυτάτης πρὸς τὸν ἐχῖνον εὐθείας, ὡς πρὸς τὴν ὀριζόντιον, εἶναι 51°.

Τὸ ἐπιστύλιον ἀνευρέθη εἰς δύο τεμάχια, κείμενα ἀνατολικῶς τοῦ προπύλου²⁶⁵ καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτό. Τὰ δύο τεμάχια διεπιστώθη ὅτι συνανῆκον. Τοῦτο διηκόλυνε πολὺ τὴν μελέτην μετὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν (Σχ. ἐδ. 93 καὶ Πί ν. 15 α). Τὸ ἐπιστύλιον εἶναι πολὺ ἐφθαρμένον, δυστυχῶς δὲ ἔχει ἀποκεκρουμένα ἀμφότερα τὰ ἄκρα του. Τὸ πλάτος του εἶναι 60 ἑκατ. καὶ τὸ ὕψος του 58.8 ἑκατ. Αἱ γωνίαι τῆς διατομῆς του εἶναι ὀρθαί. Τὸ μέγιστον σφζόμενον μῆκος του εἶναι 2.155 μέτρα.

Εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειάν του τὸ ἐπιστύλιον σφῶζει τὴν ταινίαν του, ὕψους 61 καὶ πλάτους 32 χιλιοστών, καὶ δύο κανόνας εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Τὸ μῆκος τῶν κανόνων εἶναι 35.8 ἑκατ., ἡ ἀπόστασις δὲ ἀπὸ ἄξονος εἰς ἄξονα αὐτῶν φθάνει τὰ 94 ἑκ. Αἱ σταγόνες σφῶζονται εἰς καλὴν κατάστασιν μόνον εἰς τὸν ἕνα κανόνα. Ἐχουν ὕψος 25 χιλιοστών καὶ διάμετρον περίπου 30. Ἡ μορφή των δίδεται εἰς τὸ Σχ. ἐδ. 93 Ζ.

Εἰς τὴν ὀπισθεν ἐπιφάνειάν του τὸ ἐπιστύλιον φέρει καθ' ὅλον τὸ μῆκος του ἐγκοπὴν πλάτους 7 καὶ ὕψους 10 ἑκατ. περίπου. Σαφὲς ἶχνος, τέλος, εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, ὅπου ἐδράζοντο τὰ τεμάχια τῆς ζωφόρου, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ μῆροί τῶν τριγλύφων ἀπεῖχον ἀπὸ τὸ μέτωπον τῆς ταινίας 4 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Τὸ ἶχνος αὐτὸ καθιστᾷ βέβαιον, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν εἶχεν ἐφαρμοσθῇ ἡ ἄλλως τε ἀπίθανος λύσις γείσου βαίνοντος ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου²⁶⁶.

Ἡδη, παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὰς λεπτομερείας του τὸ ἐξεταζόμενον ἐπιστύλιον διαφέρει οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὸ τῆς κυρίως στοᾶς. Συγκεκριμένως, ἡ κατ' ἀναλογίαν αὐξησις τοῦ ὕψους τῆς ταινίας καὶ τῶν σταγόνων²⁶⁷, καθὼς καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὀλοκληροῦται ἡ περιφέρεια τῆς κάτω ἀπολήξεώς των, μαρτυροῦν πολὺ μικροτέραν τεχνικὴν τελειότητα καθὼς καὶ μεταγενέστερον τὸν χρό-

264. Εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ ἄλλα κλασσικὰ μνημεῖα, παρατηρεῖται αὕτη ἀκριβῶς ἡ λύσις τῆς ἄνω ἀπολήξεως τῆς ἀκμῆς τῆς ραβδώσεως. Περί τοῦ ἰωνίζοντος αὐτοῦ στοιχείου βλ. παρατηρήσεις καὶ βιβλιογραφίαν εἰς BCH 1952, σ. 171. (G. Roux, La Terrasse d'Attale I à Delphes).

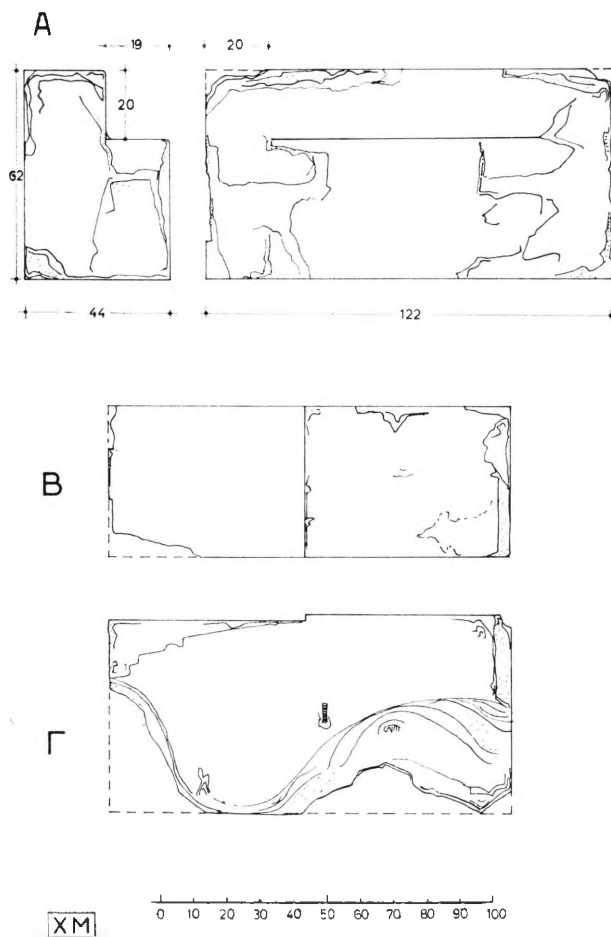
265. Βλ. Ἔργον 1960, σ. 22.

266. Ἡ λύσις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ὀλίγα παραδείγματα. Βλ. François Salviat, Chronique des Fouilles 1955, BCH 1956 σ. 421 - 422 καὶ Εἰκ. 28 (Εὐρήματα παρὰ τὸ Ὡδεῖον τῆς Θάσου), ὅπου καὶ τρία ἄλλα μνημεῖα. Βλ. ἐπίσης J. Clarke καὶ ἄλλων, Assos, σ. 177, 179 (Γυμνάσιον Ἀσσοῦ).

267. Ἡ ἀναλογία τοῦ ὕψους τῆς ταινίας πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐπιστυλίου φθάνει ἐδῶ τὸ 1 πρὸς 9.7. Ἀντιστοίχως ἔχομεν: Ἀφαιίας 1 πρὸς 12, ναοῦ Διὸς Ὀλυμπίας 1 πρὸς 11.9. Παρθενῶνος 1 πρὸς 11.7, στοᾶς Βραυρῶνος 1 πρὸς 11.2, Θεσμοφορίου Δήλου 1 πρὸς 10.

νον κατασκευής. Μεταγενέστερον χρόνον δεικνύει επίσης και ή υποχώρησις τών μηρών τών τριγλύφων από τò επίπεδον τοῦ μετώπου τοῦ ἐπιστυλίου²⁶⁸.

Διά τò γεῖσον θά ἐπαναλάβωμεν καί πάλιν τήν παρατήρησιν, ὅτι δέν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, ἂν πράγματι ἀνήκεν εἰς τò ἐξεταζόμενον πρόπυλον, πολλῶ μᾶλλον εἰς τήν συγκεκριμένην περίπτωσιν, διότι τοῦτο ἀνευρέθη μακράν αὐτοῦ, παρά τò πολυγ-

Σχέδ. 95. Λιθόπλινθοι εἰς ὑπάρχουσιν κατάστασιν.

Α. Κάτωψις καί πλαγία ὄψις τοῦ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα κε τεμαχίου.

Β. Ὅψις. Γ. Κάτωψις τοῦ ὑπ' ἀριθ. ι τεμαχίου

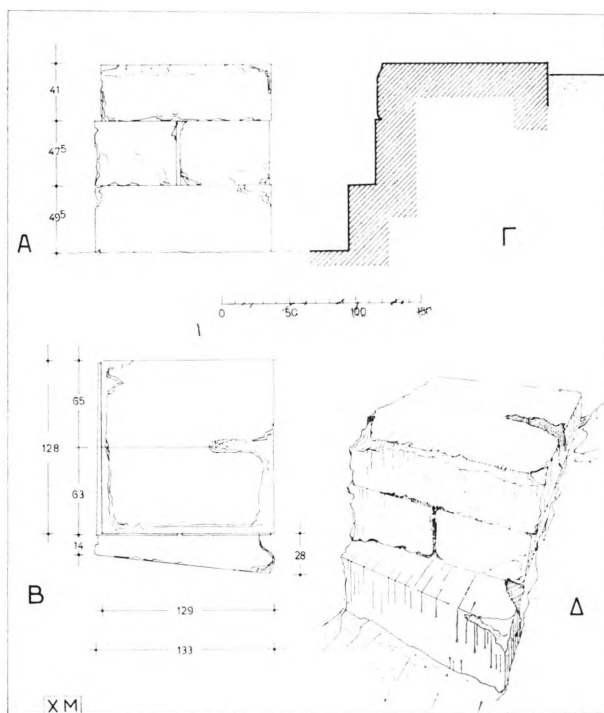
νικὸν θεμέλιον τοῦ παλαιότερου κτίσματος. Εἶναι πάντως βέβαιον, ὅτι τò ἐν λόγῳ τεμάχιον ἀνήκει εἰς τήν ἐπίστεψιν ἑνὸς τοίχου καλυπτομένου διὰ μονοκλινοῦς στέγης, περίπτωσις δηλαδὴ ὁμοία μὲ τήν τοῦ μελετωμένου προπύλου.

Τὸ τεμάχιον ἔχει συνολικὸν μῆκος περίπου 42 ἑκατ., πλάτος δὲ 70 ἑκατ. περίπου (Πίν. 14), ἀναλυόμενον εἰς 30 ἑκατ. τῆς προεχούσης πλακὸς καὶ 39 ἑκατ. τῆς ἐδράσεως. Ἡ μορφή του, ὡς πρὸς τήν σκοτίαν, τὰ κυμάτια καὶ τήν κλίσιν, δέν διαφέρει ἀπὸ ἐκείνην τών γεῖσων τῆς κιονοστοιχίας. Ἡ οὐσιώδης καὶ χαρακτηριστική

268. Βλ. σχετικὴν παρατήρησιν εἰς BCH 1924 (Note sur le Sanctuaire de Némésis à Rhamnonte).

διαφορά του είναι ότι ή άνω επιφάνειά του, εις απόστασιν 51 εκατ. περίπου από τοῦ μετώπου του καί εις μήκος 21 εκατ., σχηματίζει κλίσιν αντίθετον καί συμμετρικήν (ὡς πρὸς κατακόρυφον ἄξονα) πρὸς τὴν τοῦ ἐμπροσθίου τμήματος αὐτοῦ, διαμορφουμένης μιᾶς ἀκμῆς, κορυφῆς, καθ' ὅλον τὸ μήκος του.

Ἡ μόνη λύσις διὰ τὴν χρῆσιν ἑνὸς τοιαύτης μορφῆς γείσου εἶναι ή ἐπίστεψις ἑνὸς τοίχου με μίαν κλίσιν. Τὸ μικρὸν μήκος τοῦ τεμαχίου δὲν ἐρμηνεύεται. Πιθανῶς νὰ κατελάμβανε μίαν εἰδικὴν θέσιν.

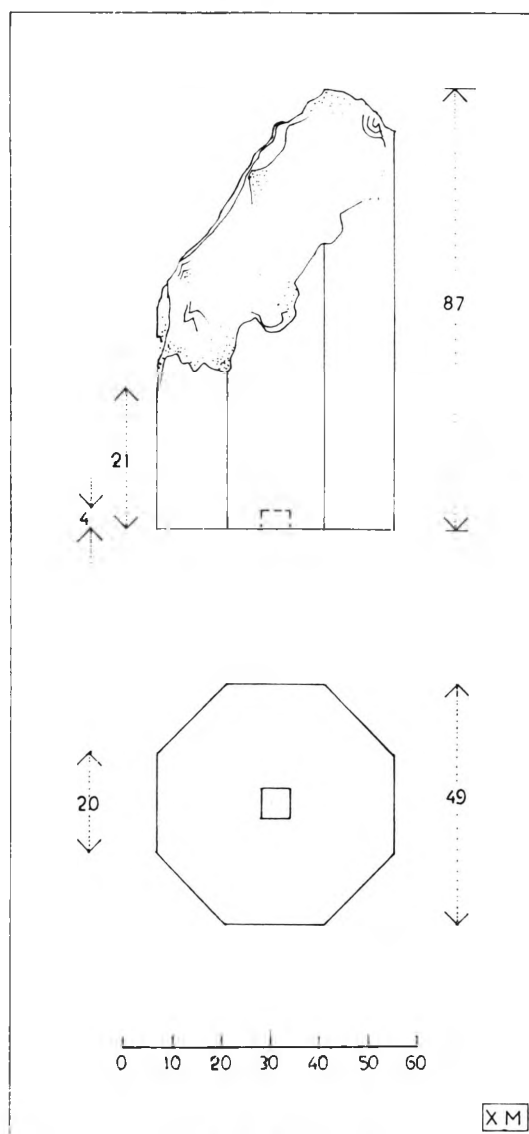
Σχέδ. 98. Θεμελίωσις κίονος τοῦ βορείου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος. Ὑπάρχουσα κατάστασις. Α. Ὅψις, Β. Κάτωψις, Γ. Τομή, Δ. Προοπτικὴ ἀπεικόνισις.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν μελέτην τριῶν λιθοπλίνθων, ἀνηκουσῶν πιθανώτατα εἰς τὸ πρόπυλον.

Τὸ πρῶτον τεμάχιον εἶναι τὸ ἤδη ὑπὸ στοιχεῖον ι ἐξετασθὲν εἰς τὸ περὶ τοίχων τῆς στοᾶς κεφάλαιον. Τοῦτο ἀνευρέθη μεταξὺ τῶν λειψάνων μεταγενεστέρων προσκτισμάτων ἐντὸς τοῦ δωματίου ΙΙ καί εἶναι πολὺ ἐφθαρμένον (Σχέδ. 95 Β καὶ Γ). Ἔχει μήκος 121, ὕψος 45 καὶ πλάτος μέγιστον σφζόμενον 57 εκατ. Εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειάν του καί εἰς πλάτος 62 εκατ., τὸ πάχος του αὐξάνεται σχηματιζομένης ἐγκοπῆς πλάτους 18 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου. Εἰς τὴν ἄνω πλευράν του, ὅπου ή ἔδρασις τῶν ὑπερκειμένων λίθων, διακρίνομεν τὴν ἐγκοπὴν ἐνὸς γόμφου.

Τὸ δεῦτερον ἐξεταζόμενον τεμάχιον εἶναι μικρὸν θραῦσμα, ἀνευρεθὲν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, μεγίστων σφζομένων διαστάσεων 33×49 εκατ., ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὸ πρόπυλον. Τοῦτο ἔκειτο μεταξὺ ἄλλων λίθων ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς, εἰς τὸ ὕψος τοῦ δωματίου Ι περίπου. Καί αὐτὸ διασφρίζει τὴν χαρακτηριστικὴν ἐγκοπὴν πλάτους 18 χιλιοστῶν καὶ ἐνδεχομένως ἀνήκεν εἰς παραστάδα, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον.

Τὸ τρίτον τεμάχιον ἀσφαλῶς ἀνήκεν εἰς τὸ πρόπυλον, καὶ μάλιστα εἰς τὸν μεταξὺ τῶν θυρῶν του πεσσόν. Δυστυχῶς καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ κατεστραμμένον. Ἔχει μέγιστον σφζόμενον μῆκος μὲν 65 ἑκατ., ὕψος δὲ 37 καὶ διατηρεῖ τὴν χαρακτηριστικὴν πρὸς τὰ ὀπίσω μείωσιν τοῦ πλάτους του, τὴν ὁποίαν ἤδη ἐξητάσαμεν εἰς τὸ κατὰ χώραν σφ-

Σχέδ. 99. Θραῦσμα ὀκταγωνικοῦ κίονος.
Κάτοπις καὶ ὄψις

ζόμενον τεμάχιον. Ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἐκεῖ τὸ πλάτος τοῦ λίθου εἰς τὸ ὀπισθεν ἄκρον του ἦτο 35 περίπου ἑκατοστά, εἰς τὸ ἀνευρεθὲν τεμάχιον φθάνει τὰ 42 ἑκατ. Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἀποδεικνύεται ἀσφαλῶς ὅτι ὁ πεσσός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ὁ λίθος, εἶχε μείωσιν ἀρνητικὴν, διεπλατύνετο δηλαδὴ πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Μετά την εξέτασιν τῶν τεμαχίων δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν μελέτην ἀναπαραστάσεως τοῦ προπύλου²⁶⁹, βάσει τῶν διασωθέντων στοιχείων του.

Ἡ λιθόπλινθος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς του, συσχετιζομένη μὲ τὰς δύο θύρας ἐκατέρωθεν τοῦ πεσσοῦ εἰς τὴν δυτικὴν τοιαύτην, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφίνει περὶ τῆς υπάρξεως ἄξονικοῦ στηρίγματος εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνοίγματος τοῦ προπύλου. Τὸ στηρίγμα αὐτὸ θὰ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς κίων. Πλὴν τοῦ ἀνευρεθέντος κιονοκράνου, τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ταύτισιν, ἡ ὑπαρξὶς ἐπιστυλίου προϋποθέτοντος πλήρη θριγκὸν (λόγῳ τῶν κανόνων καὶ τῶν σταγόνων) καθιστᾷ τὴν ὑπαρξιν τοῦ κίονος σχεδὸν βεβαίαν. Ὁ συσχετισμὸς ἄλλως τε τῶν διαστάσεων τοῦ ἐπιστυλίου καὶ τοῦ κιονοκράνου ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι τὰ δύο αὐτὰ μέλη εἶχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἄμεσον ἀντιστοιχίαν.

Ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος ἡ θέσις τῶν δύο παραστάδων εἶναι καθωρισμένη καὶ ὑπολογίζεται ὡς ἐξῆς : Ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ αὐτῶν (ἡ ὀριζομένη ἀπὸ τὴν ἐγκοπὴν βάθους 18 χιλιοστών, τὴν ὁποίαν συνηντήσαμεν εἰς τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια) ἀσφαλῶς θὰ εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς κατακορύφου, τῆς ὀριζομένης ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν παρειὰν τριγλύφου²⁷⁰. Ἦδη παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ ἀνευρεθὲν τεμάχιον ἐπιστυλίου (τὸ ὁποῖον χωρὶς νὰ ἔχῃ πέρατα περιέχει δύο πλήρεις κανόνας) προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν τοῦλάχιστον τριῶν μεταξονίων κανόνων (ἢ μεταξονίων τριγλύφων) εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ ἄξονος - κίονος καὶ ἄξονος - παραστάδος. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ τῆς παραστάδος ἀπεῖχεν ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ προπύλου ἀπόστασιν ἴσην πρὸς

$$(0,94 \times 3) + \frac{0,358}{2} = 3 \text{ μέτρα }^{271}.$$

Ἐφαρμόζοντες τὰ ὑπολογισθέντα ὡς ἀνωτέρω μέτρα, καθὼς καὶ τὰς διαστάσεις τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων, φθάνομεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κατόψεως τοῦ προπύλου (Σ χ έ δ. 89). Οὐδὲν στοιχεῖον εἰς αὐτὴν εἶναι αὐθαίρετον.

Πρέπει ἤδη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι εἶναι ὅλως ἄγνωστος ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἡ διασταύρωσις τῶν λίθων εἰς τὴν παραστάδα καὶ εἰς τοὺς μακροὺς τοίχους. Ἡ ἐγκοπὴ γόμφου εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μήκους τοῦ ἀνευρεθέντος τεμαχίου καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν μικρῶν λιθοπλινθῶν, τιθεμένων ἀνὰ δύο δόμους καὶ καταλαμβανουσῶν ὁλόκληρον τὴν παραστάδα.

Πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς ἀνωδομῆς τοῦ προπύλου, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι, λόγῳ ἐλλείψεως ἐπαρκῶν στοιχείων, εἰς πολλὰ σημεῖα θὰ βασισθῶμεν μόνον ἐπὶ ἐνδείξεων.

Κατ' ἀρχὴν ὑπολογίζομεν κατὰ προσέγγισιν τὸ ὕψος τοῦ κίονος. Ἐὰν δεχθῶμεν ἀναλογίας παρεμφερεῖς μὲ ἐκείνας τῆς κυρίως στοᾶς, ὅπου ἡ ἄνω βάσις ἦτο 55 ἑκατ. καὶ τὸ ὕψος τοῦ κίονος 3.996 μ., τότε εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἄνω βάσις εἶναι 48 ἑκατ., θὰ πρέπη νὰ ἔχωμεν ὕψος τοῦ κίονος περίπου 3.50 μ. (Σ χ έ δ. 90).

Ἦδη παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ οὕτω ἀνευρισκόμενον ὕψος δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς

269. Καὶ πάλιν σημειοῦμεν ὅτι αἱ παρατηρήσεις ἀφοροῦν εἰς τὸ ἀνατολικὸν πρόπυλον. Τοῦ δυτικοῦ δὲν διεσώθησαν δυστυχῶς ἐπαρκῆ στοιχεῖα.

270. Πλεῖστα παραδείγματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἔχομεν εἰς προστύλους ἢ ἐν παραστάσι ναοῦς.

271. Ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχον τέσσαρα μεταξόνια τριγλύφων, διότι τότε ἡ παραστάς θὰ ἔπρεπε νὰ μετατεθῇ κατὰ 0,94 μ., πᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπει τὸ περιορισμένον πλάτος τοῦ προπύλου.

τὸ τῶν παραστάδων ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος ²⁷². Ἡ γραμμὴ τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ ἐπιστυλίου θὰ πρέπη νὰ συμπίπτῃ μὲ ὀριζόντιον ἄρμόν τοῦ τοίχου. Τοῦτο πράγματι συμβαίνει. Τὸ ὕψος τοῦ ὀρθοστάτου καὶ ἐξ δόμων, ὑπολογιζόμενον εἰς $0,91 + (0,445 \times 6) = 3,58 \mu.$, πλησιάζει κατὰ πολὺ τὸ ἄλλως ὑπολογισθέν.

Διὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους τῆς ζωφόρου, καθὼς καὶ τοῦ γείσου, λαμβάνομεν, ἑλλείψει ἄλλων στοιχείων, τὰ προκύπτοντα κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς κυρίως στοᾶς. Τὰ ἐφαρμοζόμενα εἰς τὴν ἀναπαράστασιν μεγέθη, τὰ ὅποια λαμβάνομεν διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς τῶν ἀπλῶν ἀναλογιῶν, προτείνονται μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις, ἐνισχυόμενας ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὡς ἤδη κατεδείχθη, τὸ πρόπυλον ἦτο μεταγενέστερον τῆς στοᾶς.

Διὰ τὸ ὕψος τῆς ζωφόρου λοιπόν, λαμβάνομεν τὰς ἀναλογίας τῶν τριγλύφων τῆς, ὁπότε, γνωστοῦ ὄντος τοῦ πλάτους αὐτῶν (35,8 ἐκατ.), εὐρίσκομεν ὕψος 62 ἐκατ. Ὁμοίως διὰ τὸ γεῖσον ὑπολογίζομεν ὕψος τοῦ προσθίου μετώπου 14 ἐκατ. περίπου.

Ὁλοκληροῦται ἡ ἀναπαράστασις τῆς προσόψεως τοῦ Σχεδ. 90, μὲ μέγιστον ὕψος μέχρι τοῦ γείσου 4,925 μέτρα.

Διὰ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον, τὸν φέροντα τὰς δύο θύρας, οὐδὲν στοιχεῖον σφάζεται καὶ πάλιν. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι τὸ ὕψος τοῦ ὑπερθύρου θὰ ἰσοῦτο μὲ τὸ ὕψος τοῦ ὀρθοστάτου, αὐξανόμενον μὲ ἐν ἀκέραιον πολλαπλάσιον τοῦ ὕψους τῶν δόμων. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ἀναλογίας ἄλλων θυρῶν, δεχόμεθα ὅτι εἰς τὴν ἐξεταζομένην περίπτωσιν τὰ ὑπερθύρα εἶχον τεθῆ εἰς ὕψος 3,58 μ. Ἡ μείωσις τοῦ πλάτους τῶν θυρῶν πρὸς τὰ ἄνω θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὁ μεταξὺ αὐτῶν πεσσὸς νὰ παρουσιάζεται διαπλατυνόμενος εἰς ὑψηλοτέρους δόμους παρὰ εἰς τὴν βάσιν του. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἀνευρεθὲν τεμάχιον, ὡς ἤδη ἔχει ἀναφερθῆ.

Εἰς τὴν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐπιστυλίου διασφάζεται κατὰ μῆκος ἐγκοπὴ, τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ ²⁷³. Εἶναι πάντως κᾶπως ἀπίθανον νὰ προσηρμόζετο εἰς αὐτὴν μηκίς διὰ τὴν στήριξιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης, καὶ τοῦτο διότι εὐρίσκεται εἰς χαμηλὴν σχετικῶς στάθμην. Εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ Σχεδ. 90 δεχόμεθα, ὅτι ἡ ἐγκοπὴ ἐχρησίμευε διὰ τὴν στήριξιν μιᾶς ἐλαφρᾶς ξυλίνης ὀροφῆς, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποκρύπτῃ τὰς δοκοὺς τῆς στέγης. Ὅροφοι τοῦ εἶδους αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν ²⁷⁴. Ἐννοεῖται, ὅτι ἀπὸ μίαν τοιαύτην κατασκευὴν οὐδὲν ἶχνος διεσώθη.

Διὰ τὴν στέγην ἐπίσης δὲν ἔχομεν στοιχεῖα. Λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀνοίγματος τοῦ προπύλου καὶ τῆς ἀπουσίας ἐνδιαμέσου στηρίγματος, θεωροῦμεν σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ἡ στέγη ἦτο μονοκλινής. Δεχόμεθα ἐπίσης ὡς πιθανώτερον, τὸ ὅτι ἐκλινε πρὸς τὰ ἔξω, εἰς τρόπον ὥστε τὰ δμβρια ὕδατα νὰ μὴ συγκεντρώνωνται εἰς τὸν ὑπαίθριον διάδρομον.

Ἦδη τὸ γεῖσον τῆς προσόψεως τοῦ προπύλου μᾶς δίδει ὡς ἀφετηρίαν ἐν ὑψόμετρον 5,02 μ. περίπου. Ἄν δεχθῶμεν κλίσιν τῆς στέγης παρεμφερῆ πρὸς τὴν τῆς κυρίως στοᾶς, λαμβάνομεν, εἰς ἀπόστασιν 4,80 μ. περίπου, ὑψόμετρον τῆς στέγης εἰς τὸν

272. Εἰς τὸ σχέδιον ἀναπαραστάσεως, τὰ ἐπίκρανα τῶν παραστάδων ἐσχεδιάσθησαν κατ' εἰκασίαν, μὴ ἀνευρεθέντος σχετικοῦ τινος στοιχείου.

273. Αἱ διαστάσεις τῆς διατομῆς τῆς μηκίδος εἶναι μικραὶ καὶ τοῦτο πείθει, ὅτι αὕτη δὲν ἔφερε τὰ μεγάλα φορτία τῆς στέγης. Σχετικῶς μὲ τὰς ἐπὶ ἐπιστυλίου μηκίδας βλ. P. de La Coste-Messelière, *Au Musée de Delphes*, Paris, 1936, σ. 34 σημ. 3, R. Martin, *Études Thasiennes VI*, L' Agora, σ. 72.

274. Βλ. W. B. Dinsmoor, *The Architecture*, σ. 158, Charles Dugas – Jules Berchmans – Mogens Clemmensen, *Le Sanctuaire d'Aléa Athéna à Tégée*, Paris, 1924, σ. 47, Eik. 12.

ὀπισθεν τοῖχον ἴσον πρὸς 5.30 μ. περίπου²⁷⁵. Τοῦτο πλησιάζει κατὰ πολὺ τὸ ὑψόμετρον τοῦ γείσου τοῦ βορείου τοίχου τῶν δωματίων, ὑπολογιζόμενον εἰς 5.24 μ. περίπου.

Ἡ προσέγγις αὕτη τῶν ὑψῶν δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας. Πιθανολογεῖται δηλ. ὅτι τὸ γεῖσον τοῦ προπύλου ἐφαίνετο ὡς συνέχεια τοῦ γείσου τοῦ ἐπιστέφοντος τὸν βόρειον τοῖχον τῶν δωματίων, ὁρώμενον ἀπὸ τὸν ὑπαίθριον διάδρομον. Ἡ σύμπτωσης αὕτη εἶναι μία ἔμμεσος ἐπιβεβαίωσις τῆς ὁρθότητος τῶν εἰς τὴν ἀναπαράστασίν μας γενομένων ὑπολογισμῶν καὶ τῶν διατυπωθεισῶν ἀπόψεων.

Μερικαὶ παρατηρήσεις ἀκόμη εἶναι ἀπαραίτητοι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ περὶ τῶν προπύλων κεφαλαίου. Κατ' ἀρχὴν ὁ τύπος τοῦ προπύλου, μὲ ἓν ἀξονικὸν στήριγμα εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ δύο ἐσωτερικὰς θύρας, εἶναι μᾶλλον ἀσυνήθης κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, ἐμφανιζόμενος κυρίως εἰς προϊστορικὰ ἀνάκτορα κ.λ.π. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ὡς διάταξις ἦτο τελείως ἄγνωστος. Ἀναφέρεται ἤδη ὁμοία περίπτωσις εἰς τὰς δύο εἰσόδους τῆς ἐν Πειραιεὶ Σκευοθήκης τοῦ Φίλωνος²⁷⁶, ἐφηρμόσθη δὲ εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου²⁷⁷, εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως, πιθανῶς κατ' ἀπομίμησιν τῆς δυτικῆς ὄψεως τῆς νοτίας πτέρυγος τῶν Προπυλαίων²⁷⁸, καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις²⁷⁹.

Εἰς τὴν Βραυρῶνα πάντως ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατάξεως ταύτης θὰ πρέπη νὰ ἀποδοθῇ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ πλάτος τοῦ διαδρόμου ἦτο περιορισμένον, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπη τὴν ἐφαρμογὴν ἑνὸς τυπικῆς μορφῆς προπύλου μὲ τρία ἀνοίγματα εἰς τὴν πρόσοψιν.

Διὰ τὸν χρόνον κατασκευῆς τῶν προπύλων, ἤδη παρατηρήσαμεν ὅτι, ὡς προκύπτει ἀπὸ μορφολογικὰ στοιχεῖα, ἡ ἀνέγερσις των δὲν φαίνεται νὰ ἦτο σύγχρονος μὲ τὴν τῆς κυρίως στοᾶς. Εἰς τὴν ἄοψιν αὐτὴν ἀντιβαίνει κἄπως ἡ μορφή τῆς θεμελιώσεως, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται συνεχῆς καὶ ἀδιάσπαστος εἰς ὁλόκληρον τὸ κτήριον. Θὰ ἠδυνάμεθα λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ πρόπυλα εἶχον προγραμματισθῇ ἐξ ἀρχῆς, ἀνηγέρθησαν δὲ ἐπὶ τῆς παλαιότερον διαμορφωμένης θεμελιώσεως αὐτῶν, εἰς ἓνα μεταγενέστερον στάδιον ἐργασίας, ὅπως ἀκριβῶς θὰ ἐγένετο καὶ διὰ τὰς δύο πλαγίας πτέρυγας τῆς κυρίως στοᾶς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ χρονολόγησις τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς χαραγμένης εἰς τὴν βάσιν τοῦ κίονος, εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, θέτει ὄριον ante quem διὰ τὸ ἡμέτερον πρόπυλον.

Τέλος, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ διάλυσις τῶν κατωφλίων τῶν θυρῶν εἰς τρία τεμάχια, καθὼς καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ στυλοβάτου τῆς προσόψεώς των εἰς μίαν ἀπλὴν λιθόπλινθον, μαρτυροῦν ὅτι εἰς τὸν βορείως τῶν δωματίων διάδρομον εἰσῆρχοντο πλὴν τῶν πεζῶν καὶ τροχοφόρα.

275. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὑπολογισμῶν, ἀνευρέθη μέγιστον ὕψος ἀπὸ τῆς λιθοπλίνθου τῆς βάσεως τοῦ κίονος 4.92 μ. Διὰ νὰ τὸ συσχετίσωμεν μὲ τὰ ὑψόμετρα τῆς κυρίως στοᾶς, θὰ πρέπη νὰ προσθέσωμεν 10 περίπου ἑκατοστὰ ὡς ὕψος τῆς λιθοπλίνθου.

276. Βλ. W. Dörpfeld, Athen. Mitt., 1883, σ. 147 - 164, πίν. I, II. Σημειωτέον, ὅτι ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς δὲν προκύπτει σαφῶς ἡ ὑπὸ τοῦ Dörpfeld δοθεῖσα λύσις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀξονικὸν στήριγμα κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ βάθος τοῦ προπύλου.

277. G. Welter, Das Choragische Denkmal des Thrassyllos, Arch. Anz. LIII (1938).

278. Βλ. W. B. Dinsmoor, ἑ.ἀ. σ. 239. Ἡ διάταξις χαρακτηρίζεται ἐκεῖ ὡς λίαν συνήθης.

279. Εἰς τοὺς πυλῶνας τῶν παρόδων τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ λύσις τοῦ ἀξονικοῦ στήριγματος καὶ τῶν δύο θυρῶν ὑπαγορεύεται ἀπὸ λόγους λειτουργίας. Ἄλλας περιπτώσεις ἀξονικῶν κίωνων προχείρως σημειοῦμεν τῆς Πειρήνης κρήνης τῆς Κορίνθου (τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.) καὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Σεγέστας (τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.).

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 4

Τὰ βάθρα τῶν ἀναθημάτων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν

Κατὰ μῆκος τῆς προσόψεως τῶν δωματίων, εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα τῆς στοᾶς, διεσώθησαν, κείμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰς τὰς θέσεις τῆς πτώσεώς των, τὰ βάθρα τῶν πρὸς τὴν θεὰν ἀφιερωμάτων. Αὐτὰ ἦσαν κατεσκευασμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ γνωστὸν πέτρωμα τῆς Βραυρῶνος²⁸⁰ καὶ εἶχον ἀνεγερθῆ εἰς διάφορα χρονικὰ διαστήματα, εἰς σύνθεσιν τελείως ἐλευθέραν, προσδίδουσιν ἄλλοτε εἰς τὴν πρόσοψιν ἐξαιρετικὴν γραφικότητα, διακρινομένην καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὰ λείψανα αὐτῶν.

Μία ἄλλη σειρὰ βάθρων ἢ μᾶλλον βατήρων ἐπιγραφῶν διεσώθη κατὰ μῆκος τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς δυτικῆς πτέρυγος τῆς στοᾶς, ἐπεκτεινομένη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Σχηματίζεται οὕτω ἓν σχῆμα ὑποδοχῆς πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν στοάν, ἐνῶ συγχρόνως δημιουργεῖται κάποιον ἐνδιαφέρον πρὸ τῆς ἀδιαρθρώτου καὶ αὐστηρᾶς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ μνημείου (Σχέδ. 69, Κάτοψις).

Εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν 35 ἐν συνόλῳ βάσεις βάθρων, τοποθετημένων εἰς σειρὰν²⁸¹, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν τοῖχον. Ἡ σειρὰ διακόπτεται ἔμπροσθεν τῶν κατωφλίων τῶν δωματίων καὶ τῆς εἰσόδου τοῦ στενοῦ ἐγκαρσίου διαδρόμου IV. Ἀπὸ τοὺς κορμούς τῶν βάθρων διεσώθησαν δέκα ἐννέα ἐν συνόλῳ τεμάχια, ἀκέραια ἢ ἀποκεκρουμένα.

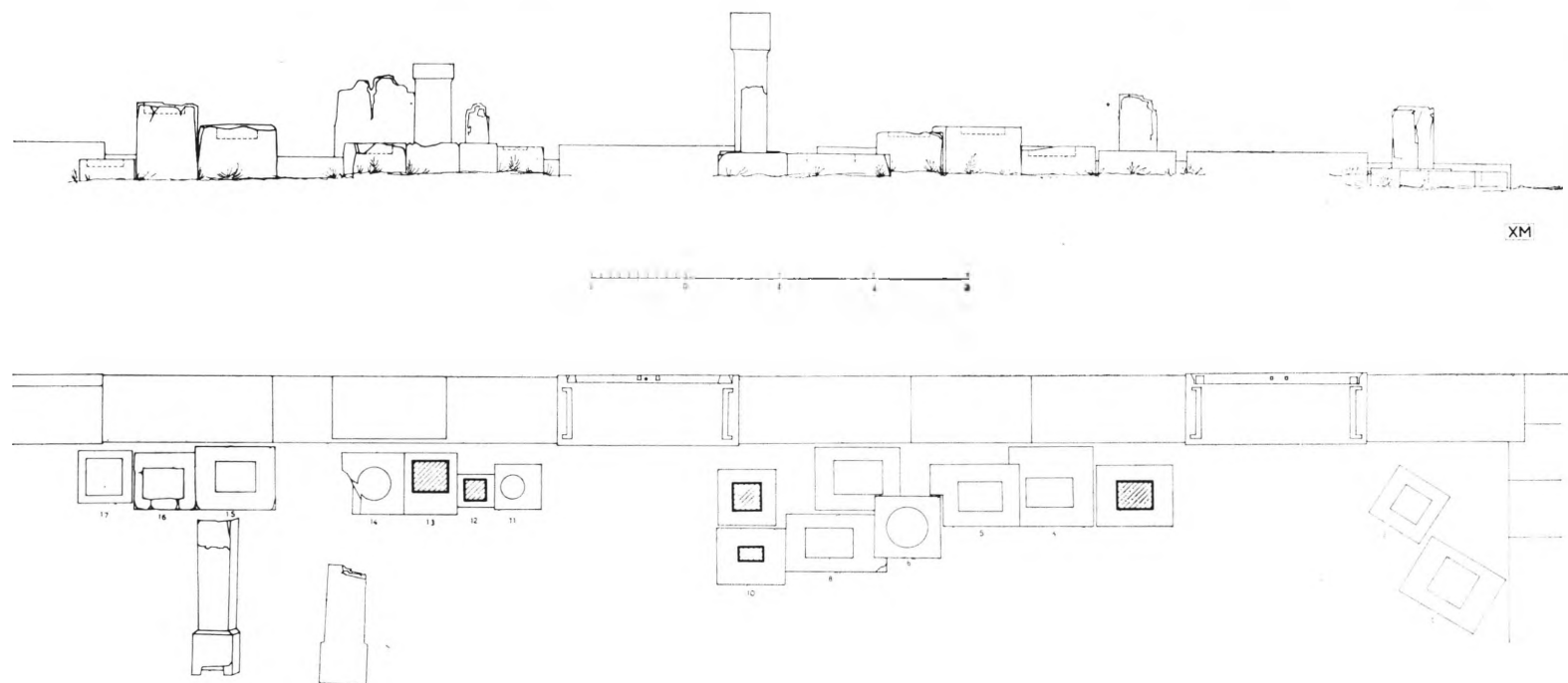
Εἰς τὰ Σχέδια 100, 101, 102, 103, δεικνύονται κατ' ἀρχὴν τὰ τεμάχια τῶν βάθρων, ὡς ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἀκολούθως ὡς συνεπληρώθησαν καὶ ἀνεστηλώθησαν κατόπιν ἐπιτοπίου ἐξετάσεως. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κορμούς δὲν διακρίνονται εἰς τὰ ἀρχικὰ σχέδια ἀνευρέθησαν μετακινημένοι εἰς ἄλλας θέσεις, μακρὰν τῶν βάσεων των. Διὰ τὴν καλυτέραν μελέτην αὐτῶν, τὰ βάθρα ἠριθμήθησαν διὰ τῶν ψηφίων 1 - 35, ὡς δεικνύεται εἰς τὰ ἀντίστοιχα σχέδια.

Αἱ βάσεις τῶν βάθρων εἶναι λιθόπλινθοι περιορισμένων διαστάσεων, ἐδραζόμεναι ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἔχουν ὑποστῇ μικροκαθιζήσεις καὶ ἐμφανίζονται σήμερον μὲ μικρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἔμπροσ. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν των ἔχουν ἐγκοπὴν βάθους μέχρι 12 ἑκατ., διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ κορμοῦ, ἢ ὁποῖα ἐγένετο πάντοτε τῇ βοηθείᾳ μολύβδου, πρὸς ἐπίτευξιν καλυτέρας ἐδράσεως καὶ στερεότητος.

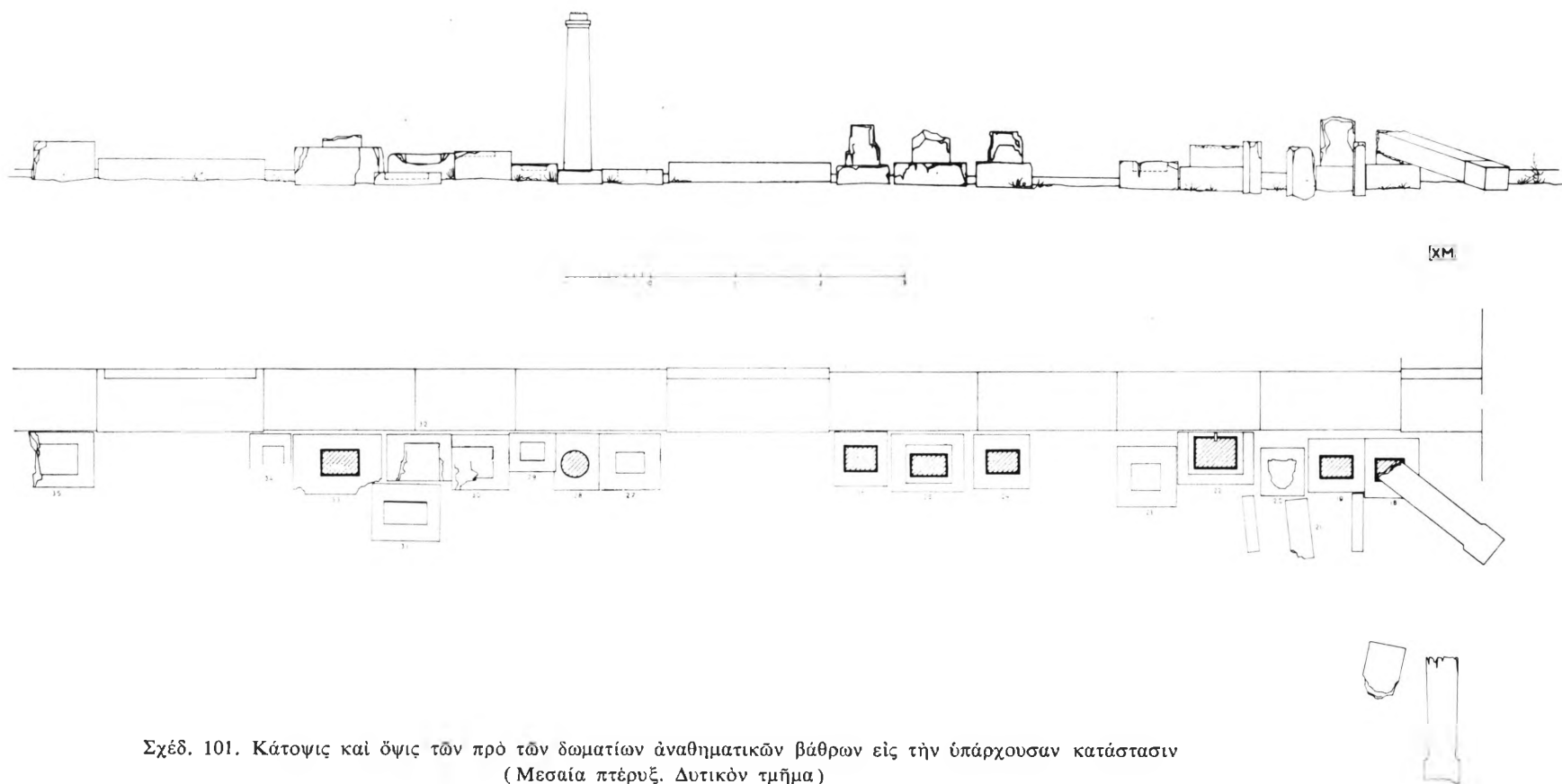
Οἱ κορμοὶ τῶν περισσοτέρων βάθρων ἦσαν διατομῆς τετραγώνου ἢ ὀρθογωνίου καὶ εἶχον διάφορα ὕψη καὶ μεγέθη. Εἰς τὴν πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν των, παρουσιάζουν

280. Ἐχομεν ἐλάχιστα μαρμάρινα τεμάχια, ὅπως π.χ. τὸ ὑπ' ἀριθ. 21. Εἰς τινὰς βάσεις παρατηρεῖται χρῆσις ἀσβεστολίθου.

281. Ἀναλυτικώτερον τὰ βάθρα ἔχουν ὡς ἑξῆς : Δύο τοποθετημένα λοξῶς, εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν. Μεταξὺ τῶν δωματίων I καὶ II ὀκτώ. Μεταξὺ τῶν II καὶ III ἑπτὰ. Ἀνὰ ὀκτὼ μεταξὺ τῶν δωματίων III, V καὶ VI, καὶ τέλος ἓν, δυτικώτερον τοῦ δωματίου VI. Πιθανὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νὰ ὑφίσταντο καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἀφῆρέθησαν.

Σχέδ. 100. Κάτοψις καὶ ὄψις τῶν πρὸ τῶν δωματίων ἀναθηματικῶν βάθρων εἰς τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν
(Μεσαία πτέρυξ. Ἀνατολικὸν τμήμα)

Σχέδ. 101. Κάτοψις καὶ ὄψις τῶν πρὸ τῶν δωματίων ἀναθηματικῶν βάθρων εἰς τὴν ὑπάρχουσιν κατάστασιν (Μεσαία πτέρυξ. Δυτικὸν τμήμα)

διαπλάτυνσιν ὀλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, διαμορφουμένην τῇ βοήθειᾳ μικρῶν ἐγκοπῶν, καμπύλης διατομῆς.

Εἰς τὰ πλεῖστα τῶν βάθρων διακρίνομεν μείωσιν τοῦ πλάτους των πρὸς τὰ ἄνω. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ φέρουν καὶ ἐπιγραφὰς εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειάν των, σχετικὰς μὲ τὰ ἀναθήματα καὶ τοὺς ἀφιερωτάς των. Αἱ πρὸς τὸν τοῖχον πλευραὶ των, ἀντιστρόφως πρὸς τὰς ἄλλας, τῶν ὁποίων ἔχει γίνεῖ ἐπιμελὴς ἀπολάξευσις καὶ λείανσις, εἶναι τὰς περισσοτέρας φορὰς ἀδρῶς εἰργασμένα διὰ τοῦ βελονίου. Πάντως, δὲν φαίνεται νὰ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν τοίχων διὰ μεταλλικῶν συνδέσμων.

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ βάθρα, καὶ συγκεκριμένως τὰ ὑπ' ἀριθ. 6, 11, 14 καὶ 28, παρουσιάζουν κυκλικὴν διατομὴν καὶ ἔχουν τὴν ἐμφάνισιν μικροῦ κίονος μὲ κιονόκρανον ὁμοιάζον πρὸς δωρικόν. Δύο ἀπὸ τὰς στήλας αὐτὰς διεσώθησαν²⁸². Ἐν μαρμάρινον ἐπικρανον, ἀνευρεθὲν εἰς δύο τεμάχια ἐντὸς τῆς στοᾶς, θὰ ἀνήκη πιθανῶς εἰς ἓν τῶν δύο ἐλλειπόντων (Σχέδ. 104). Τοῦτο εἶναι ἄξιον μεγαλυτέρας προσοχῆς, διότι παρουσιάζει τεχνικὴν τελειότητα καὶ στοιχεῖα μορφολογικὰ μὴ ἀπαντῶντα εἰς ἄλλα βάθρα. Τὸ ἐπικρανον ἀνῆκεν εἰς κιονίσκον, μὲ ἄνω διάμετρον 21.5 ἐκ. περίπου καὶ ἐστηρίζετο ἐπ' αὐτοῦ διὰ κανονικοῦ ἐμπολίου. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ διαμορφοῦται κυλινδρική ἐπιφάνεια, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ ἐπιγραφὴ²⁸³, ἀκολουθεῖ δὲ δωρικὸν κυμάτιον καὶ ἀπλοῦς ἀστράγαλος. Εἰς τὸ δωρικὸν κυμάτιον σφύζεται ἡ γραπτὴ ἐγχρωμος διακόσμησις μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ φύλλα, δέκα ὀκτῶ τὸν ἀριθμόν. Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του τὸ ἐπικρανον φέρει ἀβαθὴ ὑποδοχὴν τοῦ ἀναθήματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο πιθανώτατα χαλκοῦν ἀγαλμάτιον.

Σημειωτέον ὅτι παρεμφερεῖς ἐγκοπὰς φέρουν ὅλα τὰ βάθρα.

Ἄλλο βάθρον ἄξιον λόγου εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 21, ἐμφανίζον μορφήν ὅλως διάφορον τοῦ συνήθους. Πρόκειται διὰ τρεῖς πλάκας καθέτως πρὸς τὸν τοῖχον διατεταγμένας, ὡς εἰς τὰ Σχέδ. 103 καὶ 105 δεικνύεται. Ἐπ' αὐτῶν ἐστηρίζετο ἐπιμήκης λίθος πρισματικῆς μορφῆς, φέρων τρία ἀναθήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο ὥραϊον ἄγαλμα παιδίσκης - ἄρκτου, σημαντικῶν διαστάσεων²⁸⁴.

Εἶναι βέβαιον ὅτι διὰ τὴν μελέτην ἐκάστου βάθρου εἰς τὰς λεπτομερείας του ἀπαιτεῖται παράλληλος ἐξέτασις τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀναθημάτων. Ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀπὸ ἐνδείξεις τῶν πλίνθων στηρίξεως εἶναι δυνατὴ ἡ γραφικὴ ἀναπαράστασις ἐκάστου ἀφιερώματος μὲ τὴν ἀντίστοιχον βάσιν, πλὴν ὅμως ἡ ἐργασία ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης.

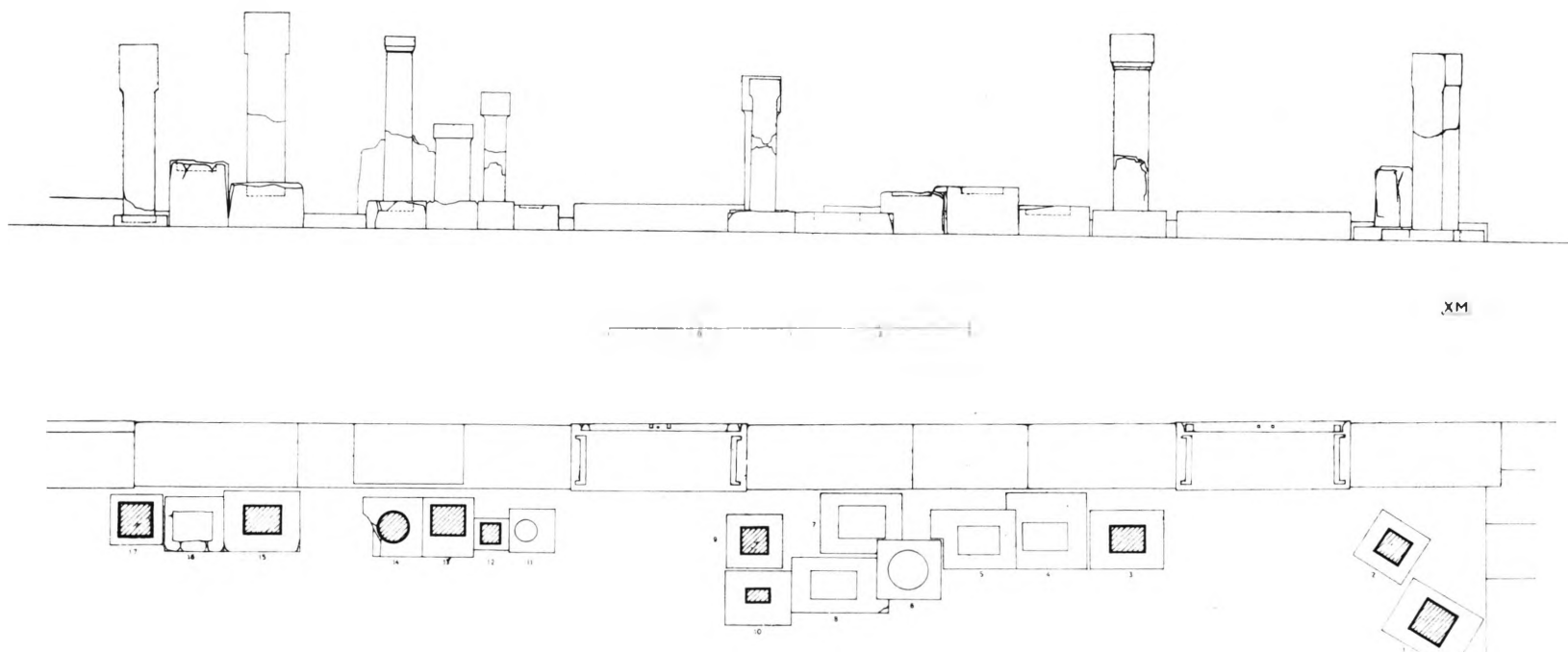
Ἐξωτερικῶς τῆς στοᾶς καὶ κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πτέρυγος αὐτῆς, μέχρι τοῦ κεντρικοῦ προπύλου, διεσώθησαν βατῆρες ἐπιγραφῶν²⁸⁵. Ἡ αἰσθητικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ λειτουργικὴ σημασία τῶν ἐπιγραφῶν, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ μνημείου, ἦτο, ὡς εἵπομεν, μεγάλη. Ὡς παρίσταται καὶ εἰς τὸ Σχέδ. 69, κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου ἀνευρέθησαν δέκα τέσσαρες λίθοι, ἐδραζόμενοι ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ χώματος καὶ εἰς τὸ ὕψος

282. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 14 καὶ 28.

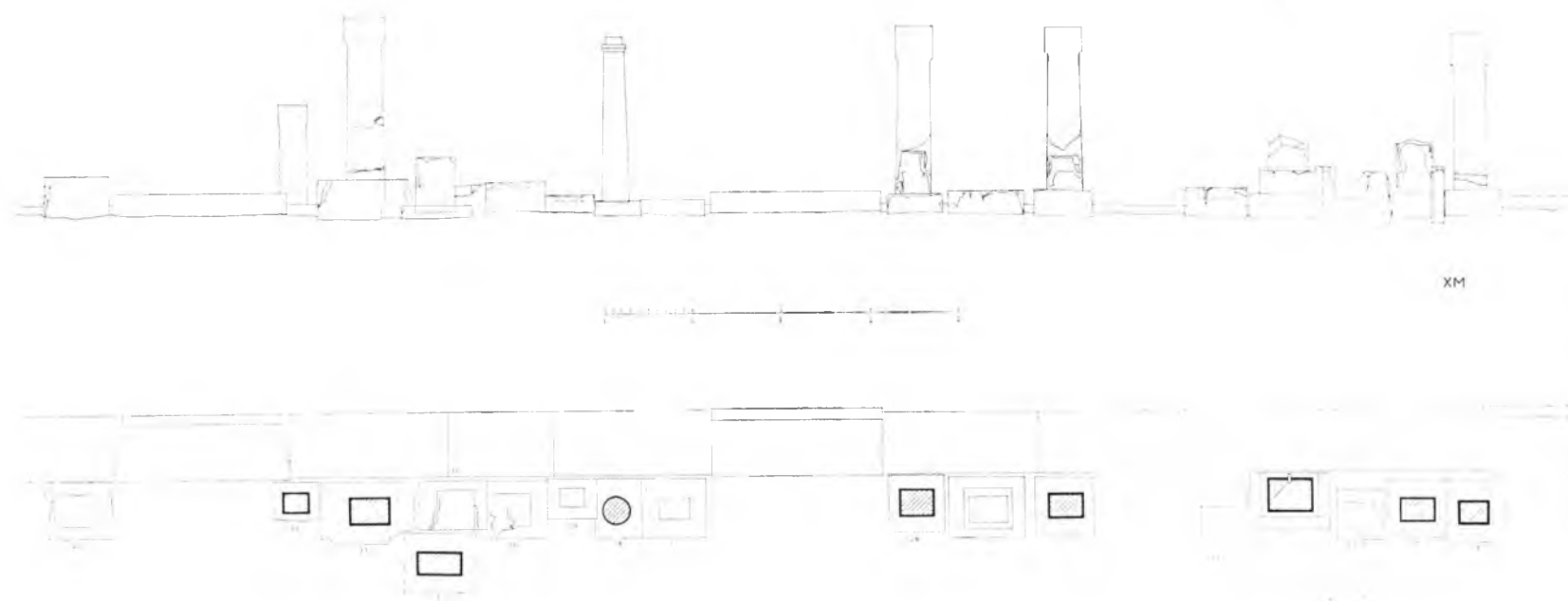
283. Πρόκειται δι' ἀφιέρωμα τῆς Ξενοκλείας, συζύγου τοῦ Φιλομήλου, ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα.

284. Πρόκειται διὰ τυπικὴν μορφήν τραπέζης, ἐμφανιζομένης συχνότατα εἰς τραπέζας προσφορῶν. Βλ. προχέως Theodor Wiegand, Hans Schrader, Priene, Berlin, 1904, σ. 153, Εἰκ. 122, 169, 170 καὶ W. Deonna, Le Mobilier Délien, Paris, 1938, σ. 24, Πίν. 91 - 93 καθὼς καὶ G. Richter, Ancient Greek Furniture, Oxford, 1926, σ. 141.

285. Περὶ τοῦ τρόπου διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν βλ. ΠΑΕ 1950 (1951) σ. 177.

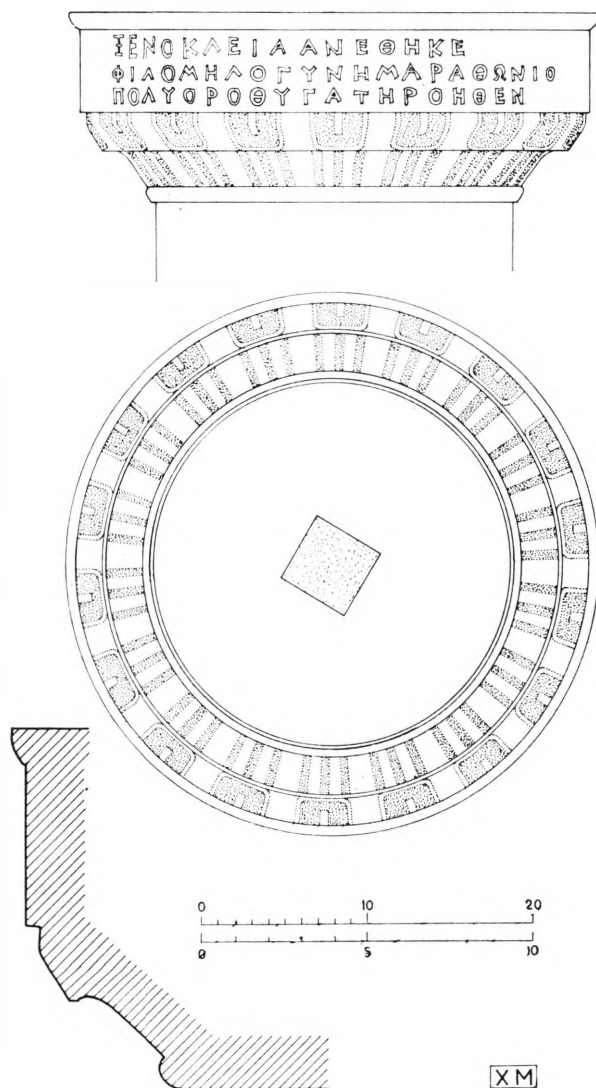
Σχέδ. 102. Σχέδιον αναστηλώσεως τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων (Μεσαιία πτέρυξ, Ἀνατολικὸν τμήμα)

Σχέδ. 103. Σχέδιον ἀναστηλώσεως τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων (Μεσαία πτέρυξ. Δυτικὸν τμήμα)

περίπου τοῦ τοιχοβάτου. Οἱ λίθοι δὲν εἶναι διατεταγμένοι ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ ἔχουν τοποθετηθῇ με ἐλεύθερον μᾶλλον τρόπον, εἰς συνεχῇ σειράν.

Εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν λίθων ὑπάρχουν αἱ ἐγκοπαὶ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἐπιγραφῶν. Σημειωτέον, ὅτι δὲν παρατηρεῖται ἀντιστοιχία μεταξύ των καὶ πολλάκις

Σχέδ. 104. Ἐπίστεψις ἀναθηματικοῦ βάθρου.
Ὅψις, ἄνοψις καὶ τομὴ

μία ἐπιγραφὴ ἐβασίζετο εἰς δύο τεμάχια λίθων συγχρόνως. Εἰς τοὺς βορειότερον διατεταγμένους λίθους ἡ ἐγκοπὴ εἶναι συνεχῆς, καὶ δὲν γνωρίζομεν πόσαι ἐπιγραφαὶ ἦσαν τοποθετημέναι.

Κατὰ μῆκος τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, ἡ σειρὰ τῶν βατῆρων συνεχίζεται. Ἐξ τεμάχια λίθων, τιθέμενα εἰς σειράν, φέρουν ἐγκοπὰς διὰ τὴν στήριξιν πέντε ἀκόμη ἐπιγραφῶν.

Σημειοῦμεν, τέλος, ὅτι τὸ τελευταῖον πρὸς δυσμὰς τεμάχιον βάσεως ἔχει κατασκευασθῆ ἀπὸ σφόνδυλον κίονος, εἰς δευτέραν χρήσιν. Ἐὰν διαπιστωθῇ, ὅτι ὁ σφόνδυλος ἀνῆκεν εἰς τὸν ναὸν (πρᾶγμα πιθανώτατον) καὶ ταυτισθῇ ἢ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐπιγραφῇ, τὸ θέμα ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον, διότι ἐνδεχομένως θὰ ὑποβοηθηθῇ ἡ χρονολόγησις τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 5

Ἡ χρονολόγησις τοῦ μνημείου

Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξητάσθη μόνον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς στοᾶς τῆς Βραυρωνος, θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ λυθῇ τὸ χρονολογικὸν πρόβλημα, βάσει στοιχείων παρεχομένων ἀπὸ αὐτὸ τοῦτο τὸ μνημεῖον. Τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ παλαιὰ ἡμερολόγια τοῦ Ἱ. Παπαδημητρίου, ὅπου εἶχον σημειωθῇ λεπτομερῶς παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς στρωματογραφίας κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, ἀποκλείει τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς στοᾶς τῇ βοηθείᾳ τῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν ἄλλων μικρῶν εὐρημάτων. Ἀπλῶς ἀναφέρομεν, ὅτι ὅλα σχεδὸν τὰ ἐκεῖ ἀνευρεθέντα ἀρχαῖα ἀνάγονται εἰς τὸν 5ον, τὸν 4ον καὶ 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Περιοριζόμεθα λοιπὸν κυρίως εἰς τὴν προσπάθειαν κατὰ προσέγγισιν χρονολογήσεως, ἐπὶ τῇ βάσει συγκρίσεων τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς στοᾶς, τῶν μορφῶν, καθὼς καὶ τῶν τρόπων κατασκευῆς.

Θὰ πρέπῃ κατ' ἀρχὴν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὰ χρονολογικὰ συμπεράσματα, τὰ ὅποια προκύπτουν ἀπὸ τὴν σύγκρισιν τῶν ἀναλογιῶν, βασιζόμενα εἰς μίαν συνεχῆ ἐξέλιξιν τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆ ²⁸⁶. Πολλάκις διὰ λόγους συνθέσεως ἢ ἄλλους, εἰς μεμονωμένα μνημεῖα, ὁ λόγος συγκεκριμένων μεγεθῶν τῶν μελῶν τῶν δὲν ἀκολουθεῖ ἀπολύτως τὴν χρονολογικὴν σειρὰν. Ἡ διασταύρωσις ὅμως τῶν συμπερασμάτων ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων στοιχείων ὁδηγεῖ εἰς τὴν διατύπωσιν ὀρθοτέρου τελικοῦ πορίσματος.

Μελετῶντες ἤδη τὸ θέμα τῶν ἀναλογιῶν, σημειοῦμεν, ὅτι εἰς τοὺς πίνακας τοὺς ὁποίους παραθέτομεν κατωτέρω, κατετάξαμεν τὰ μνημεῖα, κυρίως τῆς Ἀττικῆς, καὶ τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰ Ἀθηναϊκά, διὰ λόγους εὐνοήτους.

Διὰ τὴν μελέτην τῶν ἀναλογιῶν τῆς Βραυρωνεῖου στοᾶς ὑπάρχει κατ' ἀρχὴν ἓν μέγα ἐμπόδιον : ἡ ἀδυναμία συγκρίσεων μετ' τὸ ὕψος τοῦ κίονος. Ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, τοῦτο προέκυψεν ἐξ ὑπολογισμοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ μετ' ἀσφαλείας ὡς στοιχεῖον συγκριτικόν. Στερούμεθα οὕτω ἀμέσως σειρὰς ὅλης πολυτίμων ἐνδείξεων.

Ἐξετάζεται πρῶτον ἡ μείωσις τοῦ κίονος, δηλ. ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς τῶν δύο διαμέτρων αὐτοῦ πρὸς τὴν κάτω διάμετρον. Διὰ τὸν κίονα τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν στοᾶς ἔχομεν μείωσιν : $\frac{71.1 - 55}{71.1} = \frac{1}{4.40} = 0,227$.

ΠΙΝΑΞ Α'

Μείωσις τοῦ κορμοῦ τοῦ κίονος

Δελφοί. Θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων	0,238
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	0,231
Ἀθῆναι. Παρθενών	0,200
Σούνιον. Ναὸς Ποσειδῶνος	0,218
Ἀθῆναι. Ναὸς τοῦ Ἄρεως	0,200
Προπύλαια Ἀκροπόλεως	0,220

²⁸⁶ Περὶ τῆς σχετικῆς μόνον ἀξίας τῶν χρονολογικῶν συμπερασμάτων, τὰ ὅποια προκύπτουν ἀπὸ τὴν σύγκρισιν τῶν ἀναλογιῶν βλ. καὶ J. J. Coullton, ἔ. ἀ. σ. 124.

Ραμνοῦς. Ναός Νεμέσεως	0,219
Δῆλος. Ναός τῶν Ἀθηναίων	0,222
Βραυρῶν. Στοά	0,227
Ἀγορά Ἀθηνῶν. Στοά Βασίλειος ἡ τοῦ Διὸς	0,238
Ἄργος. Ἡραῖον	0,248
Νεμέα	0,172
Τεγέα	0,030

Ἀπὸ τὸν πίνακα Α΄ διαπιστοῦται, ὅτι ἡ ἐκάστοτε τιμὴ τῆς μειώσεως δὲν ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν τάξιν, παρὰ μόνον κατὰ προσέγγισιν. Κατὰ τὸν 4ον ὅμως αἰῶνα, ὑπάρχει σαφῶς περιορισμὸς τῆς μειώσεως. Τὸ μόνον λοιπὸν συμπέρασμα, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἡδυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἶναι, ὅτι ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν στοά δύναται νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν σειρὰν τῶν μνημείων τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ.

Ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἀναλογιῶν τῶν τμημάτων τοῦ κιονοκράνου, ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους ἄριστα διατηρηθέντος εἰς τὴν στοὰν τῆς Βραυρῶνος, εἶναι πολὺ περισσότερον κατατοπιστικὴ.

Εἰς τοὺς ἀκολουθοῦς πίνακας ²⁸⁷, τοὺς ὁποίους χάριν καλυτέρας ἐνημερώσεως παραθέτομεν ὁλοκλήρους, τὸ μελετώμενον κιονόκρανον λαμβάνει πάντοτε χαρακτηριστικὴν θέσιν.

ΠΙΝΑΞ Β΄

Ὑψος ἐξίνου πρὸς τὸ συνολικὸν ὕψος κιονοκράνου	
Ἡραῖον Ἄργους. Νοτία Στοά	0,353
Ὀλυμπία. Ναός τοῦ Διὸς	0,346
Σούνιον	0,332
Παρθενών. Πτερὸν	0,331
Θησεῖον Ἀθηνῶν	0,326
Ραμνοῦς. Ναός Νεμέσεως	0,325
Προπύλαια Ἀκροπόλεως. Ἀνατ. Δυτ.	0,320
Προπύλαια Ἀκροπόλεως. Μικροὶ κίονες	0,316
Βραυρῶν. Στοά	0,312
Δῆλος. Ναός τῶν Ἀθηναίων	0,310
Ἀθῆναι. Στοά Βασίλειος ἡ τοῦ Διὸς	0,305
Φιγαλία. Πρόναος	0,302
Ἡραῖον Ἄργους. Νέος ναός	0,300
Στοά τοῦ Φίλωνος Ἐλευσίνος	0,291
Νεμέα	0,278
Θόλος Ἐπιδαύρου	0,276
Τεγέα	0,275
Ἀθῆναι. Νότιος Στοά	0,273
Δελφοί. Θόλος	0,274
Στοά Ἀσκληπιείου Κῶ	0,268
Στράτος	0,269
Δελφοί. Ναός Ἀπόλλωνος	0,242
Στοά τοῦ Φιλίππου ἐν Δήλῳ	0,202

Εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα, ἡ στοά τῆς Βραυρῶνος τοποθετεῖται μετὰ τὰ Ἀθηναϊκὰ προπύλαια καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ραμνοῦντος ἀλλὰ πρὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Δῆλον.

287. Ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς πίνακας ἐβασίσθησαν εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ G. Roux δημοσιευθέντας εἰς τὸ βιβλίον *L'architecture en Argolide*, Paris, 1961, Texte, ἀφοῦ καταλλήλως ἐπλουτίσθησαν καὶ ἠλέγχθησαν.

ΠΙΝΑΞ Γ'

Ύψος κιονοκράνου πρὸς τὴν ἄνω βάσιν τοῦ κίονος	
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	0,706
Ἡραῖον. Νοτία στοᾶ	0,690
Δῆλος. Θεσμοφόριον	0,663
Ἀθῆναι. Θησεῖον	0,650
Προπύλαια Ἀκροπόλεως. Μικροὶ κίονες	0,620
Σούνιον	0,620
Φιγαλία. Πρόναος	0,601
Παρθενών. Πτερὸν	0,581
Προπύλαια. Ἀνατ. Δυτ.	0,577
Βραυρῶν. Στοᾶ	0,563
Δῆλος. Ναὸς τῶν Ἀθηναίων	0,560
Ραμνοῦς	0,560
Ἡραῖον Ἄργους. Νέος ναὸς	0,550
Στοᾶ Ἀσκληπιείου Κῶ	0,538
Δελφοί. Θόλος	0,526
Στράτος	0,505
Ἐπίδαυρος. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ	0,502
Στοᾶ τοῦ Φίλωνος εἰς Ἐλευσίνα	0,490
Νεμέα	0,466
Στοᾶ Φιλίππου Δήλου	0,436

Καὶ πάλιν, εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα Γ' ἡ στοᾶ τῆς Βραυρῶνος τοποθετεῖται μετὰ τὰ κλασσικὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐγγύτατα πρὸς τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ραμνοῦντος.

ΠΙΝΑΞ Δ'

Ύψος ἄβακος πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐχίνου	
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	1.012
Δῆλος. Θεσμοφόριον	1.038
Δελφοί. Ναὸς Ἀθηναίων	1.045
Ἡραῖον Ἄργους. Νοτία Στοᾶ	1.120
Φιγαλία. Πτερὸν	1.125
Παρθενών. Πτερὸν	1.205
Θησεῖον	1.210
Σούνιον	1.210
Βραυρῶν. Στοᾶ	1.216
Προπύλαια. Μικροὶ κίονες	2.271
Δῆλος. Ναὸς τῶν Ἀθηναίων	1.310
Ἀθῆναι. Στοᾶ Βασιλείου ἢ τοῦ Διὸς	1.335
Ἡραῖον Ἄργους. Νέος ναὸς	1.350
Στοᾶ Φίλωνος εἰς Ἐλευσίνα	1.365
Ραμνοῦς. Ναὸς Νεμέσεως	1.390
Νεμέα	1.430
Ἀθῆναι. Νοτία Στοᾶ	1.470
Δελφοί. Θόλος	1.464
Στράτος	1.485
Τεγέα	1.518
Δελφοί. Ναὸς Ἀπόλλωνος	1.778
Στοᾶ τοῦ Ἀσκληπιείου Κῶ	1.842
Στοᾶ τοῦ Φιλίππου ἐν Δήλῳ	1.984

Κατά τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀναλογιῶν τοῦ πίνακος Δ' παρατηρεῖται μικρὰ ἀνωμαλία ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν. Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν στοὰ τοποθετεῖται πρὸ τῶν Προπύλαιων, πρᾶγμα κάπως περιέργον, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει πρὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐν Δήλῳ καὶ τῆς Βασιλείου στοᾶς καὶ μετὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως.

ΠΙΝΑΞ Ε'

Πλευρὰ τοῦ ἄβακος πρὸς διάμετρον μεταξὺ ἐχίνου - ἱμάντων	
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	1.352
Δῆλος. Θεσμοφόριον	1.347
Σούνιον	1.325
Ἡραῖον Ἀργους. Νοτία Στοὰ	1.310
Θησεῖον Ἀθηνῶν	1.302
Προπύλαια. Μικροὶ κίονες	1.273
Στράτος	1.270
Ραμνοῦς	1.260
Βραυρῶν. Στοὰ	1.252
Παρθενῶν. Πτερὸν	1.249
Δῆλος. Ναὸς Ἀθηναίων	1.239
Τεγέα	1.227
Δελφοί. Θόλος	1.212
Ἐπίδαυρος. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ	1.208
Φιγαλία. Πτερὸν	1.205
Ἐπίδαυρος. Θόλος	1.190
Ἡραῖον Ἀργους. Νέος ναὸς	1.180
Νεμέα	1.178

Ὁ ἀνωτέρω πίναξ ἐπίσης δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν ἀπὸ πλευρᾶς χρονολογήσεως, μὴ παρουσιάζων συνέχειαν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ μεταγενέστερος ναὸς τῆς Στράτου τοποθετεῖται πρὸ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ πρὸ τῆς Φιγαλίας. Ὡς ἐνδειξιν λοιπὸν θὰ πρέπη νὰ λάβωμεν καὶ ὅχι ὡς ἀπόδειξιν τὸ γεγονὸς, ὅτι τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον τίθεται μετὰ τὸν ναὸν Ραμνοῦντος, καὶ μάλιστα πλησιέστατα πρὸς αὐτόν. Πιστοποιεῖται ὁμως μετ' ἀσφαλείας τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ στοὰ συγκαταλέγεται εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ 5ου αἰῶνος.

ΠΙΝΑΞ ΣΤ'

Μῆκος ἄβακος πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐχίνου	
Δῆλος. Θεσμοφόριον	6.317
Ἡραῖον Ἀργους. Νοτία Στοὰ	6.300
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	6.214
Θησεῖον	6.890
Σούνιον	7.000
Παρθενῶν	7.193
Φιγαλία	7.268
Προπύλαια. Ἀνατ. καὶ Δυτ. πτέρυξ	7.431
Ραμνοῦς	7.620
Βραυρῶν. Στοὰ	7.810
Ναὸς Ἀθηναίων Δήλου	7.763
Ἡραῖον Ἀργους. Νέος ναὸς	8.100
Δελφοί. Θόλος	9.206
Ἐπίδαυρος. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ	9.730
Νεμέα	9.950
Τεγέα	9.950
Στράτος	10.000

Εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα ἐπαναλαμβάνονται με ἀκρίβειαν αἱ παρατηρήσεις τῶν πινάκων Β' καὶ Γ'. Ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος τοποθετεῖται μετὰ τὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, μεταξὺ τῶν ναῶν τοῦ Ραμνοῦντος καὶ τῶν Ἀθηναίων τῆς Δήλου.

ΠΙΝΑΞ Ζ'

Διάμετρος ὑπὸ τὸν ἐχίνον, πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐχίνου	
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	4.595
Δῆλος. Θεσμοφόριον	4.690
Ἡραῖον Ἀργους. Νότιος Στοά	4.800
Θησεῖον	5.280
Σούνιον	5.280
Παρθενῶν. Πτερὸν	5.649
Προπύλαια Ἀκροπόλεως. Δυτ. καὶ Ἀνατ.	5.862
Φιγαλία. Πτερὸν	6.020
Βραυρῶν. Στοά	6.250
Δῆλος. Ναὸς τῶν Ἀθηναίων	6.264
Ραμνοῦς	6.600
Ἡραῖον Ἀργους. Νέος ναὸς	6.840
Δελφοί. Θόλος	7.597
Στράτος	7.880
Τεγέα	8.120
Ἐπίδαυρος. Ναὸς Ἀσκληπιοῦ	8.140
Ἐπίδαυρος. Θόλος	8.140
Νεμέα	8.520

Καὶ πάλιν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημεῖον μετὰ βεβαιότητος τοποθετεῖται μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν συγχρόνων πρὸς αὐτὰ τῆς Ἀττικῆς, καὶ τοῦ ἐν Δήλῳ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων.

Ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω πίνακας προκύπτει, σχεδὸν πάντοτε, τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος, χρονολογουμένη ἀπὸ τὰς ἀναλογίας τοῦ κιονοκράνου τῆς, θὰ πρέπη νὰ καταταγῇ ἀσφαλῶς μετὰ τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν ναὸν τοῦ Ραμνοῦντος καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Δήλον, πλησιέστερα ὅμως πρὸς αὐτόν.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἄλλων μορφολογικῶν στοιχείων τοῦ μνημείου ὁδηγεῖ εἰς παρεμφερεῖς συμπεράσματα, ἂν καὶ κάπως ἐμμέσως, εἰς τὰς περισσοτέρας τοῦλάχιστον περιπτώσεις.

ΠΙΝΑΞ Η'

Ὑψος ἐπιστυλίου πρὸς τὴν κάτω διάμετρον κίονος	
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	1 : 1.273
Ἀθῆναι. Θησεῖον	1 : 1.217
Ἀθῆναι. Παρθενῶν	1 : 1.410
Σούνιον	1 : 1.208
Ἀκρόπολις. Προπύλαια Ἀνατ. Δυτ.	1 : 1.355
Ραμνοῦς. Ναὸς τῆς Νεμέσεως	1 : 1.240
Δῆλος. Ναὸς τῶν Ἀθηναίων	1 : 1.430
Ἡραῖον Ἀργους. Νέος ναὸς	1 : 1.295
Νεμέα	1 : 1.550
Τεγέα	1 : 1.610
Στράτος	1 : 1.595
Δελφοί. Ναὸς Ἀπόλλωνος	1 : 1.550
Βραυρῶν. Στοά	1 : 1.190

Ἡ ἀναλογία τοῦ ὕψους τοῦ ἐπιστυλίου πρὸς τὴν κάτω διάμετρον τῶν κιόνων τῆς στοᾶς εἶναι :

$$\frac{59.8}{71.1} = \frac{1}{1.190} = 0,841$$

Συγκρινομένη με ἀναλογίας τῶν ναῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν τὸ ὕψος τοῦ ἐπιστυλίου συνεχῶς μειούμενον σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, δεικνύει ὅτι ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος εἶναι πολὺ πρῶϊμος, προγενεστέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Ἡ σύγκρισις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι νόμιμος, διότι τὸ ὑπὸ μελέτην κτήριον ἦτο ἐξαιρετικῶς ἀραιό-στυλον, παρουσιάζον τρία διαστήματα μετόπης - τριγλύφου ἀνὰ μεταξόνιον, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν συν-έβαιεν εἰς τοὺς ναοὺς : Ἀπλούστατοι στατικοὶ λόγοι ἐπέβαλον τὴν αὐξησιν τῆς διατομῆς τοῦ φέ-ροντος ἐπιστυλίου.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ σύγκρισις μετὰ τὰ χρονολογικῶς πλησιέστερα παραδείγματα τῶν Προπυλαίων καὶ τῆς Στοᾶς τοῦ Διὸς (ἢ Βασιλείου), ὅπου καὶ πάλιν ἔχομεν μεγάλα ἀνοίγματα, διότι εἰς ἀμφότερα τὰ οἰκοδομήματα συνυπάρχουν εἰς τὰς προσόψεις ἡ ἀραιὰ καὶ ἡ πυκνὴ διάταξις (δύο καὶ τριῶν μετοπῶν ἀνὰ μεταξόνιον) καὶ αἱ τηρούμεναι εἰς τὸ σύνολον ἀναλογίαι εἶναι αἱ συνή-θεις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Τὸ γεγονός ὅτι τὸ μέγα ὕψος τοῦ ἐπιστυλίου τῆς μελετωμένης στοᾶς ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν ἐπιβληθεῖ-σαν ἀπὸ ἐξωτερικᾶς συνθήκας καὶ ὅχι ἀπὸ κανόνας ἀναλογιῶν, ἰσχύοντας εἰς πρῶϊμώτερα ἔργα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ λόγος τοῦ πλάτους τοῦ ἐπιστυλίου (ἢ τῆς ζωφόρου) πρὸς τὴν κάτω βάσιν εἶναι $0,68 : 0,711 = 0,955$. Προσεγγίζει οὕτω τὸν τοῦ Παρθενῶνος (0,93), τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρεως (0,95), τῶν Προπυλαίων II (0,965) καὶ τῆς ἐν τῇ Ἀγορᾷ Στοᾶς τοῦ Διὸς ἢ Βασιλείου (0,955).

Ἀντιστρόφως, ἐξετάζοντες τὸν λόγον τοῦ ὕψους πρὸς τὸ πλάτος τοῦ ἐπιστυλίου, εὐκόλως διαπι-στοῦμεν τὴν ἀδυναμίαν κατατάξεως τοῦ παραδείγματός μας μεταξὺ τῶν γνωστῶν μνημείων τῆς κλασ-σικῆς ἐποχῆς²⁸⁸. Εἶναι λοιπὸν φανερόν, ὅτι τὸ ἐπιστύλιον ἠϋξήθη καθ' ὕψος μόνον, διὰ λόγους ἀν-τοχῆς, καὶ δὲν ἐπεδιώχθη νὰ φανῇ αἰσθητικῶς βαρύτερον.

Ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ θριγκοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁδηγεῖ εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα.

ΠΙΝΑΞ Θ'

Ὑψος ταινίας πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐπιστυλίου

Δελφοί. Θησαυρὸς Ἀθηναίων	1 : 11.25
Ὀλυμπία. Ναὸς τοῦ Διὸς	1 : 11.77
Παρθενῶν	1 : 11.76
Σούνιον	1 : 11.62
Ναὸς τοῦ Ἀρεως	1 : 11.62
Θησεῖον	1 : 11.32
Φιγαλία	1 : 12.60
Ραμνοῦς	1 : 12.00
Βραυρῶν. Στοὰ	1 : 11.30
Δῆλος. Ναὸς τῶν Ἀθηναίων	1 : 11.30
Ἡραῖον τοῦ Ἀργους. Νέος ναὸς	1 : 11.30
Νεμέα	1 : 11.00
Τεγέα	1 : 10.08
Στράτος	1 : 8.99
Δελφοί. Ναὸς Ἀπόλλωνος	1 : 8.95

Διὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν στοάν, ἡ ἀναλογία τοῦ πίνακος Θ' δίδει $\frac{5.3}{59.8} = 1 : 11.30$. Ἡ κατάταξις εἰς τὸν πίνακα δεικνύει τὴν ἀναλογικὴν αὐξησιν τοῦ ὕψους τῆς ταινίας σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου. Πρέ-

288. Σχετικὰς παρατηρήσεις προκειμένου περὶ τῆς στοᾶς σχήματος παρασκηνίων τῆς Ἀγορᾶς τῆς Θάσου βλ. εἰς R. Martin, L' Agora, σ. 466 κ.έ.

πει νά σημειωθῇ βεβαίως, ὅτι ἡ αὐξησις αὕτη δὲν εἶναι ἀπολύτως συνεχῆς καὶ δι' ὠρισμένα μνημεῖα διακόπτεται (ναοὶ Ραμνοῦντος καὶ Φιγαλίας). Εἶναι ὅμως χρησιμωτάτη ὡς ἔνδειξις τῆς κατὰ προσέγγισιν χρονολογικῆς τοποθετήσεως τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος.

Πράγματι, ὁ λόγος 11.30 συμπίπτει ἀκριβῶς μετὸν τοῦ ἐν Δήλῳ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Ἑραίου τοῦ Ἀργεῶς, ἀναγομένων ἀμφοτέρων εἰς τὴν δευτέραν δεκαετίαν τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ἡ ἀναλογία ὑψῶν ταινίας - ἐπιστυλίου δεικνύει, ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημεῖον ἀσφαλῶς τοποθετεῖται μετὰ τὰ κλασσικὰ ἔργα τῆς Περικλείου ἐποχῆς καὶ πρὸ ὅλων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἐξετάζοντες ἀκολουθῶς τὸν λόγον τοῦ ὕψους ζωφόρου πρὸς τὴν κάτω διάμετρον τοῦ κίονος διὰ τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος, λαμβάνομεν $\frac{64.3}{71.1} = \frac{1}{1.11} = 0,903$. Συγκρινόμενος οὗτος μετὰ ἀναλογίας τῶν κλασσικῶν ναῶν, δὲν δύναται νὰ καταταγῇ μεταξὺ αὐτῶν, πλησιάζων σαφῶς πολὺ ἀρχαικώτερα παραδείγματα (Θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς Δελφοὺς 1 : 1.118).

Καὶ πάλιν παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ σύγκρισις δὲν εἶναι διόλου σκόπιμος. Τὸ ὕψος τῆς ζωφόρου ὀπτικῶς συγκρίνεται μετὰ τὸ ὕψος τοῦ ἐπιστυλίου καὶ ὄχι μετὰ τὴν βάσιν κίονος. Ὡς ἐλέχθη δέ, τὸ ἐπιστύλιον τῆς στοᾶς εἶναι δυσαναλόγως ὑψηλόν, διὰ λόγους στατικῆς ἀντοχῆς. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν νὰ γίνῃ ἡ σύγκρισις τῶν ὑψῶν τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων.

ΠΙΝΑΞ Ι'

Ὑψος ἐπιστυλίου πρὸς τὸ ὕψος τῆς ζωφόρου

Θησαυρὸς Ἀθηναίων Δελφῶν	1.032
Ναὸς Διὸς Ὀλυμπίας	1.020
Ναὸς Ἀφαιῆς Αἰγίνης	1.020
Θησεῖον	1.010
Σούνιον	1.008
Παρθενῶν	1.000
Ναὸς Ἀρεῶς	1.000
Φιγαλία	1.000
Προπύλαια Ἀκροπόλεως	0,986
Ραμνοῦς	0,982
Βραυρῶν. Στοᾶ	0,930
Ναὸς Ἀθηναίων Δήλου	0,920
Νεμέα	0,909
Τεγέα	0,880
Στράτος	0,870

Εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα, ἡ ἀναλογία διὰ τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος εἶναι $\frac{59.8}{64.3} = \frac{1}{1.075} = 0,93$

καὶ κατατάσσεται μετὰ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸν ναὸν τῆς Νεμέσεως εἰς τὸν Ραμνοῦντα, ἀλλὰ πρὸ τοῦ εἰς Δήλον ναοῦ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀσφαλῶς πρὸ ὅλων τῶν ναῶν τοῦ 4ου αἰῶνος. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἰσότης ὕψους ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου ἢ ἡ προσεγγίζουσα πρὸς αὐτὴν ἀναλογία, ἢ ὅποια ἀπαντᾷ εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Περικλείου ἐποχῆς, ἔχει πλέον ἐγκαταλειφθῇ. Εἶναι ἐπίσης αξιοσημείωτον, ὅτι ὁ λόγος ὑψῶν ἐπιστυλίου - ζωφόρου παρὰ τὴν αὐξησιν ἀμφοτέρων (εἰδικῶς εἰς Βραυρῶνα), παραμένει σταθερὸς εἰς τὰς καθιερωμένας κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀναλογίας, ἐνθ' ὁ λόγος τοῦ ὕψους τῆς ζωφόρου πρὸς τὸ ἐμφανὲς πλάτος μετόπης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πλησιάζει τὴν μονάδα, εἰς τὴν ὑπὸ μελέτην στοᾶν γίνεται $64.3 : 57 = 1.12$, δηλαδὴ κατὰ πολὺ μεγαλύτερος.

Ὁ λόγος τοῦ πλάτους τῆς τριγλύφου πρὸς τὴν κάτω βάσιν τοῦ κίονος δίδει διὰ τὴν Βραυρῶνα $\frac{37.1}{71.1} = \frac{1}{1.92} = 0,52$. Ἡ ἀναλογία αὕτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ μετὰ ἐκείνην τοῦ ἐν Σουνίῳ ναοῦ (0,52) καὶ προσεγγίζει ἐκείνην τῆς Βασιλείου Στοᾶς τῆς Ἀγορᾶς (0,512) καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος (0,53). Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι μόνον ὡς ἔνδειξις μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ αὕτη καὶ ὄχι ὡς ἀσφαλὲς χρονο-

λογικὸν κριτήριον, δεδομένου ὅτι καὶ εἰς δωρικά κτήρια κατὰ πολὺ παλαιότερα ἀπαντοῦν παρεμφερεῖς ἀναλογίαι (Θησαυρὸς Ἀθηναίων εἰς Δελφούς 0,552).

Ἐξετάζομεν ἀκολουθῶς τὸν θριγκὸν εἰς τὸ σύνολον.

ΠΙΝΑΞ ΙΑ'

Ὑψος τοῦ θριγκοῦ πρὸς τὴν κάτω βάσιν κίονος	
Αἶγινα. Ναὸς Ἀφαίας	2.060
Ὀλυμπία. Ναὸς Διὸς	1.820
Θησεῖον	1.945
Παρθενῶν	1.730
Σούνιον	1.930
Ναὸς Ἀρεῶς	1.840
Προπύλαια Ἀκροπόλεως	1.820
Ἀθῆναι. Βασίλειος Στοᾶ ἢ τοῦ Διὸς	1.890
Ραμνοῦς	1.960
Βραυρῶν. Στοᾶ	1.950
Δῆλος. Ναὸς Ἀθηναίων	1.810
Νεμέα	1.550
Τεγέα	1.510
Στράτος	1.660

Ἡ κατάταξις τοῦ ὕψους τοῦ θριγκοῦ, μετρομένου μετὰ τὴν κάτω βάσιν τοῦ κίονος, δὲν ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν μνημείων. Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν στοᾶ τῆς Βραυρῶνος τοποθετεῖται μετὰ βεβαιότητος μεταξὺ τῶν μνημείων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως συνεχείας τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕψους κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν δὲν δύναται νὰ χρονολογηθῇ μετ' ἀκριβείας. Ὁ ὕψηλός σχετικῶς θριγκὸς εἶναι ἔνδειξις ἀρχαϊκότητος, ἐμφανίζων τὸ μνημεῖον παλαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος, πλησίον ὅμως τοῦ ναοῦ τῆς Νεμέσεως τοῦ Ραμνοῦντος καὶ τοῦ Θησείου.

Ἡ ἀρχαϊκότης αὕτη ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὸ ἐπιστύλιον καὶ ἡ ζωφόρος τῆς στοᾶς παρουσιάζουν μέγα ὕψος, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀναφέρομεν, εἶναι συνάρτησις τῆς ἀπαιτηθείσης ἡδύμενης ἀντοχῆς του. Τὸ μέγα ὕψος ἐπιστυλίου καὶ ζωφόρου θὰ ὠδήγει εἰς πολὺ ὀγκωδέστερον καὶ βαρύτερον θριγκόν, ἐὰν δὲν ἐδίδετο παρὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἡ λύσις τοῦ ἰωνικοῦ γείσου.

Πράγματι, ἐξετάζοντες τὸν λόγον τῶν ὕψων γείσου καὶ θριγκοῦ, διὰ τὰ πλεῖστα δωρικά μνημεῖα, διαπιστοῦμεν, ὅτι οὐδέποτε οὗτος φθάνει τὸ 1 : 9.25 τῆς στοᾶς Βραυρῶνος. Ἡ λύσις τοῦ ἰωνικοῦ γείσου, ἐλαφροτάτου καὶ χαμηλοῦ, μειώνει αἰσθητῶς τὴν βαρύτητα τοῦ θριγκοῦ, ἐπαναφέρονσα τὰς ἀναλογίας τοῦ ὕψους του ὡς πρὸς τὴν κάτω βάσιν κίονος εἰς τὰς συνήθεις κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἐξετάζοντες τὰς ἀναλογίας τῶν λιθοπλίνθων τῶν τοίχων καθὼς καὶ τῶν ὀρθοστατῶν αὐτῶν, εἰς τὰς προσόψεις, διαπιστοῦμεν, ὅτι ὑπάρχει προφανὴς ἀναλογία μετ' ἐκείνας τῶν κλασσικῶν μνημείων τῆς

Ἀκροπόλεως. Διὰ τὰς λιθοπλίνθους τῆς Βραυρῶνος ἡ ἀναλογία εἶναι $\frac{44.5}{122} = \frac{1}{2.72}$ περίπου. Πρόκειται διὰ τὴν ἰδίαν ἀκριβῶς ἀναλογίαν, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ Ἐρεχθείου²⁸⁹ καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης²⁹⁰. Σημειωτέον, ὅτι τὸ σταθερὸν μήκος 1.22 μ., τὸ ἐπαναλαμβανόμενον εἰς ὀρθοστάτας καὶ λιθοπλίνθους, τὸ ἀνευρίσκομεν εἰς αὐτὸν τὸν Παρθενῶνα, τὸν ναὸν τῆς Νίκης²⁹¹ καὶ ἀργότερον εἰς τὴν Νοτίαν στοᾶν τῆς Κορίνθου.

Κλείοντες τὴν σειρὰν τῶν παρατηρήσεών μας ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἀναλογιῶν τῆς στοᾶς Βραυρῶνος, σημειοῦμεν ὅτι αἱ μικραὶ ἀνωμαλίαι διαστάσεων, αἱ ὁποῖαι διεπιστώθησαν εἰς τὰ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δὲν θὰ ἦσαν ἐνδεχομένως ἀνεκταὶ εἰς τὰ κτίσματα τῆς Περικλείου ἐποχῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπό-

289. G. P. Stevens καὶ ἄλλοι, *The Erechtheum*, Cambridge Mass, 1927, σ. 36.

290. Βλ. A. C. Orlandos, *Nouvelles observations sur la construction du temple d' Athéna Niké*, BCH LXXI-LXXII (1947-48), σ. 17. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, Ὑλικά I, σ. 66.

291. Βλ. Α. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, I, σ. 197, Εἰκ. 267.

λεως, αλλά ἀπολύτως δικαιολογούνται προκειμένου περί τῆς μελετωμένης στοᾶς. Διότι ἡ σύγκρισις δὲν πρέπει νὰ γίνεται μὲ τὰ ἐκτάκτου τελειότητος παραδείγματα, ἀλλὰ μὲ τὰ μικροτέρας σημασίας κτίσματα, ὅπως ἡ Βασιλείος στοὰ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἢ ἡ μικρὰ στοὰ τοῦ Ἀσκληπείου²⁹². Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ δυσκολία λαξεύσεως καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ ἐντοπίου ὕλικου.

Μελετώντες τὰς ἐπὶ μέρους μορφὰς διαφόρων λεπτομερειῶν, ὀδηγοῦμεθα εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν, ὅτι ἡ δυσκολία ἀπολαξεύσεως τοῦ ψαμμιτικοῦ ὕλικου τῆς Βραυρῶνος καὶ ἡ διάβρωσις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐμποδίζουν κάπως τὰς ἀκριβεῖς παρατηρήσεις. Τὸ κυμάτιον π.χ. τῆς στέψεως τοῦ γείσου ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν διατύπωσιν συμπερασμάτων ὑποβοηθητικῶν τῆς χρονολογήσεως.

Ἡ διατομή τῶν ραβδώσεων τοῦ κίονος παρουσιάζεται συγκριτικῶς βαθύτερα εἰς τὸ ἄνω μέρος, ἐνθυμίζουσα οὕτω τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ ραβδώσεις εἰς τὸν Παρθενῶνα. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀσφαλῶς ἔχει ἀξίαν τινά, δεικνύουσα ὅτι εἰς τὴν στοάν ἐφηρμόσθησαν χαράξεις μεγάλης λεπτότητος, ἀλλὰ δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν λύσιν τοῦ χρονολογικοῦ προβλήματος. Πράγματι, εἰς σύγχρονα κτήρια πιστοποιεῖται ἄλλοτε ὁμοιόμορφον βάθος (Προπύλαια, Θησεῖον, στοὰ Βασιλείος) καὶ ἄλλοτε ἀναλογικὴ αὐξήσις αὐτοῦ παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κίονος (Σούνιον, ναὸς Ἀφαίας Αἰγίνης).

Ἡ καμπύλη τῆς διατομῆς τῆς ραβδώσεως, εἰς τὸ ἄνω μέρος, ἀκολουθεῖ τὴν χάραξιν λαβῆς κανίστρου, ἢ ὁποία, ὡς ἦδη ἀνεφέραμεν, ἀνευρίσκεται εἰς τὸν Παρθενῶνα. Παρὰ τὴν βάσιν ἀκολουθεῖ τὴν ἀπλὴν κυκλικὴν χάραξιν, ἀνευρισκομένην εἰς τὰ Προπύλαια.

Ἡ μορφή τοῦ ἐχίνου²⁹³ καὶ τῶν ἱμάντων ἀκολουθεῖ ἀπολύτως τὰ πρότυπα τῶν ἄλλων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἡ ἀπόληξις τῶν ἀκμῶν εἰς τὸν κατώτατον ἱμάντα ἀπ' εὐθείας (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὅπωςδῆποτε μεταγενέστερον κιονόκρανον τῶν προπύλων τοῦ βορείου στοῦ καὶ κτίσματος) χαρακτηρίζει τὰ κλασσικὰ μνημεῖα τῆς ἰδίας ἐποχῆς. Ἰδιαιτέρως, τὸ σχῆμα τῶν ἱμάντων ἐν διατομῇ ὑπενθυμίζει τὸν Παρθενῶνα καὶ ἡ καμπύλη τοῦ ἐχίνου τὸν ναὸν τοῦ Ραμνοῦντος. Αἱ παρατηρήσεις αὗται, συνδυαζόμεναι μὲ τὰς γενομένας ἤδη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πινάκων Β' - Ζ', ὀδηγοῦν εἰς ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ κιονοκράνου.

Ἡ ἐντασις, ὡς ἐλέγχῃ ἤδη, παρουσιάζεται εἰς τὸν κίονα τῆς Βραυρῶνος κάπως μεγαλυτέρα τοῦ συνήθους κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, καὶ τοῦτο θὰ ἦδυνάτο νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐνδειξις ἀρχαιότητος τοῦ μνημείου. Ἡ ἀδυναμία μετρήσεως τῆς ἐντάσεως εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν ραβδώσεων λόγῳ τῆς φθορᾶς αὐτῶν, καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σφόνδυλοι εἶχον ὅπωςδῆποτε μετακινηθῇ, καθιστοῦν τὰ ἡμέτερα στοιχεῖα ἀκατάλληλα διὰ τὴν ἐξαγωγήν χρονολογικῶν συμπερασμάτων. Πιθανόν, ἄλλωστε, ἡ ἠδξημένη ἐντασις νὰ ὑπῆρξε σκόπιμος, καὶ τοῦτο νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἀραιόστυλον διάταξιν ἢ τὴν ἀπουσίαν κλίσεων τῶν κίωνων πρὸς τὰ ἔσω.

Διὰ τὴν μεγάλην καμπύλην τοῦ γείσου, ἐδείξαμεν ἤδη, ὅτι ἀποτελεῖ τμήμα παραβολῆς, τῆς ὁποίας ὁ ἄξων κλίνει ὡς πρὸς τὴν ὀριζόντιον κατὰ 15 μοίρας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐχομεν λοιπὸν ὅχι ἀπλῶς ὁμοιότητα, ἀλλὰ ἀπόλυτον σύμπτωσιν τῆς μορφῆς, ἢ ὁποία εἶναι μία σοβαρὰ ἐνδειξις, ὅτι τὰ δύο μνημεῖα εἶναι σύγχρονα²⁹⁴.

Ἡ καμπύλη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπερατοῦντο πρὸς τὰ ἄνω αἱ γλυφαὶ τῶν τριγλύφων, δὲν διεσώθη ἄθικτος εἰς καμμίαν περίπτωσιν. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ κρίνωμεν χρονολογικῶς τὸ μνημεῖον ἀπὸ τὸ στοιχεῖον αὐτό. Ἡ διατομή τοῦ ἄνω πέρατος τῶν γλυφῶν, καμπυλωμένη ἐσωτερικῶς, ἔχει τὰ ἀκριβῆ χαρακτηριστικὰ τῶν ἄλλων κλασσικῶν δωρικῶν μνημείων, παρὰ τὴν δυσκολίαν κατεργασίας τοῦ σκληροῦ τοπικοῦ λίθου.

Οἱ τρόποι κατασκευῆς καὶ ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν στοᾶς παρέχουν ἐπίσης μερικὰς ἐνδείξεις, χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν βεβαίως τεκμήρια διὰ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν αὐτῆς.

Πράγματι, οἱ οἰκοδομικοὶ τρόποι, τοὺς ὁποίους ἐκεῖ διεπιστώσαμεν, ἐφαρμόζονται καθ' ὅλην τὴν κλασσικὴν περίοδον, ἐπεκτείνόμενοι ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν 4ον καὶ 3ον αἰῶνα. Δὲν χαρακτηρίζουν μίαν συγκεκριμένην χρονικὴν περίοδον.

Μεταξὺ τῶν τρόπων αὐτῶν σημειοῦμεν τοὺς συνδέσμους λίθων, τὸ σύστημα γομφώσεως²⁹⁵,

292. Βλ. σχετικὰς παρατηρήσεις προκειμένου περὶ τῶν ἀτελειῶν τῶν διαστάσεων κ.λ.π., τῆς Βασιλείου (ἢ τοῦ Διὸς) στοᾶς τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς εἰς *Hesperia* (VI), 1937, σ. 45.

293. Σύγκρισιν τῶν διατομῶν ἐχίνου κλασσικῶν δωρικῶν μνημείων, σχεδιασθεισῶν ὑπὸ διάφορον κλίμακα, ἀλλ' ἐνιαῖον ὕψος, βλ. εἰς *Fernand Courby, Les temples d'Apollon, Paris, 1931, σ. 97.*

294. Τὸ Ἐρέχθειον ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους μεταξὺ 421 καὶ 405 π. Χ.

295. Ὡς ἦδη ἐσημειώθη, ὁ τρόπος γομφώσεως τῶν κατωφλίων τῶν προπύλων, εἶναι ὁμοιος μὲ τὸν ἐφαρμοσθέντα εἰς τὸν ἐν Δῆλῳ ναὸν τῶν Ἀθηναίων.

τήν διάταξιν τῶν μοχλοβοθρίων, τὴν μορφήν τοῦ καταληφθέντος ἀπέργου, τὰς ἀναθυρώσεις τῶν λιθοπλινθῶν καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κ.ο.κ. Οἱ τρόποι λαξεύσεως δὲν εἶναι δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἐκτιμηθοῦν, ἐξ αἰτίας τοῦ χρησιμοποιοθέντος ἐντοπίου ψαμμιτικοῦ πετρώματος. Ἀλλὰ τὰ μαρμάρινα μέλη, κυρίως τὰ κιονόκρανα καὶ τὰ κατώφλια, ἐμφανίζονται κατασκευαστικῶς ἁνογα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται βέβαιον, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργων τῆς καλυτέρας κλασσικῆς ἐποχῆς. Μερικαὶ ἀκόμη ἐνδείξεις, ὅπως ἡ ἀπουσία γομφώσεων τῶν κιόνων δι' ἐμπολίου ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου ἢ ἡ πλήρης ἔλλειψις συνδέσεων σχήματος πεί, ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησαν κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐμφανισθῇ.

Ἡ μορφή τῶν ἀνθεμίων, τὰ ὁποῖα διακοσμοῦν τοὺς ἀνθεμνοὺς ἡγεμόνας τῆς στέγης, θὰ ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ πολὺ εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἰδιομορφίας τοῦ σχήματος, μετὰ τὰς δύο διπλᾶς, ἀλλ' ἀνεξαρτήτους ἑλικας. Τὸ σχῆμα αὐτὸ ἀπαντᾷ εἰς πλῆθος παραδειγμάτων τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, παραδειγμάτων κυρίως ἀναγλύφων καὶ ὄχι γραπτῶν, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μετὰ φύλλον ἀκάνθης εἰς τὴν βάσιν, ἐξ οὗ ἐκφύονται αἱ ἑλικες. Ἡ περίπτωσις τῶν κεράμων τῆς Βραυρῶνος, μετὰ τὰς δύο κολοβάς πρὸς τὰ κάτω ἀπολήξεις τῶν ἐλίκων, δὲν εἶναι εἰς τὸν γράφοντα τοῦλάχιστον γνωστὴ ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων ²⁹⁶.

Ἡ προσπάθεια ἀναγνωρίσεως παρομοίου κοσμήματος εἰς ἀνθήμια προερχόμενα καὶ ἀπὸ ἄλλα ἔργα τέχνης, κυρίως ἐπιστέψεις στηλῶν, ἢ ἀπὸ διακοσμητικὰ θέματα ἀγγείων, δὲν ἀπέδωσε δυστυχῶς ἀποτελέσματα. Εἶναι πολὺ πιθανόν, τὸ θέμα τῶν δύο διπλῶν καὶ συγκλινουσῶν πρὸς τὰ ἔξω ἐλίκων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ παρὰ τὴν βάσιν φύλλον ἀκάνθης, νὰ ἔχῃ ὡς πρότυπα τὰ μεγάλα ἀνθήμια τῶν ἀκρωτηρίων τῶν ναῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν προσφέρει χρονολογικὰς ἐνδείξεις. Ἀντιστρόφως, τὸ σχῆμα τῶν φύλλων τοῦ κυρίως ἀνθεμίου καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ ἐπὶ μέλανος πεδίου γραπτοῦ κοσμήματος, ὁδηγοῦν χωρὶς ἀμφιβολίαν εἰς συσχετίσιν μετὰ ὅμοια γνωστὰ παραδείγματα τοῦ 5ου αἰῶνος ²⁹⁷. Τὸ γενικὸν σχῆμα ἐξ ἄλλου τῶν ἐν λόγῳ ἀκροκεράμων πιστότατα ἀκολουθεῖ τὰ κλασσικὰ πρότυπα ²⁹⁸.

Ἡ λεοντοκεφαλὴ, ἡ κοσμοῦσα τὴν εἰδικῆς μορφῆς κέραμον-στρωτήρα τῆς κατ' ἐσοχὴν γωνίας, ἢ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο ἐπίσης νὰ βοηθήσῃ διὰ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἡμετέρου κτηρίου, λόγῳ φθορᾶς καθίσταται καὶ αὕτη σχεδὸν ἄχρηστος διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος.

Ὅπως ἀνεφέρθη καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρούσης ἐργασίας, διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου δὲν γίνεται χρῆσις βοηθητικῶν στοιχείων ἀπὸ ἄλλα εὐρήματα ἢ ἀπὸ γνωστὰ ἱστορικὰ τεκμήρια. Κατὰ τὸν ἀνασκαφέα τῆς Βραυρῶνος Ἰ. Παπαδημητρίου, βασικῆς σημασίας διὰ τὴν χρονολόγησιν, ὡς στοιχεῖον ante quem, ἦτο μία ἐπιγραφὴ - κατάλογος ἀφιερωμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεφέρετο ὁ Ἀρίμνηστος ²⁹⁹, γνωστὸς ὡς ἄρχων τῶν Ἀθηναίων τὸ 416-415 π.Χ. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εὐρέθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς στοᾶς, εἰς τὸ ὁποῖον, ὡς μὴ στεγαζόμενον, δὲν ὑπῆρχον βάθρα, ἀναθήματα καὶ ἐπιγραφαί, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θέσις αὐτῆς πιθανώτατα ἦτο ἄλλη ἀρχικῶς. Ἄν καὶ, ἀπὸ πλευρᾶς χρονολογήσεως, οὐδεμία ἀντίφασις ὑπάρχει, νομίζομεν ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τῆς στοᾶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπολύτως ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὸν ἄρχοντα Ἀρίμνηστον. Ἀντιστρόφως, ὅλα τὰ λοιπὰ φιλολογικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰ. Παπαδημητρίου ἐπεκαλεῖτο διὰ νὰ χρονολογήσῃ τὴν στοάν τῆς Βραυρῶνος εἰς τοὺς περὶ τὸ 420 π.Χ. χρόνους ³⁰⁰, ἔχουν μεγίστην ἀξίαν καὶ βοηθοῦν ἐξαιρετικῶς τὴν ἡμετέραν ἔρευναν. Δέον νὰ σημειωθῇ ἄλλωστε, ὅτι δὲν ὑφίστανται ἄλλα ἐπιγραφικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα νὰ δύνανται νὰ συσχετισθοῦν μετὰ τὴν στοάν.

Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος παρέμεινεν ἡμιτελὴς δὲν πρέπει πιθανῶς νὰ συσχετισθῇ μετὰ ἱστορικοὺς λόγους (ὅπως π.χ. διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ραμνοῦντος), τοὺς ὁποίους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βοηθητικὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ οἰκοδομήματος δὲν συνετελέσθη, διότι, ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, τοῦτο ἤρχισε νὰ ὑφίσταται βλάβην λόγῳ καθιζήσεων, ὅταν αἱ ἐργασίαι εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῶν.

296. Ἐν ἀνθίμειον μετὰ τὰς ἑλικας ἐκφυομένους ἐκ τῆς βάσεως, ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐν γένει χαρακτηριστοὺς ὅλων διαφόρων πρὸς τὸ ἐξεταζόμενον παράδειγμα. βλ. εἰς Theod. Wiegand, Die Archaische Poros Architektur der Akropolis zu Athen, Leipzig 1904, σ. 48, Εἰκ. 67.

297. Ἀξιοσημείωτος ἡ ὁμοιότης μετὰ κεράμους τῆς Ἀκροπόλεως (βλ. E. Buschor, Tondächer der Akropolis, Berlin, 1929, Εἰκ. 68, 69) καὶ τῆς Θόλου τῆς Ἀγορᾶς (Hesperia, Suppl. IV, 1940, Προμετωπίς)

298. βλ. R. Martin, Manuel I, σ. 101, Εἰκ. 50.

299. Περὶ τῆς λίαν ἀξιολόγου αὐτῆς ἐπιγραφῆς βλ. Ἔργον 1958, σ. 37, 1961 σ. 24-25, καθὼς καὶ Revue des Études Grecques, Bull. Epigr. LXXVI (1963), σ. 134.

300. βλ. ΠΑΕ 1950, σ. 125.

Σημειούμεν τέλος, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις ὡς χρονολογικῶν κριτηρίων μερικῶν στοιχείων τυπολογικῶν ἢ κτηριολογικῶν δὲν θὰ ἦτο διόλου ὑποβοηθητικὴ. Ἡ διάταξις τῆς ὅλης κατόψεως τοῦ κτηρίου, ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις τῶν δωματίων του, ὁ ἐγκάρσιος διάδρομος ἐπικοινωνίας κ.λ.π. ἀπαντοῦν εἰς κτήρια ὅπωςδὴποτε μεταγενέστερα τῆς μελετωμένης στοᾶς (ὅπως ἦσαν αἱ Ἑλληνιστικαὶ στωϊκαὶ οἰκοδομαὶ σχήματος πεῖ, ἢ τὰ δωμάτια καὶ ὁ διάδρομος τῆς νοτίας στοᾶς τῶν Ἀθηναίων), εἰς τὴν ὁποίαν αἱ πρωτότυποι λύσεις ἐφηρμόσθησαν πιθανώτατα διὰ πρώτην φοράν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ περὶ χρονολογήσεως τοῦ κτηρίου, τὰ ὅποια ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος τὸ μνημεῖον ἐκφρασθεῖσα ἄποψις, ὅτι τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, εἶναι ἀπολύτως ὀρθή. Σχεδὸν πᾶσαι αἱ ἐξετασθεῖσαι ἀναλογίαι ὠδήγησαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος χρονολογικῶς ἔπεται τῶν Περικλείων κτισμάτων τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν γένει τῆς Ἀττικῆς, ἔπεται καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ραμνοῦντος (436-432), ἀλλὰ προηγείται τοῦ ναοῦ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Δῆλον, ἀνεγερθέντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 425 ἕως 417 π.Χ. Ἡ προσέγγισις πρὸς τὸν ναὸν αὐτὸν καὶ πρὸς τὴν Βασίλειον (ἢ τοῦ Διὸς) στοᾶν τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς (430-420), εἶναι μία ἀκόμη ἐνδειξις, ὅτι τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον πιθανώτατα ἀνάγεται εἰς τὴν περὶ τὸ 420 δεκαετίαν.

Ἡ χρονολόγησις αὕτη συμφωνεῖ μὲ ὅλας τὰς λοιπὰς ἐνδείξεις, κυρίως τῶν οἰκοδομικῶν τρόπων κατασκευῆς, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τὰ κλασσικὰ παραδείγματα τῶν προηγουμένων ἐτῶν καὶ τοῦ γενικωτέρου πνεύματος ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοὺς αὐστηροὺς δωρικοὺς κανόνας (ἀραιόστυλος διάταξις, ἰωνικὸν γεῖσον κ.λ.π.). Συμφωνεῖ ἐπίσης μὲ τὴν τάσιν πρὸς κανονικὸν σχηματισμὸν τοῦ ὅλου συγκροτήματος, ἡ ὁποία μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος διαπιστοῦται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, καθὼς καὶ μὲ τὴν προσπάθειαν συνθέσεως λύσεων πολυπλοκωτέρων, ἀλλ' ἀρτίων μορφολογικῶς, προσπάθειαν προφανῆ εἰς τὰ Προπύλαια καὶ τὸ Ἐρέχθειον τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ περαιτέρω μελέτη τῶν λοιπῶν εὐρημάτων τῆς Βραυρῶνος, ἡ ὁποία θὰ ὀλοκληρωθῇ μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν τοῦ ἱεροῦ, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεών μας. Ἡ ἔρευνα ἐπίσης τῶν κειμένων καὶ τῶν ἐν γένει ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν τεκμηρίων, ἐκφεύγουσα ὅπωςδὴποτε τῶν ὀρίων τῆς παρούσης ἐργασίας, θὰ δώσῃ ἴσως τὴν δυνατότητα ἐλέγχου ἢ ἐπαληθεύσεως αὐτῶν. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ λεχθῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, εἶναι ὅτι ἡ στοὰ ἐκτίσθη πιθανώτατα πρὸ τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων (416 π.Χ.) καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν αὕτη εἶχεν ὡς συνέπειαν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 6

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς κτηριολογικῆς διατάξεως τῆς στοᾶς Βραυρωνος

Ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις τῆς Βραυρωνείου στοᾶς εἰς τὴν περὶ τὸ 420 π.Χ. δεκαετίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κατελήξαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, καθιστᾷ τὸ ὑπὸ μελέτην μνημεῖον πολῦτιμον εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος τῆς ἐξελίξεως τῶν στωϊκῶν οἰκοδομημάτων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἡ σημασία τῆς πρωΐμου αὐτῆς χρονολογήσεως εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, βασικῆς σημασίας, καθιστώσα τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν παράδειγμα σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἶδους.

Ἡ γνωστὴ διαφοροποίησις τῶν στοῶν εἰς ἰωνικὰς καὶ ἀρχαιοτέρας καθαρῶς Ἑλληνικὰς, τὴν ὁποίαν ὁ Πausanias ἀναφέρει ³⁰¹, στηρίζεται τόσον εἰς τὴν γενικὴν των μορφήν ὅσον καὶ εἰς τὴν διάταξιν αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ὅλου συγκροτήματος τοῦ ἱεροῦ. Ἡ στοὰ τῆς Βραυρωνος, σχήματος πεῖ, μὲ τρία ὀρθογώνια μεταξύ των σκέλη, ἔχει τὴν τυπικὴν διάταξιν τῶν ἰωνικῶν, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν ἀργότερον πολλὰ μνημεῖα, κυρίως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον. Τὸ μέγα ἐνδιαφέρον τοῦ θέματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτήριον εἶναι τὸ πρῶτον ὠλοκληρωμένον τοῦ εἶδους αὐτοῦ.

Πράγματι, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, οὐδὲν ἄλλο παράδειγμα πλήρους στοᾶς σχήματος πεῖ εἶναι γνωστόν ³⁰². Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους δημιουργεῖται ἡ νέα μορφή στοᾶς, σχήματος « παρασκηνίων », μὲ τὴν Βασίλειον τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς ³⁰³, καὶ ἡ μορφή τῆς κεκαμμένης εἰς σχῆμα γάμμα, ὅπως τοῦ Σούνιου. Ἦδη ἀποδεικνύεται, ὅτι παραλλήλως μὲ αὐτὰς καὶ μὲ πλήρη αὐτοτέλειαν ἐδημιουργήθη καὶ ἡ σχήματος πεῖ.

Ἡ δημιουργία τοῦ νέου τύπου δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα συμπτώσεως. Ὅπως ἔχει παρατηρηθῇ ³⁰⁴, μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος δημιουργεῖται εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀρχιτέκτονας μία προφανὴς τάσις πρὸς τοὺς κανονικοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἱερῶν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἐλευθέρως διατάξεως τῶν κτισμάτων, ἡ ὁποία ὠδήγησε εἰς τὴν « ἀρχαϊκὴν » ἀπλὴν στοάν, τὴν ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Πausanίου. Ἡ τάσις αὕτη πρὸς κανονικὴν πλαισίωσιν τοῦ ἱεροῦ χώρου, μὲ στοιχεῖα πλήρως ὀρθογωνισμένα καὶ κλειστά, ἐμφανίζεται βαθμιαίως ³⁰⁵ εἰς τὴν Ἀττικὴν (Σούνιον, Ραμνοῦς) διὰ τὰ καταλήξει εἰς τὰ μεγάλα Ἑλληνιστικὰ συγκροτήματα τῶν ἰωνικῶν πόλεων, τὰ ἐντασσόμενα ἀπολύτως εἰς τὸ Ἱπποδάμειον πολεοδομικὸν σύστημα, τὸ υἱοθετηθὲν εἰς αὐτάς.

Τὸ ἱερὸν τῆς Βραυρωνος φαίνεται, ὅτι ἀνεδιωργανώθη τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς αὐτήν. Τὸ παλαιὸν ἀνάλημμα καταργεῖται καὶ σχεδιάζεται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κλειστοῦ πέριξ χώρου, διὰ τῆς ἀνεγέρσεως κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς νέου κτηρίου. Ἡ θέσις τοῦ ναοῦ πρὸς νότον, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν ἀκρόπολιν εἰς τὸ βάθος, ἦτο ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὴ διὰ τὴν σύνθεσιν. Ἀντὶ τὰς δημιουργήσουν τρεῖς ἀπλᾶς στοᾶς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπλαισίωνον τὸν ἄνυστον, κτίζουν τὸ ἐνιαῖον κτήριον τοῦ νέου τύπου.

Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν πλαισιώσεως τοῦ χώρου ὠδήγησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς στοᾶς εἰς σχῆμα πεῖ. Ἐπιβεβαιοῦνται οὕτω αἱ ἀπόψεις τοῦ Martin ³⁰⁶, ὁ ὁποῖος, ἀντικρούων παλαιοτέρας θεωρίας ³⁰⁷,

301. Πausanios, 'Ἠλιακά Β', XXIV, 2, 'Ἐκδ. Loeb, 1961, Τόμ. III, σ. 146 - 147.

302. Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ Βραυρωνείου τῆς Ἀκροπόλεως παρουσιάζει ἀκόμη πολλὰ προβλήματα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἐπρόκειτο περὶ στοᾶς.

303. Διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κτηρίου μορφῆς παρασκηνίων, βλ. καὶ εἰς Carlo Anti, Teatri Greci Arcaici, Padova, 1947, σ. 251 - 282.

304. Βλ. σχετικῶς J. Δ. Κοντῆ. Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ. π.Χ. αἰῶνα. Ἀθῆναι 1958, Κεφ. 4, σ. 63, 86 καὶ 88.

305. Βλ. ἐ. σ. 61. Κατὰ τὸν κ. Κοντῆν, δείγματα τῆς ἐπιδιώξεως κανονικοῦ σχηματισμοῦ ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 500 π.Χ. περὶπου. Βλ. ἐπίσης καὶ εἰς Gnomon 35 (1965), σ. 397, σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Κοντῆ.

306. Βλ. R. Martin, Recherches sur l'Agora Grecque, Paris, 1951, σ. 464 - 465 καὶ 475 - 481.

307. Βλ. G. Leroux, Les origines de l'édifice hypostyle en Grèce, en Orient et chez les Romains, Paris, 1931, σ. 251 - 253. Ἐκεῖ ἀναπτύσσεται ἡ θεωρία, ὅτι αἱ πλάγια πτέρυγες τῶν ἰωνικοῦ τύπου στοῶν προέκυψαν ἐξελικτικῶς

διέκρινε τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀπὸ τὴν στοὰν μορφῆς « παρασκηνίων ». Εἰς τὴν Βραυρῶνα, πράγματι, βασικὴ εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἐν γένει ἀρθρώσεως τοῦ κτηρίου ἀπὸ τὰς στοὰς τοῦ τύπου τῆς Βασιλείου : Τὰ ἄκρα τῶν πλαγιῶν περὺγων καταλήγουν εἰς ἀπλοὺς τοίχους καὶ ὄχι εἰς αὐτοτελεῖς προσόψεις τετραστύλους ἢ ἑξαστύλους ³⁰⁸, ἐνῶ διαπιστοῦται πλήρης ἀσυμμετρία τῶν περὺγων καὶ ὡς πρὸς τὸ μήκος καὶ ὡς πρὸς τὸ πλάτος αὐτῶν. Καὶ ναὶ μὲν τὸ ἡμιτελὲς τοῦ οἰκοδομήματος ἔδιδεν εἰς τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ εὐρισκομένους φαινομενικῶς ὄψιν συμμετρικὴν, τὸ σύνολον ὅμως δὲν ἔπαυε ν' ἀποτελεῖ στοιχεῖον πλαισιῶνον καὶ ὄχι στοιχεῖον ὠλοκληρωμένης προσόψεως, ὅπως εἰς τὴν Βασίλειον τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς.

Ἡ παρεμβολὴ τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος διακόπτει τὴν στοὰν, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἀρχιτέκτων δὲν ἐπεδίωκε συμμετρικὴν λύσιν, ἀλλὰ τὴν πλαισίωσιν τοῦ χώρου. Μία ὁμοία ἀκριβῶς περίπτωσις ἀπαντᾷ ἀργότερον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου ὁ προϋπάρχων ναὸς ἐντάσσεται εἰς τὸ γενικὸν σχῆμα ³⁰⁹. Ὁ ναὸς ἐδῶ καταλαμβάνει τὴν θέσιν πλαισιουδντος στοιχείου καὶ ὄχι πλαισιουμένου, ὅπως καὶ εἰς τὴν Βραυρῶνα.

Ἐντὸς τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 5ου αἰῶνος, ἐνεφανίσθησαν λοιπὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ τρεῖς νέοι τύποι. Οἱ γνωστοὶ τῆς Βασιλείου στοᾶς ³¹⁰ καὶ τοῦ Σουνίου ³¹¹, καὶ ὁ περισσότερον ἐξελιγμένος τῆς Βραυρῶνος. Τὸ πρᾶγμα εὐρίσκεται εἰς πλήρη συμφωνίαν μετὰ τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς, ὅτε οἱ ἀρχιτέκτονες ἀποτολμοῦν μὲν κατόψεις πολυπλοκώτερας, ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ διατηρήσουν τοὺς ρυθμολογικοὺς κανόνας καὶ τὸ μνημειῶδες ὕψος τῶν ἱερῶν, λύοντες πολλὰς δυσχερεῖς μορφολογικὰ προβλήματα. Παρὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν τύπων τῶν στοᾶν, μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτά, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὑπῆρξαν κοινά. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Martin ἐξ ἄλλου, ἡ σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν πιθανὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν οἰκίδων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν στοᾶν σχήματος περὶ ³¹², ἔχει εἰς τὴν Βραυρῶνα ἐν ἀκόμῃ ὑπὲρ αὐτῆς ἐπιχειρήματα : ἡ πρὸς νότον ἀφινόμενη ἐλευθέρᾳ διέξοδος ἐνθυμίζει τὸν Ἑλληνικὸν ³¹³ τύπον οἴκου. Ἀλλὰ ἡ ἀπλότης τῆς ὅλης συνθέσεως καθιστᾷ βέβαιον, ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ γίνῃ ἀναδρομὴ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν κατοικίδων, διὰ νὰ σημειωθοῦν ἐκεῖ τὰ πρότυπα τῆς νέας διατάξεως. Ἡ προσπάθεια τῆς πλαισίωσεως τοῦ χώρου, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν κεκαμμένην στοὰν μετὰ τὰ δύο σκέλη, διὰ τῆς προσθήκης ἐνὸς τρίτου ἑδμιοῦργησε καὶ τὸν νέον τύπον ³¹⁴. Ἡ χρονολόγησις τοῦ ἐξεταζομένου οἰκοδομήματος εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἄλλαι διατάξεις μόλις εἶχον ἐμφανισθῇ καὶ τὰ ὑποτιθέμενα πρότυπα τῶν, τὰ παρασκήνια, δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος οὔτε καὶ ποῖαν μορφήν εἶχον ³¹⁵, ἀσφαλῶς ἐπιβεβαιώνει ὅτι περὶ πρωτοτύπου νέας συνθέσεως πρόκειται.

Ἡ παρατήρησις περὶ τῆς εἰδικῆς διαμορφώσεως τοῦ γωνιακοῦ κίονος, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Martin καὶ πάλιν ³¹⁶, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων, δὲν δύναται νὰ γίνῃ προκειμένου περὶ τῆς Βραυρῶνος. Ἡ ὑπὸ μελέτην στοὰ ἔχει ἀπλοὺς κίονας εἰς τὰς γωνίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μεταγενέστερα παραδείγματα τοῦ ἰδίου τύπου. Εἶναι προφανές, ὅτι τὰ εἰδικὰ προβλήματα τῆς κατ' ἐσοχὴν γωνίας δὲν ἔχουν λυθῇ ἀκόμῃ. Εἰς τὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια ἐγίνεν ἡδη λόγος διὰ τὰς σκοπίμους μειώσεις τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν κ.λ.π., τὰς παρατηρουμένας εἰς τὸ μνημεῖον καὶ ὀφειλομένας εἰς τὴν μὴ εἰσέτι λύσιν διαφόρων προβλημάτων λόγῳ τῆς πρωϊμότητος αὐτοῦ. Ἡ μόνη παρατηρουμένη διαφορὰ εἶναι ἡ

καὶ διὰ συνεχοῦς ἐπιμηκύνσεως τῶν ἐμβρυωδῶν σκελῶν τῶν στοᾶν σχήματος « παρασκηνίων » καὶ ἀναφέρονται Ἑλληνιστικὰ ἤδη παραδείγματα τοῦ εἶδους. Βλ. ἐπίσης R. Vallois, *L'architecture hellénique et hellénistique à Délos, Ière partie*, Paris, 1944, σ. 163 σημ. 1. Αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Martin διετυπώθησαν ἐπίσης καὶ εἰς BCH LXVI - LXVII (1942 - 43) σ. 289 σημ. 2.

308. Βλ. σχετικῶς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Homer Thompson, εἰς *American Journal of Philology* LXIX (1948) σ. 453. Ἡ Βασίλειος στοὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐξεταζομένην τῆς Βραυρῶνος, ἀποκλείεται νὰ ἔφερε πλήρεις τοίχους εἰς τὰς προσόψεις τῶν δύο ἐκατέρωθεν προχωρήσεων.

309. Βλ. Em. Pontremoli - Max. Collignon, *Pergame*, Paris, 1900, Πιν. IV καὶ XI, σ. 49 καὶ 51.

310. Βλ. A. W. Lawrence, *Greek Architecture* σ. 256.

311. Μετὰ δύο σκέλη σχηματίζοντα ὀρθὴν γωνίαν.

312. Βλ. R. Martin, *Recherches* σ. 481.

313. Βιτρούβιος, Βιβλ. VI, Κεφ. 7, Ἔκδ. Loeb, τ. II, σ. 46. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Βιτρούβιος ἀναφέρεται εἰς κατοικίας τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, πολὺ μεταγενεστέρᾳ τῆς ἡμετέρας στοᾶς. Τὸ ἀνοιγμα τοῦ περὶ πρὸς νότον σχετίζεται πάντως ἀμέσως μετὰ τοὺς ψυχροὺς βορείους ἀνέμους. Εἶναι γνωστὸν π.χ., ὅτι εἰς τὴν Πριήνην, ὅπου ἡ στοὰ ἦτο ἐστραμμένη πρὸς βορρᾶν, μετὰ τῶν κίωνων ὑφίσταντο μυριάρινα κατακόρυφα φράγματα ὕψους 2.46 μ. πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀνέμου (βλ. Wiegand-Schrader, *Priene*, Berlin, 1904, σ. 191 - 192, Εἰκ. 184). Εἰς τὰς στοὰς τῶν Γυμνασίων ἐγίνετο ἐπίσης προσπάθεια προστασίας ἀπὸ τοὺς βορείους ἀνέμους, Βλ. J. Delorme, *Gymnasion*, Paris, 1960, σ. 383.

314. Βλ. R. Martin, *Recherches*, σ. 477.

315. Βλ. W. B. Dinsmoor, *The Architecture*, σ. 208 - 210, σημ. 1, 2, καὶ 3.

316. Βλ. R. Martin, *Recherches*, σ. 477.

μικρά αύξησις τῆς διαμέτρου τοῦ γωνιακοῦ κίονος, σημειοῦμένη ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τύπους στοῶν ³¹⁷.

Ἡ διάταξις τῶν δωματίων, τέλος, χαρακτηρίζουσα μίαν σαφῆ λειτουργίαν τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Βραυρῶνος, ἐνθυμίζει ἀπλᾶς στοὰς ἀγορῶν (ὅπως π.χ. τὴν Νοτίαν τῶν Ἀθηνῶν) καὶ ὄχι τὰς πολὺ ἀπλουστεράς, σχήματος « παρασκηνίων », αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶχον τὸν χαρακτήρα μνημείου στρεφομένου πρὸς ἓνα ὑπαίθριον χῶρον, μὲ εἰδικὰς μορφολογικὰς προθέσεις.

317. Βλ. ἔ. ἄ. Ἡ ἐν Μεγαλοπόλει στοὰ τοῦ Φιλίππου, μορφῆς « παρασκηνίων », διατηρεῖ εἰς ἄρκετά μεταγενεστέραν ἐποχὴν κίονας εἰς τὴν κατ' ἐσοχὴν γωνίαν. Βλ. E. A. Gardner, W. Lorrington, G. S. Richards, W. J. Woodhouse, Excavation at Megalopolis, London, 1892, Πίν. XV.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 7

Εἰδικὰ προβλήματα τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος

Α'. Ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ μελετωμένου οἰκοδομήματος εἶναι ἡ ἀραιό-
στυλος διάταξις, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τριῶν διαστημάτων μετόπης
καὶ τριγλύφου ἀνὰ μεταξόνιον ἀντὶ τῶν δύο, τῶν ἐφαρμοζομένων εἰς τοὺς ναοὺς.

Ἡ χρῆσις τοῦ συστήματος τούτου εἰς τὴν περίπτωσιν στοᾶς ἐνδείκνυται. Πρόκει-
ται δι' οἰκοδόμημα ἐκτεινόμενον εἰς μέγα μήκος, καὶ εἰς τὸ ὅποῖον οἱ μορφολογικοὶ κα-
νόνες δὲν ἐδέσμευον ἀπολύτως τὸν ἀρχιτέκτονα.

Ἦδη παρατηροῦμεν ὅτι ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτα κτήρια, ὅπου
ἐφηρμόσθη ἡ διάταξις αὕτη. Ἀσφαλῶς προγενέστερα ἦσαν τὰ προπύλαια τῆς Ἀκρο-
πόλεως καὶ τὸ πρόπυλον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Σουνίου, ὅπου ὅμως μόνον τὸ μεσαῖον ἀνοιγμα
ἦτο μεγαλύτερον τῶν πλαγίων. Ἡ Βασίλειος (ἡ τοῦ Διὸς) στοὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγο-
ρᾶς, μνημεῖον σύγχρονον περίπου πρὸς τὴν μελετωμένην, εἶχεν ἀραιόστυλον τὴν διά-
ταξιν εἰς τὸ μεσαῖον μακρὸν τμήμα της, ἐνῶ τὰ δύο προέχοντα ἀκράϊα ἠκολούθουν τὴν
συνήθη μορφήν. Εἰς τὴν Βραυρῶνα ὁλόκληρος ἡ κιονοστοιχία ἀκολουθεῖ τὸ νέον σύ-
στημα, τὸ ὅποῖον ἀργότερον γενικεύεται ³¹⁸.

Ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρηθῇ ³¹⁹, ἡ διάταξις τῶν τριῶν διαστημάτων ἀνὰ μεταξόνιον
δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τοῦ δωρικοῦ
ρυθμοῦ. Εἰς τὴν Βραυρῶνα συνδυάζεται καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα, ἐπίσης, ἐκτὸς τῶν κα-
νόνων (ἰωνικὸν γείσον), πρᾶγμα τὸ ὅποῖον συμβαίνει καὶ εἰς τὰ Προπύλαια. Τοῦτο ὅ-
μως δὲν σημαίνει, ὅτι ἔχουν ἀλλάξει καὶ αἱ ἀναλογίαι τῶν διαστημάτων τοῦ θριγκοῦ
πρὸς τὸ σύνολον. Πράγματι, ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὸ μήκος τὸ ὅποῖον θὰ εἶχε τὸ μεταξό-
νιον μὲ δύο μόνον διαστήματα ³²⁰ καὶ τὸ συγκρίνωμεν μὲ τὴν κάτω βάσιν τοῦ κίονος, θὰ
ἔχωμεν λόγον 2.64, προσεγγίζοντα δηλαδὴ ἐκεῖνον τῶν ἄλλων κλασσικῶν μνημείων
(Θησεῖον 2.54, Ραμνοῦς 2.67 κ.λ.π.).

Τὰ ἠϋξημένα ἀνοίγματα τῶν ἐπιστυλίων, ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, ἀντιμετωπίσθησαν
διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ὕψους αὐτῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν αἰσθητὴν ἀλλαγὴν τῶν καθιε-
ρωμένων ἀναλογιῶν. Γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὴν Βασίλειον στοάν τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς
τὸ ἴδιον πρόβλημα ἀντιμετωπίσθη μὲ τὴν χρῆσιν εἰς τὴν ζωφόρον πωρολίθου ³²¹, πολὺ

318. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἀπαντᾷ καὶ ἡ διάταξις τεσσάρων διαστημάτων μετόπης
καὶ τριγλύφου ἀνὰ μεταξόνιον. Βλ. Theodor Wiegand, Milet III, I. Das Delphinion in Milet, Berlin,
1914, Πίν. III. Πάντως τὸ σύστημα τῶν τριῶν διαστημάτων ἀνὰ μεταξόνιον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς
παραδεδομένον κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. Βλ. τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ J. J. Coulton εἰς BSA,
1964, σ. 107.

319. Βλ. Hesperia VI (1937), σ. 55.

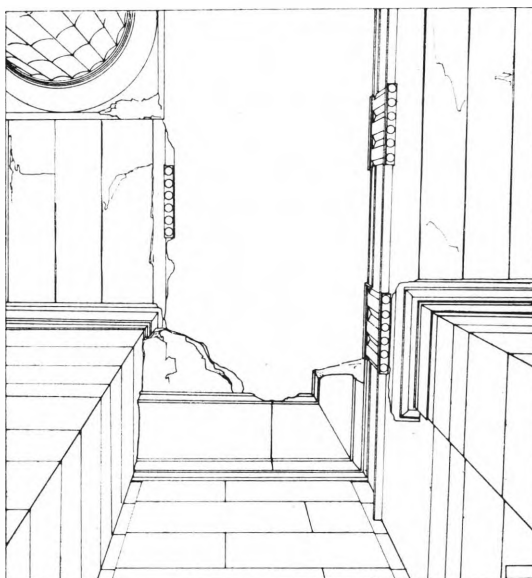
320. Ὑπολογίζομεν λαμβάνοντες τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ μεταξονίου $(2.82 : 3) \times 2 = 1.88 \mu$. Καὶ ὁ λόγος
πρὸς τὴν κάτω βάσιν $1.88 : 0.711 = 2.64$.

321. Βλ. H. Thompson, Hesperia VI (1937), σ. 34.

έλαφροτέρου του μαρμάρου. Ἡ γενικὴ σχεδὸν χρῆσις εἰς τὴν Βραυρώνειον στοὰν τοῦ τοπικοῦ ψαμμίτου (εἰδικοῦ βάρους 1.645 ἔναντι 2.80 περίπου τοῦ μαρμάρου) καθιστᾷ πιθανὸν τὸ ὅτι ἡ σχετικὴ ἐλαφρότης του ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν μεταξύ τῶν πλεονεκτημάτων αὐτοῦ.

Ἡ τροποποιήσις τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ἐπιστυλίου, ἐπιβληθεῖσα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀνοίγματα τῆς στοᾶς, ἐπροτιμήθη ὅπωςδῆποτε. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, εἰς περιπτώσεις ἀπαιτουμένης αὐξήσεως τῆς ἀντοχῆς, ἔκαμνον χρῆσιν καὶ τοῦ σιδήρου εἰς δοκοὺς³²². Εἰς τὴν Βραυρῶνα, λόγῳ τῆς μειωμένης σημασίας τοῦ κτηρίου, δὲν ἔγινε βεβαίως ἐφαρμογὴ τῆς δαπανηρᾶς αὐτῆς λύσεως.

Β'. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ διπλοῦ ἡμιτριγλύφου εἰς τὴν κατ' ἔσοχὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου καθιστᾷ προφανῆ τὴν προσπάθειαν ἐπιλύσεως ἑνὸς τυπικοῦ μορφολογικοῦ προ-

Σχέδ. 107. Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.
Προοπτικὴ ἄνοψις πρὸς ἐνδειξιν τῶν ἰωνικῶν γείσεων

βλήματος κατὰ τρόπον ὀρθολογιστικόν. Εἶναι πάρα πολὺ πιθανόν, ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐτίθετο διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα, διότι εἰς προηγούμενα κτήρια ἢ δὲν γνωρίζομεν πῶς ἀκριβῶς διεμορφοῦτο ἡ ἐσωτερικὴ γωνία, ἢ εἶχε δοθῇ τελείως διάφορος λύσις, ὅπως π.χ. εἰς τὰ Προπύλαια (Σχέδ. 107). Εἰς πολλὰ παραδείγματα τοῦ 4ου αἰῶνος, ἢ εἰς τὴν Βραυρῶνα ἐφαρμοσθεῖσα λύσις ἐπαναλαμβάνεται³²³.

Ἀπὸ πλευρᾶς τεχνικῆς, ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος διαφέρει οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα παραδείγματα, διότι τὸ τεμάχιον τῆς τριγλύφου λαξεύεται εἰς ἰδιαίτερον αὐτόνομον μέλος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μεταγενέστερα, τὰ ὅποια εἶχον τὴν γωνιακὴν

322. Βλ. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, Ὑλικά, II, σ. 20 - 24.

323. Βλ. Christian Llinas, Le portique coudé de Perachora, BCH, 1965, σ. 487 (στοὰ Περachώρας, κτήρια Δήλου κ.λ.π.).

τριγλύφον συμφυῆ πρὸς τὰς μετόπας ³²⁴. Ὅπως εὐστόχως παρατήρησεν ὁ Llinas ³²⁵, ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος μένει πιστὴ εἰς τὴν τεχνικὴν τῶν μεγάλων κλασσικῶν μνημείων, ὅπου ἡ μετόπη εἶναι αὐτόνομος καὶ τοποθετεῖται εἰς εἰδικὴν ἐγκοπὴν τῶν τριγλύφων.

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀπέβλεπε εἰς τὴν τήρησιν τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς, ἄνωθεν τοῦ κίονος νὰ ὑφίσταται πάντοτε τρίγλυφος. Εἰς τὴν κατ' ἐσοχὴν γωνίαν ὑπερθεῖν τῶν γωνιακῶν κίωνων διεσταυροῦντο τὰ ἐπιστύλια, καὶ κατὰ συνέπειαν παρέστη ἀνάγκη μετατοπίσεως τοῦ ἀντιστοίχου τριγλύφου εἰς ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ πάχους τοῦ ἐπιστυλίου. Ἡ ἀνωμαλία αὕτῃ ἀντιμετωπίσθη εἰς τὴν Βραυρῶνα ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀντιστοίχου μεταξονίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς μειώσεως τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν ³²⁶.

Ἡ λύσις αὕτῃ, πλὴν τοῦ μειονεκτήματος τὸ ὅποιον θὰ παρουσίαζεν εἰς τὸ γείσον (μειονέκτημα διὰ τὸ ὅποιον θὰ γίνῃ λόγος ἀκολουθῶς), ἐνεφάνιζε καὶ δύο ἀπὸ τὰς μετόπας δυσαναλόγως στενὰς εἰς ἐκάστην γωνίαν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτῆς.

Ἀργότερον, εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς στοὰς ἐδόθη ἄλλη λύσις πολὺ περισσότερον ἄνετος, ἀλλὰ πολυπλοκωτέρα. Ἡ διασταύρωσις τῶν ἐπιστυλίων γίνεται ὑπεράνω ἑνὸς τετραπλεύρου πεσσοῦ, ὁ ὁποῖος φέρει κατὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ ἡμικίονας ³²⁷. Ἀνωθεν τῶν ἡμικίωνων αὐτῶν λαμβάνει τὴν κανονικὴν του θέσιν τὸ ἡμιτριγλύφον, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πλέον λόγος τροποποιήσεως οὔτε τοῦ μεταξονίου οὔτε τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν (Πριήνη ³²⁸, Μαγνησία ³²⁹ κ.λ.π.).

Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἡ λύσις τῆς συναντήσεως μετοπῶν εἰς τὴν γωνίαν δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς μεταγενεστέραν τοῦλάχιστον ἐποχὴν. Προχείρως ἀναφέρομεν τὴν δωρικὴν κιονοστοιχίαν τοῦ ἱεροῦ τῆς Καλυδῶνος ³³⁰ (2ου αἰῶνος π.Χ.). Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἀσφαλῶς ἀνάγκη αὐξήσεως τῶν ἀκραίων μεταξονίων, οὔτε μειώσεως τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν.

Ἡ λύσις ἡ δοθεῖσα εἰς Βραυρῶνα ἐπανεμφανίζεται εἰς τὴν Βασίλειον (ἡ τοῦ

324. Chr. Llinas ἔ.ἀ. καὶ Étienne Lapalus, L' Agora des Italiens, Expl. Arch. de Délos 19, Paris 1939, σ. 21 - 22, Εἰκ. 20, Πίν. VIII, 3 (τοῦ 110 π.Χ. περίπου).

325. Chr. Llinas, ἔ.ἀ.

326. Εἰς τὴν στοᾶν τῆς Περαιῶρας, ἡ διαφορὰ τοῦ πλάτους ἀντιμετωπίζεται μὲ τὴν αὐξήσιν τοῦ μήκους τοῦ μεταξονίου καὶ μόνον (βλ. J. J. Coulton, ἔ.ἀ. σ. 109). Ἐσφαλμένως ὁ Coulton λέγει ὅτι ἡ ἰδίᾳ μέθοδος ἐφηρμόσθη ἐν Βραυρῶνι.

327. Παραδείγματα συνθέτων στηριγμάτων (heart shaped) ἀποτελουμένων ἀπὸ πεσσὸν καὶ δύο ἡμικίονας, βλ. εἰς Ejnar Duggve, Lindos, II, III, Copenhagen, 1960, σ. 427, R. Bohn, C. Schuchhardt, Die Altertümer von Aegae, Berlin, 1889, σ. 39, Εἰκ. 40, καὶ Theodor Wiegand, Milet 7, I. Die Südmarkt, Berlin, 1924, Πίν. I. Εἰς τὸ θέατρον τῶν Οἰνιαδῶν, ὅπου καὶ πάλιν συναντῶμεν σύνθετα στηρίγματα, ἰωνικὸς θριγκὸς συνδυάζεται μὲ δωρικοὺς κίονας. Βλ. Benjamin Powell, Oeniadae, The Theater, AJA VIII (1904). Εἰκ. 25 - 26, 3ος αἰ. π.Χ. Ἐνίοτε ἀπαντᾷ καὶ πολυπλοκωτέρα μορφή, ὅπως εἰς τὴν Πέργαμον, ὅπου τὸ στηρίγμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς κορμούς κίονος συνηνωμένους. Βλ. E. Boehringer - Fr. Krauss, Das Temenos für den Herrscherkult, Berlin, 1937 (Altertümer von Pergamon IX) σ. 65, Εἰκ. 14.

328. Schrader H., Wiegand T., Priene: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen, Berlin, 1904, σ. 189 - 190.

329. Humann C. κ.ἀ. Magnesia am Maeander, Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen, Berlin, 1904, σ. 20, Πίν. 126.

330. E. Duggve - F. Poulsen - K. A. Rhomaios, Das Heroon von Kalydon, Copenhagen, 1934. Ὅμοια περίπτωσις εἰς τὴν Λίνδον. Βλ. Ejnar Duggve, Lindos, Fouilles de l' Acropole III, 1 Berlin, Copenhagen, 1960, σ. 206, 207, 208, 276.

Διός) στοάν της Ἀγορᾶς, μνημεῖον περίπου σύγχρονον τοῦ μελετωμένου. Καί ἐκεῖ ἔχομεν μείωσιν τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν, ἀλλ' ὅχι τόσον ἰσχυράν ὥσον εἰς τὴν Βραυρῶνα. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, τὸ Ἀθηναϊκὸν κτήριον ἐμφανίζεται κάπως περισσότερον ἐξελιγμένον τοῦ ἡμετέρου.

Γ'. Τὸ θέμα τῆς διαπλατύνσεως ἢ τῆς μειώσεως τῶν ἀκραίων παρὰ τὰς γωνίας διαστημάτων, εἴτε εἰς τὰς ἐξωτερικὰς εἴτε εἰς τὰς κατ' ἔσοχὴν γωνίας τῶν ἀρχαίων δωρικῶν κτισμάτων, ἀντιμετωπίζετο πάντοτε διὰ τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως τοῦ πλάτους τῶν μετοπῶν, καὶ σχεδὸν ποτὲ ³³¹ τῶν τριγλύφων. Δεδομένου δέ, ὅτι τὸ πλάτος τῶν προμόχθων τοῦ γείσου ἦτο ἐπίσης σταθερὸν καὶ ἴσον πρὸς τῶν τριγλύφων, εἶναι προφανές, ὅτι αἱ διαπλατύνσεις ἢ αἱ μειώσεις τῶν μετοπῶν εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὐξήσιν ἢ μείωσιν τοῦ πλάτους τῶν ἐκατέρωθεν τῶν προμόχθων ὁδῶν.

Εἰς τὴν Βραυρῶνα, ὅπως εἶδομεν εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον, ἡ προσπάθεια λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς γωνίας τῆς ζωφόρου ὠδήγησεν εἰς τὴν κατασκευὴν μετόπης ἐμφανοῦς πλάτους μόλις 36 ἐκατ. ³³². Εἶναι προφανές, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξουν καὶ ὁδοί, διότι τὸ πλάτος τῆς προμόχθου θὰ ὑπερέβαινεν ἐκεῖνο τῆς μετόπης. Θὰ ἐδημιουργεῖτο λοιπὸν νέον σοβαρώτατον πρόβλημα.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ δυσχέρεια ἐπιλύσεως τοῦ θέματος τῆς διατάξεως τῆς ζωφόρου παρὰ τὰς γωνίας ἦτο ἡ πρώτη αἰτία, ἡ ὁποία ἐπέβαλε τὴν κατάργησιν τῶν προμόχθων καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ πολὺ λιτότερον, συνεχές ἰωνικὸν γεῖσον. Ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς λύσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἐφαρμοσθῇ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον ³³³ καὶ ἔμελλε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς μεταγενέστερα μνημεῖα ³³⁴. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι ἠνόνησαν τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀπλοῦ κοίλου γείσου.

Ἡδη εἰς τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον εἶχε γίνεи κατ' ἀρχὴν λόγος διὰ τὸ θέμα τῆς ἀπλουστεύσεως τῆς ἀπολαξέσεως καὶ τῆς σχετικῆς οἰκονομίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ σπουδαιότερα αἰτία, ἡ ὁποία ἀπολύτως δικαιώνει τὴν πρωτοτυπίαν, εἶναι ἡ διόρθωσις τῶν ἀναλογιῶν τοῦ θριγκοῦ.

Λόγῳ τῆς ἀραιοσύλου διατάξεως καὶ τῆς μεγάλης αὐξήσεως τῶν ἀνοιγμάτων τῶν ἐπιστυλίων, κατέστη ὡς εἶδομεν ἀναγκαία ἡ αὐξήσις τοῦ ὕψους τῶν ἐπιστυλίων. Ἀναλογικῶς πρὸς αὐτὸ ἠὐξήθη καὶ τὸ ὕψος τῆς ζωφόρου. Τὸ σύνολον τοῦ θριγκοῦ προέκυπτεν οὕτω ἐξαιρετικῶς βαρὺ μὲ δυσμενέστατα αἰσθητικῶς ἀποτελέσματα. Ἡ μόνη μέθοδος ποὺ ἀπέμενε πλέον διὰ τὴν διόρθωσιν τῆς δυσαναλογίας ἦτο ἡ μεγάλη μείωσις τοῦ ὕψους τοῦ γείσου. Ἡ ἐφαρμογὴ ἰωνικοῦ ἀπλοῦ κοίλου γείσου ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ μόνη ἐνδεικνυομένη λύσις.

331. Διαφορετικοῦ πλάτους τρίγλυφοι ἔχουν σημειωθῇ. Βλ. Roland Martin, *L' Agora* (Études Thassiennes, VI, Paris, 1959, σ. 79). Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐξυπηρετεῖτο ἄλλος σκοπός.

332. Σημειοῦμεν καὶ πάλιν τὰς διαστάσεις. Πλάτος τριγλύφων 37.2 ἐκατ. Πλάτος μετοπῶν γενικῶς 63.2 ἐκατ. καὶ ἐμφανὲς πλάτος 56.4 ἐκατ. Πλάτος ἀκράϊας μετόπης 42.2 ἐκατ. καὶ ἐμφανὲς 36 ἐκατ. περίπου.

333. Βλ. σχετικῶς εἰς τὰς ἡμετέρας ὑποσημειώσεις 110 - 112.

334. Προχείρως παραθέτομεν διάφορα παραδείγματα. Ejnar Dyggve, *Lindos III*, 1, σ. 420, 424, 426, 427. Εἰκ. XI, 14, E. Boeringer - Fr. Krauss, *Das Temenos* σ. 66 - 67 (Περγάμου), Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene*, σ. 194 - 195, Εἰκ. 187 - 189 καθὼς καὶ σ. 311, Εἰκ. 337 α καὶ β, κ.ά.

Δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος, ἐὰν πράγματι εἰς τὴν Βραυρῶνα ἔχωμεν τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα κατ' ἐσοχὴν γωνίας εἰς δωρικὸν κτήριο καὶ κατὰ πόσον ὁ ἀρχιτέκτων τῆς στοᾶς ἐπέλυε τὸ πρόβλημα διὰ πρώτην φοράν. Ἦδη ἡ Βασίλειος στοὰ (ἡ τοῦ Διὸς) τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἀγορᾶς μετὰ τὰ δωρικὰ γεῖσα πλήρως διαμορφωμένα, μετὰ προνόχθους καὶ σταγόνας, ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὡς ἐξελιγμένη, ἂν καὶ τὰ δύο κτήρια πιστεύομεν, ὅτι ἦσαν περίπου σύγχρονα. Ἄν καὶ γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὴν μορφήν τοῦ γωνιακοῦ γείσου τῆς Βασιλείου, ὅπου δύο ἡμιπρόμοχοι τρόπον τινὰ συγχωνεύονται ὀρθολογιστικῶς εἰς μίαν, δὲν ἔχομεν δυστυχῶς στοιχεῖα διὰ τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν εἰς τὰς γειτονικὰς ὁδοὺς λύσιν.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ θέμα τῆς ἀπλουστεύσεως, καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς οἰκονομίας, τῆς προερχομένης ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κοίλου γείσου, σημειοῦμεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς δευτερεύοντος κτηρίου ἐνὸς ἱεροῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ τὸ συγκρίνωμεν μετὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μεγάλα δημόσια κτήρια τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ λιτότης εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ γείσου δὲν ἔλυε μόνον βασικά μορφολογικὰ προβλήματα τοῦ κτηρίου, ἀλλὰ συνεβιβάζετο ἀπολύτως μετὰ τὸ ὅλον ὕψος του.

Δ'. Ἡ μελέτη τῶν σταδίων τῆς κατασκευῆς τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος καθὼς καὶ τὸ ἐρώτημα, μέχρι ποίου σημείου εἶχε προχωρήσει αὕτη εἰς τὰ διάφορα μέρη της, θέτουν προβλήματα δυσχερέστερα. Ἡ σχεδὸν πλήρης διαρπαγὴ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τῶν δωματίων καὶ ἡ ἄλλειψις σχετικῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὰς πηγὰς ἡ ἐπιγραφὰς³³⁵ καθιστοῦν ἐτι δυσκολώτερα τὰ προβλήματα. Ἦδη εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια διευτρώθησαν αἱ ἀπόψεις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος. Εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι αἱ κιονοστοιχίαι τῶν δύο πλαγίων σκελῶν τῆς στοᾶς οὐδέποτε ἀπεπερατώθησαν, ἀλλ' ὑπάρχουν μικραὶ ἀμφιβολίαι, ἐὰν εἶχον ἀποπερατωθῇ καὶ τὰ πλάγια δωμάτια. Φαίνεται πάντως, ὅτι τὸ πρῶτον στάδιον εἰς τὸ ὅποιον διεκόπη ἡ ἐργασία εἶχε μελετηθῇ οὕτως ὥστε :

α) Νὰ ἀποκαθίσταται πλήρως ἡ κλειστή περίξ αὐλὴ καὶ νὰ ἀπομονώνεται.

β) Ἡ κιονοστοιχία καὶ ἡ κυρίως στοὰ νὰ διακόπτονται κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ δίδεται ὅψις συμμετρικὴ εἰς τὸν ἐντὸς αὐτῆς ἱστάμενον.

γ) Ἀπὸ πλευρᾶς κατασκευῶν νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη ἐκσκαφῶν εἰς τὸ δεύτερον στάδιον. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς θεμελιώσεως μέχρι τῆς εὐθυντηρίας ἀπήλλασσε τὸ ἱερὸν ἀπὸ μελλοντικὴν ἀκαταστασίαν καὶ δυσχέρειαν ἐκτελέσεως τῶν ἐργασιῶν.

Ἡ διόρθωσις ἐξ ἄλλου τῆς κλίσεως, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὸν τοιχοβάτην τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ κτήριο ἤρχισε νὰ ὑφίσταται καταστροφὰς ἀπὸ καθίζησιν ἥδη πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῶν δωματίων εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν. Καὶ δὲν ἀποκλείεται αὐτὸς νὰ ὑπῆρξεν ὁ βασικὸς λόγος, διὰ τὸν ὅποιον οὐδέποτε ἐπραγματοποιήθη τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐργασίας. Τὸ ἔδαφος τῆς Βραυρῶνος εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς στοᾶς ἀπετελεῖτο ἐκ στρώματος ἱλύος μεταβλητοῦ πάχους, ἀναλόγου πρὸς τὴν ὑπογείως συνεχιζομένην κλίσιν τοῦ βραχώδους ὄγκου τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ μεταβλητὸν πάχος προεκάλει ἀνομοιόμορφον συμπίεσιν τοῦ ἐδάφους, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνομοιομόρφους καθιζήσεις μετὰ δυσμενέστερα ἀποτελέσματα. Ἡ ἱλύς, ἡ ὁποία διέσωσε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς στοᾶς ἀπὸ τὴν φθοράν, ἦτο ἀσφαλῶς καὶ ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

335. Ἡ δημοσιευθεῖσα ἐπιγραφὴ, ἡ ἀναφέρουσα « ἐξετασμὸν » διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν συμπληρώσεως οἰκοδομημάτων ἐν Βραυρῶνι, δὲν δύναται νὰ συσχετισθῇ μετὰ βεβαιότητος μετὰ τὴν στοάν. Βλ. *Revue des Études Grecques*, LXXVI (1963), σ. 134.

Τὸ δεύτερον στωϊκὸν κτίσμα, τὸ ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν τοῦ οἰκοδομήματος ὑποθέτομεν ὅτι κατεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέραν περίοδον. Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ μᾶς ὠδήγησαν διάφορα στοιχεῖα. Εἶναι χαρακτηριστικὸν πάντως, ὅτι ἡ κατασκευὴ του παρουσιάζει πλήρη αὐτοτέλειαν. Θὰ ἠδύνατο νὰ κτισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου, χωρὶς οὐδόλως νὰ ἐνοχληθῇ ἡ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

Ε'. Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς στοᾶς χρησιμοποιηθέντος μέτρου μήκους εἶναι ἔν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἔχει πλήρως λυθῇ. Ὁ ἀνασκαφεὺς τοῦ μνημείου ἐπίστευε, ὅτι ὁ βόρειος στυλοβάτης, ἐκτεινόμενος εἰς 29.19 μ., εἶχε μήκος ἑκατὸν ποδῶν καὶ ἐχαρκτήριζε τὴν στοάν ὡς ἑκατόμπεδον. Μία τοιαύτη ἐρμηνεῖα συνεπάγεται τὴν παραδοχὴν τῆς χρήσεως τοῦ ἰωνικοῦ ποδὸς (29.4 ἑκατοστομέτρων μήκους), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ὅλως ἀπίθανον δι' ἔν κτήριον τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ καὶ στερεῖται ἀκριβείας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ χαρακτηρισμὸς ἐνὸς κτηρίου ὡς ἑκατομπέδου δὲν ἐσήμαινε πάντοτε τὴν σχολαστικὴν τήρησιν τοῦ μήκους τῶν ἑκατὸν ποδῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατο ἐνδεχομένως ὁ ὅρος νὰ γίνῃ δεκτὸς καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον οἰκοδόμημα.

Διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς εὐρέσεως τῆς ἀκριβοῦς τιμῆς τοῦ δωρικοῦ ποδός, ὁ ὁποῖος ἐφηρμόσθη εἰς τὴν στοάν, ἐξητάσθη ποῖον μήκος ἔδιδε κατὰ κανόνα ἀκέραια πολλαπλάσια τοῦ ἀρχαίου μέτρου εἰς τὴν μέτρησιν τῶν γενικῶν διαστάσεων τοῦ μνημείου, ἢ καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν αὐτοῦ.

Ἡ δοκιμὴ ἐφαρμογῆς τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ποδός 0,3268—0,3272 μετρ. δὲν ἀπέδωκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, διότι προέκυπταν σχεδὸν πάντοτε κλάσματα τοῦ ποδός ἢ τοῦ δακτύλου. Ἀντιθέτως, μία δοκιμὴ μὲ τιμὴν τοῦ δωρικοῦ ποδός ἴσην πρὸς 0,314 μέτρα, δίδει, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ πίνακος, προσεγγίσεις λίαν χαρακτηριστικάς.

Διαστάσεις τῆς στοᾶς τῆς Βραυρώνας	Μήκη εἰς ἀρχαίους πόδας	Μήκη θεωρητικὰ εἰς μέτρα	Μήκη πραγματικὰ εἰς μέτρα
Γενικὸν μήκος βορείου στυλοβάτου	93 π.	29.20 μ.	29.19 μ.
Πλάτος αὐλῆς (μήκος βορ. στυλοβάτου ἐσωτερικῶς)	87 π.11"	27.53 μ.	27.53 μ.
Γενικὸν μήκος δυτικοῦ στυλοβάτου (θεωρ.)	81 π.	25.43 μ.	25.42 μ.
Μήκος αὐλῆς μέχρι τοῦ ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ	78 π.	24.49 μ.	24.51 μ.
Ἀπόστασις ἀξόνων πρώτου κίονος καὶ ἀκραίας παραστάδος δυτ. πτέρυγος	79 π.13"	25.061 μ.	25.07 μ.
Γενικὸν μήκος ἀνατολικοῦ στυλοβάτου	138 π.	43.24 μ.	43.29 μ.
Ἀπόστασις ἀξόνων πρώτου κίονος καὶ ἀκραίας παραστάδος ἀνατ. πτέρυγος	135 π.	42.39 μ.	42.46 μ.
Γενικὸν μήκος «παραστάδος» (ἀπὸ τὰς ὀψεις βάσεων ἀξονικῶν κίωνων)	154 π.	48.35 μ.	48.35 μ.
Συνολικὸν πλάτος στωϊκοῦ κτίσματος (ἐξωτερικῶς)	14 π.	4.39 μ.	4.35 μ.
Συνολικὸν πλάτος ὀματίων (ἐξωτερικὴ διάστασις)	24 π.8"	7.60 μ.	7.60 μ.
Συνολικὸν ἄνοιγμα προπύλου (δυτ.)	8 π.	2.51 μ.	2.55 μ.
Πλάτος στυλοβάτου	2 π.10"	0,814 μ.	0,820 μ.
Μεταξόνια κιονοστοιχίας (θεωρητικὰ μήκη)	9 π.	2.82 μ.	2.812 μ.
Κάτω διάμετρος κίονος	2 π.5"	0,715 μ.	0,711 μ.
Ἄνω διάμετρος κίονος	1 π.12"	0,549 μ.	0,550 μ.
Ύψος κιονοκράνου	1 π.	0,314 μ.	0,310 μ.
Ύψος ἐπιστυλίου	1 π.15"	0,607 μ.	0,594 μ.
Ύψος ζωφόρου	2 π.1"	0,638 μ.	0,643 μ.

Πλάτος τριγλύφου	1 π. 3''	0,372 μ.	0,370 μ.
Πλάτος μετόπης	1 π. 13''	0,565 μ.	0,570 μ.
Προεξοχή γείσου	15''	0,294 μ.	0,298 μ.
Ύψος γείσου εις τὴν ὄψιν	8''	0,156 μ.	0,156 μ.
Ύψος ὀρθοστατῶν	2 π. 15''	0,913 μ.	0,913 μ.
Μήκος ὀρθοστατῶν καὶ λιθοπλίνθων	3 π. 14''	1.217 μ.	1.220 μ.

Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸν νὰ ἔγινε ὑπὸ τῶν κατασκευαστῶν τῆς στοᾶς χρήσις τοῦ δωρικοῦ ποδὸς μήκους 0,314 μ. Πρόκειται διὰ τὸν πόδα, τὸν ὅποιον ὡς διεπιστώθη ἐχρησιμοποίησαν καὶ εἰς τὸν ἐν Δήλῳ ναὸν τῶν Ἀθηναίων, κτίσμα τὸ ὅποιον, ὡς ἦδη ἐσημειώσαμεν, χρονολογικῶς πλησιάζει τὴν στοᾶν τῆς Βραυρῶνος, καὶ παρουσιάζει παρεμφερεῖς πρὸς αὐτὴν ἀναλογίας.

Τὴν ἀνωτέρω τιμὴν τοῦ ποδὸς προτείνομεν μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων, κρίνοντας ὅτι αἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδείξεις δὲν εἶναι ἀπολύτως πειστικά. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐφαρμοσθέντος μέτρου μήκους θὰ ἐλύετο κατηγορηματικῶς μόνον ἐφ' ὅσον θὰ ἀνευρίσκετο μία οἰκοδομικὴ ἐπιγραφή, ἀναφερομένη εἰς τὴν στοᾶν, παρεμφερῆς πρὸς τὰς γνωστὰς τοῦ Ἑρεχθείου ἢ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἡ ὁποία θὰ ὥριζε ρητῶς διάφορα μεγέθη τοῦ μελετωμένου μνημείου.

ΣΤ'. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ καταστροφή τῆς στοᾶς παρουσιάζουν προβλήματα κυρίως ἱστορικά, τὰ ὁποῖα δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ περιληφθοῦν εἰς μίαν μελέτην, ὡς ἡ παρούσα. Εἰδικὸν κεφάλαιον ἐπ' αὐτῶν ἐπρόκειτο νὰ γραφῇ ἀπὸ τὸν ἀνασκάψαντα τὸ μνημεῖον ἐκεῖ βεβαίως θὰ ἐγίνετο εὐρυτάτη χρήσις στοιχείων προερχομένων ἀπὸ ἀνασκαφικὰς παρατηρήσεις. Δυστυχῶς, τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἐγράφη. Σημειοῦμεν λοιπὸν μερικὰς ἀποσπασματικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

Ἡ στοὰ κατεστράφη πολὺ ἐνωρὶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ ἐλαχίστη φθορὰ τῶν κατωφλίων τῶν δωμάτων της εἶναι μία ἀπόδειξις, ὅτι ἡ χρήσις των ἦτο πολὺ περιωρισμένη. Τὰ τελευταῖα εὐρήματα τῆς Βραυρῶνος δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τότε κατεστράφη καὶ ἐγκατελείφθη τὸ ἱερόν³³⁶. Τὸ μόνον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εὐρημα εἶναι ἓν ἀνάγλυφον, τὸ ὅποιον, ὡς φαίνεται, ἐποποθετήθη εἰς τὸν ἔρημον πλέον χώρον τοῦ ἱεροῦ, κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα³³⁷.

Ἡ διαρπαγὴ τοῦ ὕλικου διεπιστώθη ἀπὸ πλείστα τεκμήρια. Ἡ σχεδὸν πλήρης ἀπουσία τῶν ἀγελαιῶν κεράμων ἀποδεικνύει, ὅτι αὗται διηρπάγησαν πρὸ τῆς καταρρέουσας τῆς στέγης. Δὲν ἐσώθησαν ἐπίσης τὰ μεταλλικὰ ἐξαρτήματα τῶν θυρῶν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ αὗται ἀπεκομίσθησαν χωρὶς νὰ καταπλακωθοῦν ὑπὸ τὰ ἐρείπια.

Ἀκολούθως ἡ στοὰ μετετράπη εἰς λατομεῖον. Ἦδη ἀνεφέρθησαν τὰ σφζόμενα ἵχνη τῶν ἀμαξῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἡ ἀποκομιδὴ τῶν οἰκοδομικῶν της μελῶν. Ἡ γειτονικὴ βασιλικὴ τῆς Βραυρῶνος³³⁸, ἀναγομένη εἰς τὸν 6ον αἰῶνα, διασφύζει εἰς τινὰ σημεῖα λείψανα τῆς δευτέρας χρήσεως τοῦ ὕλικου τῆς στοᾶς.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ μνημείου καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του, οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἀνη

336. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Ἱ. Τραυλοῦ εἶναι ὅτι ἡ καταστροφή θὰ ἠδύνετο νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Σύλλα εἰς τὴν Ἀττικὴν.

337. Βλ. Ἔργον, 1961, σ. 35, Εἰκ. 39.

338. Βλ. ΠΑΕ 1951 σ. 53, 1952 σ. 73, 1954 σ. 14.

γέρθη ἐκ τῶν ὑστέρων. Τὰ ἐντὸς τῶν δωματίων λείψανα ἐστιῶν, διαμορφωμένα ἀπὸ προχείρως συγκεντρωθέντα κείμενα μέλη, ἀνήκουν πιθανῶς εἰς καλύβας γεωργῶν ἢ ποιμένων, αἱ ὁποῖαι κατεσκευάσθησαν μεταξὺ τῶν ἐρειπίων.

Ἀργότερον ἴσως διεμορφώθη ἀπὸ τοὺς ἀποκομίζοντας τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ὁ πρόχειρος λιθόστρωτος δρόμος παρὰ τὸ πρόπυλον, διὰ τῆς συσσωρεύσεως διαφόρων κειμένων τεμαχίων. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ δρόμου αὐτοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σταθεροποίησιν τοῦ βαλτώδους ἐδάφους ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τῶν ἄμαξων.

Ἡ μεγάλη ἐπίχωσις, ἀδιατάρακτος εἰς πλεῖστα σημεῖα, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἄρπαγὴ τῶν περισσοτέρων λίθων εἶχε συντελεσθῇ εἰς πρῶτον ἤδη ἐποχὴν. Αἱ διαδοχικαὶ ἐπιχώσεις τοῦ γειτονικοῦ χειμάρρου ἐξηφάνισαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἐναπομείναντα λείψανα τῆς στοᾶς, εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲν νὰ διακρίνεται πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκαφῶν.

Ζ'. Μετὰ τὴν ἔκθεσιν ὅλων τῶν ἀνωτέρω διαφαίνεται ἡ μεγάλη ἀρχαιολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς στοᾶς τοῦ Ἀρτεμισίου τῆς Βραυρῶνος καθὼς καὶ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῆς διὰ τὴν μελέτην τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον. Τὸ μελετηθὲν κτήριο, λόγῳ τῆς καλῆς σχετικῶς διατηρήσεώς του καὶ τῆς σημασίας του εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῆς Βραυρῶνος, ἀποτελεῖ κατ' ἀρχὴν μνημεῖον πρώτης σειρᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἡ πρωτοτυπία του, ὡς ἀρχαιοτέρου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος, σχήματος τριστώου πεῖ, καθὼς καὶ αἱ λύσεις τῶν διαφόρων προβλημάτων ποὺ ἀνέκυψαν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ τύπου, γίνεται προφανὴς ἡ μεγάλη σημασία τοῦ μνημείου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κλασσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ ἀρχιτέκτων τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος δὲν εἶναι βεβαίως γνωστός, οὔτε καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ταυτισθῇ μὲ τοὺς δημιουργοὺς ἄλλων κλασσικῶν κτισμάτων, μόνον ἐπὶ τῇ βάσει ἀναλογιῶν ἢ ἄλλων συγκριτικῶν στοιχείων. Δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ ἐπιδεξιότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἔλυσε τὰ προκύψαντα προβλήματα, καὶ ἡ ὀρθολογιστικὴ ἀπομάκρυνσίς του ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν τύπων τὸν καθιστοῦν ἰσάξιον πρὸς αὐτοῦς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 8

Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ μνημείου

Ἦδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνασκαφῆς τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος, ὅταν ἐπεσημάνθησαν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς κιονοστοιχίας κατακείμενα πρὸ τοῦ στυλοβάτου τῆς, ἤρχισε νὰ γίνεται λόγος διὰ τὴν μερικὴν ἀναστήλωσιν αὐτῆς. Ὁ ἀνασκαφεὺς τοῦ μνημείου μάλιστα, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1950, ἔστησε προχείρως τὸν πρῶτον ἀνευρεθέντα κίονα, τὸν κίονα γ, ἐπὶ τῆς βάσεώς του³³⁹.

Πρῶτος λοιπὸν λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀπεφασίσθη ἡ ἀναστήλωσις, ἦτο τὸ γεγονὸς ὅτι διετίθετο μέγιστον μέρος τοῦ ἀρχαίου ὕλικου. Ἀπὸ τοὺς κίονας συγκεκριμένως ἐσφίζοντο τριάκοντα καὶ εἰς σφόνδυλοι ἐκ τῶν τριάκοντα ἑννέα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατασκευασθέντων καὶ τῶν τριάκοντα ἑπτὰ ἐν συνόλῳ τοποθετηθέντων κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν. Καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέλη ἐλάχιστα συνεπληρώθησαν διὰ νέων.

Λόγοι διδακτικοὶ ὠδήγησαν κυρίως εἰς τὴν ἀναστήλωσιν. Τὰ κατακείμενα ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μετὰ δυσκολίας ἀνεγνωρίζοντο ἀπὸ τοὺς μὴ εἰδικούς καὶ οὐδόλως ἀπέδιδον τὴν εἰκόνα τοῦ μνημειώδους κτηρίου, τὴν ὁποίαν ἔχομεν σήμερον. Τὸ κτίσμα ἀνεδείχθη, διότι ἔγινε δυνατόν νὰ θεωρηθῇ εἰς τὸ σύνολον, αἱ ἀναλογίαι τῶν μελῶν του μεταξὺ τῶν ἀπεκατεστάθησαν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν μέτρον διὰ τὸν κινούμενον εἰς τὸν χῶρον θεατὴν ἐτέθη ἐκ νέου. Ἡ ἀνάγκη νὰ γίνῃ κατανοητὸν τὸ κτήριο ὠδήγησε τὸν ἀνασκάψαντα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀναστηλώσεως καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν δωματίων τῆς μεσαίας πτέρυγος τῆς στοᾶς, ἡ ὁποία ὁμῶς δὲν ἐπραγματοποιήθη τελικῶς.

Τρίτος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀναστήλωσις τῆς κιονοστοιχίας ἐκρίθη ἀπαραίτητος, ἦτο ἡ συντήρησις τῶν κειμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Τὸ μειωμένης ἀντοχῆς πέτρωμα τῆς Βραυρῶνος, ἡ συνεχὴς ὑγρασία τοῦ ἐδάφους, ἡ κατάκλυσις τοῦ ὅλου χώρου ἀπὸ ὕδατα πολλὰς φορὰς καί, τὸ σπουδαιότερον, ἡ συνεχὴς παρουσία ἀτόμων περιφερομένων μεταξὺ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, θὰ ὠδήγουν εἰς ἀσφαλῆ φθορὰν αὐτῶν ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος. Ἡ ἀναστήλωσις ἀπεμάκρυνε τὰ πολύτιμα αὐτὰ μέλη ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ ἐπέτρεψε ἀκόμη καὶ τὴν ἀλληλοπροστασίαν των : τὰ γεῖσα προστατεύουν τὴν ζωφόρον, τὰ κιονόκρανα ἀσφαλίζονται μεταξὺ τῶν ἐπιστυλίων καὶ τῶν κίωνων, καὶ αἱ ραβδώσεις τῶν κίωνων δὲν σύρονται ἐπὶ ἄλλων ἐπιφανειῶν.

Ἄλλ' ὁ σπουδαιότερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον καὶ μόνον θὰ ἤρκει νὰ γίνῃ ἡ ἐργασία, εἶναι ἡ ὀργάνωσις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ ἡ ἀνάδειξις τοῦ ὕψους τοῦ μνημείου. Δυστυχῶς, ὅλα τὰ κτίσματα τοῦ ἱεροῦ εἰς ἐλάχιστον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψος διεσώθησαν καὶ τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξαφάνισιν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ θαυμαστοῦ πράγματι φυσικοῦ τοπίου. Ἡ ἀνύψωσις τῶν κίωνων ἀνέδειξε τὴν διάστασιν τοῦ ὕψους καὶ ἀπεκατέστησε τὴν σχέσιν τῶν μνημείων πρὸς τὸ τοπίον, τὴν ὑφισταμένην κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἔστω καὶ εἰς μικρὰν ἤδη κλίμακα (Πί ν . 19 καὶ 24).

339. Βλ. ΠΑΕ 1950 (1951), σ. 177 - 179, Εἰκ. 14.

Ἡ ἐργασία τῆς ἀναστήλωσεως τῆς Βραυρωνείου στοᾶς θὰ πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ὑπῆρξε κάπως πρόωρος καὶ ἐσπευσμένη. Πλὴν ὅμως τῆς ηὔξημένης εὐθύνης διὰ τὸν γράφοντα, ἐλπίζομεν ὅτι οὐδὲν δυσμενὲς ἀποτέλεσμα εἶχεν εἰς τὸ σύνολον ἢ ταχεῖα ἐπέμβασις.

Δὲν ἐτηρήθη, κατὰ πρῶτον, ἡ ἀρχὴ ὅτι τῆς ἀναστήλωσεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ ἐκδοσις τῆς ἀρχαιολογικῆς μελέτης τοῦ μνημείου. Αἱ παραλείψεις καὶ ἐνδεχομένως τὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεσήμαινε ἡ κριτικὴ μιᾶς μελέτης, θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν σχεδίων τῆς ἀναστήλωσεως.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀναστήλωσις τῆς κιονοστοιχίας ἔγινε, ἐνῶ δὲν ἔχει ἀκόμη ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, εἶναι ἐπίσης δυσμενές. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἀνευρεθοῦν μέλη ἀρχιτεκτονικὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀναστήλωθὲν τμήμα καὶ τὰ ὁποῖα νὰ παρέχουν πρόσθετα στοιχεῖα ἢ ν' ἀνήκουν εἰς μέρη συμπληρωθέντα ἤδη διὰ νέων τεμαχίων. Ἡ μὴ ὁλοκλήρωσις τῶν ἀνασκαφῶν δὲν ἐπιτρέπει ἐπίσης τὴν πρόβλεψιν τῆς μορφῆς τοῦ ὅλου χώρου καὶ τὴν ὀρθὴν σύνθεσιν τοῦ μνημείου μετὰ ἄλλα κτίσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀνευρεθοῦν καὶ θὰ ἀναστήλωθοῦν εἰς τὸ μέλλον.

Τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ ἐλπίζομεν ὅτι δὲν εἶναι σοβαρά, καὶ τοῦτο, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπάρχει πλήρης σχεδὸν βεβαιότης εἰδικῶς ἐπὶ τῶν στοιχείων τῶν κίωνων καὶ τοῦ θριγκοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐλήφθησαν μετὰ σχολαστικότητος μέτρα διὰ τὴν ἀβλαβὴ διόρθωσιν οἰοῦμένη τε σφάλματος, ὥς ἀκολουθῶς θὰ ἐκθέσωμεν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ ἐλάχιστος ἀριθμὸς τῶν προβλημάτων, ἀρχαιολογικῶν καὶ μορφολογικῶν, τῆς κιονοστοιχίας καθὼς καὶ ἡ βαρὺτης τῶν ἀναφερθέντων μεγάλων πλεονεκτημάτων ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀναστήλωσεως τοῦ μνημείου.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς μελέτης καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ἔγιναν ἀπολύτως σεβασταὶ ὠρισμένοι γενικαὶ ἀρχαί. Εἰς αὐτὰς κατελήξαμεν κατόπιν σκέψεων καὶ μακρῶν συζητήσεων μετὰ τὸν Ἰ. Παπαδημητρίου, ἀκολουθῶς δὲ τὰς ἐτηρήσαμεν μετὰ σχολαστικότητα.

Ἀκολουθῶς ἀναφέρομεν μίαν πρὸς μίαν τὰς τεθείσας ἀρχὰς καὶ ἐν συντομίᾳ τοὺς τρόπους, μετὰ τοὺς ὁποίους ἀντιμετωπίσθησαν τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα.

α. Ἡ προσθήκη νέων τεμαχίων ἔπρεπε νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν περιορισμένη καὶ διακριτικὴ.

Εἰδικῶς εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῆς κιονοστοιχίας, ὅπου μέγα μέρος τοῦ ὕλικου ἀνευρέθη ἐπὶ τόπου, εὐκόλως ἐτηρήθη ἡ ἀνωτέρω ἀρχή. Πράγματι, οὐδὲν νέον τεμάχιον προσετέθη, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ τὴν στήριξιν ἄλλων ἀρχαίων. Εἰς τὰ μέρη ὅπου δὲν διεσώθησαν τὰ παλαιὰ μέλη, οὐδὲ σκέψις ἀνακατασκευῆς ἔγινε, ἐνῶ αἱ συμπληρώσεις ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων περιορίσθησαν εἰς τὸ ἐλάχιστον, καὶ μάλιστα μόνον εἰς περιπτώσεις, ὅπου συνέτρεχον σοβαροὶ λόγοι. Ἡ προσθήκη ἐνὸς νέου κιονοκράνου, παραδείγματος χάριν, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν ἀξιοποίησιν ἐνὸς ὁλοκληρου κίονος, ἐκρίθη σκόπιμος.

Μεγαλύτεραι ὑπῆρξαν κάπως αἱ νέαι κατασκευαὶ εἰς τὰ ἐπιστύλια. Ἡ ἀνεύρεσις μόνον ἐνὸς ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ θριγκοῦ, τοῦ ὁποίου πλεῖστα τεμάχια τῆς ζωφόρου καὶ τοῦ γείσου διεσώθησαν, κατέστησαν ἀπολύτως ἀπαραίτητον τὴν κατασκευὴν ἐξ νέων. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν (μεταξὺ τῶν κίωνων β καὶ γ) ἡδύνατο ἐνδεχομένως νὰ παραλειφθῇ, ἀλλ' ἐκρίθη χρησιμώτατον ἀπὸ πλευρᾶς στατικῆς διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀνατολικῆς γωνίας.

β. Αί ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μελῶν ἐπεμβάσεις ἔπρεπε νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν περιορισμέναι.

Τὸ πρόβλημα τῆς συμπληρώσεως ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, διὰ λόγους μορφῆς ἢ στατικούς, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀπολάξευσις ἢ τομή των, εἶναι δυσχερές. Διὰ τὴν καλὴν προσαρμογὴν, συνήθως διαμορφοῦται μία ἐπίπεδος ἐπιφάνεια διὰ λαξεύσεως, καὶ τὸ νέον τεμάχιον ἐφαρμόζεται καταλλήλως, λαξεύμενον καὶ αὐτὸ καθ' ὅμοιον τρόπον.

Εἰς τὴν Βραυρῶνα οὐδὲν ἀρχαῖον μέλος ἀπελαξεύθη. Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νέων τεμαχίων ἠκολουθήθη ἡ ἐξῆς τεχνικὴ μέθοδος : ἡ πρὸς συμπλήρωσιν ἀνώματος ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου μέλους ἀπετυποῦτο, κατ' ἀντίστροφον ἔννοιαν, ἐπὶ γύψου. Ἡ λαμβανομένη ἐπιφάνεια, ἡ ὁποία προσηρμόζετο ἀπολύτως εἰς τὸ ἀρχαῖον θραῦσμα, ἀντεγράφετο τῇ βοηθείᾳ σημειοθέτου (πονταδόρου) ἐπὶ λίθου, ἀπολαξευομένου ἀκολουθῶς διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ συμπληρώματος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, καὶ ἀπόλυτος προσαρμογὴ ἐπετυγχάνετο, καὶ τὸ ἀρχαῖον μέλος ἔμενε ἀπολύτως ἄθικτον.

Ἐκτεταμένη χρῆσις τοῦ συστήματος ἐγένετο κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κατωτάτου σφονδύλου τῶν κιόνων, ὅπου μάλιστα τὰ ληφθέντα ἀντίστροφα ἐκμαγεῖα τῶν θεραυσμένων ἐπιφανειῶν καταλλήλως διεφυλάχθησαν, ὥστε νὰ προσφέρωνται διὰ μελέτην, ἂν ποτε τοῦτο ζητηθῇ. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι χρῆσις σημειοθέτου διὰ πρώτην φοράν ἐγένετο εἰς ἀναστηλωτικὰ ἔργα ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ στερέωσις τῶν νέων τεμαχίων ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐπετεύχθη κατὰ κανόνα τῇ βοηθείᾳ μεταλλικῶν συνδέσμων. Εἰς τὰς θέσεις ὅπου ὑπῆρχε ἀνάγκη ηὑξημένης ἀντοχῆς οἱ σύνδεσμοι ἦσαν ἐξ ἀνοξειδώτου χάλυβος, ἐνῶ εἰς τὰ σημεῖα, ὅπου ἡ καταπόνησις ἦτο μικρά, οἱ σύνδεσμοι ἐγίναν ὀρειχάλκινοι. Τὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων τεμαχίων κενὰ ἐφράσσοντο κατὰ κανόνα μὲ ἰσχνότατον σιμεντοκονίαμα, καὶ τοῦτο διὰ νὰ ὑφίσταται πάντοτε ἡ δυνατότης ἀποκολλήσεως.

Βάσει τῆς ἰδίας πάντοτε ἀρχῆς, τῆς κατὰ τὸ δυνατόν μικροτέρας ἐπεμβάσεως ἐπὶ τῶν ἀρχαίων μελῶν τοῦ μνημείου, ἐγένετο καὶ ἡ στερέωσις τοῦ στυλοβάτου. Λόγφ τῆς καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους, ὁ στυλοβάτης παρουσιάζει κλίσιν πρὸς ἀνατολάς. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἐν λόγφ κλίσις θὰ καθίστατο αἰτία ἀνωμαλιῶν εἰς τὴν συναρμολόγησιν τῶν ἐπιστυλίων, ἀπεφασίσθη νὰ μὴ γίνῃ καμμία ἐπέμβασις, ἀλλὰ νὰ παραμείνῃ ὡς ἀκριβῶς εὑρέθη.

Ἡ σύνδεσις θραυσμάτων ἀποτελούντων ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐγένετο ἐπίσης μὲ μεγάλην προσοχὴν, τῇ βοηθείᾳ ἀνοξειδῶτων συνδέσμων καὶ μόνον. Τυπικὸν παράδειγμα εἶναι τὰ δύο ἐκ τῶν κιονοκράνων, συγκολληθέντα ἀπὸ δεκάδας τεμαχίων.

γ. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ μνημείου εἶναι ἡ δυνατότης ἐπαναφορᾶς αὐτοῦ, εἰς τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

Ἡ τήρησις τῆς ἀνωτέρω ἀρχῆς ἐπιτρέπει ἄφ' ἑνὸς μὲν τὴν διόρθωσιν ἐνδεχομένως γενομένων λαθῶν, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὴν μελέτην τῆς γενικῆς μορφῆς τοῦ ἔρειπίου, ὡς εὑρέθη πρὸ τῶν ἡμετέρων ἐπεμβάσεων.

Ἡ σχολαστικὴ ἀποτύπωσις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως μᾶς ἐξησφάλισεν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς. Τὰ κατὰ γῆς κείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπετυπώθησαν ἐν ὀριζοντιογραφίᾳ, καὶ ἀκολουθῶς, διὰ χωροσταθμήσεως (γενομένης δις διὰ λόγους ἀσφαλείας), ἐλήφθησαν τὰ ὑψόμετρα δύο ἢ τριῶν σημείων ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ κλίσις τούτων³⁴⁰. Ὅπωςδὴποτε, σήμερον, ἐὰν τὸ θελήσωμεν, δυνάμεθα νὰ

340. Εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον, εἰς τὸ ὁποῖον σημειοῦνται τὰ κατακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς

διαλύσωμεν τὴν κιονοστοιχίαν, καὶ νὰ ἐπανατοποθετήσωμεν ὅλα τὰ μέλη τῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς ἀκριβῶς εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν, μὲ ἀκρίβειαν ἑκατοστοῦ τοῦ μέτρου.

Ἡ δυνατότης ἐπαναφορᾶς ἐννοεῖται ὅτι προϋποθέτει καὶ τὴν διατήρησιν τῶν μελῶν αὐτουσίῳ καὶ ἀλωβήτων. Περὶ αὐτοῦ ἐγινε ἡδὴ λόγος. Πλὴν τῶν μικρῶν ἐγκοπῶν ἢ τῶν διὰ τρυπάνου γενομένων ὀπῶν, τῶν ἀπολύτως ἀπαραιτήτων διὰ τὴν στερέωσιν τῶν μεταλλικῶν ἀγκυρίων ἢ συνδέσμων, οὐδεμία ἄλλη ἐπέμβασις ἐγινε ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τεμαχίων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι οὐδὲν σφάλμα (ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἐγιναν σφάλματα) εἶναι μοιραῖον διὰ τὴν αὐθεντικότητα καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν τοῦ μνημείου. Τὰ σχέδια ἐξ ἄλλου ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν (Σχέδ. 26 - 36 καὶ 42 - 52) ἐπιτρέπουν τὴν ἀπρόσκοπτον μελέτην τῶν ἐκ τῶν ὑστέρων καλυφθεισῶν ἐπιφανειῶν αὐτῶν.

δ. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν, θὰ πρέπη νὰ υφίσταται ἡ δυνατότης διακρίσεως τῶν νέων προστεθέντων τεμαχίων ἀπὸ τὰ αὐθεντικὰ ἀρχαῖα, χωρὶς ὅμως νὰ προκύπτουν καὶ προβλήματα μορφολογικά.

Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἐτηρήθη μὲ σχετικὴν εὐκολίαν, λόγῳ τῆς γενικῆς φθορᾶς τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν τὰ ἀρχαῖα μέλη. Πρὸς στιγμὴν ἐγένετο ἡ σκέψις νὰ γίνῃ χρήσις ἄλλου ὕλικου, καὶ μάλιστα Πειραιικοῦ λίθου (ἀκτίτου), εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρξῃ σαφὴς διάκρισις τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τὰ νέα μέλη. Ἀλλὰ ἡ διχρωμία, ἡ ὁποία θὰ προέκυπτε, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἐνοχλητικὴ καὶ ἡ διαφορὰ ὕψους τῶν δύο πετρωμάτων θὰ ἐξένιζε τὸν θεατὴν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ χρήσις τοῦ ἰδίου λίθου τῆς Βραυρῶνος.

Ὅπως ἐλέχθη, ἡ φθορὰ καὶ ἡ ἀπόχρωσις τῶν ἀρχαίων τεμαχίων (κειμένων ἐπὶ σειρὰν αἰώνων ἐντὸς τῆς ἰλῦος) τὰ διαφοροποιοῦν ἱκανῶς ἀπὸ τὰ προστεθέντα. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ λεχθῇ, ὅτι τὰ διαφοροποιοῦν ἴσως περισσότερον τοῦ δέοντος, μὲ κίνδυνον νὰ δημιουργηθῇ τὸ ἀνεπιθύμητον ἀποτέλεσμα χρωματικῆς ἀντιθέσεως, δεδομένου ὅτι τὰ νέα λαξευθέντα τεμάχια διατηροῦν μίαν ἀπόχρωσιν πρὸς τὸ ἐρυθρόν, καὶ αἰσθητῶς βαθύτερον τόνον (Πί ν. 21, 22).

Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ μαρμαρίνου κιονοκράνου καὶ τῶν μετοπῶν ὑπῆρξε ἀνάγκη νὰ γραφῇ μὲ μικρὰ γράμματα, διακρινόμενα ἀπὸ μικρὰν ἀπόστασιν, ἡ ἐπιγραφή ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ 1962. Τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαῖον, διότι τὰ ἀρχαῖα κιονόκρανα, ἄριστα διατηρούμενα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διακριθοῦν ἀπὸ τὸ νεώτερον.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οὐδέποτε ἐσκέφθημεν νὰ δώσωμεν εἰς τὰ νέα μέλη μορφήν διαφέρουσαν, εἴτε κατὰ τὰς λεπτομερείας εἴτε κατὰ τὸν τρόπον ἀπολαξεύσεως, ἀπὸ ἐκείνην τῶν αὐθεντικῶν. Ὁ φόβος τῆς ἀλλοιώσεως τῆς γενικῆς μορφῆς, ἢ τῆς δημιουργίας παρανοήσεων εἰς τοὺς θεατάς, φόβος ἀπολύτως δικαιολογημένος δι' ἓν κλασσικὸν κτήριον μὲ τὴν εὐαισθησίαν τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος, ὠδήγησαν εἰς τὴν πιστοτάτην ἀντιγραφὴν τῶν ἀρχαίων, προκειμένου νὰ γίνουν συμπληρώσεις.

ε. Ἐξασφάλισις τῆς στατικῆς αὐταρκειᾶς τοῦ κτηρίου.

Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν στατικῶν καὶ ἐν γένει τῶν τεχνικῶν ἀναγκῶν τῆς ἀναστηλωθείσης κιονοστοιχίας, ἐφηρμόσθησαν τεχνικαὶ μέθοδοι, διὰ τὰς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος ἐν συνεχείᾳ. Εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεων ἐπὶ τῆς τελικῆς μορφῆς τοῦ ἀναστηλωθέντος τμήματος, σοβαρῶς ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ θέμα τῆς αὐταρκειᾶς αὐτοῦ ἀπὸ πλευρᾶς στατικῆς. Μία ἀπλὴ σειρὰ κίωνων γεφυρουμένη ἀπὸ τὸν θριγκὸν παρουσιάζει πάν-

κιονοστοιχίας, τρία ἀπὸ τὰ γεῖσα δὲν φέρουν ὑψομετρικὰς ἐνδείξεις, καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μετρήσεως διεπιστώθη, ὅτι ταῦτα εἶχον ἀσφαλῶς μετακινηθῇ.

τοτε μειονεκτήματα από της πλευρᾶς αὐτῆς, δυναμένη νὰ παραμορφωθῇ ἢ νὰ ὑποστῇ κλονισμούς κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πλάτους. Ἡ ἀποκατάστασις τῶν δύο γωνιῶν καὶ τῆς στροφῆς τῆς κιονοστοιχίας κατὰ ἓν ἀκόμη μεταξόνιον τῶν πλαγίων πτερύγων ἐξησφάλισεν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς ἐν λόγῳ κινδύνους.

ζ'. Ἰσορροπία τῆς συνθέσεως τῆς μορφῆς τοῦ ἐρείπιου.

Κάθε ἀναστήλωσις μνημείου, κατὰ βάσιν, ἀνασυνθέτει ἓν ἐρείπιον. Ἡ γενικὴ μορφή, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ἡ στοὰ τῆς Βραυρῶνος, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ εἰς τὴν ἀρχαϊότητα. Τὸ νέον ἐρείπιον, τὸ ὁποῖον διεδέχθη τὰ ἐπὶ τοῦ γηπέδου διεσκορπισμένα μέλη, πρέπει νὰ ὑποβάλλῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἀρχαίαν ἐμφάνισιν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ἔχῃ καὶ μίαν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν, ἡ ὁποία νὰ δικαιῶνῃ αἰσθητικῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σημερινὸν κτίσμα (Πί ν. 19, 20).

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ τελικοῦ σχεδίου τῆς κιονοστοιχίας, ἐλήφθη φροντίς, ὅπως ἡ ἀνασυντιθεμένη στοὰ παρουσιάζῃ ὅσιν ἁρμονικὴν εἰς τὸ σύνολον. Τὸ πρῶτον σχέδιον ³⁴¹, βάσει τοῦ ὁποίου ἤρχισεν ἡ ἐργασία ³⁴², ἀλλὰ καὶ τὸ τελικῶς ἐφαρμοσθὲν (Σ χ έ δ. 106), ἔγιναν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης. Εὐτυχῆς σύμπτωσις ἐπέτρεψεν, ὥστε ἡ χρῆσις σχεδὸν ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου ἀρχιτεκτονικοῦ ὕλικου νὰ δίδῃ μορφήν τοῦ συνόλου ἱκανοποιητικὴν. Ἡ ἀπόλυτος συμμετρία διεσπάσθη καὶ ἡ χρῆσις νέων τεμαχίων δίδει ἀμέσως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἔγινε κατ' ἀνάγκην. Ἡ ἀναστήλωσις τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων εἰς τὸ βάθος ἠὔξησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συνόλου (Πί ν. 23).

Ἡ διατήρησις τοῦ ἀμιγροῦς χαρακτῆρος τοῦ ἐρείπιου ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐφαρμογῆς συμπληρωμάτων, ἀκολουθοῦντων εἰς τὰς γραμμάς ἐφαρμογῆς τῶν τὴν ἐλευθέραν γραμμὴν θραύσεως τῶν ἀρχαίων μελῶν. Περί τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον κατέστη δυνατόν ἡ προσρμογὴ αὐτή, ἔγινεν ἡδὴ λόγος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατεβλήθη μεγάλη προσπάθεια, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὸ σφάλμα, τὸ ὁποῖον ἐγινεν ἄλλοῦ, τῆς συγχύσεως τῶν νέων γραμμῶν ἐφαρμογῆς μὲ ἀρχαίους ἁρμούς.

ζ. Συνέπεια πρὸς τὰ πορίσματα τῆς μορφολογικῆς μελέτης.

Ἐξυπακούεται βεβαίως ὅτι εἰς κάθε ἀναστήλωσιν ἡ ἀκριβὴς μορφή καὶ ἡ ἐν γένει διάταξις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἐπαναλαμβάνεται μὲ σχολαστικότητα καὶ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς διαπιστώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ τὴν μελέτην. Εἰς τὴν στοάν τῆς Βραυρῶνος ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐτηρήθη, ἀλλ' ἐγένετο ἐπιπροσθέτως ἡ προσπάθεια, ἐν ἑκάστῳ τῶν μελῶν νὰ λάβῃ ἀκριβῶς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχικῶς, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν.

Δυστυχῶς, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν κατέστη ἐφικτὸν νὰ ἔχωμεν ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν. Εἰς τὰ ἀκόλουθα τέσσαρα σημεῖα ἐγένοντο παρεκκλίσεις ἐκ τοῦ κανόνος :

— Τὰ τεμάχια τῆς ζωφόρου T_4 καὶ T_5 , τῶν ὁποίων ἡ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ, ἐτοποθετήθησαν ἀδιακρίτως παρὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν. Ἐν τεμάχιον, τὸ T_{14} , δὲν ἐχρησιμοποιήθη.

— Τὰ τεμάχια Γ_{11} καὶ Γ_{12} τοῦ γείσου, ἂν καὶ γνωρίζωμεν ὅτι προήρχοντο ἀπὸ τὰς μεταξὺ τῶν κιόνων Θ καὶ K θέσεις, ἐτοποθετήθησαν ἐπίσης παρὰ τὴν δυτικὴν γωνίαν, διὰ λόγους γενικῆς οἰκονομίας τῆς συνθέσεως. Τὰ μὴ χρησιμοποιηθέντα γείσα 10, 7, 1, 8, 9, καὶ 5 διευθετήθησαν καταλλήλως, ἐν σειρᾷ, εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς αὐλῆς.

— Οἱ δεῦτεροι καὶ τρίτοι σφόνδυλοι τῶν κιόνων, ἂν καὶ ἐταυτίσθησαν μετὰ σχε-

341. Τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὸ Ἔργον, 1961, Πίν. I καὶ εἰς BCH 86 (1962) σ. 671, Εἰκ. 2.

342. Φωτογραφίαν τοῦ μνημείου κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν βλ. εἰς BCH 1963, σ. 672, Εἰκ. 3.

τικής βεβαιότητας, δὲν εἶναι γνωστόν, ἐὰν ἐστήθησαν ὀρθῶς ἢ ἐὰν περιστράφησαν περὶ τὸν ἄξονά των κατὰ τὴν τοποθέτησιν.

— Τῶν τριῶν ἐκ θραυσμάτων συναρμολογηθέντων κινοκράνων ἡ θέσις δὲν διεπιστώθη, ἀλλ' ἀδιακρίτως ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τυχούσας θέσεις (Πί ν. 6α - β καὶ 7).

— Ἡ διασωθεῖσα στενοτέρα μετόπη, πλάτους 56.2 ἑκατοστομέτρων, ἡ ἀνευρεθεῖσα παρὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς κινοστοιχίας, ἐτοποθετήθη εἰς τὴν δυτικὴν (βλ. ἡμετέραν σημείωσιν ἀριθ. 98).

Αἱ ἐν γένει ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως εἰς τὴν στοὰν τῆς Βραυρῶνος διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 1ης Μαΐου 1961 μέχρι τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου 1962.

Ἀκολουθῶς θὰ ἐκθέσωμεν ἐν συντομίᾳ μερικὰς παρατηρήσεις σχετικῶς πρὸς τὸν τρόπον ἐπιλύσεως διαφόρων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀνέκυψαν κατὰ τὴν ἐργασίαν.

Ὅπως ἦδη ἐλέχθη, ὁ στυλοβάτης, ὁ ὁποῖος παρουσίαζε σημαντικὴν κλίσιν λόγῳ καθιζήσεως, δὲν ἀπεκατεστάθη. Ὁ σπουδαιότερος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀπεφύγαμεν τὴν ἐπέμβασιν ἦτο, ὅτι ἡ καμπυλότης του δὲν ἦτο ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχικῶς, οὔτε ἐὰν εἶχε τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον. Διὰ λόγους στατικών, καὶ διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὴν περαιτέρω καθίζησιν, προέβημεν εἰς ἀπλὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑποθεμελιώσεως.

Ἡ ἀντοχὴ τῆς κρηπίδος ὑπῆρξεν ἐν μικρὸν πρόβλημα, καὶ τοῦτο διότι ὑφίστατο ἦδη ἡ κλίσις, ἀποδεικνύουσα τὴν καθίζησιν. Ἡ συνεχὴς ἀντλησις τῶν ὑπογείων ὑδάτων μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἦτο βέβαιον, ὅτι θὰ προεκάλει τὴν μείωσιν τῆς συνοχῆς τοῦ ἀμμόδους ὑποστρώματος τῆς θεμελιώσεως. Κατόπιν ὑπολογισμοῦ γενομένου ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σολομωνίδου, πολιτικοῦ μηχανικοῦ, κατεσκευάσθη βάσις ἐξ ἀόπλου σκυροδέματος, ὑπὸ τὸν κατώτατον δόμον τῆς θεμελιώσεως τοῦ στυλοβάτου, σκοπὸν ἔχουσα νὰ αὐξήσῃ μέχρι τοῦ τριπλασίου τὴν ἐπιφάνειαν ἐδράσεως καὶ νὰ προκαλέσῃ οὕτω καλυτέραν κατανομήν τῶν ὑπερκειμένων βαρῶν. Ἡ κατασκευὴ, λίαν δυσχερὴς λόγῳ τῶν συνεχῶς ἀναβλυζόντων ὑδάτων, ἐγινε διὰ τῆς διαδοχικῆς ἐξορύξεως διαμπερῶν ὀπῶν, περιορισμένου πλάτους, ὑπὸ τὸν κατώτατον δόμον καὶ διὰ τῆς πληρώσεως αὐτῶν διὰ σκυροδέματος. Θὰ πρέπη νὰ σημειωθῇ ἀκόμη, ὅτι ἡ παρατηρουμένη θραῦσις μερικῶν τεμαχίων τοῦ στυλοβάτου, δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν καθίζησιν, ἀλλ' ἀσφαλῶς εἰς τὴν πτώσιν τῶν βαρέων ἐπιστυλίων ἐπ' αὐτοῦ.

Τὸ θέμα τοῦ ὕψους τοῦ κίονος ἐξητάσθη εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον. Τὸ ἀποφασισθὲν τελικῶς 3.996 μ. ἀσφαλῶς πλησιάζει πολὺ τὴν διάστασιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐλήφθησαν ὅμως ὅλα τὰ μέτρα, ὥστε νὰ δύναται χωρὶς τὴν παραμικρὰν φθορὰν τῶν ἀρχαίων νὰ ἐπανορθωθῇ τυχὸν λάθος. Τὰ κατασκευασθέντα νέα συμπληρώματα τοῦ πρώτου σφονδύλου ἔχουν ἀτελῶς ἐδρασθῇ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, χωρὶς κἄν νὰ συνδεθοῦν μὲ αὐτά. Ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν δύνανται νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ ἄλλα, μικροτέρου ἢ μεγαλυτέρου ὕψους, μὲ οἰκονομικὴν μόνον ἐπιβάρυνσιν.

Προεβλέφθη ἀκόμη ἡ δυνατότης στροφῆς τῶν σφονδύλων τῶν κιόνων. Καὶ τοῦτο, διότι, ὥς ἀνεφέρθη, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν οὗτοι ὀρθῶς ἐτέθησαν κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν. Ἡ ἀπουσία κλίσεως τῶν κιόνων ἀποκλείει τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ πραγματικοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ὀριζοντίων ἐπιφανειῶν ἐδράσεώς των. Ἡ παρατηρουμένη ἐνίοτε ἀπολάξευσις μιᾶς ὁλοκλήρου κατὰ μῆκος ἀκμῆς μεταξὺ ραβδώσεων τῶν σφονδύλων ὀφείλεται

ἀσφαλῶς εἰς τὰ ἄροτρα τῶν γεωργῶν, γενομένη ὅτε οἱ σφόνδυλοι ἔκειντο πλέον εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ὄχι εἰς εἰδικοὺς λόγους, ὥς ἄλλοτε ὑπετέθη ³⁴³.

Ἡ στροφή λοιπὸν προεβλέφθη διὰ τῆς ἐπανατοποθετήσεως πόλων καὶ ἐμπολίων εἰς τὰς καλῶς σφζομένας ἀρχαίας ὑποδοχάς. Ταῦτα κατεσκευάσθησαν ἐξ ὀρειχάλκου, ὥστε ν' ἀποκλεισθῇ ἡ ὀξειδωσίς των. Διὰ τὰ ἐπιστύλια ὑπολογισμὸς γενόμενος ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σολομωνίδου ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ βάρη ἐπλησίαζον ἐπικινδύνως τὸ ὄριον θραύσεως αὐτῶν ³⁴⁴. Ἐτέθη λοιπὸν θέμα ἐνισχύσεως των, διὰ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν τάσεων ἐφελκυσμοῦ, τῇ βοηθείᾳ χαλυβδίνων ράβδων. Τὸ ἔν μόνον διασωθὲν ἀρχαῖον ἐπιστύλιον, ἂν καὶ δὲν φέρει πρόσθετα βάρη, λόγῳ τῆς κακῆς καταστάσεως εἰς ἣν διεσώθη καὶ διὰ λόγους ἀσφαλείας, ἐνισχύθη διὰ δύο ράβδων διαμέτρου μιᾶς Ἴντσας. Τὰ ἄλλα ἐπιστύλια, κατασκευασθέντα ἐκ νέου, ἐνισχύθησαν ἐπίσης μὲ ράβδους ἐξ ἀνοξειδώτου χάλυβος.

Ἡ δοθεῖσα λύσις προσαρμογῆς τῶν ἐπιστυλίων εἰς τὰς γωνίας τῆς στοᾶς ἔχει ἤδη ἀναπτυχθῇ εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον ³⁴⁵.

Τὸ δυσχερέστερον ἐκ τῶν προβλημάτων τῆς ἀναστηλώσεως ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς θέσεως τῶν τεμαχίων τῆς ζωφόρου καὶ τῶν γείσων. Ὅπως ἤδη ἐλέχθη, ὑπάρχει σχετικὴ ἀσάφεια εἰς τὸ θέμα αὐτό, ἂν καὶ διὰ τὰ παρὰ τὰς γωνίας τεμάχια ἡ ταῦτις ὑπῆρξε βεβαία. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ διὰ τὰ γείσα. Ἡ ἀπουσία ἰδιομορφίας τινός, οἰκοδομικῶν γραμμάτων ἢ συμβόλων, καὶ ἡ μὴ ἀκριβὴς χάραξις τῶν ὀπισθεν δοκοθηκῶν ἐμποδίζουν τὴν ἀκριβῆ ταῦτις των. Τὸ δυσκολώτερον ὅλων ὑπῆρξε τὸ πρόβλημα τοῦ γωνιακοῦ γείσου τῆς δυτικῆς γωνίας, τὸ ὁποῖον ἐλύθη κατὰ συμπερασμὸν (βλ. σ. 69).

Σημειοῦμεν ἐπίσης, ὅτι ἐγένετο κατ' ἀρχὴν σκέψις νὰ τοποθετηθοῦν ἐπὶ τοῦ γείσου μερικαὶ ἐκ τῶν ἡγεμόνων κεραμίδων, στρωτήρων καὶ καλυπτῆρων, ἀλλ' ἡ δυσκολία τῆς διατηρήσεως αὐτῶν ἐν ὑπαίθρῳ ἐπέβαλε νὰ προγραμματίσωμεν τὴν τοποθέτησιν ἐκεῖ πιστῶν ἀντιγράφων των ³⁴⁶. Ἐν τέλει ὁμως τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Ἐν εἰδικώτερον τέλος πρόβλημα ὑπῆρξε τὸ ἂν ἦτο σκόπιμον νὰ δοθῇ ἐλαφρὰ τεχνικὴ πατίνα εἰς τὰ νέα μαρμάρινα μέλη. Ἡ ἐκτυφλωτικὴ λευκότης αὐτῶν ἐξένιζε τὸν θεατὴν. Παρὰ ταῦτα, καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς συγχύσεως μὲ τὰ ἀρχαῖα, τὰ νέα τεμάχια ἔμεινον ὥς εἶχον.

Πρὸ τοῦ τέλους τοῦ παρόντος κεφαλαίου, θὰ πρέπη νὰ ὁμολογηθοῦν δύο σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν λόγῳ πλημμελοῦς ἐπιβλέψεως, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ γράφοντος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὸ φθινόπωρον τοῦ 1962.

Εἰς τὸν κίονα β, τὸ νεώτερον συμπλήρωμα κατεσκευάσθη εἰς ὕψος κατὰ 2.5 ἑκατοστὰ μικρότερον τοῦ δέοντος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπαιτηθῇ νέον μικρὸν πρόσθετον τμήμα ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ὑποτραχηλίου. Τοῦτο διεμορφώθη ὅλως ἀφανῶς, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτελεῖ κακοτεχνίαν.

Τὸ δεύτερον σφάλμα ἐγένετο κατὰ τὴν λάξευσιν νέων ὀρθοστατῶν, τοποθετηθέντων παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου II. Εἰς αὐτοὺς κακῶς δὲν διεμορφώθη ἡ κατάλληλος

343. Βλ. ΠΑΕ 1950, σ. 180.

344. Ἡ τάσις θραύσεως τοῦ πετρώματος τῆς Βραυρῶνος, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 56797/17/23 Ὁκτωβρίου 1961 πιστοποιητικὸν τοῦ Ἑργαστηρίου Ἀντοχῆς Ὑλικῶν τοῦ Ε.Μ.Π., εἶναι 46 χιλιογρ. ἀνὰ τετραγωνικὸν ἑκατοστόμετρον ἐπιφανείας.

345. Βλ. ἡμετέραν σημείωσιν ὑπ' ἀριθ. 68.

346. Βλ. σχέδιον εἰς Ἔργον 1961, Πίν. I.

ἐγκοπὴ, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ ὀριζοντία προχώρησις των ὑπεράνω τῶν ἄκρων τοῦ καταωφλίου καὶ μέχρι τῆς συναντήσεως τῶν ἐγκοπῶν τῶν τετραξύλων.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ περὶ ἀναστηλώσεως τῆς στοᾶς τῆς Βραυρῶνος, παρατηροῦμεν ὅτι εἰς αὐτὴν δὲν ἀντιμετωπίσθησαν ἐξαιρετικῶς δύσκολα προβλήματα, οὔτε ἀρχαιολογικῆς ἀναπαραστάσεως οὔτε τεχνικά. Κατέστη οὕτω δυνατόν, παρὰ τὴν πλήρη ἔλλειψιν προηγουμένης πείρας, νὰ ἐφαρμοσθοῦν τεχνικαὶ μέθοδοι, καὶ νὰ τηρηθοῦν συστηματικῶς ἀρχαί, διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βάσις τῆς προσπαθείας αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ πράγματι ἐγκάρδιος συνεργασία ἀρχαιολόγου, ἀρχιτεκτόνων, γλυπτῶν καὶ τεχνιτῶν εἰς ἐνιαίαν ομάδα. Ἡ πλήρης μελέτη τοῦ θέματος πρὸ τῆς ἐνάρξεως πάσης ἐργασίας καὶ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἀρχαῖα ἦτο ἐπίσης μεγάλης σημασίας συντελεστῆς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπαθείας.

R É S U M É

La restauration du Portique de Brauron. Problèmes de l'architecture du monument.

L' étude présente a comme sujet un des monuments architectoniques du sanctuaire d'Artémis à Brauron, son portique central, connu aussi sous le nom de «la Stoa des Ourses». Il s'agit d'un monument fouillé au cours des derniers vingt ans, dont l'intérêt scientifique et artistique nous semble exceptionnel, parce qu'il remonte à l'époque des grandes réalisations de l'architecture grecque, en Attique.

Le travail a commencé comme une étude sur la restauration partielle du monument, mais se prolongea beaucoup. L'inexistence d'un ouvrage scientifique précédent sur le bâtiment, nous amena aux recherches analytiques sur la disposition, ses formes et ses fonctions et aussi aux représentations graphiques de l'ensemble.

Brauron et les fouilles de son sanctuaire sont liés inséparablement au nom de feu Jean Papadimitriou, Directeur général des Antiquités en Grèce. Ce livre est dédié à sa mémoire. On lui doit non seulement les fouilles jusqu'en 1963, mais aussi la première présentation des problèmes archéologiques et les fonds de la recherche scientifique. La fouille de la Stoa de Brauron, commencée en 1950, fut achevée en 1962. Notre étude systématique du matériel sur place avait été complétée avant la mort de Jean Papadimitriou, en Avril 1963.

Les publications antérieures à celle-ci, concernant l'architecture du portique de Brauron sont brèves et secondaires. Il s'agit de renseignements généraux dans le cadre des chroniques des fouilles (voir notices p. 5).

La première partie du livre, extrêmement brève (p. 9—13), est consacrée à la construction bâtie sur le même emplacement, avant l'ancien portique classique. Les fondations d'un mur qui s'étendent parallèlement au portique, dont l'euthenteria bien conservée est construite en blocs polygonaux de calcaire, et certains blocs du mur, sont les seuls vestiges de ce monument antérieur. Détruit avant l'érection de la Stoa, il servait probablement comme mur de soutènement, qui formait une terrasse au niveau du temple archaïque. Certains éléments de construction (ciselures des blocs, appareil polygonal de l'euthenteria soignée, emploi de calcaire etc.) montrent que le monument peut être daté d'environ 500 av. J.C.

La deuxième partie du livre, qui suit la page 17, concerne le portique de l'époque classique. Elle est divisée en huit chapitres.

Dans le premier chapitre (p. 17 - 18) on considère le bâtiment dans son ensemble, sa disposition générale et sa fonction. Une cour centrale, vide de toute construction, de caractère sacré, limitée au Sud par le Temple, l'autel et la maison sacrée, est encadrée sur les autres côtés par les trois ailes du Portique. L'aile Est, se compose d'une simple stoa avec une série de colonnes et un mur extérieur continu.

Les deux autres ailes avec leurs colonnades complètent le péristyle, mais elles comprennent aussi de grandes chambres pour le logement des pèlerins du sanctuaire.

Dans l'aile Nord nous trouvons une rangée de six pièces, et dans l'aile Ouest quatre chambres et les propylées d'entrée. À l'arrière de l'aile nord, se développait parallèlement un autre portique très étroit, servant à exposer les offrandes consacrées à la déesse (v. Fig. 4). Entre les deux constructions, s'étend un long passage en plein air, qui se termine par deux propylées à ses deux extrémités.

La construction du portique de Brauron ne fut pas achevée dans l'antiquité. Différents indices nous montrent que les colonnades des ailes latérales restaient incomplètes, avec une colonne seulement (comparez les Fig. 4 et 5).

Une liste des dimensions générales du bâtiment est donnée dans la page 18.

Dans le deuxième chapitre (p. 19 - 24) sont étudiés les matériaux et les modes de construction du monument.

On a employé surtout une pierre locale, une espèce de grès. Les carrières de cette pierre (employée aussi pour la construction du temple et des autres monuments de Brauron), se trouvent non loin du sanctuaire, près de la mer. On a utilisé aussi le marbre pentélique, le bois, la terre cuite etc.

Les modes de construction et les techniques de la Stoa Brauronienne sont pratiquement les mêmes que ceux qui furent employés pendant le Ve siècle av. J.C. en Attique.

Le troisième chapitre (p. 24 - 140) est entièrement consacré à l'étude détaillée des formes et des éléments architecturaux du monument.

On présente d'abord l'aspect général des colonnades doriques et les documents qui démontrent qu'elles restaient inachevées. Ensuite, l'étude commence par la krépis réduite à un degré seulement, le stylobate. Il est parfaitement conservé, en marbre, très simple, avec une ciselure seulement sur son front. Dans les fondations du stylobate (Fig. 14) on peut remarquer certains blocs plus anciens, réemployés. L'existence d'une courbure du stylobate (signalée malgré son affaissement irrégulier postérieur), nous paraît très importante (Fig. 14).

La partie achevée de la Stoa, avait treize colonnes, composées de $3 \times 13 = 39$ tambours. Les 31 de ces tambours, trouvés pendant les fouilles, donnent la possibilité d'une étude précise de cet élément. La table de la p. 35 donne les dimensions analytiques des colonnes.

Leurs fûts, avec 20 cannelures, représentent une diminution du diamètre et une légère convexité (Fig. 16) analogue à celle des monuments classiques d'Athènes.

Les chapiteaux sont en marbre. Six de ceux-ci sont trouvés en excellent état pendant les fouilles. Les chapiteaux ont tous les caractères de l'ordre dorique du Vème siècle.

Il n'est pas possible de prendre actuellement la mesure de la hauteur des premiers tambours des colonnes (trouvés debout sur le stylobate), à cause de la destruction de leur partie supérieure, faite par les charrues des paysans avant les fouilles. D'après divers calculs, la hauteur totale de la colonne (chapiteau inclus) est de 3.90 - 4.01 m.

Ensuite, est examinée l'architrave. Un bloc entier, mais très abîmé, trouvé

pendant les fouilles, nous donne ses dimensions générales, tandis qu'un petit fragment nous permet de la dessiner en détail (Fig. 23 - 24).

Les blocs de l'architrave, reliés par scellements, n'avaient pas d'antithémata.

La frise dorique était faite de blocs de grès de Brauron; chacun d'eux se composait d'un triglyphe et d'un antithéma de métope. Un nombre considérable de blocs de ce genre a été retrouvé (Fig. 26 - 36), et nous permet l'étude détaillée de cet élément. A chaque entraxe de la colonnade correspondaient trois métopes et trois triglyphes. Les métopes sont en marbre.

Les blocs de la frise trouvés (parmi lesquels on distingue pour son intérêt spécial le bloc de l'angle formé par deux demi-triglyphes) nous fournissent des éléments permettant de résoudre le problème de la disposition de la frise auprès de l'angle de la colonnade. On y constate l'élargissement des entraxes des colonnes, et en même temps le rétrécissement des métopes pour répondre au déplacement de l'axe du triglyphe extrême. À l'arrière des blocs, il y a des entailles spéciales pour recevoir les pièces de charpente du toit.

Plusieurs blocs du larmier qui couronnait l'entablement ont été retrouvés (Fig. 42 - 52), au cours des fouilles. Bien que l'ordre du monument soit dorique, le larmier apparaît semblable à des geisa des temples ioniques.

Sans mutules et gouttes, il a la face inférieure, sous la saillie, simple et concave comme des larmiers ioniques ou les corniches rampantes des frontons (Fig. 41).

À chaque entraxe correspondent deux blocs du geison. Ces blocs étaient scellés entre eux et portent aussi des entailles pour les poutres en bois du toit.

Le profil de la surface concave du larmier de la Stoa de Brauron donne une courbe parabolique, exactement identique à celle de l'Érechthéion de l'Acropole (Fig. 53). L'emploi des larmiers ioniques sur les édifices d'ordre dorique n'est pas inconnu dans l'architecture grecque, mais il semble que dans ce cas, il ait été adopté pour des raisons particulières.

Les extrémités des ailes latérales du portique, vers le Sud, étaient constituées des murs transversaux dont les piliers d'antes se couronnaient de chapiteaux. On croit qu'un fragment mal conservé, trouvé pendant les fouilles (Pl. 9a), appartient à un chapiteau d'ante.

On examine ensuite les chambres de la Stoa. La plupart des éléments utiles pour notre étude sont conservés à l'aile médiane du bâtiment. Les chambres sont carrées, 6.10×6.10 m. environ. Leur pavage se compose de grandes dalles carrées, en grès local. L'aménagement général de ces pièces et l'ouverture déplacée par rapport à l'axe de chaque pièce de leurs portes sont les résultats de la mise en place de 11 couches et de 7 tables dans chaque chambre (Fig. 54). D'autres exemples de cet aménagement sont connus.

Malheureusement les murs des chambres ont entièrement disparu. Les figures 56 et 57 donnent en détail la forme des tables en pierre et des goujons qui fixaient les pieds des couches sur le pavement.

Les seuils des entrées en marbre, bien conservés (Fig. 81) et certains fragments de linteaux nous permettent de restaurer par le dessin les portes et d'étudier la

fonction de leurs battants (Fig. 61). On constate l'existence de chambranles en bois et la diminution de leur largeur vers le haut.

Les fondations des murs du bâtiment, et l'euthentéria visible, sont en blocs de blocs plus anciens, réguliers. Les murs mêmes se constituaient du toichobate, d'orthostates et de blocs d'appareil rectangulaire isodome. Dans les soubassements on peut remarquer le réemploi de blocs plus anciens, mais au contraire, la construction des murs paraît très soignée. Un nombre limité d'orthostates reste actuellement sur place, aux extrémités Sud des ailes latérales (Fig. 65 et 66). Seuls 26 des blocs de l'appareil isodome des murs ont échappé au pillage. Leurs dimensions sont indiquées dans le table de la page 28. Certains de ces blocs présentent un intérêt particulier, parce qu'ils conservent des éléments utiles pour l'étude des caractères originaux du monument.

La hauteur des murs calculée par rapport à la hauteur des colonnes et des inclinaisons du toit, nous amène au dessin de la figure 37. Les murs se couronnaient par des corniches de forme simple (Fig. 75).

Les vestiges de l'entrée principale du bâtiment, situés à l'aile ouest sont très pauvres et mal conservés. Son ordonnance est difficile à reconstituer.

Le toit se développait avec une pente à l'aile Est, et deux pentes aux autres ailes. Il était fait en bois. L'étude des entailles sur les blocs des larmiers laisse supposer la disposition des poutres du toit, dans sa partie achevée à l'aile médiane (Fig. 77).

Les tuiles de la Stoa de Brauron, du type corinthien en terre cuite, sont assez intéressantes. Un nombre considérable de fragments ou de pièces entières, rend leur étude possible. On peut distinguer huit sortes de tuiles employées sur le toit: Tuiles plates de rive, couvre - joints de rive à palmettes, tuiles courantes plates, couvre - joints courants, tuiles faîtières plates, couvre - joints faîtières à palmettes, tuiles d'angle avec gargouilles de rive, et tuiles d'angle courantes. L'importance des couvre - joints à palmettes (antefixes) ornées de décoration peinte sur fond noir (Fig. 83 - 84) et des tuiles à gargouilles (Fig. 87· Pl. 10) est considérable.

Ensuite, on présente le portique étroit qui se développe parallèlement au côté nord du monument. Dans cet ensemble (qui correspond à la « parastas » des inscriptions, selon le fouilleur), on voit les bases des pinakes de bois (Pl. 11), où étaient placées les offrandes à la déesse, surtout des vêtements luxueux. La largeur de cette construction était extrêmement faible (Fig. 96). Un mur continu occupait son côté nord, et une série de supports formait la façade, dont l'élévation est assez mal connue. Les restes trouvés sur place (Fig. 96) sont très pauvres.

Les supports du toit du portique des offrandes avaient probablement la forme des colonnes octogonales. Un fragment de ce genre a été trouvé dans les fouilles. Quelques détails (entablement, toit etc.) de notre reconstitution (Fig. 97) sont hypothétiques.

À chaque extrémité du passage entre les deux longs bâtiments, on voit les vestiges de deux propylées qui nous permettent de les reconstituer avec exactitude (Fig. 89 et 90). Les propylées avaient un support axial (une colonne) et un mur transversal percé de deux portes à deux battants. Un bloc d'architrave,

trouvé sur place (Fig. 93·Pl. 15) et un chapiteau (on a retrouvé la colonne sur laquelle il reposait) (Fig. 94) en rapport avec le plan nous amènent à la reconstitution des Fig. 89 et 90. D'après certains détails, on peut dater les propylées un peu plus tard que la Stoa. Il faut noter aussi l'existence d'une inscription sur la base en marbre de la colonne du propylée Est (Pl. 13) avec les mots... *TOTEAHΣ KAAOΣ E...* Ce type de propylée avec une colonne seulement à la façade ressemble beaucoup aux exemples minoens, mais la disposition générale de la construction n'était pas inconnue pendant l'époque classique.

Le quatrième chapitre du livre (p. 141-148) est consacré aux bases des monuments votifs qui s'alignent devant le mur de l'aile médiane, et de l'entrée principale de l'édifice. La plupart de ces éléments (bases des inscriptions et socles des statues, reliefs ou vases votifs) sont en grès local de forme prismatique et portent souvent des inscriptions (Fig. 100-104).

Dans le chapitre suivant (p. 149-159) on expose le problème chronologique de la Stoa brauronienne. La datation est confirmée seulement par des données stylistiques et morphologiques (les conclusions stratigraphiques ne sont pas accessibles à l'auteur). Des tableaux dans lesquelles on a classé les monuments doriques de l'époque classique datés, et aussi les rapports entre certains éléments architecturaux, nous permet l'étude des changements de proportions à cette époque. Les mêmes rapports du portique de Brauron, interposés parmi les autres dans chaque table, permettent sa datation approximative chaque fois.

On présente donc onze tableaux pour : 1) la diminution du diamètre des colonnes, et des rapports, 2) entre les éléments du chapiteau, 3) entre ces éléments et la hauteur totale du chapiteau, 4) entre la hauteur du chapiteau et le diamètre inférieur de la colonne, 5) entre la hauteur de l'architrave et la hauteur de la frise etc. Presque tous ces tableaux nous indiquent qu'il faut donner à la Stoa une date postérieure à celle des grands monuments doriques d'Attique, du temple des Athéniens à Délos ou du portique de Zeus (Vasileios?) de l'Agora d'Athènes. D'après d'autres indications, comme le profil du larmier, les proportions des blocs des murs, les profils de cannelures des colonnes, la forme de l'échine du chapiteau, la perfection des constructions, etc. nous pouvons conclure que la Stoa étudiée fut construite dans l'espace 425 - 416 av. J.C.

Quelques remarques assez importantes sur la forme générale et le type du portique de Brauron, occupent le sixième chapitre (p. 160-162).

A cause de sa datation haute le monument est vraisemblablement l'exemple le plus ancien connu de stoa en forme de Π (en fer à cheval). C'est pour cela que nous croyons que les trois types des stoai composées, c'est - à - dire les stoai coudées (Sounion), les stoai à paraskénia (de Zeus dans l'Agora), et les stoai en fer à cheval (Brauron) se créèrent indépendamment, en Attique pendant le cinquième siècle av. J.C. L'innovation que représente ce type de portique est sans doute dûe à la nécessité d'encadrer une cour sacrée au moment d'un nouvel aménagement du sanctuaire et au désir de créer une synthèse régulière. Ce désir apparaît dans l'architecture grecque dès le cinquième siècle, et la domine au quatrième et à l'époque hellénistique.

Dans le chapitre suivant sont étudiés certains problèmes de la Stoa brauro-

nienne : 1) La disposition des colonnades à entrecolonnements très espacés, comprennent trois triglyphes et métopes par entraxe (et par conséquence l'augmentation de la hauteur de l'entablement). 2) L'emploi du triglyphe à l'angle de la frise et la diminution de la largeur des métopes. 3) Les causes de l'emploi de larmiers ioniques, parmi lesquelles il faut noter, la difficulté à résoudre le problème des mutules au dessus des métopes rétrécies, près de l'angle, et l'intention d'alléger la hauteur de l'entablement. 4) Les étapes de la construction du bâtiment dans l'antiquité et les raisons de son inachèvement. 5) La mesure de longueur employée par l'architecte (probablement d'un pied équivalent à 0,314 m.). 6) Problèmes sur la vie, l'abandon et la destruction du monument et 7) L'importance du monument dans l'histoire de l'architecture grecque classique.

Le dernier chapitre (p. 171) est consacré aux travaux de restauration du monument. On expose d'abord les conditions qui rendaient la restauration avantageuse : la conservation du matériel ancien a rendu possible l'anastylose de la colonnade de l'aile médiane (Pl. 19-24 : Fig. 160) seule. Parmi les intérêts de ce travail il faut noter : a) la démonstration de la hauteur du monument, b) la protection des éléments architecturaux, qui gisaient sur le sol et c) la restitution de l'aspect général du bâtiment. Le fait que la restauration soit réalisée avant l'achèvement des fouilles est sans doute un désavantage.

Certains principes admis au préalable, furent strictement observés pendant l'étude du projet, et les travaux de la restauration : L'addition de pièces nouvelles est réduite le plus possible. Les interventions sur les pièces antiques sont aussi très limitées. Les relevés architecturaux exacts, des blocs couchés sur le sol, après les fouilles (Fig. 15) donnent la possibilité de faire l'étude du monument, avant sa restauration. On peut distinguer les pièces nouvellement ajoutées des originaux, mais la différence reste discrète, sans qu'il y ait altération. L'ensemble est suffisamment résistant, tandis que l'effet esthétique de l'aspect général de la colonnade n'est pas malheureux (Pl. 19 - 22).

L'anastylose du portique de Brauron fut réalisée entre mai 1961 et la fin du mois d'août 1962.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 1, στιχ. 13 : αντί 7ον γρ. 8ον

Σελ. 17, στιχ. 14 : αντί τρίτη γρ. τετάρτη

Σελ. 22, στιχ. 14 : αντί Πίν. 6 γρ. Πίν. 5α

Αναδιπλ. Πίναξ 106 : αντί κοινοστοιχίας γρ. κιονοστοιχίας.

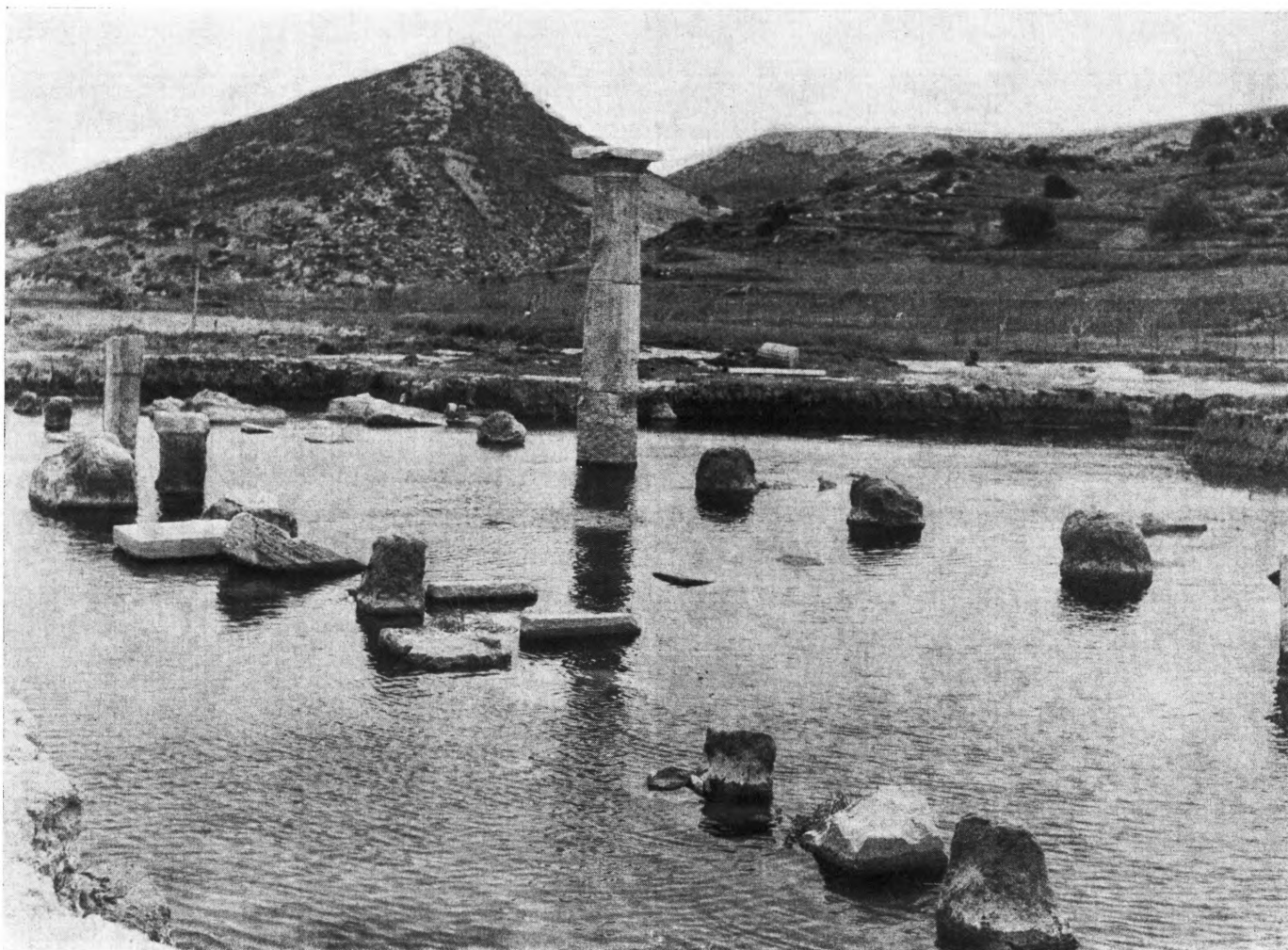
Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Βραυρών: Γενική άποψις της στοάς Βραυρωνος, κατά τὸ διάστημα τῶν ἀνασκαφῶν. Ὅψις ἀπὸ Α. (Φωτ. Σπ. Μελετιζή)

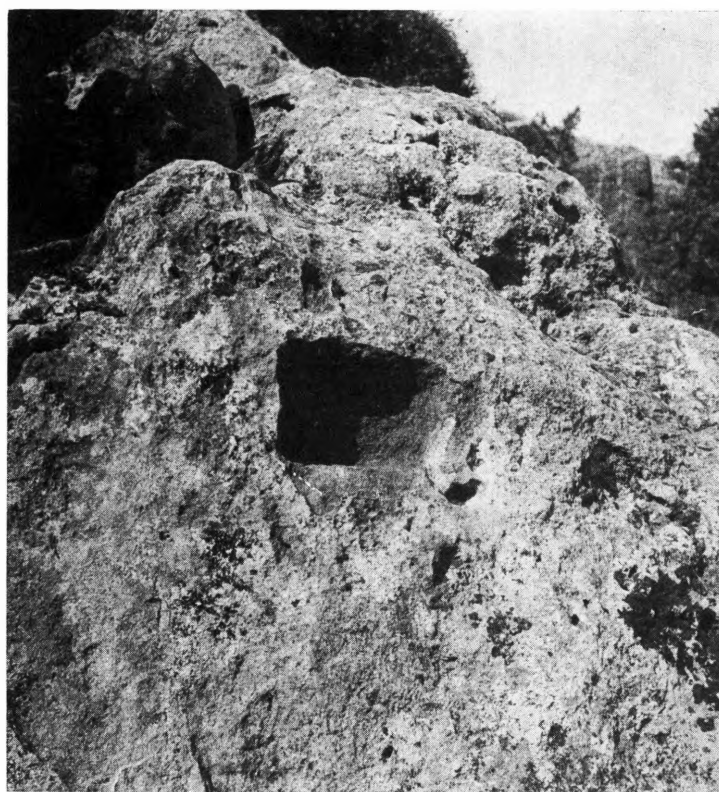
Βραυρών: "Αποψις τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς στοᾶς, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνασκαφῆς (Φωτ. Σπ. Μελετζῆ)

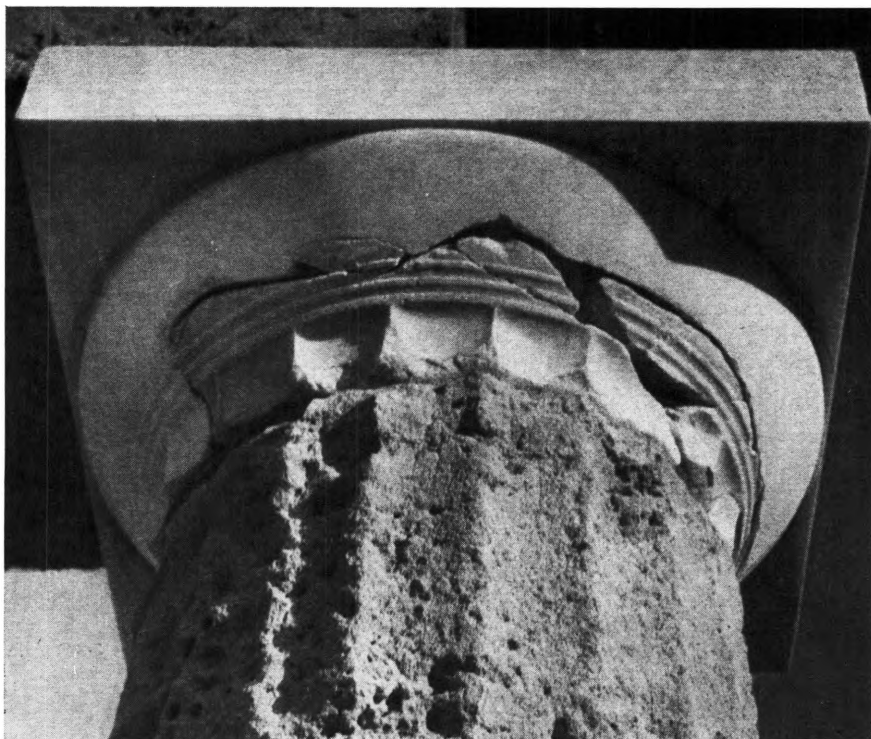
Βραυρών: Γενική άποψις τῆς στοῆς πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐργασιῶν ἀποστραγγίσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου
(Φωτ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

Βραυρών. Ἀρχαία λατομεῖα: Γενικὴ ἄποψις

Βραυρών. Ἀρχαῖα λατομεῖα: α. Κλιμακωτὴ λατόμευσις τοῦ πετρώματος,
β. Ὅπῃ τοποθετήσεως βοηθητικοῦ πασσάλου

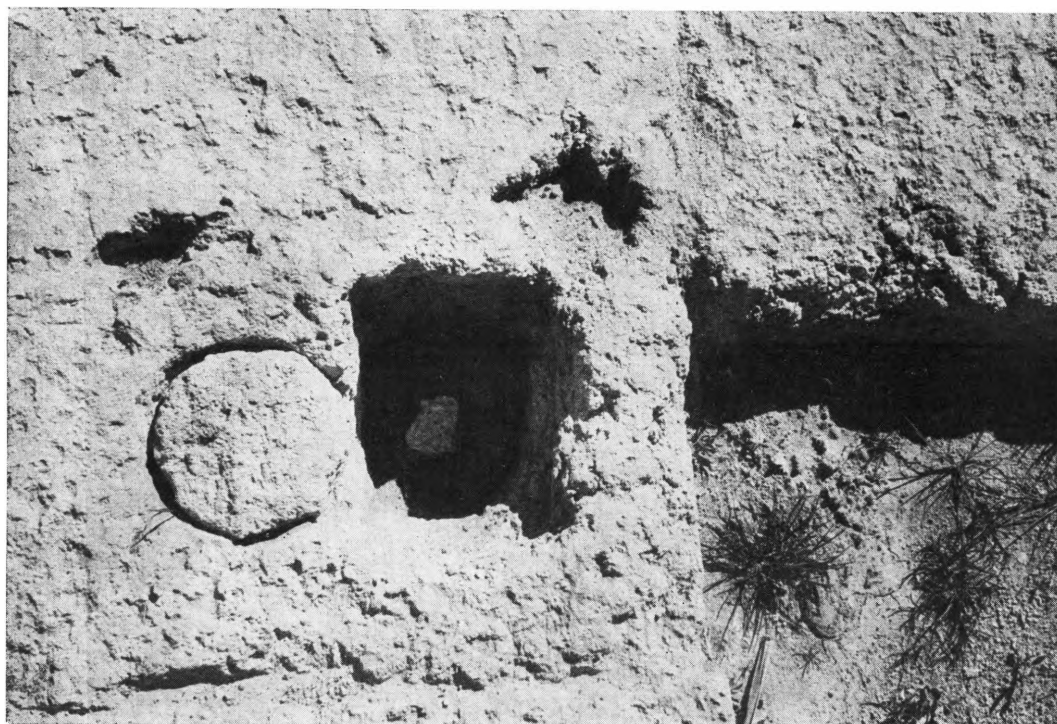
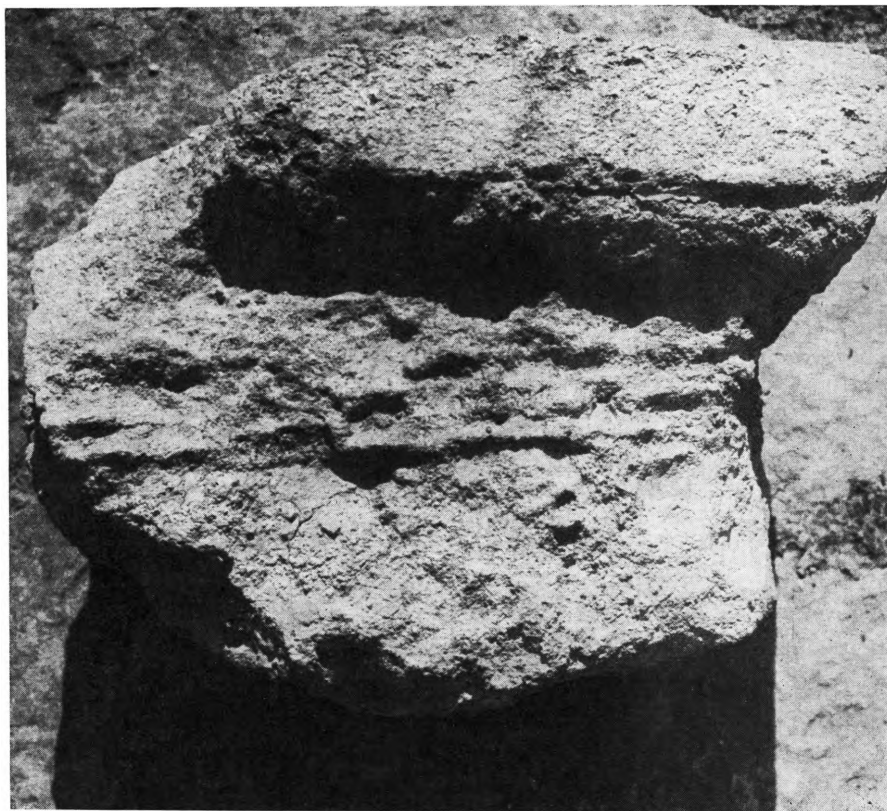
Βραυρών: α. Κιονόκρανον τοῦ κίονος α, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ἀναστήλωσιν. Ὅψις ἀπὸ Δ.,
β. Κιονόκρανον τοῦ κίονος β, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ἀναστήλωσιν. Ὅψις ἀπὸ Δ.

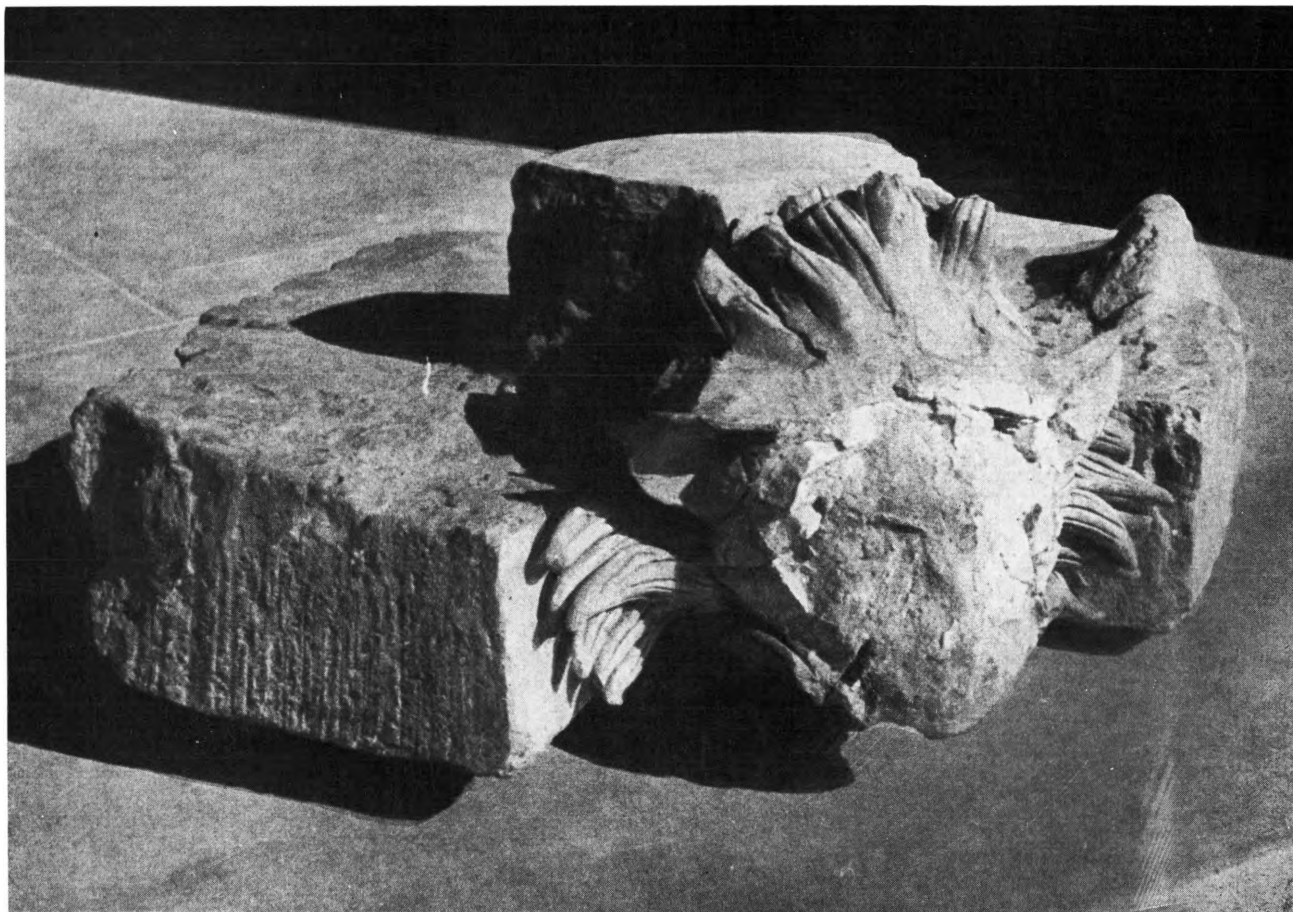
Βραυρών: α. Κιονόκρανον τοῦ κίονος δ, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ἀναστήλωσιν. Ὅψις ἀπὸ Ν.,
β. Τὸ μόνον ἀρχαῖον ἐπιστύλιον καὶ οἱ κίονες ι καὶ κ, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν

Βραυρών: Οί κίονες η ἕως ν, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν των

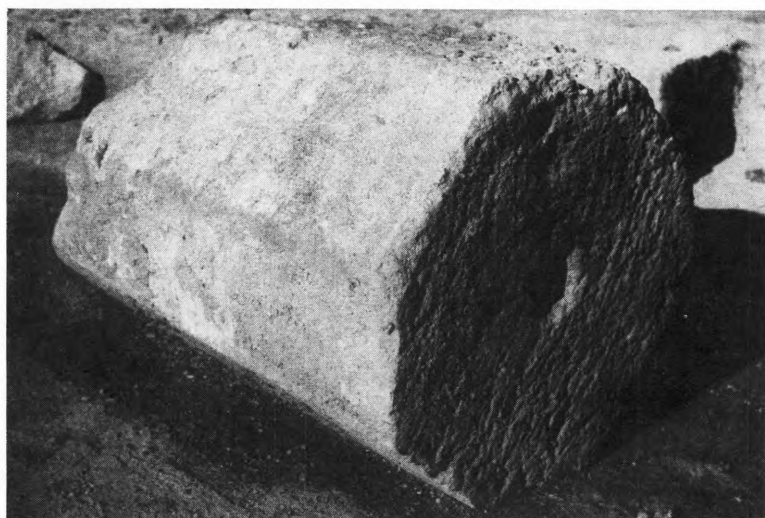
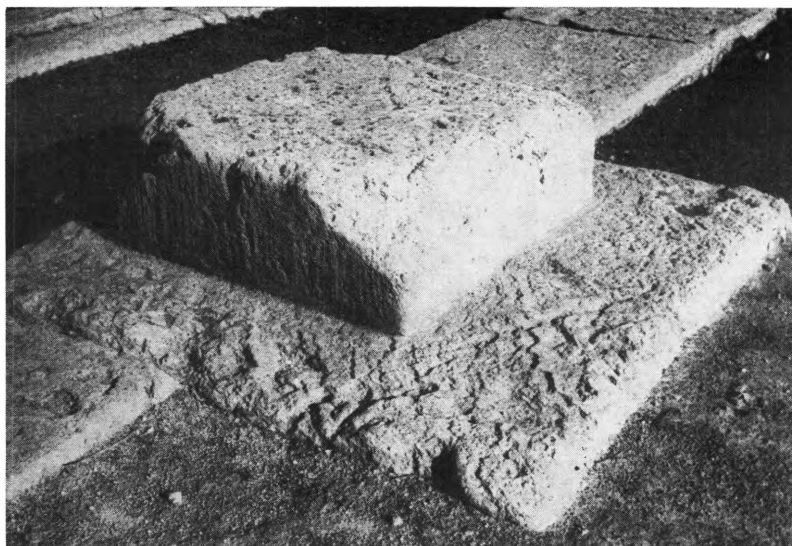
Βραυρών: α. Ἄνευρεθὲν ἐπὶ κρᾶνον παραστάδος (;), β. Ὑποδοχαὶ στροφέων θυρῶν, εἰς τὴν βορείαν ἐξοδὸν τοῦ διαδρόμου IV

Βραυρών: Στρωτήρ κέραμος της δυτικής κατ' έσοχην γωνίας, ειδικής μορφής

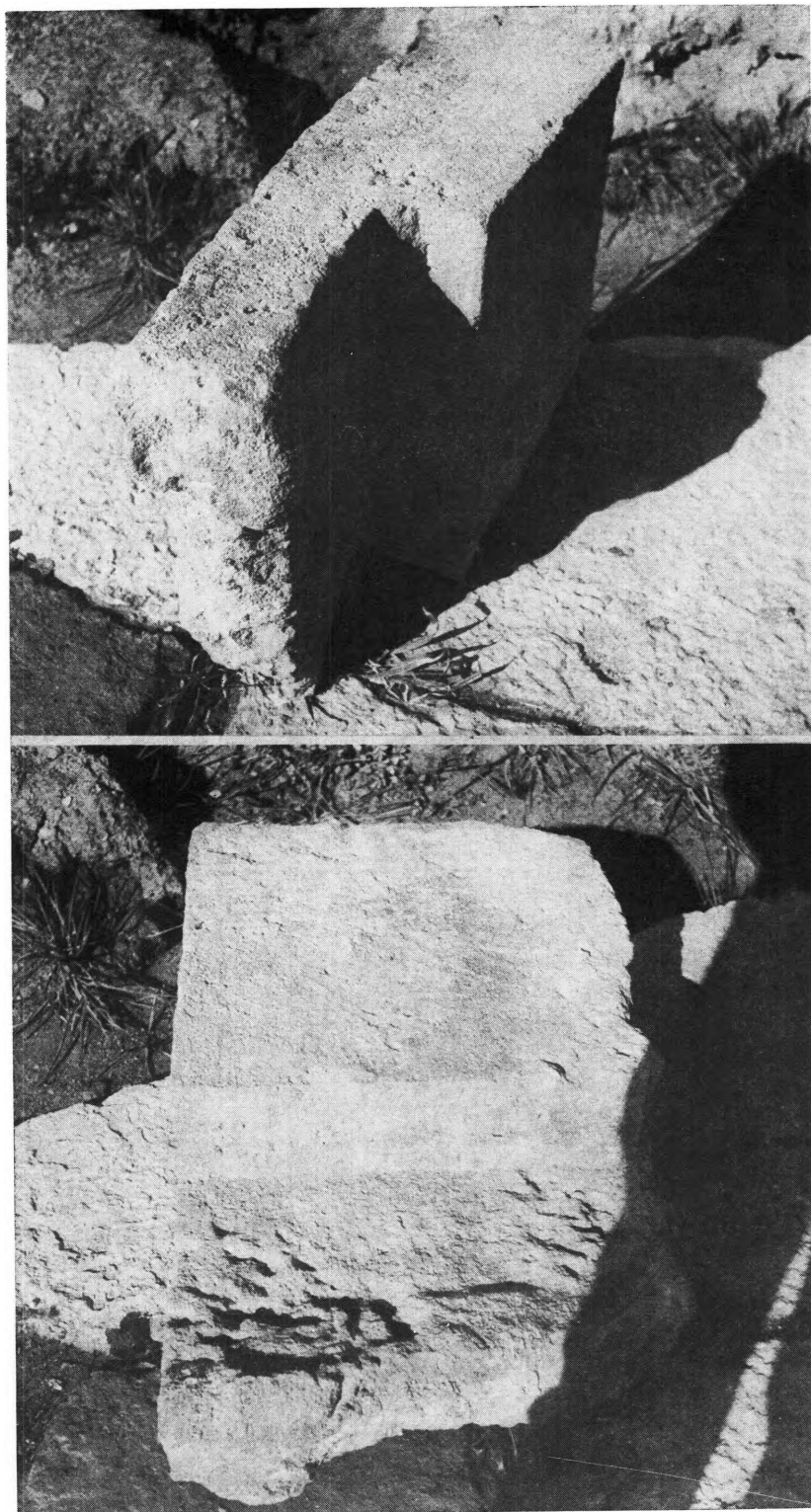
Βραυρών: α - β. Γενική άποψις τοῦ βορείου στωϊκοῦ οἰκοδομήματος ἀπὸ Α.

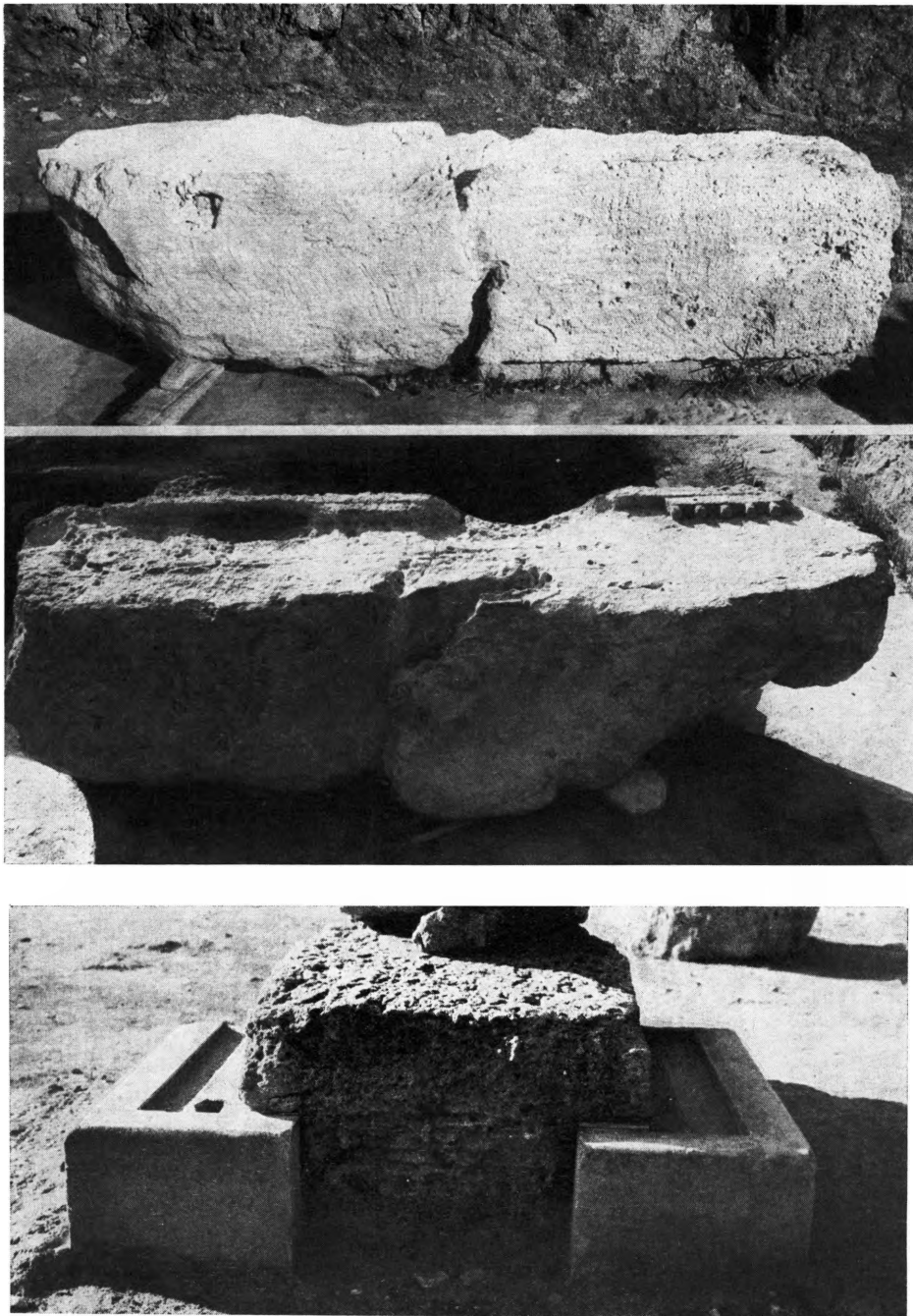
Βραυρών. Βόρειον στωϊκόν οικοδόμημα: α. Πλίνθος ὀκταγωνικοῦ κίονος σφζομένη κατὰ χώραν (ἡ πρώτη ἀπὸ Α.), β. Τὸ διασωθὲν τμῆμα ὀκταγωνικοῦ κίονος, γ. Ἡ εὐθυνηρία τοῦ μακροῦ ὀπισθίου τοίχου καὶ αἱ ἐγκοπαὶ στηρίξεως τῶν ξυλίνων πινάκων

Βραυρών: Βάσις τοῦ ἀξονικοῦ κίονος τοῦ ἀνατολικοῦ προτύλου φέρουσα χάραγμα (φωτογρ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

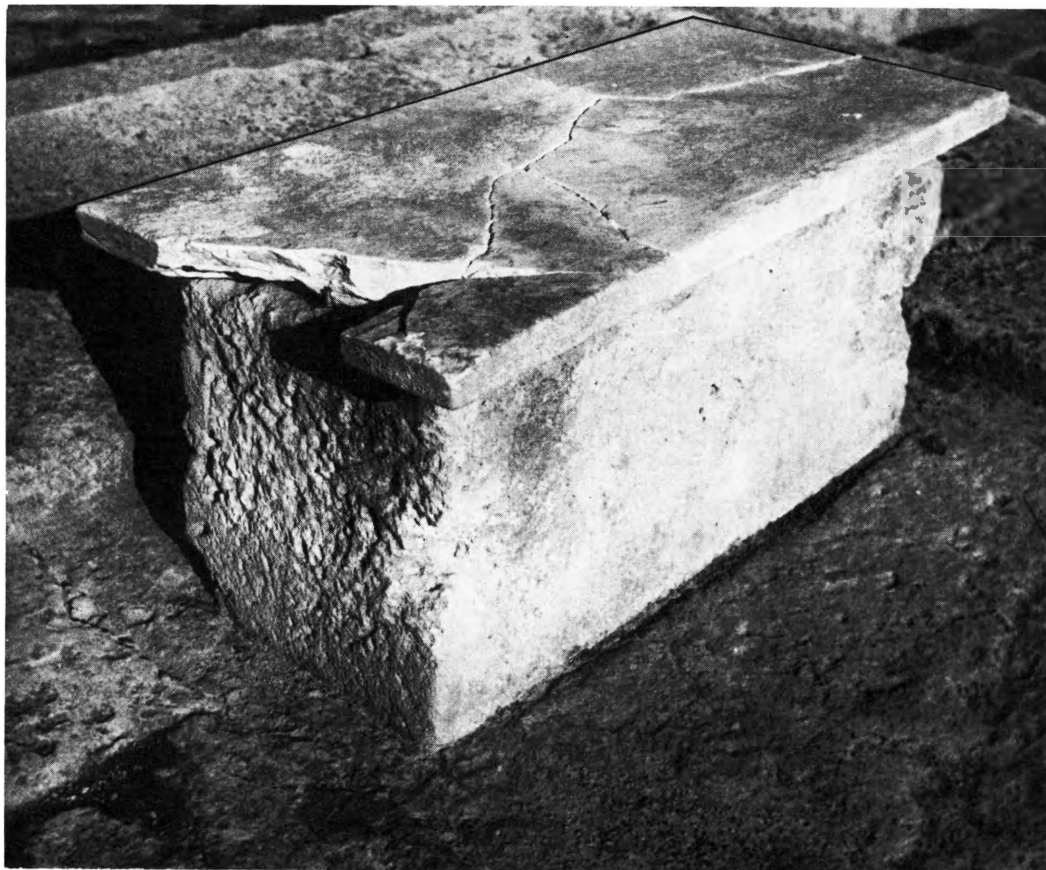
Βραυρών: α - β. Δύο απόψεις τοῦ ἀνευρεθέντος γείσου τοῦ προπύλου

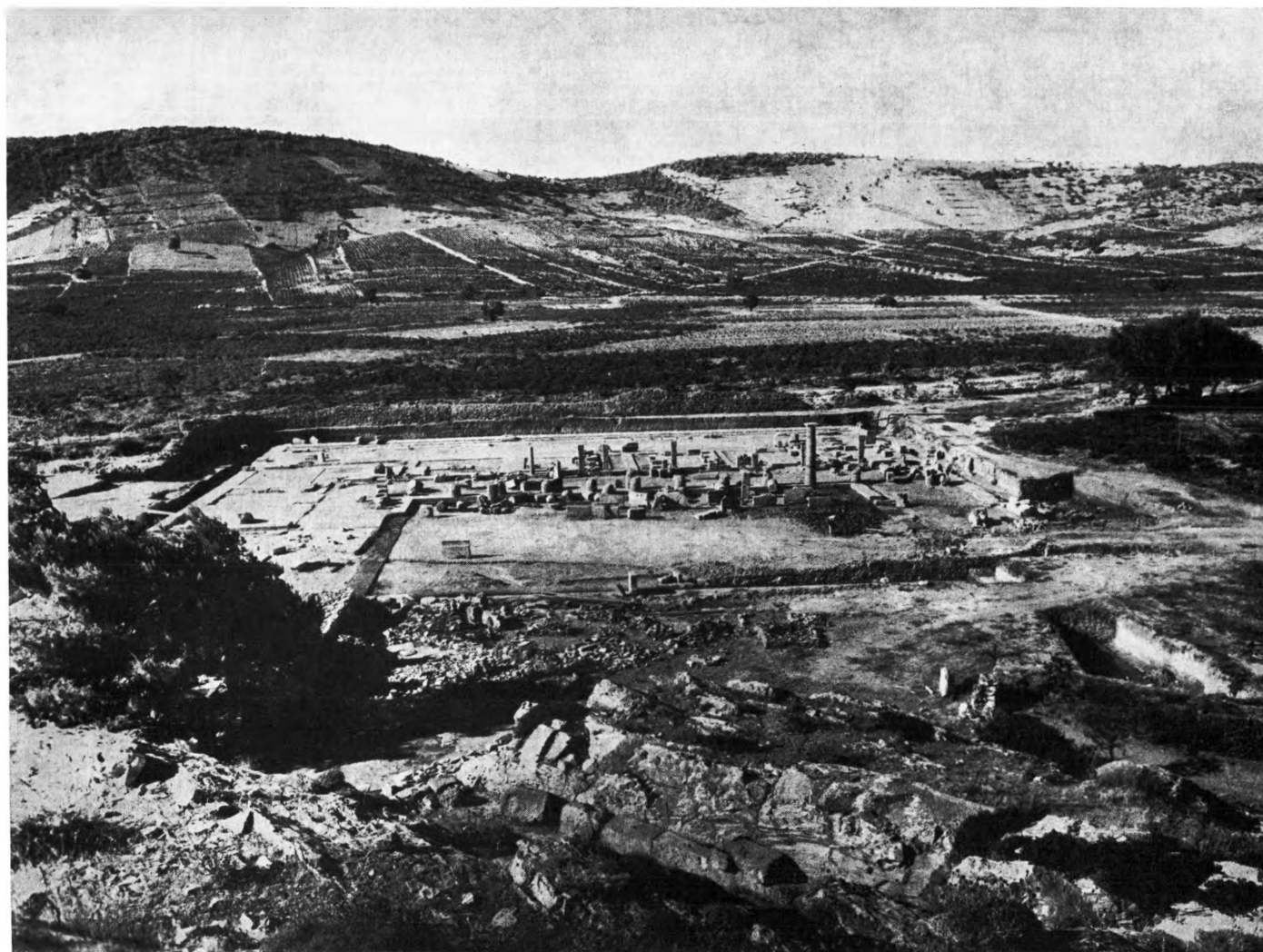
Βραυρών. Ἀνατολικὸν πρόπυλον: α. Τὸ ἐπιστύλιον μετὰ τὴν συγκόλλησίν του (ἄνω καὶ κάτω πλευρά), β. Ἡ κατὰ χώραν διασωθεῖσα βᾶσις τοῦ ἀξονικοῦ στηρίγματος

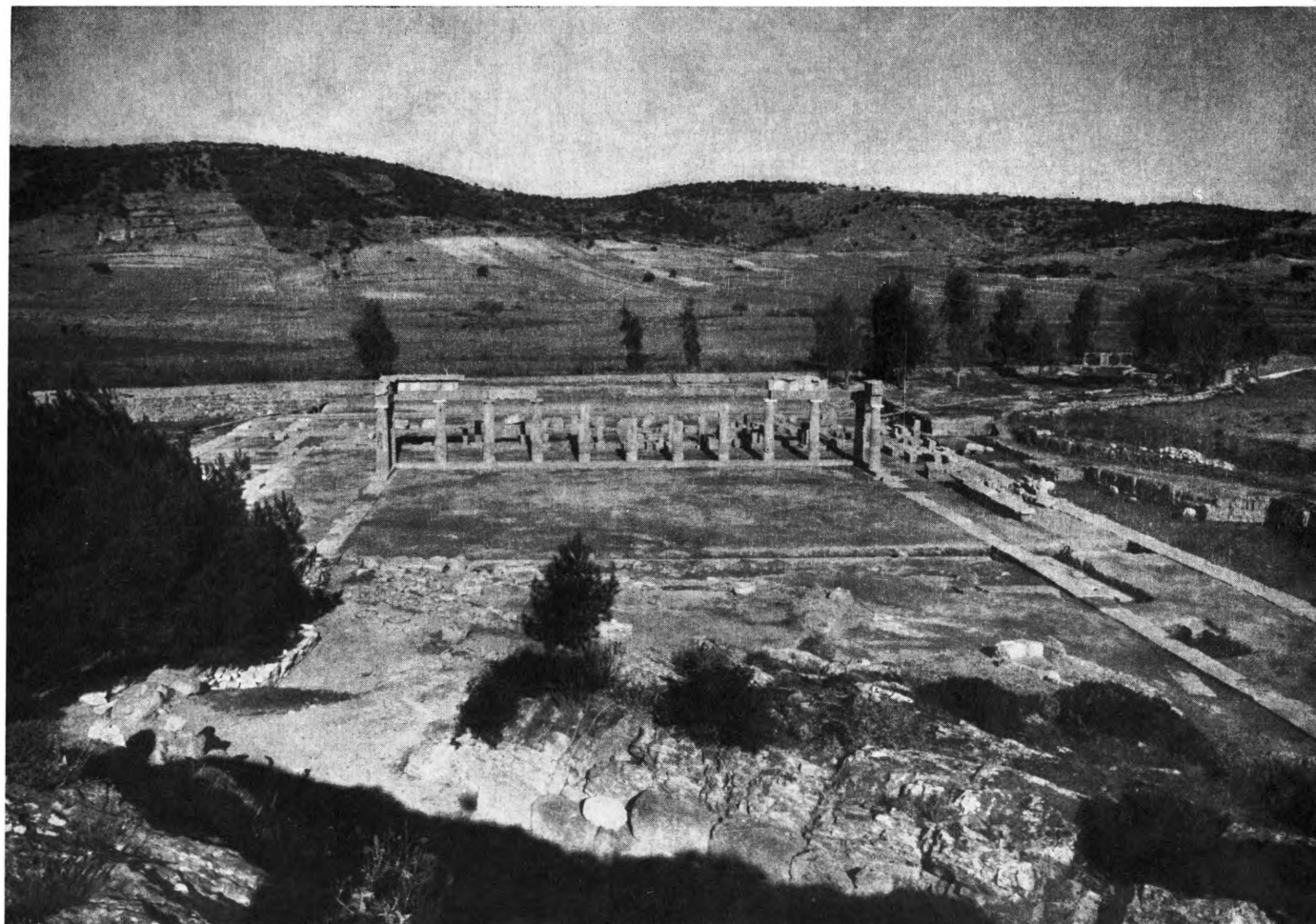
Βραυρών: Γενική άποψις του δωματίου ΙΙΙ της στοάς, από Δ. (Φωτ. Γ. Ίωαννίδου)

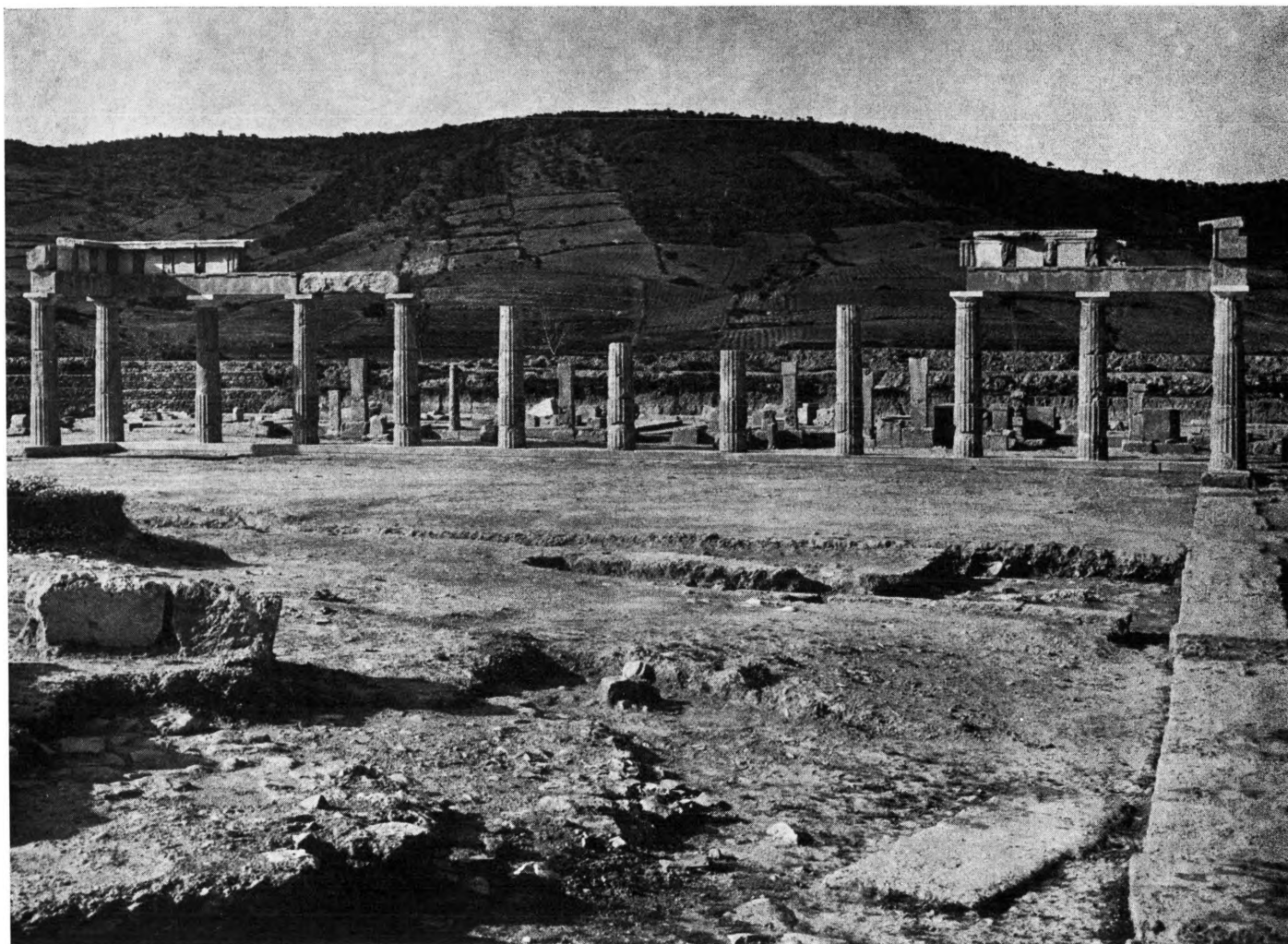
Βραυρών: Τράπεζα τοῦ δωματίου III, διασωθεῖσα κατὰ χώραν, μετὰ τὴν συγκόλλησιν καὶ ἀποκατάστασιν τῆς μαρμαρίνης πλακὸς ἐπικαλύψεως

Βραυρών: Γενική άποψις τοῦ ἱεροῦ, ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως τῆς στοᾶς
(Φωτ. Νικ. Τομπάζη)

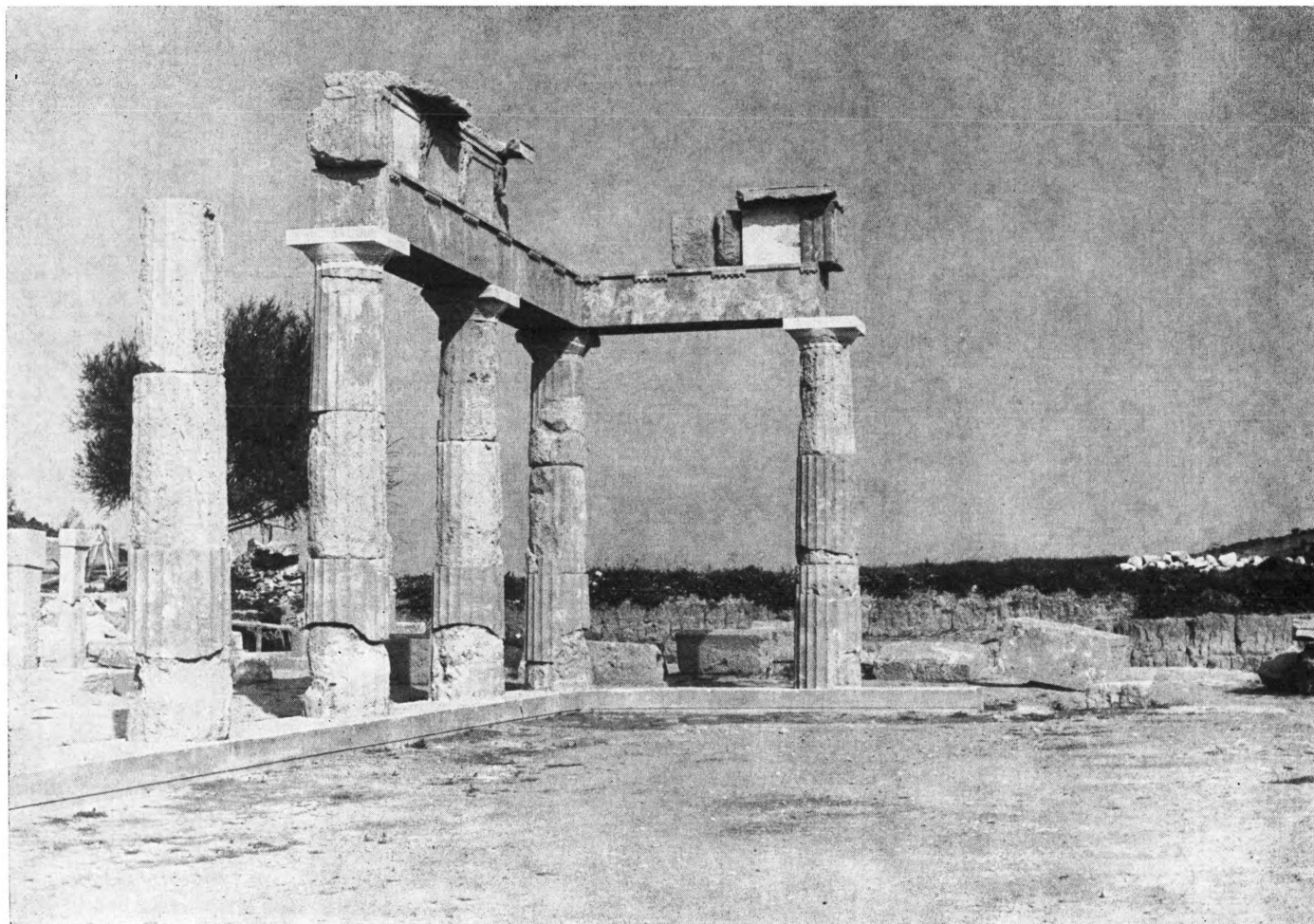
Βραυρών: Γενική ἄποψις τοῦ ἱεροῦ, ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῆς στοᾶς
(Φωτ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

Βραυρών: Ἡ κιονοστοιχία τῆς στοᾶς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν (Φωτ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

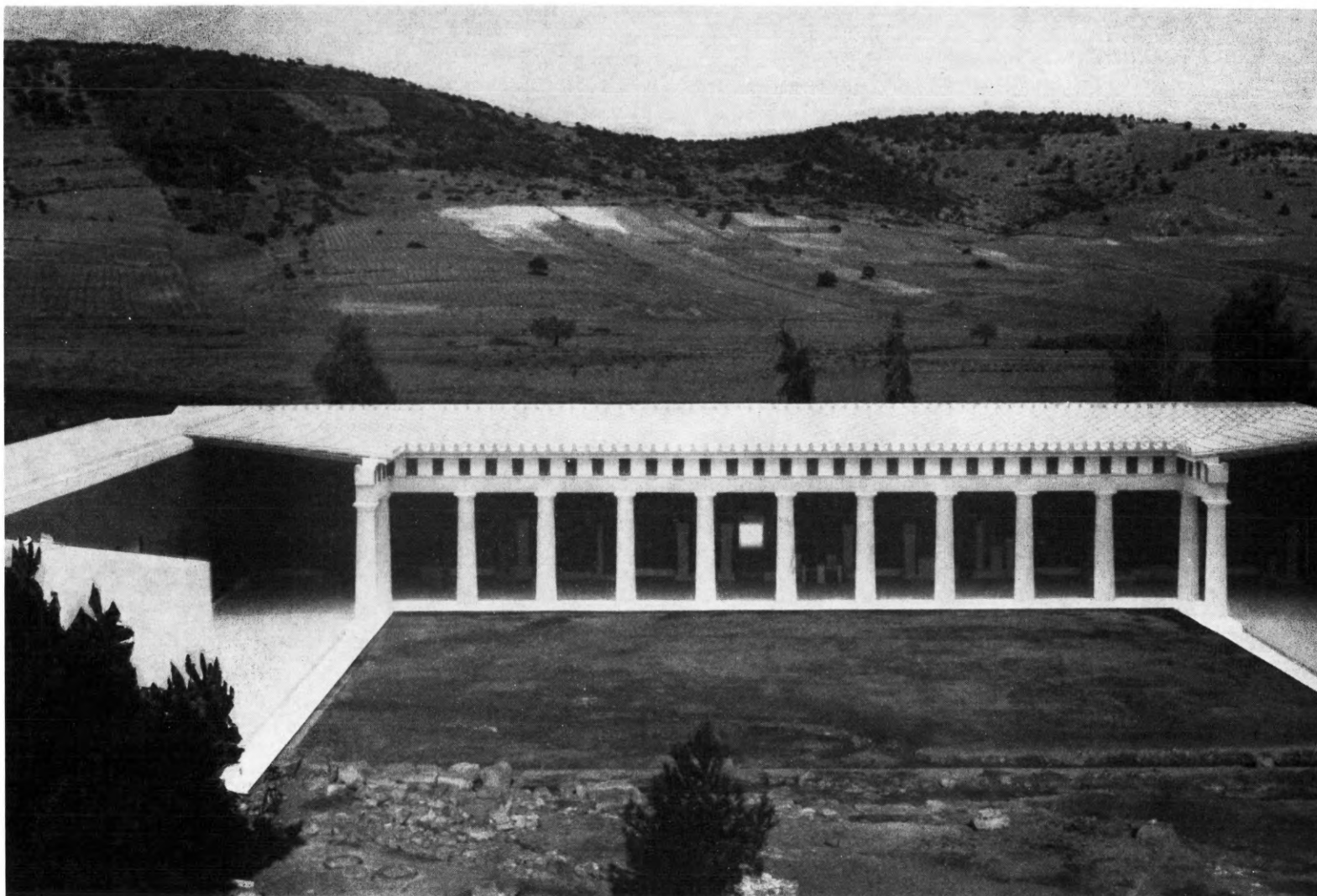
Βραυρών: Τὸ πρὸς Δ. τμήμα τῆς ἀναστηλωθείσης κιονοστοιχίας (Φωτ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

Βραυρών: Τὸ πρὸς Α. τμήμα τῆς ἀναστηλωθείσης κιονοστοιχίας (Φωτ. Ἰ. Ἰωαννίδου)

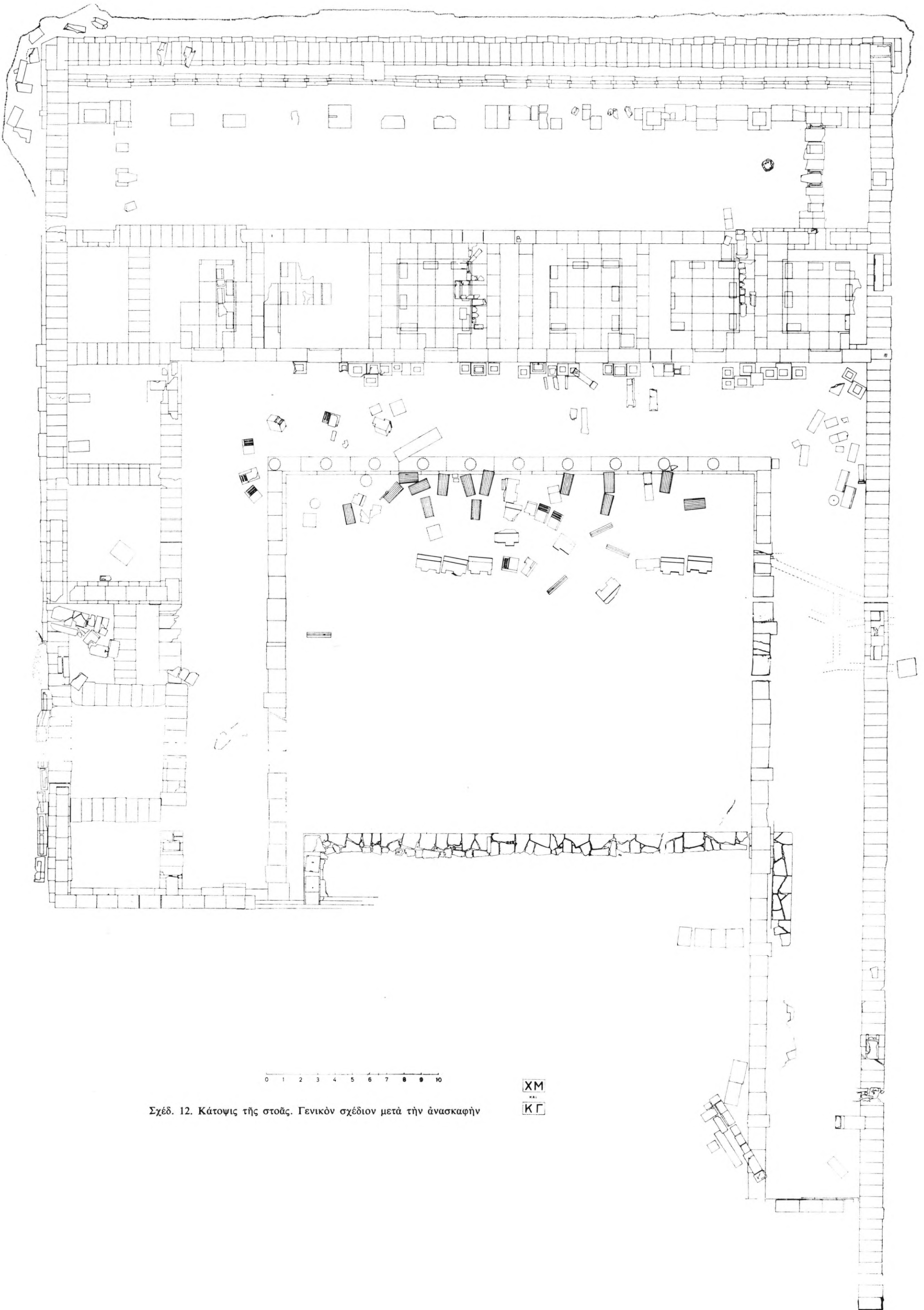

Βραυρών: Ὁ μεταξὺ τῆς κιονοστοιχίας καὶ τῶν δωματίων χώρος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν κιόνων καὶ τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων

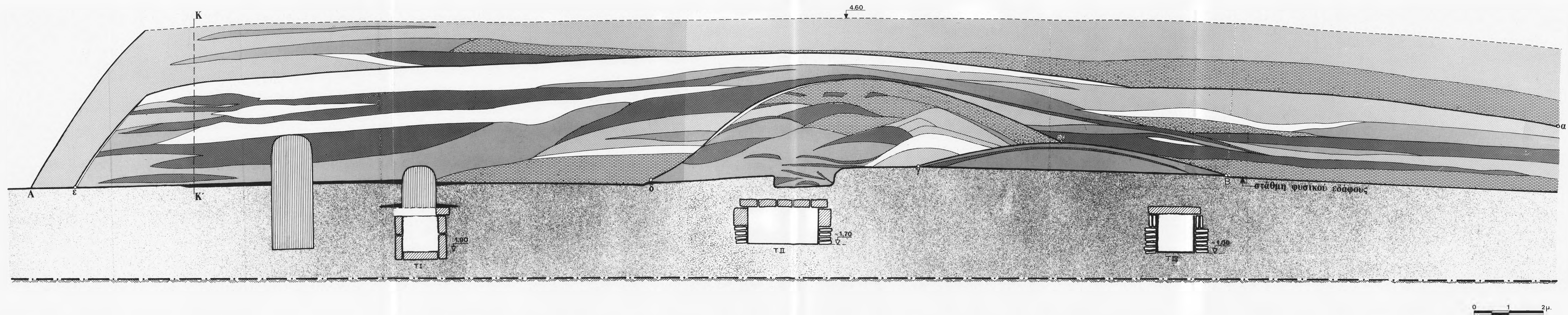

Βραυρών: Γενική ἄποψις τῆς στοᾶς ἀπὸ Ν., ἐν ἀναπαραστάσει (Φωτογραφία προπλάσματος)

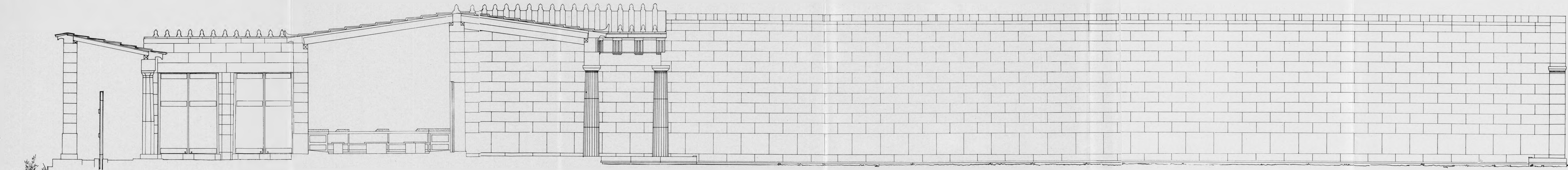
Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ Χ. ΜΠΟΥΡΑ
«Η ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ,
ΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ»
ΕΤΥΠΩΘΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΙΡΑΝ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 11
ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟΝ ΤΟΥ 1967
ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΟΔΗ (ΚΕΙΜΕΝΟΝ)
ΚΑΙ
Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ & Κ. ΜΙΧΑΛΑ (ΠΙΝΑΚΕΣ)
ΕΙΣ ΧΑΡΤΗΝ ILLUSTRATION
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΩΝ 105 GRAM.
ΚΛΙΣΕ: ΑΘ. ΧΑΤΖΗΪΩΑΝΝΟΥ
ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΠΙΝΑΚΩΝ: Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ: ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Σχέδ. 12. Κάτωφλις τῆς στοᾶς. Γενικὸν σχέδιον μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν

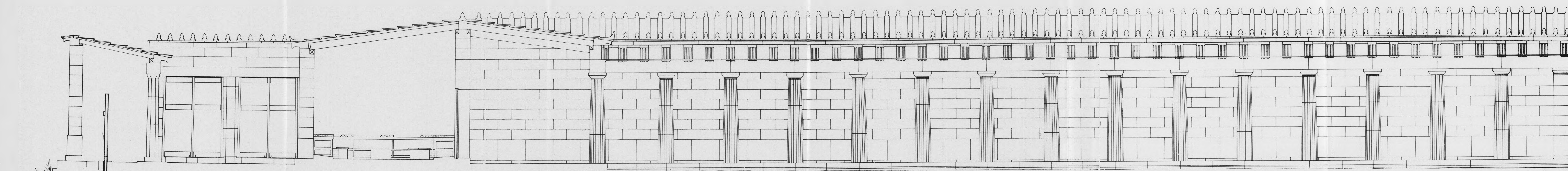
Σχέδ. 3. Στρωματογραφία τύμβου Α.

Σχδ. 7. Πρόσσις τής ἀνατολικής πτέρυγος. Πραγματοποιηθεῖσα μορφή. Ἀναπαράστασις

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

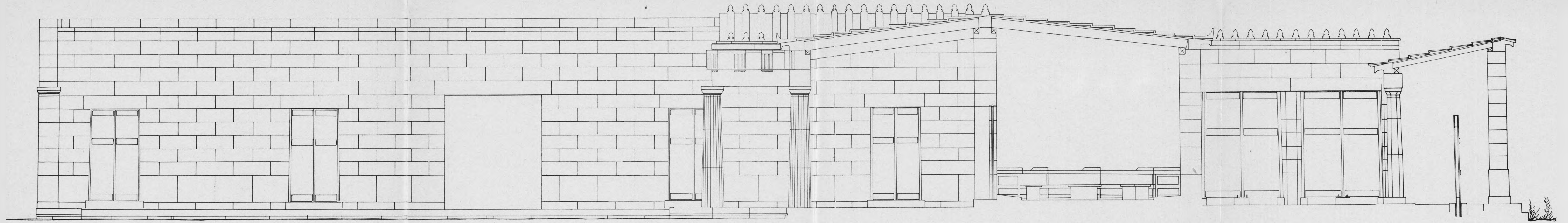
XM

Σχδ. 8. Πρόσσις τής ἀνατολικής πτέρυγος. Προγραμματισθεῖσα ἀρχικὴς μορφή. Ἀναπαράστασις

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

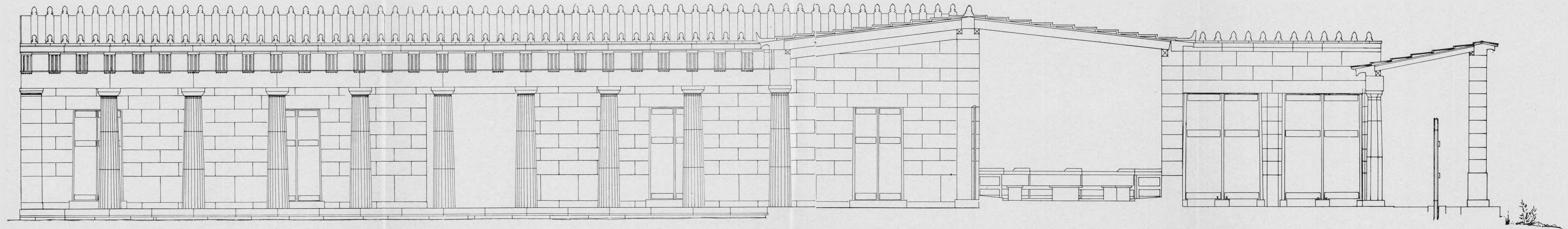
XM

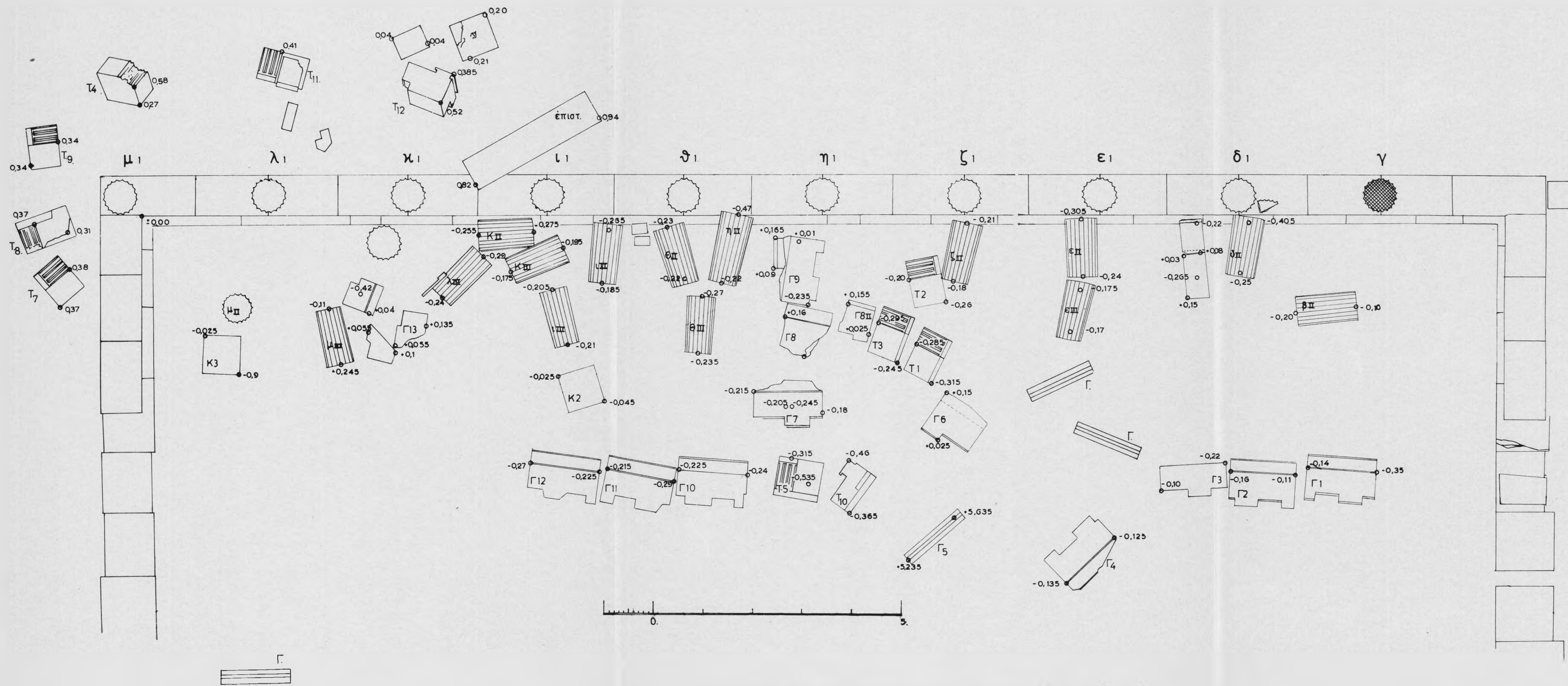
Σχέδ. 9. Πρόσοψις της δυτικής πτέρυγος. Πραγματοποιηθείσα μορφή. 'Αναπαράστασις

XM

1 0 1 2 3 4 5

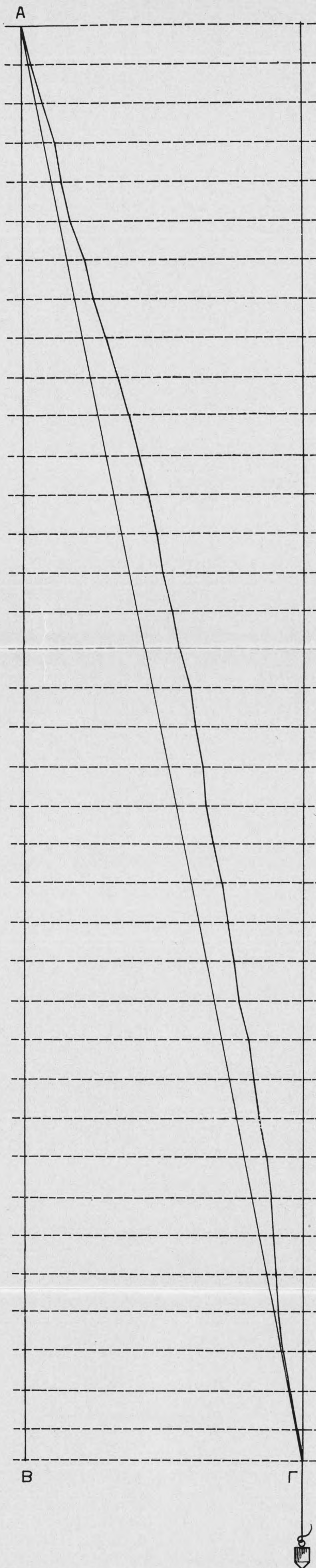

Σχέδ. 10. Πρόσοψις της δυτικής πτέρυγος. Προγραμματισθείσα αρχική μορφή. 'Αναπαράστασις

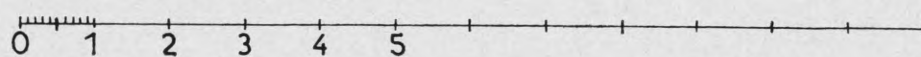

Σχέδ. 15. Κάτοπις τοῦ στυλοβάτου τῆς μεσαίας πτέρυγος, με τὰς ἐνδείξεις τῶν θέσεων εἰς τὰς ὁποίας ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τὰ περὶ κατακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς κιονοστοιχίας

Ανω διάμετρος

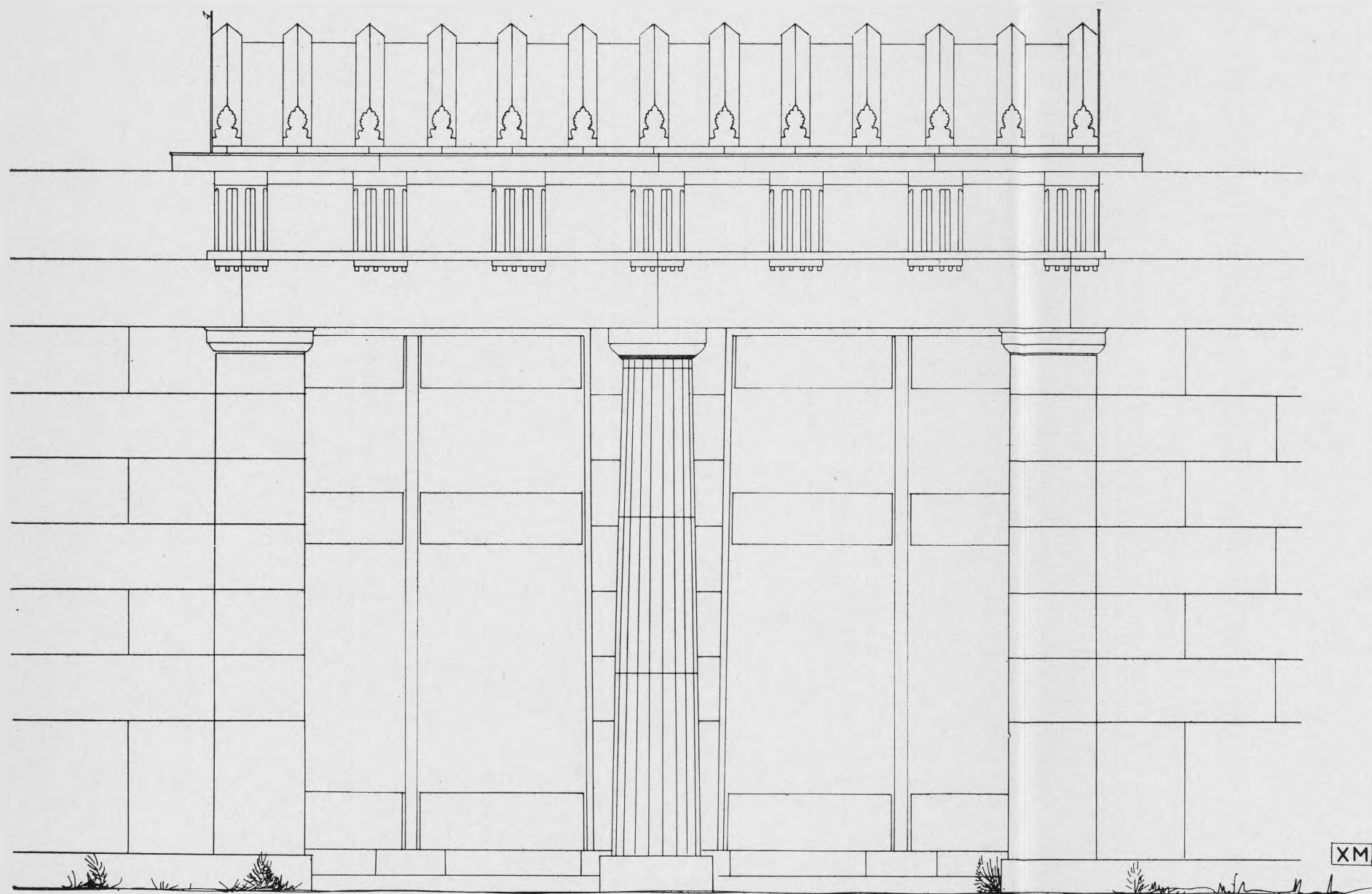

72
69
66
63
61⁵
59
55
53
50
47
44
41
39
37
31
33
31
28
27
25
24
22
20
17
16
13
12
10⁵
8
7
7
6
5
5
3
1
0

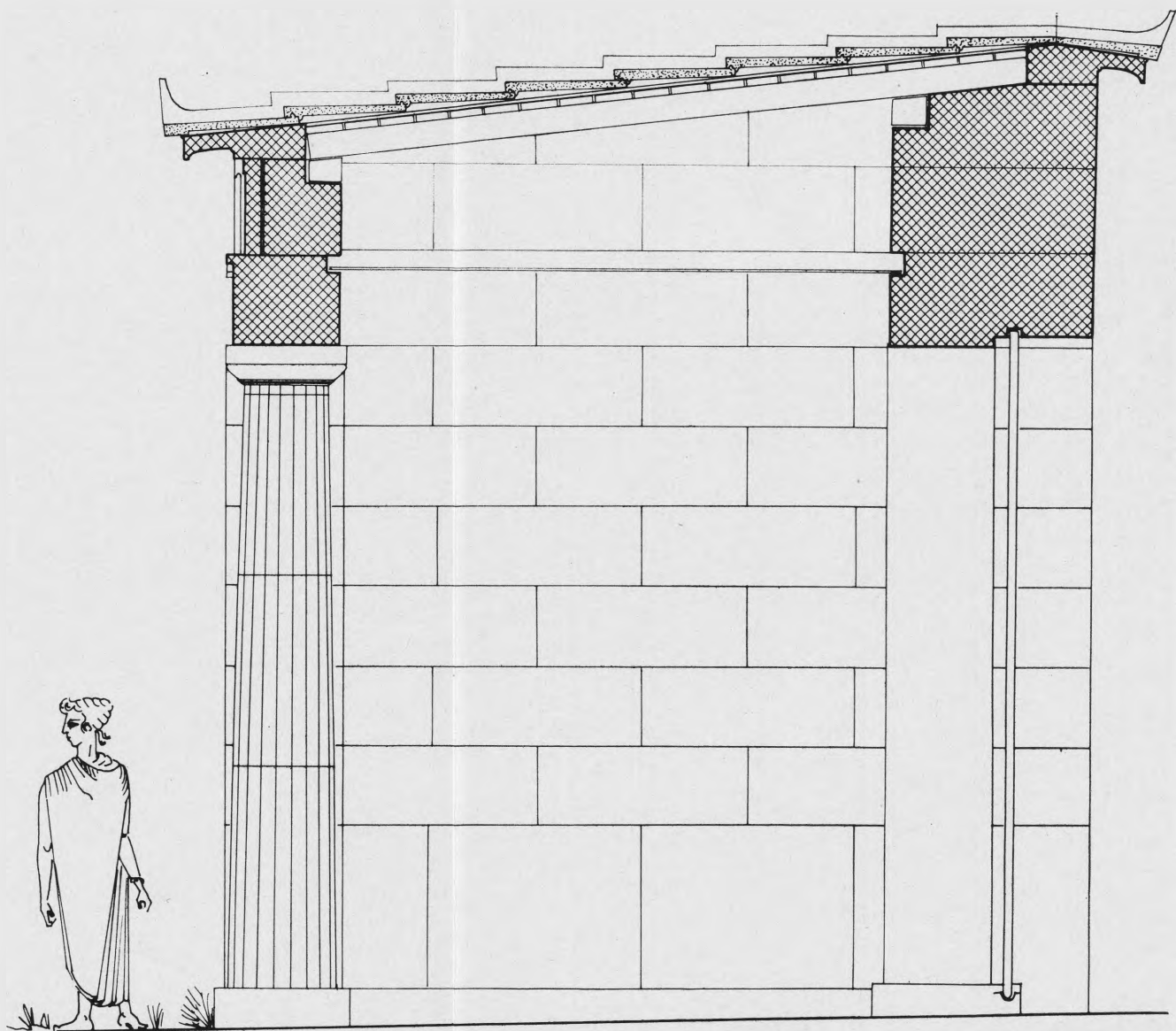
X.M.

Σχέδ. 17. Διάγραμμα έντάσεως του κορμού του κίονος. Τα πλάτη έσχεδιάσθησαν δεκαπλάσια των ύψων

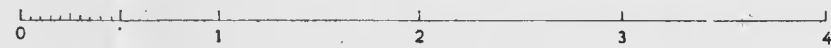

Ο Ψ Ι Σ

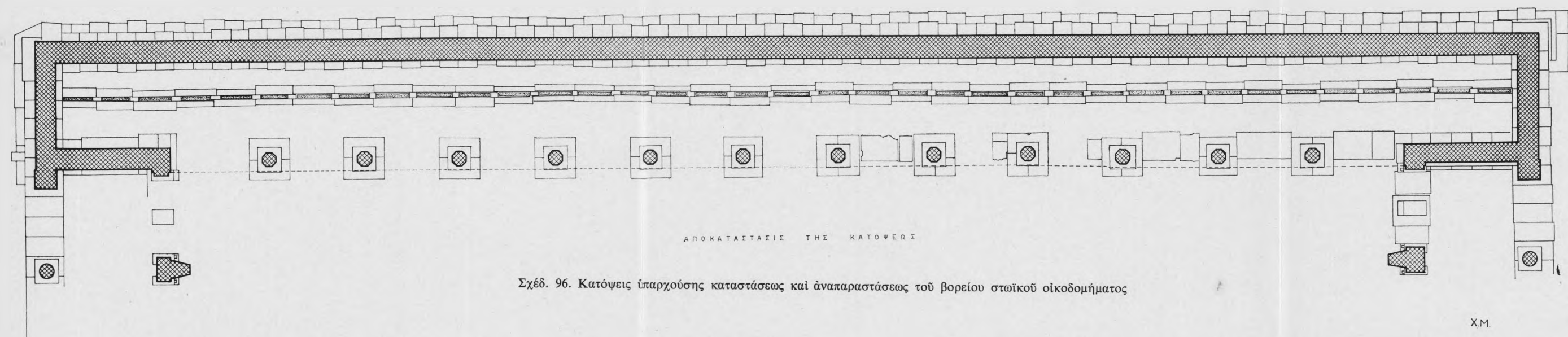
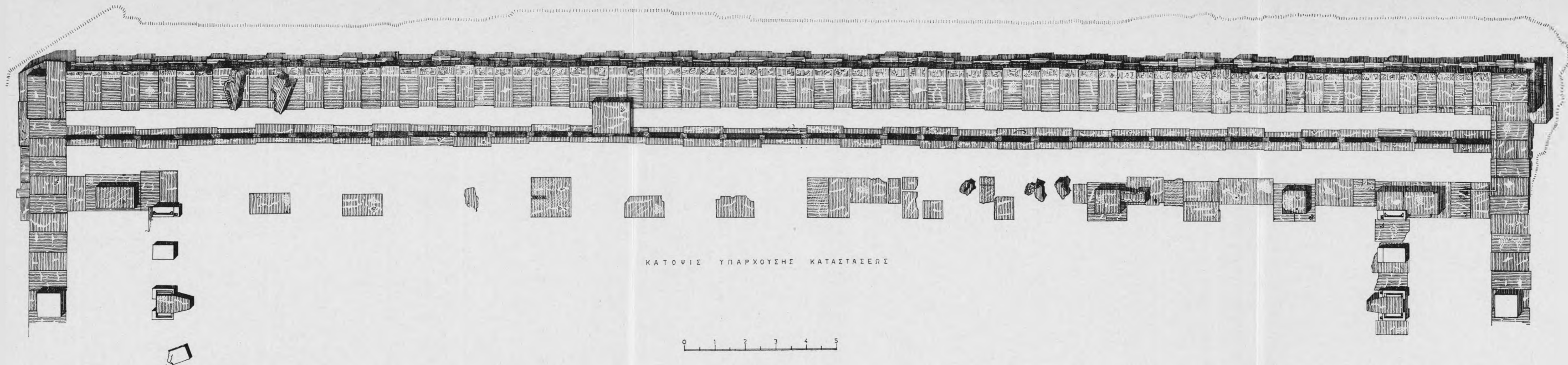
XM

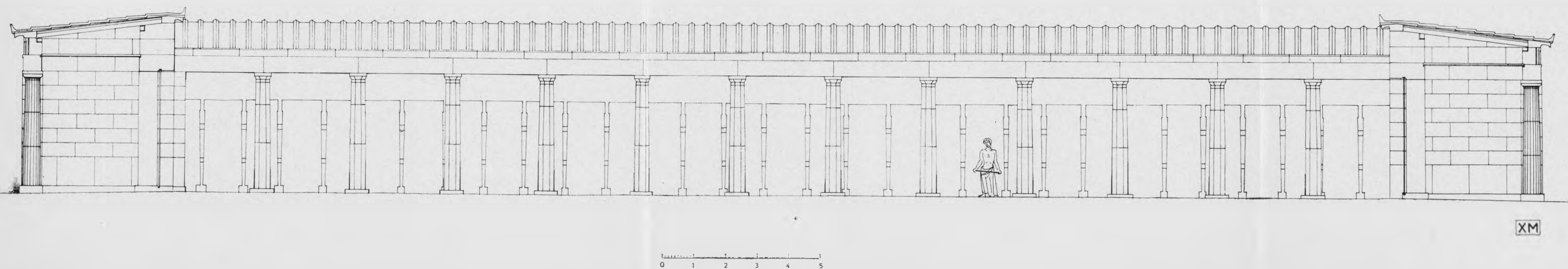
ΤΟΜΗ

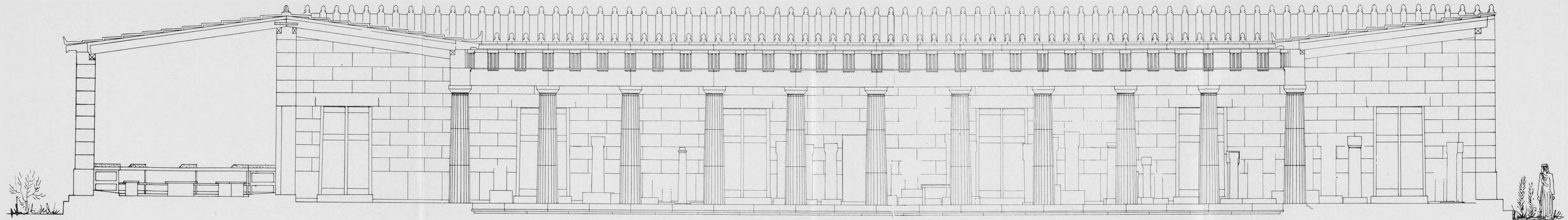
Σχέδ. 90. Τὸ ἀνατολικὸν πρόπυλον. Πρόσοψις καὶ κατὰ μῆκος τομή, ἐν ἀναπαραστάσει

Σχέδ. 96. Κατόψεις υπάρχουσας καταστάσεως και αναπαραστάσεως του βορείου στωϊκού οικοδομήματος

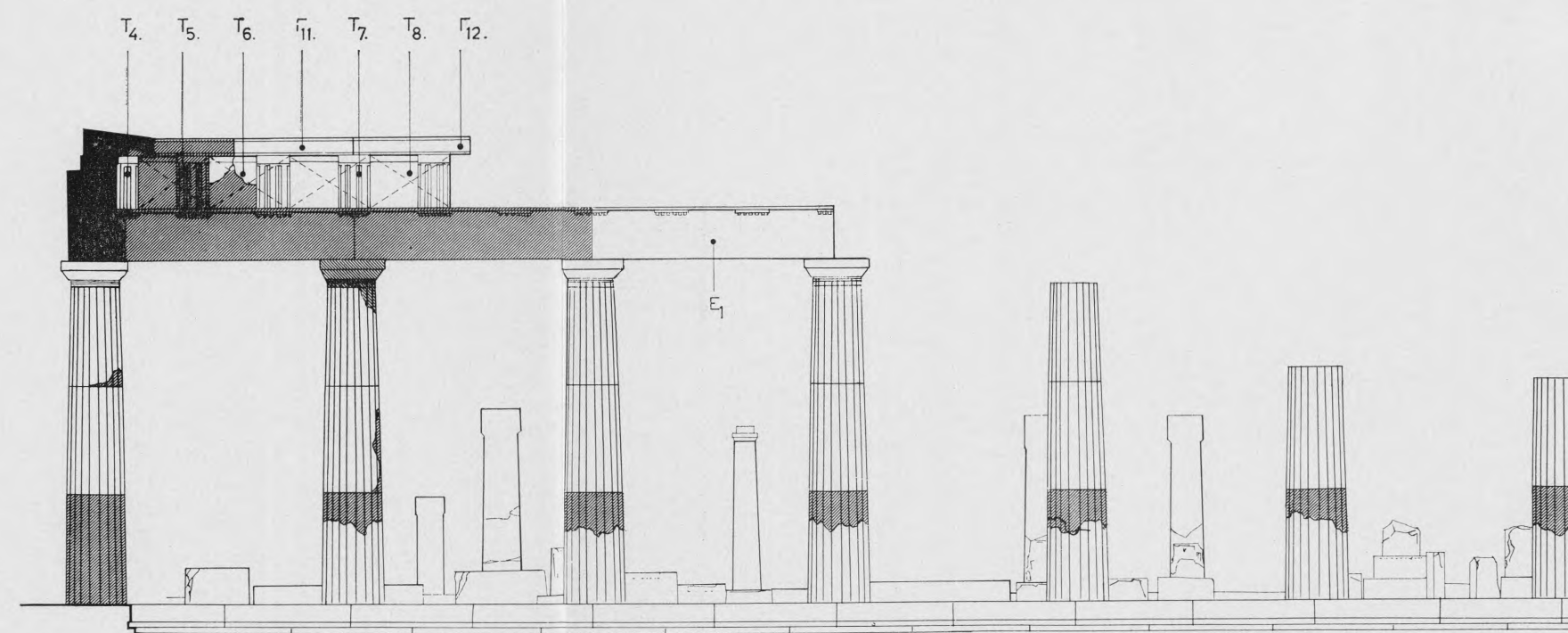
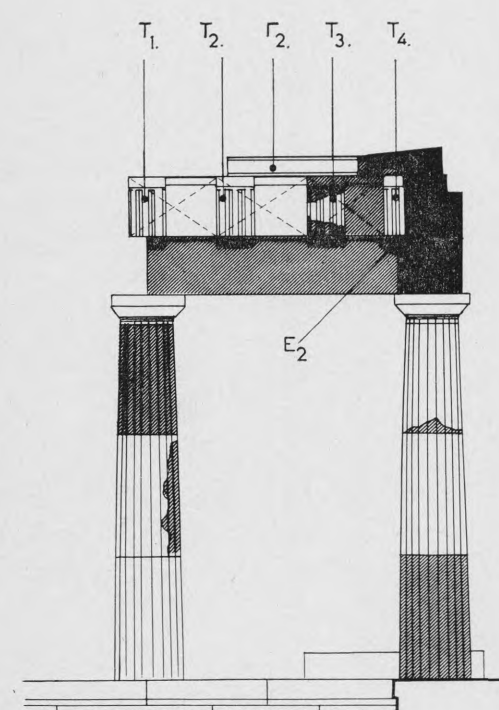
Σχέδ. 97. Πρόσοψις του βορείου στωϊκού οικοδομήματος, εν αναπαραστάσει

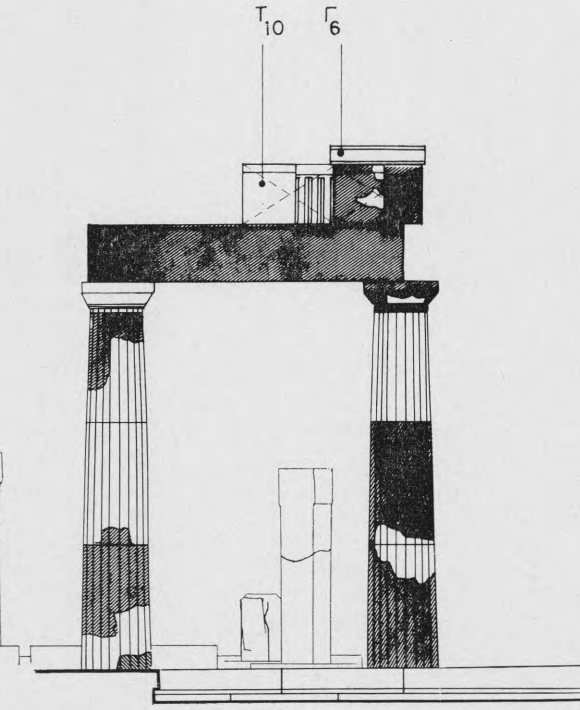
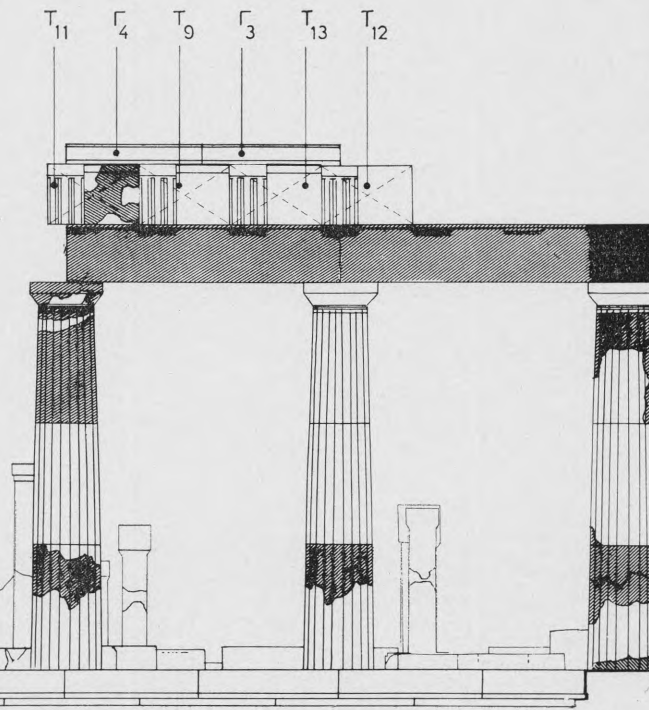
Σχέδ. 105. Πρόσοψις τῆς μεσαίας πτέρυγος. Ἀναπαράστασις

1 0 1 2 3 4 5

XM

1 0 1 2 3 4 5

XM

Σχέδ. 106. Σχέδιον ἀναστηλώσεως τῆς κοινοστοιχίας τῆς μεσαίας πτέρυγος.

